

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

KRANZIERITZ KÁROLY

AZ OSZMÁN VESZÉLY ELHÁRÍTÁSÁRA TETT KÍSÉRLETEK
LUXEMBURGI ZSIGMOND KORÁBAN
(1389 ÉS 1401 KÖZÖTT)

Történelemtudományi Doktori Iskola
Dr. Erdődy Gábor DSc, a Doktori Iskola vezetője

Középkori magyar történelem doktori program
Dr. Draskóczy István DSc, a doktori program vezetője

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

elnök: Dr. Solymosi László akadémikus
bíráló: Dr. Bárány Attila DSc
bíráló: Dr. Veszprémy László DSc
titkár: Dr. Mikó Gábor PhD
tagok: Dr. Nagy Balázs PhD
Dr. E. Kovács Péter PhD
Dr. Györkös Attila PhD

témavezető: Dr. Draskóczy István DSc

Budapest, 2018

ADATLAP
a doktori értekezés nyilvánosságra hozatalához

I. A doktori értekezés adatai

A szerző neve: **Kranzieritz Károly**.....
MTMT-azonosító: **10038915**

A doktori értekezés címe és alcíme: **Az oszmán veszély elhárítására tett kísérletek Luxemburgi Zsigmond korában (1389 és 1401 között)**.....
DOI-azonosító: **10.15476/ELTE.2018.191**

A doktori iskola neve: **Történelemtudományi**

A doktori iskolán belüli doktori program neve: **Középkori magyar történelem**

A témavezető neve és tudományos fokozata: **Dr. Draskóczy István DSc**

A témavezető munkahelye: **Középkori és Kora Újkori Magyar Történelmi Tanszék**.....

II. Nyilatkozatok

1. A doktori értekezés szerzőjeként

a) **hozzájárulok, hogy a doktori fokozat megszerzését követően a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban. Felhatalmazom az ELTE BTK Doktori és Tudományszervezési Hivatal ügyintézőjét, Hevő Pétert, hogy az értekezést és a téziseket feltöltse az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba, és ennek során kitöltse a feltöltéshez szükséges nyilatkozatokat.**

b) kérem, hogy a mellékelt kérelemben részletezett szabadalmi, illetőleg oltalmi bejelentés közzétételéig a doktori értekezést ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

c) kérem, hogy a nemzetbiztonsági okból minősített adatot tartalmazó doktori értekezést a minősítés (dátum)-ig tartó időtartama alatt ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban;

d) kérem, hogy a mű kiadására vonatkozó mellékelt kiadó szerződésre tekintettel a doktori értekezést a könyv megjelenéséig ne bocsássák nyilvánosságra az Egyetemi Könyvtárban, és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban csak a könyv bibliográfiai adatait tegyék közzé. Ha a könyv a fokozatszerzést követően egy évig nem jelenik meg, hozzájárulok, hogy a doktori értekezésem és a tézisek nyilvánosságra kerüljenek az Egyetemi Könyvtárban és az ELTE Digitális Intézményi Tudástárban.

2. A doktori értekezés szerzőjeként kijelentem, hogy

a) az ELTE Digitális Intézményi Tudástárba feltöltendő doktori értekezés és a tézisek saját eredeti, önálló szellemi munkám és legjobb tudásom szerint nem sértem vele senki szerzői jogait;

b) a doktori értekezés és a tézisek nyomtatott változatai és az elektronikus adathordozón benyújtott tartalmak (szöveg és ábrák) mindenben megegyeznek.

3. A doktori értekezés szerzőjeként hozzájárulok a doktori értekezés és a tézisek szövegének Plágiumkereső adatbázisba helyezéséhez és plágiumellenőrző vizsgálatok lefuttatásához.

Kelt: Budapest, 2018. október 06.

Kranzieritz Károly
a doktori értekezés szerzőjének aláírása

Tartalom

Tartalom	1
Bevezetés	5
1. fejezet: A Magyar Királyság és a déli, határ menti államok viszonya (1389–1401).....	8
I. Magyar–bosnyák–szerb viszony.....	9
a) A Horváti János vezette lázadás	13
b) A diakói egyezmény	14
II. A magyar–havasalföldi viszony 1389–1394 között	18
2. fejezet: A magyar–oszmán harcok Luxemburgi Zsigmond uralkodásának kezdetén (1389–1401) I.	22
I. Oszmánok	23
a) Az oszmán és szláv csapatok	24
II. Az oszmán jelenlét érezhető következményei.....	26
a) A déli határszakaszok állapota.....	26
b) Az oszmán betörések	28
c) A betörések hadászati és harcászati háttere	29
d) A támadások mélységének kérdése	32
e) Betörések összegzése	39
III. Az oszmánokhoz köthető hadiesemények a déli határvidéken, 1389 és 1395 között ..	40
a) Az 1389–1392. évi hadiesemények	40
b) Az 1393. évi hadiesemények	47
c) Az 1394. évi hadiesemények I.	50
IV. A kereszties hadjárat hadászati előkészítése.....	53
a) Az 1394.évi hadiesemények II.....	53
b) Az 1395. évi hadiesemények	59
c) Az 1396. évi hadiesemények	64
3. fejezet: A keresztiesek felvonulása és vonulása Nikápoly váráig	69
I. Nyugati szakasz	69
II. Magyar szakasz.....	71
a) A nyugati kontingens mozgása a Magyar Királyság területén	75
b) A keresztiesek felvonulása Erdélyen keresztül	80
c) A feltételezett gyülekezőhely.....	82

III. A kereszties hadak útvonala ellenséges területen Nikápoly váráig	84
a) Az orsovai átkelés	84
b) Menet Nikápolyig	86
IV. A kereszties hadjárat mellékhadszíntere: Havasalföld	94
4. fejezet: A nikápolyi csata	98
I. A csata vélelmezett dátuma	99
II. Terepválasztás	102
III. Harcrendek.....	104
a) Kereszties harcrend	104
b) Oszmán harcrend	107
IV. A csata lefolyása	111
V. Oszmán hódító hadjárat lehetősége	115
5. fejezet: A kereszties hadjárat és a nikápolyi csata résztvevői	118
I. A magyar keresztiesek	118
a) A kutatás módszerei és felépítése	119
b) Ismert keresztiesek	120
c) Az otthonmaradottak.....	130
d) A feltételezett keresztiesek.....	132
e) A kormányzók kérdése	134
f) A bandériumok száma	137
II. Nyugati résztvevők	139
III. Keresztiesek létszámának kérdése	140
6. fejezet: A magyar–oszmán harcok Luxemburgi Zsigmond uralkodásának kezdetén (1389–1401) II.	145
I. A kereszties hadjárat kudarcának következményei (1396–1397)	145
a) Az 1396. év utolsó hónapjainak hadieseményei	145
b) Az 1397. évi hadiesemények	147
II. A magyar–oszmán harcok Luxemburgi Zsigmond uralkodásának kezdetén (1389–1401) II.	158
a) <i>Az 1398. évi hadiesemények</i>	158
c) Az 1399. évi hadiesemények	164
d) Az 1400. évi hadiesemények	173
e) Az 1401. évi hadiesemények	186
7. fejezet: Déli határvédelem	189

I. Határvédelmi harcok.....	189
II. A határvédelem állandóságának kérdése.....	191
III. A déli végek új bástyája: a temesi ispánság	199
a) A temesi ispánság kialakulása	201
b) A temesi ispánok bárói címe.....	206
c) A temesi ispánok „bandériumai”	213
IV. A határvédelmi koncepciók változásai 1389–1401	218
V. Összegzés	221
8. fejezet: Hadi kronológia	223
I. Személyek, akik a déli határ védelmében és erre irányuló hadműveletekben 1389 és 1401 között részt vettek, de működésük és fegyvertényük időpontja ismeretlen.	243
Összefoglaló	246
Térképmelléklet.....	252
A disszertációban használt levéltári és könyvészeti rövidítések, valamint leírásuk.....	257
I. Forráskiadványok, forráskiadások.....	257
II. Szakirodalom munkák, adattárak	260

Bevezetés

Egyetemi éveim alatt főként a magyar–boszniai harcokkal (1404–1408) foglalkozva, annak Zsigmond kori előzményeit vizsgálva derült ki számomra, hogy számos kérdés, probléma nyitva állt a déli határvédelemmel, illetve az oszmán probléma megoldásáért vívott harcokkal kapcsolatban. Itt nem arról van szó, hogy a kutatók érzéketlenek maradtak a korai magyar–oszmán harcok kérdésével kapcsolatban, csupán annyiról, hogy ennek átfogó áttekintése eddig nem történt meg. Számos jeles történész vizsgálta az 1389 és 1401 közötti időszak egy–egy szeletét, de mindezüdig ez átfogóan, éves bontásban nem készült el.

Helyesebben fogalmazva elindult, ugyanis Engel Pál a magyar–oszmán harcok első négy esztendejét, az 1389-től 1392-ig tartó időszakot publikálta, de a továbbiakban nem folytatta az események évenkénti összegzését. Pedig a folytatást indokolt lett volna, már csak az 1396. évi kereszties hadjárat és annak végét jelentő nikápolyi csata miatt is. Ezzel kapcsolatosan is a rendelkezésre álló források számos fontos részletre rávilágítanak, mint például a nyugati keresztiesek Budára történő érkezésének időpontja, vagy összeállítható az ismert magyar keresztiesek lajstroma.

A kutatásom során a célom az volt, hogy az oszmán–magyar harcok első bő évtizedét vizsgáljam és áttekintsem.

A fent elmondottak alapján így a következő tézisek mentén építettem fel dolgozatomat.

1) *Az oszmán veszély határ menti kezelésére, elhárítására, állandó határvédelemre volt szükség. A rendszertelen időközönként és erővel támadó oszmán irreguláris csapatok betörésének kivédésére csak ez jelenthetett részbeni megoldást.*

2) *A védelem feladata alapvetően a dalmát–horvát, szlavón és a macsói bánokra, valamint a temesi ispánokra hárult.*

3) *Az 1392. évi déli magyar hadjáratot kis kereszties vállalkozásnak tekinthetjük. A szervezés és mozgósítás terén számos hasonlóságot hordoz az 1396. évivel. Az ellenfél személyesen Bajazid szultán volt, aki egészen a magyar határokig vonult, hogy Szerbia vazallusi státuszát politikai házassággal megerősítse. Zsigmond az egyre intenzívebb oszmán támadásokat akarta megtorolni, valamint híret vehette egy jelentősebb seregnek, csak nem gondolta, hogy az a szultáni, amit maga Bajazid vezet. Zsigmond eredetileg a külföldiekkel megerősített seregével Szerbiába szándékozott betörni, amit az*

oszmán szultán jelenléte módosított. Ebből is kiderül, hogy a feleket feltehetőleg más-más cél vezérelhette, csatára ezért sem kerülhetett sor.

4) *A nyugati keresztések vezetőinek Budára történő megérkezése az eddigieknél pontosabban meghatározható, elsősorban Zsigmond magyarországi útvonalának elemzéséből.*

5) *Zsigmond az 1392. évi déli események tapasztalatára és Bajazid szultán fenyegetőzésére alapozva az 1396. évi kereszties összefogást elsősorban nem támadó hadjáratnak szervezte. Sokkal inkább a Magyar Királyság védelmére, ugyanis számított az oszmán szultán újbóli, magyar határokig való felvonulására.*

6) *A déli területeket érő oszmán betörések – a már szóba került – a határvédelem erősítését tették szükségessé. Ennek köszönhető a temesi ispáni tisztség a felértékelődését, és azt, hogy a pozíciót betöltők közül többen bárói megszólításban részesülhettek – annak ellenére, hogy ez a tisztség nem tartozott az országos főméltóságok körébe.*

7) *Az 1390-es évek déli politikája fő vonalát a kísérletezés tette ki. Zsigmond és bárói módszeresen igyekeztek úrrá lenni az oszmán problémán, ezét több koncepcióval is megpróbálkoztak.*

Itt jelzem, hogy a disszertáció bizonyos kérdéseket részben terjedelmi korlátok, részben a vizsgálathoz szükséges további mélyebb kutatások lefolytatása miatt nem vizsgálhatott. Ezeket később külön tanulmány(ok) keretében kívánom publikálni. Ehhez kapcsolódóan szót kell ejtenem az esettanulmányok hiányáról, ami több esetben hátráltatta a kutatást. Példaként említhetem a temesi ispáni tisztséget, amely a dolgozat számos részével szoros összefüggésben áll, mégis a szakirodalom idáig nem vizsgálta ennek Ozorai Pipo, azaz 1404 előtti időszakát. A disszertáció egyes részeinek érthetősége érdekében ennek az ispáni címnek a kutatása soron kívül vált szükségessé.

A dolgozatot nyolc fejezetre osztottam fel. Az első fejezetben vizsgálom meg a Magyar Királyság és a déli határa mentén fekvő államok viszonyát 1389-től, bemutatva a milyen bel-, illetve külpolitikai kihívásokkal kellett szembenéznie Luxemburgi Zsigmondnak és báróinak. A második fejezetben az Oszmán Birodalom közvetlen hatásáról, a déli határ menti területeket ért oszmán–szláv pusztításokról, ezek hatásairól és az ez generálta magyar válaszként érkező hadieseményekről lesz szó. A harmadik fejezetben az 1396. évre verbuválódott kereszties sereg Nikápoly várához való felvonulását mutatja be, illetve vizsgálja meg. A nyugati kontingens Budára vonulásának bemutatása után megvizsgálom, hogy a források tükrében mit is tudhatunk a keresztiesek – akár a

nyugati, akár a magyar – mozgásáról a Magyar Királyság területén, ahogy külön kitérek Zsigmond király hollétének és ennek miéértjének megválaszolására is. Ebben a fejezetben kap helyet az 1396. évi hadjárat mellék hadszíntere, Havasalföld és az itt vonuló „kisebb” kereszties sereg. A negyedik fejezetben a nikápolyi csata eseményeinek vizsgálata történik meg. Az ezt követő ötödik fejezetben összeállítottam az 1396. évi kereszties hadjáratban és a nikápolyi csatában részt vett személyek lajstromát, továbbá foglalkoztam a csatasíkon felálló kereszties és oszmán sereg létszámaival. A hetedik fejezetben kaptak helyet a nikápolyi csatát követő déli védelmi műveletek, és amennyire az események indokolták, az északi, cseh és morva területeket érintő hadiesemények összefoglalása és elemzése. A nyolcadik fejezetben vizsgálom meg a déli oszmánok elleni határvédelem módszerét és annak változásait, egyúttal foglalkozok az események hozta szükség miatt a védelemben egyre nagyobb szerepet és befolyást kapott temesi ispáni tisztséggel is. Az utolsó fejezetben az 1389 és 1401 döntően déli, de néhány más irányú hadi események rövid, kronológiai összefoglalását közlöm, ami az adott katonai esemény bemutatásához szükséges paramétereken kívül a forrásokból ismerhető személyek névsorával is kiegészül.

Fontos megemlítenem, hogy mivel a disszertációnak bizonyos terjedelmi korlátoknak eleget kellett tennie, írása során mindvégig azt az elvet tartottam szem előtt, hogy az új eredmények álljanak a középpontban. Ezt követve a hosszabb historiográfiai kitérőktől igyekeztem eltekinteni, akárcsak attól, hogy ismert kérdéseket produktív eredmény nélkül a kelleténél hosszabban ismertessek.

Végezetül köszönetet mondok mindazoknak, akik valamilyen módon támogatták e munka elkészültét. Elsők között jelenlegi és volt témavezetőmnek Draskóczy István és Bárány Attila professzor uraknak. Külön köszönet illeti C. Tóth Norbertet, Mikó Gábort és Veszprémy László alezredest, akik számos alkalommal láttak el hasznos tanácsokkal és észrevételeikkel segítették munkám előrehaladását. Hálás vagyok mindazon tanárainknak, akik ELTE Bölcsészettudományi Karán, a Középkortudományi Doktori Program keretein belül számos féléven keresztül tanítottak így többek között Érszegi Gézáknak, Majorossy Juditnak, Nagy Balázsnak és Thoroczkay Gábornak. A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadtudományi Doktori Iskolájának oktatói közül Csikány Tamás ezredesnek és M. Szabó Miklós ny. altábornagynak, akiknek a hadtudomány vonatkozó aspektusainak bővebb megismerését köszönhetem.

1. fejezet: A Magyar Királyság és a déli, határ menti államok viszonya (1389–1401)

A rigómezei csatát követően a Magyar Királyságnak gyors választ kellett adnia a déli határszakaszon megjelenő oszmán veszélyre. A legsérülékenyebb pontot a Szerbiával közös határszakasz jelentette. A királyság déli, balkáni politikája számított mind az Árpádok, mind pedig az Anjouk alatt a legszilárdabbnak. A magyar érdekek érvényesítésére minden eszközt felhasználtak az uralkodók. A katonai akciók némelyike kudarccal végződött, de lényeges az a különbség, hogy ekkoriban királyaink jelentették a veszélyt a balkáni államokra és nem fordítva. A Magyar Királyság térségben elfoglalt nagyhatalmi státuszával a XII. század vége, a Bizánci Birodalom széthullását követően semelyik államalakulat nem tudta felvenni a versenyt. Az egyetlen nagyobb és szilárdabb állam, a Szerb Királyság is Dušan István halálával 1355 után szétesett. Ebbe a politikailag széttagolt Balkánra érkeznek meg az oszmánok, mint zsoldosok a XIV. század közepén. Nagy Lajos alatt még csupán a bizánci császár és más uralkodók zsoldjában harcoló alakulatok, akik Európa földjén Gallipoli 1354-es elfoglalásával jelennek meg. De nem kellett hosszú idő és beindult az oszmán hódító gépezet. I. Murád (1362–1389) módszeresen kezdte megalapozni európai hatalmát, már 1361-ben elfoglalták Drinápolyt (Edirne), 1363-ban Filippopoliszt (Plovdiv), Makedóniát 1371–1373 között, 1385-ben Szófiát, 1386-ban Ništ, 1387-ben Szalonikit.¹

Az oszmánok elleni harcoknak fontos kérdése volt a Magyar Királyság és a déli szomszéd államok – Bosznia, Szerbia és Havasalföld – között fennálló viszony. Nagy Lajos idejéből a kapcsolatok jó, vagy rossz állapota csupán a balkáni magyar érdekszférát érintette, közvetlenül a királyság területi, gazdasági és társadalmi integritására alig gyakorolt hatást. Zsigmond trónra lépésekor, de már apósa, Nagy Lajos 1382-es halála után jelentős változások történtek. A belpolitikai küzdelmek miatt a déli magyar befolyás jelentősen veszített hatalmából, az oszmánok 1389-es rigómezei sikere pedig mondhatni teljesen meg is szüntette azt. Az ifjú Luxemburgira várt az a hálátlan feladat, hogy a magyar érdekeket egy gyökeresen megváltozott politikai környezetben újra érvényesítse.

¹ KMTL 515. old., vonatkozó szócikk, *Imber* 2002. 12–14. old., *Ágoston* 2014. 257–258. old.

I. Magyar–bosnyák–szerb viszonyok

Bosznia Zsigmond uralkodásának kezdetétől hatással volt a magyar belpolitikára. Itt talált menedékre 1387-ben a Horváti János egykori macsói bán vezette Horváti-lázadás. Szintén Bosznában talált támogatókra a magyar trón megszerzéséért 1409-ig próbálkozó Nápolyi László – aki apja, II. (Kis) Károly (1385–1386) révén tartotta igényét a koronára² – is.

A magyar–bosnyák kapcsolatok 1382 (Nagy Lajos király halála) után romlottak meg. Bosznia trónján ekkor I. Kotromanić Tvrtko (1353–1391) ült, aki nagybátyjától, II. István bántól eltérően 1377-től Lajos király engedélyével Bosznia és Szerbia királyának koronáztatta magát.³ A hazai források tanúsága szerint ez a magyar kancelláriában nem hagyott mély nyomokat, ugyanis az 1387 utáni oklevelekben Tvrtkot következetesen bánnak címzik.⁴ Nem így volt néhány itáliai városállam (Firenze,⁵ Velence⁶), valamint dalmát város (Spalato,⁷ Trau⁸) esetében, akik okleveleikben egyértelműen királynak nevezik, de elsősorban Bosznia uralkodójának. Ez alapján joggal feltételezhető, hogy Zsigmond nem ismerte el Tvrtko királyi címét, de önmagában Bosznia mindenkori uralkodójának királyi cím viselésére való jogát sem. Az oklevelekben az Anjou hagyományokat követve a magyar hatalomtól való függés jeleként a báni titulust használta a magyar kancellária, ami csak később, 1394-ben változott.

Nagy Lajos halála és az azt követő trónutódlás körül kialakult belpolitikai harcok kedvező alkalmat nyújtottak Tvrtkonak, hogy már 1382 őszén elkezdje üzelmeit és mindent bevessen a dalmát városokkal és a horvát urakkal szemben annak érdekében, hogy a maga pártjának megnyerje őket. A velencei doge 1383 júliusában még szövetségi ajánlatot tett Budán Mária királynőnek, azonban alig három hét múlva követeit visszahívta, és Tvrtkoval kezdett tárgyalásokat. A tenger mellett Tvrtko izgatására már felütötte fejét a lázadás, amelynek leverésére Bebek Imre horvát bán helyett a helyi viszonyokat jobban ismerő kitűnő hadvezért, Lackfi Istvánt küldték Budáról a horvát területekre. Tvrtko politikai térnyerésének ellensúlyozására Budáról is történtek lépések. Többek között tervben maradt egy Magyar Királyság és Velence közötti szövetség, amelyet a városállam

² Kristó 2003. 77–84. old.

³ Tvrtkot 1377-ben a mileševói kolostorban koronázták Bosznia és Szerbia királyának. *Thallóczy* 1900. 22. old.

⁴ 1388. szeptember 22. ZsO I. 74. old., 743. sz.; 1389. július 6. ZsO I. 135. old., 1085. sz.

⁵ 1389. október 20. ZsO I. 144. old., 1173. sz.

⁶ 1388. április 29. ZsO I. 51. old., 522. sz.; 1389. március 24. ZsO I. 119. old., 963. sz.; 1390. május 26. ZsO I. 172. old., 1519. sz., 177. old., 1583. sz.

⁷ 1389. június 30. ZsO I. 134. old., 1079. sz.; 1390. április 28. ZsO I. 166. old., 1472. sz., 167. old., 1490. sz.

⁸ 1389. május 23. ZsO I. 129. old., 1032. sz., 168. old., 1494. sz.

idejekorán elhárított. Részéről indokolt is volt, hiszen még mindig sóvárgott a dalmát városok után. Velence jól ismerte Lackfi katonai képességeit és sikerétől a maga hasznát féltette, amelyet Tvrtko és a Magyar Királyság viszályától remélt. A városállam ezért szakította tehát meg a tárgyalást, és orientálódott Tvrtko felé. Velence kereskedői útján naprakész hírekkel rendelkezhetett a boszniai belügyek felől, és sejthették, hogy a Tvrtko tervei alapján történő határmódosítások legfeljebb annak halálig tarthatnak ki, az ezt követő változások pedig nekik nagyobb esélyt biztosítanak arra, hogy hatalmukat kiterjesszék ezekre a területekre.⁹

1387-ben az Anjou-párti Zsigmond-ellenes felkelés két vezetője, Palisnai János volt vránai johannita perjel és Horváti János volt macsói bán Boszniába menekült, s egy bosnyák–szerb–horvát szövetség létrehozásán fáradoztak, mivel sem Nápolyból, sem Magyarországról nem remélhettek segítséget. Tvrtko számára a dalmát és horvát területek irányába folytatott expanziós politikájához kapóra is jött a Horváti-párt, ezért készséggel állt a menekülők mellé, sőt Lázár fejedelem is – aki régóta szövetségese volt Tvrtkonak, s korábban is nyújtott fegyveres támogatást a felkelőknek – rokonszenvezett a tervvel. Tvrtko és Palisnai rátört Dalmáciára, Horváti pedig 1388 januárjában szerb és horvát csapatokkal a Szerémségre. Valójában a Száva és a Boszut folyók közti Bázaközre támadt (Valkó vármegye).¹⁰ Tvrtkonak és Palisnainak sikerült a horvát területekből bizonyos részt elfoglalniuk, viszont Horváti vereséget szenvedett, ezért kénytelen volt visszatérni bosnyák földre, de néhány társa a fegyveres harcban fogságba esett. Ők voltak azok a lázadók, akikről Thuróczy János, mint harminckét vitézről beszél krónikájában, és akiket Zsigmond Budán, a Szent György vértanú terén Kont Istvánnal együtt lefejeztetett.¹¹

Nem kétséges, hogy 1389-ben a Horváti-párt buzdíthatta fel Lázár szerb kenézt arra, hogy magyar területekre támadjon. A tervről a magyar udvarban idejekorán értesülhettek. Erre válaszul Zsigmond ifj. Garai Miklós macsói bánt küldte annak apósához, a szerb kenézhez, akit sikerült az utolsó percben kiugratnia a szövetségből, így ezt a vállalkozást nem sikerült megvalósítani.¹² Az viszont tény, hogy a Horváti-párt délre menekült tagjainak sikerült Szerbiában kisebb, Boszniában jelentősebb támogatást nyerniük.

Az 1380-as évek legvégére az egykor hűséges Bosznia elhidegült a magyar koronától, a dalmát és a horvát területek déli részeit pedig folyamatosan veszélyeztette.

⁹ *Klaić* 1890. 207–208. old.

¹⁰ *Asztalos* 2003. 154. old.

¹¹ *Asztalos* 2003. 154. old., Thuróczy 239–241. old.

¹² 1389. július 7. ZsO I. 135. old., 1089. sz.

Tovább súlyosbodott a helyzet, amikor az oszmánok terjeszkedése elérte a Balkán-hegységet, amelynek révén egész Bulgáriával szomszédos lett. Körülölelte Lázár kenéz északi Szerbiájának a Rigómező körül elterülő déli tartományát, s közvetlen szomszédja lett Boszniának is. Az érintett államoknak fel kellett készülni az oszmán állammal való fegyveres összecsapásra. Erre 1387-ben került sor, amikor is Tvrtko és Lázár egyesült bosnyák–szerb serege Pločniknál megsemmisített egy kisebb oszmán sereget – ez nem a szultáni volt, ugyanis I. Murád ekkor Kis-Ázsiában tevékenykedett.¹³ 1389-ben azonban már maga a szultán vonult fel. Az egyesült bosnyák-szerb és az oszmán hadak június 15-én Rigómezőnél vállaltak harcot.¹⁴ Az összecsapás során meghalt a szerb erőket vezető Lázár kenéz, ahogy az oszmánokat vezető Murád szultán is. Utóbbi helyére azonnal fia, Bajazid lépett, aki kivívta a győzelmet. Ezzel Szerbia oszmán vazallusa lett, a harcban elesett Lázár kenéz örökébe fia, Lazarevics István lépett, aki hatalma megtartásáért kénytelen volt Bajazid szultán fennhatóságát elismerni.¹⁵ Ennek köszönhető, hogy 1402-ig a forrásokban a szerbek az oszmánokkal együtt tűnnek fel.

A diadal után az oszmán reguláris erők nem nyomultak tovább, viszont hadszervezetük irreguláris részét képező kisebb-nagyobb portyázó csapataik átkeltek a magyar–szerb természetes határt képző Duna és a Száva folyón. Az oszmán csapatok 1389-ben első alkalommal ütöttek rajta magyar területeken. Ekkor már az újdonsült hűbéres szerb csapatok is velük tartottak. Ott találjuk a hűtlen Horváti Jánost is a maga bosnyák katonáival. Az oszmán veszély ettől kezdve állandósulni látszott a Magyar Királyság déli területein. Zsigmond 1389 és 1392 között több hadjáratot is vezetett Szerbia északi területeire, de hiába ért el sikereket, ezek rövid életűek voltak.

Ezzel szemben a bosnyák uralkodó megtalálhatta az utat az oszmánok felé, ugyanis nemcsak, hogy elmaradt Bosznia anektálása, de Tvrtko olyannyira biztonságban érezte magát, hogy a rigómezei csatát követően nem sokkal már horvát és dalmát területekre tört. Erre mutat az is, hogy két évvel később Nápolyi László, aki a horvát politikában Tvrtko nyomába lépett, a Horvátiak tanácsára foglalkozott az oszmán szövetség gondolatával. A délnyugati végek védelmének megoldására Zsigmond és kormánya nem tudott megfelelő választ adni, így Tvrtko lassan egyre nagyobb teret hódított meg a Magyar

¹³ *Asztalos* 2003. 154–155. old.

¹⁴ *Stephen W. Reinert*: “From Niš to Kosovo polje. Reflections on Murad I’s Final Years”, in: *The Ottoman Emirate (1300–1389)*. Edited by: *Elizabeth Zachariadou*, Rethymnon 1993, 169–211. old.; *Halil İnalcik*: “Ahmedî’s ‘Ghazânâme’ on the Battle of Kosova”, *Les Annales de l’Autre Islam* 7 (2000), 21–26. old.

¹⁵ *Asztalos* 2003. 154–155. old.

Királyság horvát és dalmát részein, majd 1390-ben felvette a Horvát- és Dalmátországok királya címet.

I. Tvrtko 1391. március 10-én bekövetkezett halála után a központi hatalom meggyengült és egyes nagyhatalmú urak kezébe került át. Közülük a legkiemelkedőbb Hrvatinić családból származó Vukčić Hervoja nagyvajda volt. A vajdai cím önmagában katonai vezetőt jelentett. Hervoját még Tvrtko király tüntette ki nagyvajdai címmel, amely elsődlegesen uralkodói kegynek számított. Tvrtko halálát követően a nagyvajdai méltóság alatt hadvezéri, vagy főkapitányi tisztet lehet érteni.¹⁶ A nagyvajdai cím ereje a legtöbb esetben függött viselőjének emberi jellemétől, vagyonától és hatalmától.

Dabiša István bosnyák uralkodó (1392–1395) igyekezett elődje, Tvrtko által szerzett dalmát–horvát területek felett megtartani hatalmát, valamint tovább folytatni a terjeszkedést. A boszniai belpolitika 1391-et követően decentralizálódott, amely a nagyurak növekvő önállósodására vezethető vissza. Ilyen körülmények között Dabiša számára a status quo fenntartása is komoly kihívás lehetett. A boszniai nagyurak független külpolitikájának köszönhetően idegen érdekek is megjelentek a boszniai törekvésekben, amely 1393-ra vált komoly akadályozójává Dabiša törekvéseinek.¹⁷

Anjou II. (Kis) Károly magyar (III. Károly néven nápolyi király) király fia, László nápolyi király is igyekezett kihasználni Tvrtko halálát követő változások adta lehetőségeket. Célja a magyar korona megszerzése volt, amire apja jogán valóban jogot formálhatott. De mennyire származhatott tőle ez a szándék? Kijelenthető, hogy semennyire sem, ugyanis 1386. február 25-én, amikor Nápoly és Szicília királyává lett, mindössze 10 esztendő volt. Döntéseit, így a királyság külpolitikáját hosszú éveken át anyja, Durazzói Margit (II. (Kis) Károly magyar és nápolyi király felesége) határozta meg. A gyámság alatt álló fiatal királynak vajmi kevés beleszólása lehetett a nevében kelt oklevelek tartalmába. Ezek csakis az anyakirályné, Margit jóváhagyásával kelhettek, aki elszántan igyekezett férje jogán megszerezni a magyar koronát.

Boszniában az uralkodói hatalom decentralizálódása kedvező alkalmat nyújtott a nápolyi törekvések számára egy viszonylag erős szövetséges megnyeréséhez. Ezt támasztja alá egy Nápolyi László nevében 1391. július 17-én kelt levél, amelyben Hervoja vajdát és Vuk bánt Dalmácia és Horvátország bánjává nevezete ki.¹⁸ A nápolyi király minden

¹⁶ *Klaić* 1890. 229. old., *Thallóczy* 1900. 27–28. old. – Hervoja 1380-tól 1404-ig viselte a nagyvajdai címet, melyet még I. Tvrtko bosnyák királytól nyert. Vö. *Thallóczy* Lajos: Tvrtko király oklevele Hervoja nagyvajdasága felől. *Magyar Könyvszemle*, 5 (1897) 166. old.

¹⁷ *Thallóczy* 1900. 24–25. old., *Klaić* 1890. 217–218. old.

¹⁸ 1391. július 17. *ZsO* I. 238. old., 2148. sz.

lehetőséget megragadott terveinek megvalósításához. 1392. október 15-én kelt leveléből nem csupán az derül ki, hogy Hervoját bosnyák vajda, dalmát–horvát bán amnesztia adására hatalmazza fel – azok számára, akik Zsimond oldalán harcoltak –, hanem az is, hogy ugyanezt engedélyezi Horváti Jánosnak is, akit macsói bánnak és a Magyar Királyság helytartójának címzett. Természetesen ezek a titulusok valós hatalommal aligha bírhattak, viszont mutatja a nápolyi tervek komolyságát. De ez nem akadályozta a nápolyi külpolitikát abban, hogy továbbra is intézkedéseket fogantató utasításokat keltezen. 1394. július 17-én László nápolyi király megerősíti Hervoja bosnyák vajdát és testvérét, Vukot dalmát és horvát báni címében. A probléma csupán annyi, hogy Hervoja 1393-ban hűséget fogadott a magyar királynak és ennek felmondása ekkor még nem ált szándékában. A következő, 1394. október 15-én kelt levélben a nápolyi király felhatalmazza Horváti János macsói bánt és Hervoja horvát bánt, hogy megkegyelmezzenek a hűtleneknek. A bosnyák vajda esetével kapcsolatban az előző állítást még mindig érvényesnek gondolhatjuk, viszont Horváti János joggal várhatta, hogy Bajazid szultánnal is kapcsolatot kereső Nápolyi László kedvező helyzetbe kerüljön a magyar korona megszerzése érdekében.

a) *A Horváti János vezette lázadás*

A magyar–bosnyák viszonyt jelentősen befolyásolta a Horváti János vezette Zsigmond ellenes mozgalom. A Horváti-lázadás Zsigmond 1387-es sikeres katonai fellépését követően a Magyar Királyság területén elvesztette bázisait, és ezzel a déli határokon túlra kényszerült. Ezen elsősorban Boszniát és Szerbiát kell érteni. Előbbi esetben a megerősödő I. Tvrtko bosnyák király Nagy Lajos halálát követő magyar belpolitikai zavart kihasználva igyekezett kiterjeszteni hatalmát a dalmát és horvát területekre. 1387-ben elérkezettnek látta az időt, hogy a magyar belpolitikába is beleszóljon, ennek eszközeül a Magyar Királyságból kiszoruló Horváti-párt támogatását igyekezett felhasználni.

A magyar hadtörténelem ezen epizódját Thuróczy János is megörökítette krónikájában, ahol a következőket írja: „[...] *Mária királynő az elszennvedett csapás már rég tervezett megbosszulására vágyva egyre gyakran biztatta Zsigmond királyt, hogy emelje fel bosszúálló kezét a felségsértők [Horváti János] ellen [...].*

Ugyanezekben a napokban Horváti János bán a Pozsegavárnak nevezett királyi várba vonult be életének védelmére. Zsigmond király felesége állandó panasza miatt felindulva felszereli csapatait, és úgy téve, mintha a Dunán túli területekre küldené,

Bulgária felé, visszafordul az említett vár ostromára. Körülzárva tehát az említett várat, hadigépekkel ostromolta mind hevesebben, és mivel az ostromlók kétségkívül reménykedhettek a vár gyors bevételében, egy éjszaka, [...] Horváti János bán előretörve szabad menekülési úthoz jutott a vár azon oldalán, ahol Lackfi István vajda, meg egy másik István, simontornyai hűséget színélve csatlakozott a királyi hadakhoz s tartott őrséget. A bán még azon az éjszakán átkelt a Száva folyón – nem tudni, hajó igénybevételével-e, avagy ügyesen úszva –, és Dobor nevű várába rohant, amely Bosznia Uzora [Ozora] nevű részén fekszik. Ott találta Pál zágrábi püspököt és gaztettének több cinkosát.”¹⁹

Tvrtko 1387-ben a Horváti-párt oldalán hadba lépett Zsigmond ellen. Az eddig is fenyegetett dalmát és horvát területeket és városokat a magyar király igyekezett megerősíteni különböző pénzügyi juttatásokkal. A boszniai támadások elleni védelem megerősítésére a záraiak ekkor kapták meg a zárai harmincadból és sóvából származó jövedelmeket.²⁰

b) A diakói egyezmény

Nápolyi László fellépése alternatívaként jelent meg a dalmát városok részére a boszniai fenntartással szemben. A nápolyi király befolyásának növekedése és Hervojjával fenntartott jó kapcsolata, illetve az oszmánok nyomasztó közelsége kényszerpályára terelte 1393-ra Dabišát.²¹ Ilyen helyzetben, uralmának stabilizálása és a külpolitikai elszigetelődés elkerülése érdekében a Zsigmonddal való kapcsolatkeresés kiutat jelenthetett számára, amely az ún. diakói egyezésben nyert megerősítést. A két uralkodó között lefolyt tárgyalásról részletesebb adatokkal nem rendelkezünk, annyi azonban biztos, hogy Dabiša lemondott dalmát és horvát hódításokról. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint Almissa (Omiš) várának magyar kézre való átadása. Dabiša 1394. június 5-én kelt oklevele szerint a vár Horváti János kezén volt, amelyet ostrommal foglalt vissza.²² Zsigmonddal kötött egyességének értelmében Almissa vára visszakerült, 1395-ben már Garai Miklós familiárisa, Csemer János ált Almissa élén.²³ Ezen tett már önmagában is mutatja, hogy Dabiša elköteleződött a magyar korona irányába, ahogy az oklevél keletjéből – 1394. június 5. – tudható, hogy a Horváti-féle mozgalomtól már a diakói találkozó – 1394. július

¹⁹ Thuróczy 235–236. old.

²⁰ Teke 1998. 237. old.

²¹ Klaić 1890. 214–220. old.

²² „nostrī Joannis bani et suorum praeteritorum castellanorum Almisii modernorum castrum ipsum Almisii tamquam nostrum pro nobis recuperare” Ljubić: Dvije stare narodne isprave (iz arkiva obitelji Kapor na Korčuli) u. Viestnik hrv. arheol. dr. vol. V. (1883). 81–82. old.

²³ Engel 1996. I. 380. old.

5.–12. ²⁴– előtt elfordult. Almissa ostroma egyértelműen jelezte, hogy Dabiša szakítani kíván a Horváti-lázadással és elődje I. Tvrtko irányvonalával.

Zsigmond nem maradt adósa újdonsült szövetségeseinek, Dabišának magyar tisztséget, a Somogy megyei ispánságot adományozta – amelyett egészen haláláig megtartott –, valamint elismerte őt Bosznia királyának, azzal a kikötéssel, hogy halálát követően Bosznia koronája rá fog szállni.²⁵ Zsigmond komolyan gondolhatta, legalábbis elvi szinten a boszniai trón megszerzését. Így rögtön érthető, hogy miért is ismerte el Dabišát királynak.²⁶ Önzetlen gesztusa mögött két okot kell felismerni: először is hatalmát akarta biztosítani a trónra lépése óta instabil dalmát és horvát területeken, nem utolsósorban mindezt összekötni a Horváti-párttal történő végleges leszámolással. Másodsor, Dabiša halála után a királysághoz kívánta csatolni Boszniát, ezért ez egy elfogadható érdekesztus volt a részéről a cél érdekében.

Sokáig a szóbanforgó tárgyalás időpontja sem volt tisztázott. A XIX. és a XX. század fordulóján vita tárgyát képezte, hogy 1393-ban vagy 1394-ben állapodhattak-e meg.²⁷ Ezt mutatja az alábbi 1. számú táblázat.

Kutató neve (év)	Általuk valószínűsített évszám	
A. Huber (1885) ²⁸	-	1394
Vjekoslav Klaić (1890) ²⁹	1393	-
Schönherr Gyula (1895) ³⁰	1393	-
Karácsonyi János (1909) ³¹	-	1394
Hómán Bálint (1936) ³²	1393	-
Mályusz Elemér (1984) ³³	-	1394
Engel Pál (1997) ³⁴	-	1394

1. táblázat: A diakói egyezmény vélelmezett évszáma.

(Forrás: Saját szerkesztés)

²⁴ Engel – C. Tóth 2005. 68. old.

²⁵ Mályusz 1984. 110. old., Engel 2003.b. 496. old.

²⁶ 1394. július 11. ZsO I. 389. old., 3552. sz.

²⁷ Ferdinand Šišić szerint 1392-ben zajlott a diakói tárgyalás Zsigmond és Dabiša között. Šišić 1899. 301. old.

²⁸ A. Huber: Die Gefangennehmung der Königinnen Elisabeth und Maria von Ungarn und die Kämpfe König Sigismunds gegen die neapolitanische Partei und die übrigen Reichsfeinde in den Jahren 1386–1395. *Archiv für österreichische Geschichte* 66. 1885. 522. old.

²⁹ Klaić 1890. 219. old.

³⁰ Schönherr 1895. 416. old.

³¹ Karácsonyi 1909. 578–579. old.

³² Hóman 1936. 194. old.

³³ Mályusz 1984. 110. old.

³⁴ Engel 2003.b. 496. old.

A dilemma feloldásának kulcsát Karácsonyi János a magyar király tartózkodási helyszíneinek vizsgálatában találta meg. Helyesen indult ki Karácsonyi abból a feltételezésből, hogy egy ilyen jelentékeny tárgyaláson, amely a királyság bel-, illetve külpolitikáját ennyire fajsúlyosan érintette, Zsigmond mindenképpen személyesen és nem megbízottak útján vehetett részt. Ezt alapul véve, megnézve az ügyben rendelkezésre álló adatokat kiderül, hogy Zsigmond, míg 1393-ben döntően a királyság északi területein mutatható ki, addig 1394. július 5. és 12. között igazolhatóan Diakón tartózkodott.³⁵

Thuróczy is a Diakóváron lezajlott sikeres tárgyalásra tesz közvetett utalást a krónikájában: „*Zsigmond király pedig, miután az említett Dobor várát bevette, s a bosnyák királyt meg a Dalmáciát és Horvátországot a hűség igájába fogta*”.³⁶ Igaz, az időrend felcserélődött, mert a megegyezésnek a hadjárat megindulása előtt kellett megtörténnie. Egyfelől, mert Zsigmond július 5-től 12-ig mutatható ki Diakón. A hadjárat pedig ezután vette kezdetét, ugyanis kilenc nap múlva, a nevezett hónap 20-án már Dobor vár alatti táborból keltezett.³⁷ Ezt követően diakói tartózkodásról nem tudunk, július 29-én már Erdődön volt.³⁸

Másfelől pedig ismert Zsigmond július 11-én Diakón kelt levele, amelyből az derül ki, hogy Dabiša István bosnyák király és Ilona királynő jóváhagyásával hűséget esküdtek neki Zeme fia Wolkmer és testvérei.³⁹ Dabišát ebben már királynak címzik, ami már önmagában is kedvező változást feltételez. Továbbá nehéz elképzelni, hogy Dabiša a két fél között kedvező fordulat nélkül engedélyezte volna Zsigmondnak való hűségeskü letételét bárkinek is.

Azt sem elfelejtendő, hogy sem Dabiša, sem Hervoja nagyvajda fegyveres közbeavatkozásról nem szólnak a források, így joggal gondolható, hogy a magyar intervenció a jóváhagyásukkal ment végbe, azaz a felek már előtte megegyeztek egymással. Hervoja ezt már 1393. augusztus 23-án megtette. Ekkor fogadott hűséget Zsigmondnak és feleségének, Mária királynőnek, azzal a kikötéssel, hogy Dabiša és Zsigmond közötti fegyveres akció esetén egyik felet sem támogatja.⁴⁰ Hervoja feltétele is utal arra, hogy Dabiša és Zsigmond közötti érdekellentétek 1393-ban még megvoltak, és a magyar uralkodó inkább a fegyveres megoldás felé hajlott. Hervoja magyar szempontból

³⁵ Engel – C. Tóth 2005. 68. old.

³⁶ Thuróczy 236. old., A krónika 2001-es kiadásának hivatkozott helyén a jegyzetapparátusban hibásan Tvrtko István szerepel, mint boszniai uralkodó, helyesen Dabiša István – Zsigmond vele egyezett meg Diakón.

³⁷ Engel – C. Tóth 2005. 68. old.

³⁸ Engel – C. Tóth 2005. 68. old.

³⁹ Engel 2003.b. 496. old., 1394. július 11. ZsO I. 389. old., 3552. sz.

⁴⁰ 1393. augusztus 23. Fejér X/2. 158–159. old, LXXIX. sz.) vö. ZsO I. 336. old., 3044. sz.

kedvező magatartása mögött ekkor még a kivárás taktikáját sejtethetjük. Felismerhette, hogy Tvrtko 1391-es halálával az utolsó, a térség jövőjét markánsan befolyásolni képes személy is eltűnt a politikai harctérről. Az új szereplők között pedig a térségért folyó harc pedig még el sem kezdődött. Az 1390-es évek elején és közepén Hervoja a kivárás politikai eszközével élt a Magyar Királysággal szemben. Az a fajta expanzív külpolitika, amit 1397 után Nápolyi László szövetségében, támogatásában kezd, ekkor még nem érhető utol.

A felsoroltak erősítik azt a fenti hipotézist, hogy Thuróczy felcserélhette az események sorrendjét, az általa papírra vetett eredmények nem Dobor sikeres ostromához kötődtek, hanem teljesen más politikai érdekek indukálták. Ez érthető is, hiszen Dobor a Horváti-párt boszniai bázisa volt, Zsigmond pedig a magyar–bosnyák viszonyok rendezésének égisze alatt ezt is egy csapásra meg akarta oldani. Egyúttal Dabišának a kialakult nemzetközi helyzetben, ami a magyar királlyal való megbékélés felé kényszerítette, terhessé válhatott egy olyan lázadó csoportosulás, ami akadályozhatta a Magyar Királysággal való kapcsolatainak rendezését, ez az állapot pedig kedvezett a magyar terveknek. Meg kell jegyezni, hogy túlságosan nem is bízhatott a Horváti-pártban, hiszen még Tvrtko adott nekik menedéket és támogatást, akinek egyértelműen a Magyar Királyság elleni terveikhez kellett a rebellis társaság. Tvrtko halálát követően pedig Nápolyi László felé fordulhatott a mozgalom, ami további kockázatot jelentett Dabišának.⁴¹ A kialakuló helyzet már rövidtávon is hátrányosan érinthette Dabiša kül- és belpolitikai törekvéseit.

Dabiša 1395. szeptember 7-én bekövetkezett halála a diakói egyezményben foglaltak életbe lépést vont maga után, pontosabban kellett volna maga után vonnia, azonban nem így lett. A boszniai korona nem szállt Zsigmondra. Dabišát özvegye, Ilona, mint régens (1395–1398) követte a trónon.⁴² Ennek ellenére a valós hatalom a bosnyák főúrak kezében összpontosulhatott, közülük is a legnagyobb befolyással Vuk Vukčić és fivére, Hervoja bírhatott.

A kialakult helyzetet Zsigmond joggal sérelmezhetette, viszont ekkor a következő évre tervezett keresztes hadjárat és az oszmán ügyek kötötték le figyelmét és erejét.

⁴¹ 1392. október 15. ZsO I. 287. old., 2642. sz.

⁴² Šišić 1902. 100. old

II. A magyar–havasalföldi viszony 1389–1394 között

A Zsigmond és Mircea cel Bătrán (1386–1418) közötti kapcsolatokat, a Lengyel Királyság és Havasalföld között létrejött szövetség mérgecsitette el.⁴³ A lengyel–magyar viszonyt ekkoriban nem a jószomszédi kapcsolat jellemezte, különösen nem Luxemburgi Zsigmond trónra lépésétől kezdve. A helyzetet tovább mérgezte az Anjou-dinasztián belüli viszály és a lengyel–luxemburgi ellentét. Előbbiek a magyar trón körüli jogi igényekre vezethetők vissza, melynek előzménye I. (Nagy) Lajos magyar (1342–1382) és lengyel király (1370–1382) uralkodásának⁴⁴ idejére esett, aki a két királyságot osztatlanul lányára, Anjou Máriára és annak férjére Zsigmond brandenburgi örgrófra kívánta örökíteni.⁴⁵ A lengyel belpolitika nem tette lehetővé a végakarát életbe lépését. A lengyel vezető körök mindent megtettek annak érdekében, hogy távol tartsák Zsigmondot a tróntól. Nagy Lajos a magyar mellett a lengyel koronát is bírta, ami Zsigmondnak rendkívül kedvező, míg a lengyel politikának igen aggasztó tény volt. Bár Lajos halálát követően az ifjú luxemburgi számos próbálkozást tett a lengyel trón megtartása érdekében, ezeket nem koronázta siker.⁴⁶ Végül a lengyel–magyar perszónalunió felbomlását követő lengyel politikai problémákat Lajos másik lányának, Anjou Hedvignek lengyel királynővé (1384–1399) koronázása oldotta meg.⁴⁷

A magyar belpolitika eközben forrongott, így Zsigmond számára valós veszéllyé vált a magyar korona elvesztése is. Mária királynő (1382–1395)⁴⁸ és anyja, Erzsébet anyakirályné⁴⁹ nem tudtak úrrá lenni a krízisen, ami az erővonalak jelentős átrajzolását hozta a Magyar Királyság belpolitikájában.⁵⁰ A harcok kimenetele végül az ifjú brandenburgi örgrófnak kedvezett, aki ezzel elérte, hogy 1387. március 31-én Székesfehérváron megkoronázzák.⁵¹ Zsigmond jogi helyzetében ez kedvező fordulat volt, hiszen elérte, hogy törvényesen a magyar koronázási rendnek megfelelően az ő fejére is rákerüljön a Szent Korona. Ennek miért volt jelentősége? A válasz egyszerű, és rögtön magyarázza is a lengyel–magyar viszony elhidegülésének további okait. Zsigmond a külön

⁴³ *Lupescu* 2010. 192. old.

⁴⁴ *Kristó* 2003. 45–66. old.

⁴⁵ *Márki* 1885. 41–42. old. 11. old.; *Mályusz* 1984. 11. old.

⁴⁶ *Pószán* 1998. 632–634. old.

⁴⁷ *Matz* 1994 301. old.; *Uralkodó*, 251. old.

⁴⁸ *Engel – C. Tóth* 2005. 35. old.

⁴⁹ *Engel – C. Tóth* 2005. 161. old. Kotromanic Erzsébet Nagy Lajos magyar király felesége. Származását tekintve apja, Kotromanic István bosnyák bán, anyja Piast Erzsébet, mint neve is mutatja, lengyel királyi sarj, a Piast-ház tagja.

⁵⁰ Erről bővebben: *Süttő* 2003.

⁵¹ *Mályusz* 1984. 22. old.

koronázással kierőszakolta, hogy ne Mária férjeként, hanem mint választott uralkodó foglalhassa el a magyar trónt. Ezzel egyenrangú uralkodótársává vált Máriának, ami joggal nem tetszhetett a lengyel udvarnak. Zsigmond nem tett le lengyel terveiről, és félt, hogy ennek megvalósítására a politikai eszközökön túl a magyar és a Német Lovagrend katonai erejét fogja felhasználni.⁵² Ennek bekövetkeztével a Lengyel Királyság kétfrontos háborúra kényszerült volna, ami már ebben a korban is hatalmas kihívást jelentett.

Másrészt, a lengyel királyi pár tarthatott attól, hogy érvényét veszíti az a megegyezés, amelynek értelmében, ha a testvérpár – Mária és Hedvig – valamely tagja elhalálozik, akkor annak koronáját a másik nővér örökli.⁵³ Zsigmond 1387-es koronázása ezt a megállapodást veszélyeztette, majd 1395-ben kiderült, hogy semmisé is tette. Mária 1395-ös halála után Hedvig, pontosabban férje, Jagelló Ulászló lengyel király (1386–1439)⁵⁴ még ebben az esztendőben fegyverrel próbált érvényt szerezni felesége jogainak, amit a magyar haderő határozott fellépése hiúsított meg.⁵⁵

A fentiek magyarázzák, miért is igyekezett a lengyel külpolitika szövetséget kiépíteni a Magyar Királyság határai mellett a moldvai, illetve havasalföldi vajdasággal. A magyar érdekszférát egyértelműen mind a két eset sértette, de jelen kutatás számára utóbbi vajdaság sorsa a lényeges. Mircea havasalföldi vajda (1386–1418)⁵⁶ és Ulászló lengyel király kapcsolatfelvételére 1389-ben kerülhetett sor. Ennek első írásos bizonyítéka ezen év december 10-én, Mircea követi útján kötött kölcsönös védelmi szövetség.⁵⁷ Ennek folytatása nem is váratott sokáig magára. Következő év január 20-án Lublinban erősítik meg a magyar király elleni társulásukat.⁵⁸ A megállapodás kiegészítése követek révén még március 17-én megtörténik. Az ebben foglaltak alapján a lengyel király nem kezd a vajda megkérdése nélkül háborút a magyar királlyal. Viszont helybenhagyja a Mircea és Zsigmond között kötendő fegyverszünetet, békét, melyből a Lengyel Királyság sem zárható ki.⁵⁹ A leírtakból látszik, hogy a havasalföldi vajda igyekezett a teljes elköteleződést elkerülni, ezzel mozgásteret biztosítva magának. A Zsigmond elleni

⁵² Zsigmond 1387 és 1396 között nem lépett fel a Lengyel Királysággal szemben, de ennek lehetőségét folyamatosan fenntartotta a diplomácia palettáján. *Pósán* 1998. 634–636. old.

⁵³ *Márki* 1885. 41–42. old.

⁵⁴ *Matz* 1994. 301. old.; *Uralkodó* 660. old.

⁵⁵ Az 1395-ös lengyel betörés körülményeiről és eseményeiről bővebben: *C. Tóth* 2009. 459–478. old.

⁵⁶ *Mályusz* 1984. 333. old.

⁵⁷ 1389. december 10. *ZsO* 152. old., 1287. sz.

⁵⁸ 1390. január 20. *ZsO* 155. old., 1331. sz.

⁵⁹ 1390. március 17. *ZsO* 161. old., 1406. sz.

szövetségre vonatkozó utolsó írásos forrás 1392. július 6-án Lembergben kelt, amelyben a felek megerősítették fennálló szövetségüket.⁶⁰

A lengyel–havasalföldi szövetség életképességét jelentősen felülírta a vajdaságot 1393 után elérő külpolitikai kihívás, illetve fenyegetés. Tirnovo 1393. július 17-ei elestét követően Bulgária oszmán fennhatóság alá került.⁶¹ Ezzel Havasalföld déli határai mentén körülbelül 470 km hosszan közvetlen szomszédságba került az agresszív expanziós politikát folytató Oszmán Birodalommal. Ennek következményei gyorsan érezhetővé váltak a rablóportyák megindulásával. Pontosán nem ismertek a körülmények, de Zsigmond 1394. május 26-án Bethlen Gergely udvari lovagjához intézett követutasításából⁶² arra lehet következtetni, hogy a közös ellenség a feleket az együttműködés irányába mozdította el. A követküldés elsősorban az ezévi török támadás kivédésre tervezett hadmozdulatok összehangolására irányulhatott. A magyar szándék ezen a szinten meg is rekedhetett, ugyanis a fennálló viszonyban komolyabb áttörés nem következett be. Legalábbis ennek ellenkezőjéről források nem szólnak.

De miért volt fontos Zsigmondnak Havasalföld 1394-ben? Ha nem számítjuk a politikai és dinasztikus nézeteltéréseket a Magyar és a Lengyel Királyság között, a következő válasz adható. A Magyar Királyság számára egyre nagyobb problémát jelentett a balkáni török jelenlét. Az 1389-es rigómezei csata következményeként a vazallusi pozícióba süllyedt Szerbián keresztül folyamatos török rablótámadások sarcolták a magyar déli határ menti területeket, amelyek főleg Temes, Krassó, Keve vármegyéket és Szlavóniát érintették. Zsigmondnak és báróinak az 1389 és 1392 közötti katonai fellépései, amelyek a probléma megoldásának reményében indultak, csupán mérsékelt sikerrel zárultak, eredményei pedig gyorsan elenyésztek.⁶³ A török fenyegetésre keresendő végső megoldásként került napirendre egy egyesült európai haderő megszervezése, ami a Kereszt égisze alatt oldotta volna meg a pogány kérdést a Balkán félszigeten. A terv megvalósításához Európa nagypolitikai helyzete is alkalmasnak bizonyult. A franciák és az angolok között 1337 óta fennálló fegyveres konfliktus éppen békeidőszakát élte. 1392-ben VI. Károly francia, majd még ugyanezen évben II. Richárd angol király is részvételi szándékát fejezte ki egy keresztes hadjáratban.⁶⁴ Zsigmond és a nyugati uralkodók

⁶⁰ 1391. július 6. ZsO 237. old., 2129. sz.

⁶¹ Imber 1990. 43. old.; Crampton 1997. 29. old.; Kronológia 232. old., Koszev 1971. 49. old.

⁶² 1394. május 26. ZsO 381. old., 3464. sz.

⁶³ Engel 1998. 561–577. old.; Ágoston 2014. 264–265. old.

⁶⁴ Palmer 1972. 199. old., Goodman 1992. 202. old.

elképzelései valamikor 1394 körül találkozhattak.⁶⁵ A megegyezés gyorsan megtörténhetett, a megvalósításához azonban jelentős politikai és katonai előkészületekre volt szükség a magyar uralkodó és királysága részéről. Az idő szoríthatta Zsigmondot, hiszen a keresztes hadjárat szervezése az 1394. év folyamán már kezdett valós formát öltetni diplomáciai és politikai téren. Egyre fontosabbá vált a gyakorlati kivitelezés kérdése. Ebből adódott a dilemma, hogy hol és merre vonuljanak majd fel a keresztény hadak. A terv megszületésének ideje és körülményei sem tisztázottak, viszont feltételezhető, hogy 1394-re a kijelölt útvonal a Havasalföld déli határát is jelentő Duna vonala lett. Ennek megvalósításához azonban biztosítani kellett a folyó északi, bal partját, ami csakis Mircea havasalföldi vajda magyar terveknek való megnyerésével valósulhatott meg. Havasalföld pártállása utóbbiak miatt volt kulcskérdés Zsigmond és keresztes tervei számára.

⁶⁵ *Palmer* 1972. 202. old.

2. fejezet: A magyar–oszmán harcok Luxemburgi Zsigmond uralkodásának kezdetén (1389–1401) I.

Az oszmánok jelentette probléma, már csak annak komolysága miatt is határozott lépésekre ösztönözte a fiatal uralkodót. Nem szólva azokról a bárókról, akiket Nagy Lajos a magyar érdekek megkérdőjelezhetetlen elsőbbségéhez és minden eszközzel való védelméhez szoktatott. A fiatal uralkodó még hatalmát sem tudta megszilárdítani – a Horváti János vezette felkelés áldásos munkájának köszönhetően a királyság délnyugati része és Boszniával egészen 1410-ig a viszony instabillnak számított –, és máris egy ismeretlen ellenséggel kellett hadakoznia.

Nagy Lajos bárói igyekeztek irányításuk alatt tartani az ifjú királyt és feleségét, Mária királynőt, ami természetesen együtt járt a belpolitikai hatalmi harcokkal. Zsigmond ilyen helyzetben nem mutathatott gyengeséget, így igen határozottan lépett fel az oszmán kérdésben, olyannyira, hogy idejekorán felismerte ennek európai vetületét. Az első lépés az 1396-os keresztes hadjárat megszervezése volt. A nikápolyi kudarc ellenére az oszmánok elleni újabb európai szintű fellépés gondolatát uralkodása későbbi szakaszában is többször elővette, azzal a különbséggel, hogy ekkor már inkább csak ütőkártyaként használta az európai politikában, mintsem valós elképzelésként.

Visszatérve a tárgyalt időszakhoz, az oszmán kihívás nagysága és a királyság mindennapjaiban való jelenléte összetett megoldást kívánt. Mit is érthetünk ez alatt? Először is a királyság főként Szerbiával közös határ szakaszán folyamatosan ismeretlen nagyságú és erejű ellenséges rablócsapatok fosztogatják az itt fekvő vármegyéket (Keve, Krassó, Temes, Valkó, Szerém). Másodszor, az oszmán expanziós politikának csupán egyik lépcsője Szerbia, a további hódítások csupán idő kérdése voltak. A Magyar Királyság déli külpolitikája és helyzete instabil, Boszniával és Havasalfölddel a kapcsolatok jelentősen megromlottak. Az itteni uralkodók kivonták magukat a magyar korona hűsége alól. Boszniában I. Tvrtko király a nápolyi Anjou ág felé orientálódott, ennek égisze alatt támogatta Zsigmond ellenében a Horváti János-féle lázadást. A Havasalföldi (és Moldvai) vajdaság a Lengyel Királysággal kereste és erősítette meg kapcsolatait. Mindezek mellett mindegyik államalakulat belpolitikájában megjelentek az oszmán orientációt támogató politikai erők és személyek.

Zsigmondnak és királyságának egyszerre kellett megoldást találnia a mindennaposá vált dél felőli rablótámadások kivédésére, valamint az oszmán diplomácia

magyar érdekszférába történő beszivárgására és ennek megerősödésére, illetve fegyveres expanziójának megállításra. Fokozta a nehézséget, hogy a felsorolt kihívások együttesen jelentek meg. Mégis, a jobb átláthatóság érdekében egyenként célszerű megvizsgálni őket.

I. Oszmánok

A rigómezei csatában I. Murád szultán életét vesztette, utóda fia, I. Bajazid (1389–1402) lett, aki folytatta atyja expanziós politikáját. Keleten, Kis-Ázsia területén megsemmisítette a többi török emirátust, hatalmát egészen az Eufráteszig terjesztette ki. A Balkán-félszigeten 1392-ben Skopjét, 1393-ban Thesszáliát és Tirnovót hódította meg. Bajazid igyekezett Havasalföldet is fennhatósága alá vonni, de Zsigmond határozott fellépése – az 1395. évi hadjárat – ezt ekkor még meghiúsította. Hódításai vonatkozásában lényeges hangsúlyozni, hogy a Magyar Királyság elleni támadás ekkor még csak távlati tervként szerepelhetett. Az oszmán célkeresztben ekkor Bizánc állt, amelynek bevételével Bajazid nyolc éven keresztül váltakozó intenzitással próbálkozott, eredménytelenül. Közben keleti terveit sem hanyagolta el, amelynek középpontjában Anatólia egysége ált.⁶⁶

A történeti bemutatását követően érdemes foglalkozni az új szomszédok meg-, illetve elnevezésével, pontosnak tekinthető-e, amikor az ismert „török betörés” kifejezést használjuk? Először is szükséges tisztázni az új hódítók elnevezését: török, vagy oszmán? Mind a kettővel találkozhatunk a szakirodalomban, de a forrásokban csak előbbivel.

A klasszikus török elnevezés európai gyökerekre vezethető vissza, ugyanis az új állam felemelkedő vezetői annak első uralkodója, Oszmán bég után, Oszmán országnak, később az Oszmán Ház országának, birodalmának, magukat pedig oszmánoknak hívták. Ez köszönhető annak, hogy a mindenkori elit nem a török etnikummal, hanem az Oszmán-házzal azonosult, mindenkori kiváltságos társadalmi helyét innen eredeztette. A „törököket” lenézték, hiszen az ő szóhasználatukban ez nem jelentett mást, mint „tudatlan (anatóliai) parasztot”, akiket kulturálisan és társadalmilag egy szakadék választott el a formálódó birodalom felső társadalmi rétegétől.⁶⁷

Ez azonban nem juthatott tovább, legalábbis a kezdeti időszakban, az oszmán belpolitikán. Ezt bizonyítja, hogy a magyar forrásokban következetesen a török „*Turci*” vagy „*contra Turcos*” megnevezéssel találkozunk, szemben az oszmán megnevezéssel, ami nem kerül elő.

⁶⁶ Fodor 1993. 15., 21. old., Imber 2002. 15. old., Finkel 2007. 24, 26–27. old.

⁶⁷ Ágoston 2014. 256. old.

A fentiek ismeretében felmerül a kérdés, hogy akkor mit is tekinthetünk pontos, történelmileg hiteles elnevezésnek az új állam/birodalom vonatkozásában? Ágoston Gábornál a következő választ találjuk: *„Ezt a kialakulásától kezdve soknyelvű, számtalan etnikumot, vallást és kultúrát magába olvasztó államalakulatot – és kivált a kora újkori kozmopolita világbirodalmat – nemcsak helytelen azonosítani a törökséggel, de azt egy jellemzően európai eredetű etnolingvisztikai fogalommal töröknek minősíteni politikailag sem helyes; olyan mintha valaki a hasonlóan soknemzetiségű Habsburg Birodalmat nevezné „Német Birodalomnak””*.⁶⁸ Kritikaként felhozható, hogy a 1390-es években a felemelkedő Oszmán állam korántsem akkora birodalom, mint például a kora újkorban. Ez tény, ahogy az is – és most szorítkozzunk a magyar nézőpontra –, hogy amikor az oszmánok elérik Szerbián keresztül a Magyar Királyság határait, már több kis-ázsiai és balkáni népet is magukba olvasztottak. Így már ekkor egy soknemzetiségű birodalomról beszélhetünk, amit nem lehet egy néppel, ez esetben csak a törökkel azonosítani, hanem, mintegy gyűjtőfogalomként, az őket összefogó és uraló dinasztia elnevezését, az oszmánt célszerű használni.

A fentiek ismeretében a disszertációban az oklevelekben használatos török helyett az oszmán kifejezést fogom használni, ily módon kifejezésre juttatva, hogy a Magyar Királyságnak ekkor már közvetlenül az Oszmán Birodalom irreguláris és reguláris katonai erejével kellett felvennie a küzdelmet.

a) Az oszmán és szláv csapatok

A déli határ menti területeket érő támadások vonatkozásában eddig nem kapott nagy hangsúlyt annak meghatározása, hogy pontosan kik is voltak a támadók az oszmánokon kívül. Az oszmán közigazgatás, így a hadszervezet is igyekezett a meghódoltatott népeket minél gyorsabban bevonni, asszimilálni saját terveihez. Természetesen a haderő reguláris részeiben való alkalmazásnak szigorú feltételei voltak – például Lazarevics István hadai sem képezték egyszer sem a szultáni hadsereg részét, csupán kiegészítését –, viszont az irreguláris részben helyet kaphattak a különböző szláv elemek fegyverforgatói. Ezeket a katonákat motiválhatta a gazdag magyar vidékek megtámadása és annak fosztogatásból származó zsákmány.

A forrásokban legkorábban, mint az oszmán betörésekhez csatlakozott népelemet, a szerbeket találjuk. Őket esetenként rácként emlegetik. 1390. november 22-én Losonci

⁶⁸ Ágoston 2014. 256. old.

István macsói bán részére kiállított adománylevélben már a „*Turcis et Rascianis*” szavakkal nevezik meg a Csütörtökhelynél szétvert ellenséges csapatot.⁶⁹ A szerbek a később keltezett oklevelekben is feltűnnek.⁷⁰

Zsigmond Ung vármegyéhez 1399. január 25-én intézett felhívásában a végvidék dűlásáért az oszmánokat és a hozzájuk csatlakozókat tette felelőssé.⁷¹ Kiket is lehet utóbbiak alatt érteni? A szerbek jelenléte Szerbia vazallusi pozíciója miatt kézenfekvő volt. Mellettük azonban más szláv nációkat is igazolnak a források, úgymint a bosnyákokat és a bolgárokat. A boszniai kérdés 1397–1398 fordulójától éleződött ki, az oszmánok ezt követően még intenzívebben jelentek meg a bosnyák belpolitikában, egyúttal a Magyar Királyság szlavóniai részein is. Számos perhalasztás és jogi aktus indokaként szolgáltak az itt folyó fegyveres harcok.⁷² A bolgárok jelenlétét feltételezi, hogy a szerbekhez hasonló vazallusi státuszba kerültek, miután a Bolgár Cárságot 1396-ra teljesen pacifikálta az Oszmán Birodalom. Továbbá Zsigmond 1401. március 2-án kelt okleveléből ismert, hogy Csáki Miklós és Marcali Miklós temesi ispánok az egykori bolgár területekre nyomultak, ahol oszmán–bolgár csapatot vertek meg.⁷³

A felsoroltak közé kell emelni a havasalföldi csapatokat is. A vajdaság belpolitikai állapota 1397 előtti válság idején jelentős oszmán befolyás érvényesült, ami katonai erőben is megmutatkozott. Kisebb–nagyobb portyázó támadás Erdély déli vármegyéit érthette. Ezek közül jelenleg egyről, az 1395 őszen a Barcaság ellen végbement támadásról tudunk. Igaz, magyar szempontból 1397-re rendeződött Havasalföld sorsa, viszont egyes oszmánokkal szimpatizáló csoportok csatlakozhattak hozzájuk.

Így, amikor a perhalasztások indokaként az oszmánok és más, a királyság ellenségei elleni hadba vonulás szerepel, akkor a fent nevezett szláv nációk közül bármelyik érthető.⁷⁴ Ezért a későbbiekben a forrásokban nem változtatjuk meg az oszmánok mellett megjelölt szerb, bosnyák, vagy bolgár megjelöléseket, viszont a pontosabb meghatározás miatt, ahol ez indokolt, az oszmán–szláv szófordulatot használom.

⁶⁹ Bánffy I. 430–433. old., CCCX. sz.

⁷⁰ „*paganorum scilicet Turcorum Tartarorum et Rassciensium*” 1396. augusztus 13. Temes I. 263–266. old., 154. sz.; „*paganorum Turcorum scilicet et Rasciensium*” 1396. augusztus 18. Csáky I. 183–185. old., 1400. szeptember 17. ZsO II/I. 62. old., 507. sz.

⁷¹ 1399. január 25. ZsO I. 627. old., 5683. sz.

⁷² 1400. január 18. Zichy V. 149. old., 128. sz., vö. ZsO II/I. 5. old., 29. sz.; augusztus 10. ZsO II/I. 55. old., 445. sz., 1401. április 14. ZsO II/I. 121. old., 995. old.

⁷³ 1401. március 2. DL 96720, vö. ZsO II/I. 110–111. old., 914. sz.

⁷⁴ „*contra Turcos et alios regni nostri emulos*” 1399. május 27. CDCr 442. old., 311. sz., vö. ZsO I. 650. old., 5877. sz.

II. Az oszmán jelenlét érezhető következményei

a) *A déli határszakaszok állapota*

Megkerülhetetlen kérdés a déli határszakasz védelemben való alkalmazhatóságának kérdése. Az oszmánok megjelenése új, már régen nem tapasztalt fenyegetést eredményezett a Balkán-félsziget felől. Az elmúlt majd egy évszázadban a magyar törekvéseknek már-már természetesnek vehető módon, katonai úton szereztek érvényt Anjou uralkodóink.⁷⁵ Bár nem mindig beszélhetünk a magyar fegyverek győzelméről, de az innen érkező kihívások egyszer sem fenyegették az ország szuverenitását. Az uralkodók határozott fellépése tette lehetővé az ellenséges csapatok távoltartását a királyság déli határaitól. Ennek az aktív támadópolitikának köszönhető, hogy az uralkodók nem tartották szükségesnek a határszakaszok passzív védelmének kiépítését. Az ok-okozati összefüggések egyértelműek és egyben logikusak is. Az Anjouk látószögében csupán Bosznia, Szerbia és Havasalföld szerepelt, amelyeknek a Magyar Királyságra gyakorolt fenyegetésük messze nem haladta meg az ország gazdasági és katonai teljesítőképességét.

Az 1389-et követő változások kész tények elé állították a fiatal Zsigmondot és báróit. Az oszmánok újabb sikere és ezzel Szerbia vazallusi pozícióba való kényszerítése új, fenyegető szomszédságot eredményezett. A déli határ, főleg a magyar–szerb szakasza, ekkortól került a figyelem középpontjába. Elsősorban nem is Szerbia politikai sorsa, sokkal inkább geostratégiai elhelyezkedése vált fontossá. A szerb állam természetföldrajzi adottságai ugyanis alkalmas felvonulási terepet biztosítottak akár vízen, akár szárazföldön egy jelentősebb, már magyar területeket fenyegető ellenség számára.

A Magyar Királyság déli vármegyéit természetes határvonalak választották el Boszniától, Szerbiától és Havasalföldtől. Nyugatról indulva három határfolyó: az Una, a Száva és a Duna alkotott választóvonalat. Majd a Vaskaputól délre, kb. 20 kilométerre, a Duna folyó völgyét elhagyva a Déli-Kárpátok hegyvonulatai mentén folytatódott a határ. Figyelmet érdemel továbbá az ellenséges erők felvonulása szempontjából a határon túli domborzat. A Balkán-félsziget hegyekkel erősen tagolt felszínét – mely jelentősen szűkítette a lehetséges felvonulási irányokat – az egyes folyók által vájt völgyek tették áthatolhatatlanná. Itt elsősorban jelentős, a szultáni hadsereg felvonulására alkalmas útvonalak kerülnek számításba. A kisebb, a királyság határ menti vármegyéjét fosztogató

⁷⁵ Szakály 1986. 18. old.

csapatok leginkább helyben tartózkodtak, ha nem, akkor a jelentősebb reguláris sereg számára járhatatlan völgyeken, vagy hágókon is tudtak közlekedni.

Az oszmán főerők szempontjából földrajzilag három irány jöhetett számításba, amiken keresztül elérhették a Magyar Királyság déli határát:

1. A legjelentősebb a Szerbián keresztül folyó Morava, mely a félsziget hegyvonulatai között egészen a Duna vonaláig, Kevéig biztosította a megfelelő felvonulási útvonalat.⁷⁶
2. Egy másik alkalmas támadási pont Kevétől keletre Szörény váránál kínálkozott. Ebben az esetben a támadók a Duna völgyén keresztül vonulhattak egészen a magyar határig és ott léphették át azt.
3. A harmadik hely, mely szintén szorosan kapcsolódik a Dunához, az Pancsova, vagy a könnyebb helyazonosítás végett Nándorfehérvár környéke.

Míg Szerbia felől gyorsan képes volt a szultáni had felvonulni, addig Bosznia és Havasalföld felől ezt már nem tudta megtenni, köszönhetően a domborzati viszonyoknak. Ezek mellett a szárazföldi csapatok akár hadműveleti, akár harcászati szintű támogatására a török folyami flotta a Fekete-tengerről, vagy az egykori Bolgár cárság területéről indulva felhajózhatott a Dunán. Összegezve elmondható, hogy az oszmán haderő a kor viszonyaihoz mérve gyorsan, jelentős erőket tudott felvonultatni akár vízi, akár szárazföldi úton a magyar határok közvetlen közelében szerb területekre. Innen pedig már a királyság belső területei veszélyeztethették, ám ekkor még ezzel nem kellett számolni.

Az előbbieket miatt a magyar–szerb határszakaszon, ennek szemmel tartása és védelme érdekében a rendelkezésre álló erősségek megléte, vagy éppen nem léte lényeges problémákat vetettek fel. Ezen a vonalon 1389-ben, sőt egészen az 1410-es évek közepéig még csíráiban is alig létezett az a várakból kialakított védvonal, amely a Zsigmond-kor második felétől egészen XVI. század első feléig a királyságot védte. Ekkoriban csupán négy jelentősebb várat lehet említeni: Keve, Haram, Orsova és Szörény. Itt direkt nem került említésre Nándorfehérvár vára, mely a későbbiek folyamán válik - elsősorban központi elhelyezkedéséből adódóan - a királyság déli kulcserődítményévé.⁷⁷ Mellőzöttségének két drámai oka van. Először is ekkor még nincsen magyar kézen (majd 1427-től a tatai szerződés nyomán), másodsor pedig 1386 körül Zsigmond hívei

⁷⁶ A Morava folyóvölgyét nem egyszer (1127, 1128 és 1129) a bizánci hadsereg is használta a Magyar Királyság elleni felvonulásához.

⁷⁷ Nándorfehérvár vára a Duna és a Száva találkozásánál feküdt. A vár geostratégiai fekvése elvitathatatlan, hiszen a Magyar Királyság belső területei felé vezető szárazföldi és vízi útvonalat védte a Balkán félsziget felől érkező támadásokkal szemben. A vár jelentőségének tudatában a török többször is ostromolja (1440, 1456, 1492, 1494), de sikertelenül.

feltehetőleg lerombolták. Ez nem a vár teljes pusztulását jelenthette, csak a harcászati szempontból fontos védműveit bonthatták/rombolhatták le. Összehasonlításképpen érdemes megjegyezni, hogy az 1420-as években csak Haram és Szörény közötti vonalon 12 új vár erősítette ezt a határszakaszt. Ezzel is mutatva a kérdéses határvonal fontosságát és egyben védtelenségét az oszmán veszéllyel szemben Zsigmond uralkodásának első évtizedeiben.

b) Az oszmán betörések

Az előzőek során már tárgyalásra került, hogy ezek a csapatok nem csupán oszmánokból, hanem más hozzájuk csatlakozott nációk fegyvereseiből álltak. A kérdések azonban továbbra is adóttak: milyen ellenséggel állhatott szemben a magyar királyság az 1390-es években, az általuk végrehajtott betörések milyen mélységig is jutottak?

Az eddig állandó és ismert ellenségeket – bosnyákokat, szerbeket, havasalföldieket – felváltotta egy olyan, közigazgatásának egészét hódításokra építő államalakulat, amely korlátlan emberutánpótlással és erőforrásokkal rendelkezett. Az oszmán hadsereg egyik alapját képezték azok a határ menti területeken állomásozó irreguláris, vagy reguláris csapatok, amelyeknek az elsődleges feladata az azzal határos országok területére való betörés és annak fosztogatása volt. Amellett, hogy az ide telepedett oszmánoknak megélhetésük szerves részét képezte, fontos hadászati feladata volt az adott államalakulat természeti földrajzának, településszerkezetének, valamint katonai erejének felderítése. Az így nyert adatokat nagyobb, szultáni hadjárat estén használták fel. Zsigmond és bárói a kezdeti időszakban az oszmán hadsereg ezen részével találkoztak és ezek ellen kellett tartós eredményt elérniük, ami egy feudális alapokon nyugvó hadsereg esetében, annak nehézkes és időigényes mozgósítása miatt szinte lehetetlen vállalkozásnak bizonyult. Mire egy-egy betörés hírére reagálni tudott a királyság, az már le is zajlott.

Az első időszakban a védelem prioritásának a déli határszakaszt, annak is a Szerbiával közös részét kellett tekinteni. Itt fontos tisztázni, hogy ettől függetlenül Bosznia és Havasalföld felől is érték a királyság területét támadások, de azok gyakorisága és intenzitása messze elmaradt a Szerbia felől érkezővel szemben. Ez a helyzet így kb. 1397–1398 fordulójáig állhatott fenn. Ezt követően a boszniai belpolitikai változások magyar szempontból kedvezőtlen alakulása miatt a szerbiai határszakasz kiegészül a boszniaival.

c) A betörések hadászati és harcászati háttere

A vizsgálat megindítása előtt szükséges tisztázni, kik is voltak a betöréseket végrehajtók. A magyar területek elleni támadásokat nem csupán az irreguláris oszmán csapatok, hanem a gazdag zsákmány reményében hozzájuk csatlakozott balkáni szlávok (szerbek/rácok, bolgárok, havasalföldiek, bosnyákok stb.) követték el. Ezért a későbbiekben, amikor betörések esetében oszmánokról beszélünk, akkor abba szláv népelemeket is szükséges beleértetni.

A támadó oszmán és szláv csapatok útvonalát nagyban meghatározhatta, meghatározta a térség domborzati és vízrajzi viszonya. Ez a katonai hadműveletek tervezésének mindig fontos pontja volt. Különösen ezeknek az irreguláris, elsősorban rablásra, fosztogatásra, sok esetben ad hoc-jelleggel összeállt könnyűlovas alakulatoknak. Esetükben nem volt meg az a professzionalizmus, ami az oszmán reguláris erőket már ekkor jellemezte. Igaz, irreguláris mivoltuk ellenére az oszmán haderő szerves részét alkották, létük fontos elemét képezte az oszmán expanziós politikának. Elhelyezkedésüket tekintve a mindenkori birodalom határ menti területein települtek le feladatuk ellátása végett, ami elsősorban a szomszédos államalakulatok területeinek fosztogatása, dúlása, ezzel együtt módszeres felderítése volt. Mind a két tevékenységnek fontos szerepe volt az oszmán hadi gépezetben. Előbbi megoldotta az ezeket a csapatokat alkotó katonáknak a fizetségét. A rabló hadjáratok alkalmával szerzett zsákmány ugyanis a zsoldjuk volt. Ezzel a tevékenységükkel folyamatosan demoralizálták a lakosságot és az adott államalakulat vezetését.

Az adott térség ismerete, illetve nem ismerete döntően befolyásolta egy-egy ilyen oszmán akció sikerét. Mielőtt azt feltételeznénk, hogy a csapatokat alkotó katonák a kevésbé voltak feladatokra alkalmasak, érdemes egy tényezőt megfontolni. Az irreguláris csapatok fő bevételi forrását és egyben megélhetését az összerabolt zsákmány jelentette, így annak megszerzése létfontosságú volt számukra. Ez pedig megkövetelte az adott térség földrajzi adottságainak, úgymint vízrajzának és domborzatának ismeretét. A bejárt útvonalak, az ezáltal szerzett terepismeret nem csupán ezeknek a rablócsapatoknak, hanem a későbbi Magyar Királyság ellen felvonuló oszmán főerőknek is hasznos tudásul szolgált. Miről is rendelkezhetek információkkal/tapasztalatokkal ezek a rablócsapatok a Magyar Királyság déli területeit illetően?

Domborzat

A fő kérdés: az adott viszonyok mennyire alkalmasak akár kisebb, akár nagyobb kötelékek vonulására, legyen szó előnyomulásról, vagy visszavonulásról. A nevezett térségben alapvetően három tereptípust lehet számba venni.

Síkság: A Szerbiával határos vármegyéket (Szerémség, Temesköz), illetve a magyar–boszniai határt képező Száva folyótól északra fekvő területek többnyire síkságok voltak. A sík terep előnyei: előnyomulásra a legalkalmasabb, messze belátható az ilyen terület, ami lehetővé tette az oszmán rablócsapatoknak, hogy az esetleges túlerőben lévő magyar erők előtt kitérjenek, vagy visszavonuljanak. Hátránya: mocsaras, erős aljnövényzettel, vagy sűrű erdővel borított az adott terepszakasz.

Dombság: a magyar határ boszniai szakaszának a Száva folyó völgyét elhagyva jelentősebb dombság tagolja a területet, ami a szerbiai határszakaszon is megfigyelhető, de itt a kiterjedt síkságok megkerülhetővé teszik ezeket. Előnye: kisebb csapatok rejtőzködésére, vonulás szempontjából ezek még jelentős akadályt nem képeznek, de hátrányuk: leküzdésük növeli a menetidőt.

Hegység: a Magyar Királyság és Havasalföld között természetes határként a Déli-Kárpátok néhol 2000 méter tengerszint feletti vonulatai magasodtak. Előnyei: az oszmán rablócsapatok tekintetében nincsenek. Hátránya: járhatóság szempontjából a magas és meredek hegyek miatt csupán a folyóvölgyekre szűkülnek a vonulási lehetőségek. Továbbá, míg a Szerbiával és Boszniával szemben fekvő magyar területeken zsákmányul szinte rögtön gazdag területekkel szolgáltak, addig Havasalföld felől hosszú és kockázatos út vezetett egy-egy településhez.

A déli határszakaszon a legkedvezőbb domborzati viszonyokkal, a Szerbiával és Bosznia Száva menti részeivel határos szakaszok rendelkeztek. A kiterjedt síkságok gyors mozgást tettek lehetővé, illetve az itt található kisebb, vagy nagyobb dombok kikerülhető akadályokat jelentettek a rabló csapatok számára. Havasalföld felől ellenben minden szempontból kedvezőtlen viszonyok fogadták az oszmán támadókat.

Vízrajz

A legfontosabb kérdés, hogy miként lehet a folyami és álló vízi akadályokat leküzdeni, hiszen a Magyar Királyság déli területeit ez időben az erős sodrású Duna, Dráva és Száva mellett számos kisebb folyó is szabdalta, bármely déli határszakaszt is nézzük. További kihívást jelentettek az állandó, vagy időszakosan vízzel borított ártéri és mocsaras

területek. Fontos ismerni a folyókon való átkelés lehetőségeit (például gázlókat, esetleg hidakat), valamint a folyami akadályokkal tagolt terepszakaszok adottságait (például visszavonulási útvonalakat). Számolni kellett továbbá az évszakosan, illetve tartósan víz alatt lévő területekkel és mocsarakkal, amelyek hol előnyt (például visszavonulás, rejtőzködés), hol hátrányt (például korlátozott visszavonulási vonalak, csapda lehetősége) jelentettek.

Egyéb tényezők

Növényzet. A királyság déli területein – köszönhetően a vízben való gazdagsága miatt – megtalálható volt a folyó és állóvizek melletti sűrű növényzet, az aljnövényzet és erdők. Ezek alkalmas helyet biztosítottak a rejtőzésre (például visszavonulás közben, táborozás), vagy rajtaütésre.

Településszerkezet. Az oszmán csapatok alapvetően könnyűlovasokból álltak, műszaki képességük vagy csekély volt, vagy egyáltalán nem volt. Ezért komolyabb védelemmel rendelkező – fallal, esetleg fegyverekkel megerősített – települések ostromára nem is vállalkoztak. Ezeket, valamint a várakat elkerülték, és a könnyebb célpontot jelentő településeket – falvakat, mezővárosokat, stb. – támadták meg és fosztották ki.

A támadó fél reakciója. Ebben az esetben a magyar hadszervezet reagálását és reakcióját is megtapasztalhatták az oszmánok. Honnan, milyen erővel és milyen gyorsan lépett fel a Magyar Királyság a támadásokkal szemben? Ennek ismeretében az útvonalban és a csapat összetételében (létszámának növelése, csökkentése) szükséges módosításokat is végrehajthattak.

A fenti tényezők tehát alapvetően határozták meg, hogy egy-egy oszmán rablócsapat milyen messzire merészkedhetett a Magyar Királyság területén belül. Számításba kellett venniük, hogy nem csupán az oda, de a visszautat is meg kell tenniük számukra ellenséges földön. Utóbbi esetben ráadásul mindezt már zsákmánnyal megrakodva. Ezt jelentősen lassíthatta a lábön, esetleg kocsin hajtott rabszolgák, elhurcolt foglyok, valamint zsákmányolt élőállatok és egyéb javak tömegének nagysága. A lassúság magával hozta a csapatok kiszolgáltatottságát egy esetleges magyar támadással szemben. Nagyobb távolságokra aligha vállalkozhattak, hacsak a kényszer rá nem vitte őket a kockázatosabb, távoli célok felé.

d) A támadások mélységének kérdése

A nagy kihívást kezdetekben a szerémségi, majd később a temesközi területek védelmének biztosítása jelentette. A probléma elhárítására közel sem volt elég a király személyes vezetése alatt felvonuló magyar sereg. 1389 és 1392 közötti négy támadó hadjárata csupán erődemonstrációt, mintsem tényleges megoldást jelentett. Hiába a dicső múlt, az Anjou hagyományok és Nagy Lajos támadó szellemű felfogásába vetett hit, ennek a katonapolitikának az oszmánokkal szemben nem volt hatása. Okait a két államalakulat harcászataiban érdemes keresni – természetesen komoly hadászati különbségek is vannak –, de ekkor még ezekkel nem számolt, számolhatott a magyar vezetés. A Magyar Királyság nyugati mintát követve a mozgósításon alapuló, általában nehézlovasokból álló sereggel rendelkezett. Addig az oszmán hadszervezet irreguláris alakulatai, amelyekkel a királyság déli területein a fosztogatásokat és pusztításokat elkövette, egy gyorsan verbuválódó, felszerelésének köszönhetően gyorsan mozgó, könnyűlovasokból állt. Már ebből érzékelhetővé válik, hogy a magyar erők sokkal lassabbnak és statikusabbnak bizonyultak, egy-egy betörés hírére szinte lehetetlen volt időben reagálniuk, legtöbbször csak hült helyét találhatták az ellenségnek. Ha szembe is kerültek egy-egy oszmán csapattal, akkor sem volt biztos az összecsapás, hiszen ezek a portyázó csapatok csupán fosztogatásra és kisebb harcérintkezésekre voltak berendezkedve. Felállt ellenséggel szemben túl sok esélyük nem lévén, sebességbeli előnyüket kihasználva inkább kitértek az összecsapások elől. Ezeknek az oszmán csapatoknak a semlegesítése csupán ideiglenes megoldásokat hozott. Természetesen azért a sikereket nem szabad alábecsülni, főleg a határ menti területek szempontjából.

Ezekről a támadásokról és esetleges semlegesítésükről igen kevés és töredékes információk állnak rendelkezésre. Sok esetben csupán az esemény megtörténtét lehet elkönyvelni, viszont idejéről és pontos helyéről nem beszélnek a források. A 2. számú táblázatban kerültek összegyűjtésre a biztos, illetve a mozaikos adatok alapján vélt támadások. Természetesen ennél jóval több történhetett, amiről nem tudunk, de talán még a korabeli vezető réteg sem. Ezért sem merész az a feltételezés, hogy maga Zsigmond sem tudhatta biztosan, hogy egy-egy évben hány rabló támadást is kellett elszenvednie a királyság déli területeinek. A nagyobbakról talán tudhatott, de megannyi kisebbről nem, vagy ezekről csak jóval megtörténtük után értesülhetett.

Ennek dacára is, milyen adataink is vannak ezeknek a csapatoknak a tevékenységéről? A legérdekesebb kérdés, hogy ezek magyar területekre milyen mélységben is nyomulhattak?

A pusztításokat követve

Az egyes településeken álló kolostorokat ért támadások jól mutatják, hogy meddig is juthattak el az oszmán rablócsapatok. A rendelkezésre álló adatok szerint a ferencesek hat, míg a pálosok három rendházát érte atrocitás. Ezeket a könnyebb áttekinthetőség érdekében az alábbi összegzésben közlöm:

<i>Ferences rendi kolostorok</i>	
Nagyolaszi (Szerém vármegye)	A szerb–magyar határtól, a Száva folyótól légvonalban 15 km-re északra feküdt, Valkó vármegyéhez közel. 1391-ben oszmán támadás miatt kiürült. ⁷⁸
Szávaszentdemeter (Szerém vármegye)	Közvetlenül a szerb–magyar határ mellett, a Száva folyó bal oldalán feküdt. A kolostor 1391-ben az oszmán támadás miatt vált elhagyatottá. ⁷⁹
Szenternye (Szerém vármegye)	Közvetlenül a szerb–magyar határon, Szávaszentdemeterrel szemben, a Száva túlsó, jobb oldalán feküdt. 1391-ben érte oszmán támadás. ⁸⁰
Eng (Valkó vármegye)	Nagyolaszitól nyugatra légvonalban körülbelül 30 km-re fekszik. oszmán támadás hatására 1392-ben elpusztult és nem épült fel többé. ⁸¹
Tadva (Szerém vármegye?)	Fekvése ismeretlen, valamikor 1390 és 1396 között elpusztult. ⁸²
Zimony (Szerém vármegye)	A szerb–magyar határ mellett, a Száva és a Duna folyó összefolyásánál fekszik, valamikor 1390 és 1396 között elpusztult. ⁸³
<i>Pálos rendi kolostorok</i>	
Boldogkő	Fekvése ismeretlen, annyi tudható, hogy a Temes folyón túl feküdt.

⁷⁸ Karácsonyi II. 205. old.

⁷⁹ Karácsonyi II. 270. old.

⁸⁰ Karácsonyi II. 280. old.

⁸¹ Karácsonyi II. 161. old.

⁸² Karácsonyi II. 49–50. old.

⁸³ Karácsonyi II. 49–50. old.

(Keve v. Temes vármegye?)	1393-ban már az elpusztított monostorok között van. ⁸⁴
Dubica (Dubica vármegye)	Az Una folyóhoz közel, annak jobb oldalán terült el. 1393-ban már ez elpusztított monostorok között volt. ⁸⁵
Gatal (Keve v. Temes vármegye?)	Fekvése ismeretlen, annyi tudható, hogy a Temes folyón túl feküdt. 1393-ban már ez elpusztított monostorok között van. ⁸⁶
Szalánkemén (Szerém vármegye)	A Duna jobb partján feküdt, a magyar–szerb határtól légvonalba körülbelül 55 km-re. 1393-ban már ez elpusztított monostorok között volt. ⁸⁷

2. táblázat: Oszmán betörésből származó támadást elszenvedett rendi kolostorok

(Forrás: Saját szerkesztés)

A 2. számú táblázat felsorolásban szereplő kolostorok pusztulását, kifosztását elsősorban az okozta, hogy a települések szélén helyezkedtek el. A komolyabb védelmi funkcióval nem rendelkező rendházak élelmiszerraktáraik és jószágaik miatt ideális célpontot jelentettek a betörő csapatok számára. Ezért joggal feltételezhető, hogy egy-egy kolostor pusztulását nem egy, hanem több rablótámadás okozhatta.

A kérdésre, hogy milyen messze is juthattak az oszmán rablócsapatok a magyar területeken, nem csupán a fent nevezett kolostorokat ért támadásokból lehet következtetni. Számba kell venni azon okleveleket, amelyek birtokpusztulásokról, vagy azok kirablásáról szólnak.

Zsigmond 1392. július 13-án kelt oklevelének tanúsága szerint Kükei Somráknak az oszmánok által – 1392 tavaszán – feldúlt szerémi birtokaiért a király kárpótlásul a macsói bánágban fekvő Padina birtokot adományozta. A pontos színhely valahol a Martinci és Morović közötti vidéken volt (a sértett birtokai ott terültek el).⁸⁸ A következő adat szerint Himfi Benedek lányát, Margitot valamikor az 1390-es évek elején egy oszmán betörés alkalmával a Temes vármegyei Egerszegről rabolták el.⁸⁹ Továbbá, Zsigmond 1399. augusztus 17-én kelt oklevele az oszmán támadások miatt elnéptelenedett Temesköz

⁸⁴ Paulinorum I. 20. old.

⁸⁵ Paulinorum III. 299. old.

⁸⁶ Paulinorum I. 159. old.

⁸⁷ Paulinorum III. 299. old.

⁸⁸ Engel 1998. 567. old.

⁸⁹ E. Kovács 2009. 105–123. old., 1408. november 10. ZsO II/II. 181. old., 6407. sz.

benépesítése ügyében intézkedik.⁹⁰ Másik adat: Szentpéteri László fia, Péter Valkó vármegyei Szentpéter nevű birtokát oszmánok pusztították és néptelenítették el.⁹¹ Végül, Zsigmond 1401. április 14-én kelt leveléből ismert, hogy Zrínyi Pál azért kapott kárpótlást, mert a Zágráb vármegyei Zríny várhoz tartozó birtokait oszmánok és bosnyákok pusztították el.⁹²

Himfi Margit elrablása

Az oszmán rablótámadások valamelyikének eshetett áldozatul a volt bolgár bán, Himfi Benedek (1366–1369)⁹³ lánya, Margit, akit a Temes vármegyei Egerszegről hurcoltak el. Ezt követően ismeretlen körülmények között Kréta szigetére került, majd 1408-ban Marcali Miklós segítségével tért vissza Magyarországra.⁹⁴ Az elrablás pontosabb időpontjának meghatározására már többen is vállalkoztak. Elsőként Kumorovitz L. Bernát, aki 1375-höz I. (Nagy) Lajos havasalföldi hadjáratához kapcsolta az eseményt.⁹⁵ Ezt a feltételezést Engel Pál pontosította, és valamely 1391-ben, vagy 1392-ben történt török betöréssel kapcsolta össze az elrablást.⁹⁶ A témával legutóbb E. Kovács Péter foglalkozott, aki Engel eredményét fogadta el és erősítette meg. Azzal a kiegészítéssel, hogy véleménye szerint „nem kell és nem is lehet hadjáratához kötni az elrablást, mert egy betörő martalóc csapat bármikor elrabolhatta hadjáraton kívül is”.⁹⁷

E. Kovács Péter utóbbi meghatározását a következők miatt is elfogadhatónak tartom. Az oszmán jelenléttel összefüggésbe hozható rablótámadásokért felelős csapatok összetételéről a rendelkezésre álló források semmilyen érdemleges információval nem szolgálnak. Így az sem tudható, hogy a Magyar Királyság déli területeit érő rablótámadások összességét csakis irreguláris, vagy esetleg ennél szervezettebb fél-, illetve reguláris csapatoknak tulajdoníthatjuk. Egyúttal könnyelműség lenne azt feltételezni, hogy a rendelkezésre álló források az összes megtörtént oszmán rablótámadást megörökítették volna. Ezért azzal is számolni kell, hogy több támadásról nem is tudunk, lehet soha nem is fogunk. Talán egy ilyen támadáshoz köthető Margit elrablása is.

⁹⁰ 1399. augusztus 17. ZsO I. 668. old., 6025. sz.

⁹¹ 1408. június 28. ZsO II/II. 146. old., 6184. sz.

⁹² 1401. április 14. ZsO II/I. 121. old., 995. sz.

⁹³ Engel 1996. II. 100. old.

⁹⁴ E. Kovács 2009. 105–123. old.

⁹⁵ Kumorovitz L. Bernát: I. Lajos királyunk 1375. évi havasalföldi hadjárata (és „török”) háborúja. *Századok*, 117 (1983) 977. old.

⁹⁶ Engel 1998. 561. old.

⁹⁷ E. Kovács 106–107. old.

Az előbbiek ismerete és mérlegelése után Margit elrablásának időpontját célszerű némiképp körüljárni. Az Engel szerinti 1391-es, vagy 1392-es év meghatározás kicsit szűkösnek tűnhet. Nem hiábavaló a már említésre került felvetés, miszerint több olyan támadás is érte és érte is a déli területeket, amelyeket a forráshiány miatt rekonstruálni jelenleg lehetetlen. Érdeemes példaként említeni azt a két, 1395-ben történt forrásokkal bizonyítható betörést, amelynek egyik pusztítási körzete éppen Temes vármegye volt.⁹⁸ Margitot az ebben a megyében található Egerszegről hurcolják el. Ezért némiképpen meginog az 1391-es és az 1392-es év. Jogosan merül fel a gyanú, hogy akár az említett 1395-ös portyák alkalmával, vagy az azt megelőző, vagy követő évek egyikében számunkra ismeretlen betörés is eredményezhette Margit elrablását. Az újabb kutatások sem tudták érdemben meghatározni Margit Kréta szigetére kerülésének időpontját, ami jelentősen segítené a szóban forgó évek számának csökkentését. A biztos információk szerint 1405-ben, amikor Marcali Miklós rátalál, akkor két kisgyermek anyja – a gyermekek Krétán születtek. Az oszmán betörések 1402-es év környékén mérséklődtek, ha ezt a késői dátumot vesszük alapul, akkor is szülhetett három év alatt két gyermeket. A két kislány életkora némi támpontot nyújthatott volna Margit krétai tartózkodására, de ezzel kapcsolatban semmilyen érdemi információ nem áll rendelkezésre, csupán annyi tudható, hogy 1408-ban is még kislánként vannak említve.⁹⁹ Jelen esetben az 1402-es enyhén túlzó évszámmal arra kívánom felhívni a figyelmet, hogy az 1396-ot követő évek eseményei között is meglapulhat Margit elrablásának időpontja. A rendelkezésre álló adatok csupán feltételezéseket engednek, de lehet, hogy érdekesebb az 1390 és az 1396 közötti években gondolkodni Himfi Margit elrablását illetően. Bár, amíg ez megerősítést nem nyer, addig az ezt követő 1402-vel záródó időszakot sem szabad teljesen elvetni.

Margit esete nem számított egyedinek, rajta kívül még számos gyereket, nőt és férfit hurcoltak rabságba a betörő oszmán–szláv rablócsapatok. Különbség csak a miériben mutatkozott meg. Legtöbbször rabszolgaként adtak tovább a foglyokon, de ez leginkább a gyerekekre és a nőkre vonatkozatható, a férfiak esetében inkább a remélt váltságdíj volt a motiváció. Ilyen volt Kállói Lökös fia, Miklós esete, aki valamikor 1389 és 1393 között kerülhetett oszmán fogságba. Elrablásának körülményei – harc közben, vagy egyszerű elrablás – pontosan nem ismertek, annyi tudható, hogy fivére, Kállói Lökös fia, István váltotta ki a rabságból.¹⁰⁰

⁹⁸ Temes 263–266. old., 154. sz.

⁹⁹ *E. Kovács* 106. old.

¹⁰⁰ 1393. október 2. ZsO I. 345. old. 3120. sz.

Arra, hogy meddig is juthattak a királyság területére törő oszmán–szláv csapatok, nem csupán a forrásokban fennmaradt pusztításaikból szerezhethetünk információkat. A kérdéskör fontos forráscsoportja az egyes személyek részére kiállított adománylevelekben utolérhető hőstettek leírása. A királyság déli, különösen a magyar–szerb határral szomszédos vármegyéit az oszmán fenyegetés kezdetétől, 1389-től igyekeztek megvédelmezni. Itt most elsősorban nem Zsigmond részvételével lezajló mozgósításon alapuló királyi hadjáratokat kell értenünk, hanem a térséget uraló, irányító bánok és ispánok fegyveres tevékenységét. Ezek közös jellemzője, hogy előre nem tervezett, de gyors hadműveletek voltak az oszmán–szláv portyázó csapatok semlegesítésére. Hol is történhetett ez meg?

Az első esetet Zsigmond 1390. november 22-én Losonci István macsói bán részére keltezett adománylevele örökítette meg. A bán csapatával Csütörtökhely falu közelében, Maróttól délnyugatra, a Száva szigetén táborozott, amikor a hűtlenségbe esett Kazta fia, László fia, Demeter (lázádo Horváti-párt egyik tagja lehetett) oszmánokkal és rácokkal együtt rájuk támadt. A rajtaütést Losonci és csapata sikeresen verte vissza, majd a végek védelmére faerődöt épített a szigeten.¹⁰¹

Az előbbi esettel ellentétben 1391-ben Perényi Miklós szörényi bánnak oszmán–szláv csapatot, vagy csapatokat kellett megfékeznie a Temesközben.¹⁰² Perényi Miklós küzdelmeivel párhuzamosan a Zsigmond vezette királyi had a szerémségi területeken¹⁰³ harcolt minden valószínűség szerint szintén oszmán csapatok ellen. Engel Pál szerint egy királyi seregről van szó, amelyik megosztva harcolt, egyik része a Szerémségben, másik része a Temesközben, Érdosmlyó kerületben. Zsigmond előzetes tervét figyelembe véve, amely Bosznia megtámadása volt, érdekes kérdés, hogyan, mit is keresett a Szerémségben. Engel Pál ennek okát egyértelműen az erre a területre betörő oszmán–szláv csapatokban látta, ami el is fogadható a szörényi bán temesközi harcainak indokaként is.¹⁰⁴

Marcali Miklós temesi ispánnak 1395-ben és 1396-ban a Temesközbe jutott ellenséggel kellett többször harcba bocsátkoznia. Erről Zsigmond 1396. augusztus 13-án és 1417. szeptember 29-én kelt adománylevele tudósít. Előbbi szerint Szent Mihály arkangyal

¹⁰¹ Engel 1998. 566. old.

¹⁰² Temesköz: tájegység az Alföld délkeleti részén. A Maros, a Tisza és a Duna által közrezárt síkság (Arad, Csongrád déli része, Keve, Krassó, Temes és Torontál vármegye), amelyen a Temes folyó folyik keresztül. Az elnevezés először az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzékben fordul elő először, mint a temesi főesperesség egyik kerületének elnevezéseként. KMTL 669. old.

¹⁰³ A Szerémség: tájegység a Duna–Száva köze keleti részén (Szerém és Valkó vármegye), a középkorban szerémi szigetként is említik. KMTL 642–643. old.

¹⁰⁴ Engel 1998. 571–573. old.

imént elmúlt ünnepe táján, 1395. szeptember 29. körül a Temes vármegyei Csák település mellett az éj leple alatt Marcali Miklós kíséreeivel és más híveivel együtt (*nacum suis asseclis, et ceteris nostris fidelibus*) rajtaütött a Temesközt fosztogató oszmán–szláv rablócsapaton. A győzelem jeleként a zsákmányolt zászlókat, illetve lobogókat a király elküldte. A másik összecsapásra Szent Margit szűz vértanú ünnepe táján, 1396. július 13. körül került sor. A Temesközben fosztogató oszmán–tatár–rác (*Turcorum Tartarorum et Rassciensium*) csapat Temesvár környékét is elérte, az innen délnyugatra fekvő Újbécs települését pedig felgyújtotta. Megállításukra és felszámolásukra Marcali Miklós testvérével, Dénessel, valamint más kíséreeivel és híveivel vonult. A támadókat Füzesoroszi és Maráz település között érte utol, ahol fényes győzelmet arattak. Ennek jeleként, ahogy az előbbi esetben is, a zsákmányolt zászlókat és lobogókat a király elé küldték megszemlélésre.¹⁰⁵

Marcali Miklós számára kiállított 1417. szeptember 29-ei privilégium már bővebben szól a határ menti harcokról.¹⁰⁶ A fent ismertté vált események előtt, amennyiben azt feltételezzük, hogy az oklevél narratiója tartja a kronológiai sorrendet, további két összecsapással számolhatunk. Azt olvashatjuk, hogy az első alkalommal Temesvár körzetében szállt szembe Marcali az oszmán rablócsapatokkal. Első győzelmét egy Somlyó nevű város (ez a Krassó vármegyében fekvő Érdsomlyóval, vagy az ugyanitt fekvő Mezősomlyóval azonosítható) előtt aratta. A második tágabb, a Nyárád (ma, Néra) folyó melletti helyszínt határoz meg. A folyó a Krassó-Szörényi-érchegységben ered, majd 126 km-ert megtéve Karánsebestől 30 km-re délnyugatra a Déli-Kárpátokban, és Fehértemplomtól 10 km-re délnyugatra ömlik a Dunába. A pontos hely híján a harci cselekményre a folyó bármely szakaszán sor kerülhetett. Az oklevélben soron következő két ütközet Csák és Maráz település mellett zajlott le, ezek az 1396. augusztus 13-án kelt privilégiumba foglaltakkal lehetnek azonosak. A Somlyó település mellett és a Nyárád folyó melletti harcselekményeket tehát valamikor Marcali Miklós temesi ispáni tisztségbe kerülése, 1394. és 1395. szeptember 29-e közé szükséges helyezni.¹⁰⁷ Az sem kizárható, hogy a nevezett események szorosan egymás után zajlottak le.

Kétségtelen, hogy Temesközt, így a déli területeket Szerbia felől 1395-ben és a keresztes hadjárat évében, 1396-ban is folyamatosan rablótámadások érték. A fentiek mellett ezt erősíti Armannis Pál mantovai követ – aki ekkor Budán tartózkodott és

¹⁰⁵ 1396. augusztus 13. Középkori história 223–224. old., 164. sz., Temes 263–265. old., 154. sz.

¹⁰⁶ ZsO VI. 285. old., 965. sz.

¹⁰⁷ Engel 1996. I. 204. old.

értesüléseit itt szerezte – 1395. december 10-én Mantovába küldött jelentése, melyben leírja, hogy Temesvár környékéről újabb oszmán betörésről érkezett hír.¹⁰⁸

A temesközi eseményekkel párhuzamosan oszmán csapatok törtek a Barcaságra.¹⁰⁹ A térséget ért támadásokat igazolja IX. Bonifác pápa feloldozó levele, amelyet Brassói János esztergomi egyházmegyei klerikusa kért és kapott, miután a Brassó vidékét pusztító oszmánok ellen harcolva egy támadót megölt.¹¹⁰

Maróti Jánosnak 1403. november 5-én kiadott adománylevele is beszámol egy jelentősebb oszmán–bosnyák betörésről, ami a királyságot Bosznia felől érte. A támadók hajók segítségével átkeltek a Száván és Pozsega vármegyét kezdeték fosztogatni. Maróti János az oklevél tanulsága szerint saját erőivel, vélhetően bandériuma, vagy annak egy részével sikeresen számolta fel a rablócsapatot.¹¹¹ Tekintettel arra, hogy a privilégiumban az események a kronológiai sorrendet tartják, a betörés időpontját valamikor 1397 és 1401 közé datálhatjuk.

Az okleveles anyagot követően érdemes megnézni, mit találunk Thuróczy János krónikájában az oszmán kérdés vonatkozásában: „...*hatalmas török [oszmán] csapatokat hozott be [csáktornyai Lackfi István] a Száva és a Dráva folyók között fekvő magyar területekre, s hogy ezekkel súlyos pusztítást vitt ott véghez.*” A fentiek tekintetében Thuróczy állítása meg is állná a helyét, hiszen az oszmán betörések egyik legjobban sújtott térsége a Temesköz volt. A krónikás azon állítása, hogy „*Ezelőtt a törökök még nem keresték fel a magyar földet*” és „*Ez volt a törökök első bevonulása Magyarországra...*” téves, hiszen 1390-es évek legelejétől érte támadás a déli határ menti területeket.¹¹² Sőt, 1392-ben Bajazid szultán az oszmán főerőkkel Kevéig nyomult, kisebb-nagyobb egységei a Temesközbe, de akár a Szerémségbe is eljuthattak.¹¹³

e) *Betörések összegzése*

A rablótámadásokat végrehajtó oszmán–szláv csapatok műszaki képessége korlátozott volt. Jelentősebb folyami, illetve vízi akadályok leküzdésére, valamint komolyabb védelemmel ellátott városok, vagy várak ostromához, bevételéhez sem eszközük, sem idejük nem volt. Ezen „hiányosságok” mellett meghatározó szerepe volt a térség földrajzi adottságának. A rendelkezésre álló források alapján Szerbia és Bosznia felől érkező

¹⁰⁸ 1395. december 10. *Thallóczy* 1905. 108–112. old., VIII. sz.

¹⁰⁹ *Jakó* 1984. 205. old.

¹¹⁰ 1402. szeptember 23. *ZsO II/I.* 228. old., 1925. sz.

¹¹¹ 1403. november 5. *Középkori história* 243–248. old., 168. sz.

¹¹² *Thuróczy* 249–250. old.

¹¹³ *Engel* 1998. 575. old.

támadások döntő része az alábbi területekre terjedhetett ki: a Száva és a Dráva folyók közére, a szerémi, illetve; a Duna, Tisza és Maros folyók által körülhatárolt temesközi síkságra.

Az 1390-es évek elején döntően Szerém és Valkó vármegyei területeken mutatható ki az oszmán csapatok ellenséges aktivitása. (Egyetlen pálos kolostor pusztulásáról tudunk csak, ami nem a jelölt térségben volt, hanem a Dubica vármegyei Dubica városában.) Később, az 1390-es évek közepén már a Temesközbe, Temesvár körzetébe, sőt a Barcaságba is eljutottak az oszmán csapatok. Az egyik alkalmas dunai átkelőtől, Kevétől Temesvár (légvonalban) körülbelül 130 km-re található – a példa elnagyolt, hiszen nem tudjuk, hogy az ellenséges csapat hol és mikor léphetett magyar földre. Ellenben mutatja, hogy milyen távolságokra juthattak el magyar területeken az oszmán rablócsapatok.

A fosztogató céllal érkező betörések pontos számáról nincsenek információk. A rendelkezésre álló források alapján azonban kijelenthető, hogy a földrajzi tényezők nagyban befolyásolták ezeknek a csapatoknak a mozgását és azok működési területét. Feltételezhető, hogy az oszmán akciók hatósugara – a térség adottságainak függvényében – Temesvárig terjedt ki.

III. Az oszmánokhoz köthető hadiesemények a déli határvidéken, 1389 és 1395 között

A fentiek ismeretében jogosan tehető fel az a kérdés, hogy milyen választ adott a Magyar Királyság erre a merőben új fenyegetésre, amelyet az Oszmán Birodalom határ menti megjelenése jelentett. Engel Pál 1998-ban írt tanulmányában sorra veszi a 1389 és 1392 közötti oszmánok ellen irányuló, Zsigmond vezette támadó hadjáratokat, ezért jelen kutatás csupán eredményeire koncentrál, esetleg kiegészítésekkel él.¹¹⁴ Az ezt követő évekre vonatkozóan, követve Engel tematikáját, a könnyebb áttekinthetőség érdekében éves bontásban ismerteti a déli katonai akciókat és azokat a hadieseményeket, amelyek ezeket befolyásolhatták, akár hadászati, hadműveleti, vagy harcászati szinten. Az elemzések a vonatkozó részeknél kisebb mértékben, nagyobb részben, összefoglalóan a fejezet második részében kap helyet.

a) Az 1389–1392. évi hadiesemények

Az első tapasztalatok korán levonhatóvá váltak, amelyeket Engel Pál foglalt össze fent hivatkozott tanulmányában. Az 1389. évi Zsigmond vezette hadjárat, még a lázadó szerbek

¹¹⁴ Engel 1998. 561–578. old.

ellen indult, de a nyomós okok között kell számontartani az innen betörő oszmán rablócsapatokat is. A következő év folyamán Losonci István macsói bán került fegyveres harcba egy délről – Szerbia felől – érkező magyar területekre tartó rablócsapattal. Zsigmond is érezhette saját bőrén 1391. évi, eredetileg Szerbia északi területére tervezett hadjárata alkalmával, hogy az oszmánokért nem kell átlépnie a határt. Ugyanis a harcot minden valószínűség szerint már a szerémségi területeken fel kellett venni egy betörő csapattal, vagy csapatokkal szemben. Utóbbiak csupán egy-egy példaként szolgáltak a sok közül, ugyanis gyakorlatilag folyamatosan érték támadások a délvidéki területeket, csupán intenzitásukban és nagyságukban volt különbség. Az összeállított 2. számú táblázatból kitűnik, hogy szinte minden év tartogatott legalább egy-egy nagyobb betörést, amelyet valamelyik báró, vagy leendő báró állított meg. A kutatás legnagyobb segítségét az egyes báróknak kiállított adománylevelek jelentik. Az oklevél narattiós részében ugyanis leírják az adott személy királynak tett szolgálatait, ahol előkerülnek az oszmánokkal kapcsolatos információk is. Az egy másik kérdés, hogy ezek milyen részletességgel mondják el az adott eseményeket.

Az 1392. évi „kis keresztes” hadjárat

Az 1392. évi hadjáratot szükséges újból áttekinteni. Mi indokolja ezt? Engel így kezdi az ez évi déli hadiesemények bemutatását *„1392 elején drámai események játszódtak le a temesi végeken”*. Kijelentését a *Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften* fellelt szövegre alapozza, amely szerint *„nagy erővel Magyarország ellen jöttek, Buda felé közeledtek, és elpusztították a vidéket. Sok keresztényt rabságba hurcoltak”*. Engel ezt a pusztító oszmán inváziót időben 1392 januárja és februárja közé helyezte. Továbbá ennek tudta be Perényi Miklós szörényi bán váratlan lemondását is, aki az előző években sikeresen harcolt a betörő oszmán–szláv csapatok ellen.

Mi is történhetett valójában, ugyanis, hogy Buda felé közeledtek az oszmánok azt az osztrák krónikán kívül semmi sem erősíti meg, ezt pedig nem tekinthetjük véletlennek. A forrásban szereplő események hitelessége és datálása egyaránt kérdéses, miért is? Ennek megválaszolására közlöm a vonatkozó részlet bővebb változatát: *„Krisztus születése után 1392-ben a törökök jelentős erővel a Magyar Királyság ellen jöttek, Buda felé vonulva pusztították az országot. Sok keresztényt is foglyul ejtettek.”*¹¹⁵A teljesebb szövegből az derül ki, hogy a kérdéses oszmán támadást csupán évre datálta a krónika, hogy azon belül

¹¹⁵ Seemüller 1909. 205. old.

mikorra is vonatkozhatott, azt nem tudjuk meg. Mindenesetre sokatmondó a szöveg folytatása „Így Zsigmond király segítségül hívta az urakat. Vilmos, Cilli [Cillei] grófja lovon nagy csapattal [Zsigmond] segítségére indult; útközben számos lovagja és szolgája meghalt, és maga Cillei gróf is betegen ért Bécsbe, ahol meg is halt”.¹¹⁶ Ezek alapján igaza van Engelnek abban, hogy az 1392. évi hadjárat előzményeként egy oszmán katonai akciót feltételez. Az azonban nem világos, hogy ez miben különbözhetett az előző években megszokott támadásoktól. Zsigmond és bárói miért is gondolhatták, hogy egy betörő rabló csapattal, vagy csapatokkal szemben most több sikerrel járhatnak, mint az előző években?

Az 1392. évi magyar hadjáratához, ahogy az osztrák krónikából is kiderül, külföldi segédcsapatok is érkeztek a magyar király hívására. Vilmos, cilli grófja mellett, Bolko sziléziai herceg és Sternberg Albert cseh főúr csatlakozott. Engel egy bécsi évkönyvre hivatkozva angol lovagok részvételét is feltételezi.¹¹⁷ A szigetországi fegyveresek részvétele erősen kétséges, de akkor mégis miért kerülhettek egy bécsi évkönyvbe? Ennek II. Richárd angol király (1377–1399) unokatestvérének, Henrik, Derby grófjának 1392-es Szentföldet érintő körutazásához lehetett köze, amelynek során Zsigmonddal is találkozott. Szántó Richárd véleménye szerint a magyar uralkodó és a gróf valamikor október 29. és november 1. között találkozhattak Újvár és Nagyszombat térségében. Derby grófja utazását folytatva találkozott többek között Ausztria hercegével, Alberttal is Bécsben.¹¹⁸ A bécsi évkönyv az események pontos dátumát nem adja meg, csupán az évszámot, esetünkben az 1392. évet. Így nem elképzelhetetlen, hogy Derby gróf kíséretét örökítette meg, vagy éppen mosta össze az évkönyv a magyar király segítségére induló Cillei Vilmos gróffal és csapatával.¹¹⁹ Véleményem szerint ennek ismeretében, más, az angol részvételt igazoló források előkerüléséig célszerűbb kételkedni, mint elfogadni részvételüket.

Kétségtelen, a külföldiek mellett a magyar urak is nagy számban vettek részt a vállalkozásban.¹²⁰ A mozgósítás keretei igen szélesek voltak, egy május 13-én kelt oklevélből tudjuk, hogy ebben a hadjáratban ezúttal minden birtokosnak kötelező volt a részvétel. A belpolitikai intézkedések mellett Zsigmondnak ügyelni kellett a külpolitikai háttér biztosítására is, itt elsősorban a feszültségektől nem éppen mentes magyar–lengyel viszonyra kellett figyelmet fordítania – hasonló helyzetet a 1396-os keresztes hadjárat szervezésének alkalmával is előállt. A déli hadjárat biztosítása végett Zsigmond a két

¹¹⁶ Seemüller 1909. 205. old.

¹¹⁷ Engel 1998. 574. old.

¹¹⁸ Szántó 2003. 151–156. old.

¹¹⁹ Engel 1998. 574. old.

¹²⁰ Engel 1998. 574–578. old. Bővebben lásd jelen munka Hadi krónika fejezetének vonatkozó részében.

királyság viszonyának átmeneti rendezése érdekében április közepén találkozott a lengyel határon sógornőjével, Hedvig királynővel, és innen indult Temesvárra (május 3–6.).¹²¹

A fentebbi kérdésre, hogy miben is különbözhetett ez a hadjárat az előző években végbementektől, a választ Zsigmond Cillei Hermannak kiállított, 1399. január 27-én kelt adománylevele adhatja meg. E szerint a magyar sereg 1392-ben Szerbia felé vonult, mivel Bajazid szultán nagy sereggel Keve közelében, a Dunán túlon táborozott.¹²² Az adománylevélből, valamint a vázolt szervezésből, mozgósításból jogosan feltételezhető, hogy Zsigmond és bárói tudhatták, hogy ebben az esetben komolyabb ellenfél várhat rájuk. Véleményem szerint a magyar hadvezetés tisztában volt vele, hogy maga Bajazid szultán és serege állomásozik a királyság déli határai mentén. Nem lehet véletlen, hogy pont Sárói László, a környéket közigazgatásilag és katonailag irányító temesi ispán lett a sereg főkapitánya. Zsigmond és emberei a hadjárat megindulásakor a küszöbön álló összecsapást biztosnak gondolhatták, valamint reménykedhettek abban, hogy a megtett előkészületek és a sereg létszáma elégséges lesz a győzelem kivívására.

Az 1392-es események vonatkozásában nem kerülhető meg Halil İnalçik által 1957-ben kiadott XV. századi hivatalos oszmán jelentés, amely I. Bajazid magyar és havasalföldi hadjáratáról szól. A dokumentum évszámot nem tartalmaz, İnalçik szerint II. Mehmed szultán (1451–1463) parancsára születhetett meg, egy Magyar Királyság elleni hadjárat előtanulmányaként.¹²³ A szóban forgó irat szerint Bajazid elhatározta, hogy háborút indít a Magyar Királyság ellen. A Dunán Pozsazsinnál Braničevo körzetében váltott partot. A forrás hangsúlyozza – kis túlzással igaz –, hogy ebben az időben Szendrő és Nándorfehérvár vára még nem volt felépítve. Nándorfehérvár esetében sokkal jobb kifejezés, hogy nem volt még kiépítve, ugyanis a későbbi várnak a fellegvár része már ekkor is állt, csak éppen állapota nem tette lehetővé katonai szempontú alkalmazását.¹²⁴ Visszatérve a forráshoz, a leírás szerint Bajazid megtámadta és elfoglalta Szalánkemén várát, ami Nándorfehérvár körül helyezkedett el. Ezt követően a Duna és a Tisza összefolyásánál fekvő Titelt is elfoglalta, majd innen követte a Temes folyó vonalát, és az ennek mentén fekvő várakat és falvakat elpusztította. A szöveg szerint hadjáratának a

¹²¹ Engel 1998. 574. old.

¹²² 1399. január 27. Középkori história 240–243. old., 167. sz.

¹²³ İnalçik 1957. 220. old.

¹²⁴ A kor harcászati kihívásainak megfelelően, majd Lazarevics István építteti újá 1403 után.

következő várak estek áldozatul a Temes völgyében: Becskerek, Temesvár, Ér- és Mezősomlyó,¹²⁵ Krassófő, Karánsebes, Miháld (Mehadia), Orsova és Szörény.¹²⁶

Ezt követően jogos a kérdés, hogy mennyire illeszthető bele az 1392-es eseményekbe az Ínalcik-féle forrás? Az első és egyben érthetetlen mozzanat, hogy miért Pozsaszinnél váltottak volna partot, amikor a fő szultáni seregnek megfelelő hadiút, a Morava folyó völgye mentén egyenesen Magyar Királyság határához, Kevéhez vezetett. Bajazid miért vonult ettől jóval keletebbre, a sokkal nehezebb terepet kínáló Vaskapuzoros bejáratához? Az sem teljesen érthető, hogy az átkelést követően az első említésre méltó haditett miért Szalánkemén várának elfoglalása volt? Miközben az átkelési pont és a nevezett vár közé két jelentősebb erősség, Haram és Keve vára esett, ezek ostromáról miért nem tesz említést a forrás? Elfoglalásuk pedig jelentős hídfőket jelentett volna a Duna bal partján. Egyúttal a Temes folyó völgyében említett várak közül csupán kettőre igaz ez a földrajzi meghatározás, Temesvárra és Karánsebesre. A többi település a Temesközben elszórtan helyezkedett el, Orsova és Szörényvár pedig közvetlenül a Duna bal partján. Az is szót érdemel, hogy Becskerek mezőváros ekkor nem rendelkezett várral.¹²⁷

Összeségében elmondható, hogy a hivatkozott szöveghely nem szultáni hadjáratról számol be. Itt inkább egy nagyobb, az 1390-es évek elején szokásosnak tekinthető rablóportyát írhatott le – az is lehet, hogy többet összevon. A megállapítást az is alátámasztja, hogy a nevezett települések a határhoz közeli, a fosztogató oszmán–szláv csapatok hatósugarába estek. Ha Bajazid szultán valós támadási szándékkal lépett volna fel Zsigmond ellen, akkor északra indul és nem a Duna–Tisza összefolyásánál és Temesközben tevékenykedik, mint egy portyázó csapat. Ezért is könnyelműség lenne kijelenteni, hogy Ínalcik által közölt szöveg egy, a Magyar Királyság ellen szervezett szultáni támadást írt volna le. Ennek ellenére nem zárható ki, hogy némi összefüggés lehet a leírtak és az 1392-es évben történetek között.

Feltételezhetjük ugyanis, hogy Bajazid 1392-ben a „leánykéréshez”, nyomatékosítás céljából magával hozott seregének egy része fosztogatás címén betörhetett magyar területekre – így a forrásban szereplő települések is elszenvedői lehettek ennek. Kétségtelen, hogy az ekkor betörő oszmán csapatok jóval nagyobbak és szervezettebbek

¹²⁵ A forrás Nagy és Kis Shemillikről beszél, ami alatt Nagy és Kis Somlyót kell érteni. Mezősomlyót Kissomlyónak is nevezték. Továbbá abból kiindulva, hogy a szöveg várak ellen intézett akciókról számol be, Mezősomlyóhoz földrajzilag közel, hasonló névvel és várral egyedül Érsomlyó rendelkezett. Ebből kiindulva feltételezhető, hogy a forrás a nevezett két településre utal. *Ínalcik* 1957. 220–222. old.

¹²⁶ *Ínalcik* 1957. 220–221. old.

¹²⁷ Magyarország vármegyéi és városai. Szerk. *Sziklay János és Borovszky Samu*. Arcanum Adatbázis Kft. 2004. CD-ROM.

lehettek 1392-ben az eddig megszokottakhoz képest. Ezért sem elképzelhetetlen, hogy a határtól ezek a csapatok az eddigieknél jóval messzebbre is eljuthattak. Az Engel által is hivatkozott osztrák krónika ezt a nagyobb erejű oszmán betörést/betöréseket örökíthette meg, amelyeket Bajazid magával hozott erői hajthattak végre.

A hadjárat lefolyásáról és az ott történekről meglehetősen kevés információ áll rendelkezésünkre. Engel Pál is úgy fogalmaz, hogy „*A nagyszabású hadjárat nem hozta meg a várt eredményt, csak erkölcsi sikerrel járt. Győzelmet, ütközet híján nem sikerült aratni, hódításról nem történik említés [...]*”. Ez utóbbi elfogadható, viszont Engel azon megállapítása, hogy „*[...] azt tapasztalni lehetett, hogy a nagyhatalmú szultán nem mer csatába szállni a keresztényekkel.*” erősen vitatható.¹²⁸ Ennek fő okát abban találom, hogy Engel hivatkozott tanulmányának kereteiben nem foglalkozott Bajazid jövetelének mértékével, ami árnyalja a 1392. évi déli eseményeket. Ezért ezt most röviden ismertetem.

A rigómezei csata egyenes következménye volt Szerbia oszmán hűbérbe kerülése – ez közismert tény –, ami pedig a Magyar Királyságra legsúlyosabban hatott. Kevés szó esett eddig arról, hogy Lazarevics István még kiskorú volt, amikor apjától, Lázár fejedelemtől kényszerűen megörökölte a trónt. A mindössze 15 éves István anyja gyámkodása mellett kezdte meg uralkodását. Az ifjú Lazarevics nem volt könnyű helyzetben, ugyanis egyik oldalról az anyja, a másiktól az oszmán, a harmadiktól pedig a magyar érdekek nyomasztották, nem szólva a szerb nemességről, akik érdekeiket igyekeztek érvényesíteni. Hasonlóan kevés hangsúlyt kap az is, hogy az 1389 és 1392 között lezajlott hadjáratok, igaz magyar szempontból tartós eredménnyel nem jártak, de nem maradhattak nyomtalanul. Jelzése volt ugyanis annak, hogy Zsigmond nem mondott le az egykori magyar befolyási övezet restaurációjáról. Ez ingadozásra sarkalhatta Lazarevicset, amit a jól szervezett oszmán kémhálózat jelenthetett a szultánnak. Konstantin Filozófus Lazarevics életéről szóló munkájában is megtalálható erre az időszakra való utalást: „*ha odamész, ahová én [Bajazid], jól jársz [...] megtartod saját határaidat, hanem elfoglalsz más területeket a saját országod körül, nagy és ünnepezt uralkodónak fognak nevezni.*”¹²⁹ Ez a dicsőség lehetőségébe burkolt fenyegetés tükrözi, hogy szükség lehetett az ifjú szerb uralkodónak a szultáni „útmutatásra”.

Bajazid 1392-re érezhette ennek szükségét, ezt különösen későbbi tervei indokolhatták, hogy Szerbiával fennálló vazallusi viszonyt megerősítse. Ennek keretében felszólította Lázár fejedelem özvegyét, hogy adja hozzá leányát, Oliverát. Ennek fejében

¹²⁸ Engel 1998. 575. old.

¹²⁹ Filozof, 89. old.

megígérte, hogy megvédi és megerősíti fiát, Lazarevics Istvánt hatalmában. Rövid hezitálást követően Lazarevics elfogadta az ajánlatot, ahogy Lázár két korábbi vazallusa, Vuk Brankovics Pristinában, Stracimirovics György pedig Észak-Albániában. Ezt követően Bajazid folytatta befolyási övezetének szélesítését, ennek keretében 1393 júliusában bevonult Tirnovóba. Itt őrséget hagyott. Iván Sisman cárnak pedig megengedte, hogy Nikápolyba távozzon és hűbéresként szolgáljon tovább.¹³⁰ Bajazidnak nem volt más célja, mint Konstantinápoly 1394-es ostromának megkezdése előtt annak hadászati biztosítása észak felől.¹³¹ Ezért is vitatható Engel Pál azon véleménye, hogy a szultán nem mert csatát vállalni a keresztényekkel. Bajazid nem is kereshette az összecsapás lehetőségét a magyar királlyal, ugyanis más céllal érkezett, és fontosabb terveire, Konstantinápoly ostromának előkészítésre fókuszált.

A szultán érkezésének, tartózkodásának, valamint távozásának idejét nem ismerjük. Ezzel szemben tudjuk a magyar uralkodó tartózkodását itineráriuma alapján: hogy május 3.–6. Temesváron, 13-án Apácán, 28-án Érsomlyón, június 11-én Karánon 28-án pedig Gerebenc melletti táborban tartózkodott. Június 28-a után már szerb területen tartózkodott seregével, ahonnan augusztus 6-a után indult vissza.¹³² Több mint egy egész hónapnyi ellenséges területen való tartózkodás közben vajmi kevés esélye volt annak, hogy fegyveres konfliktus ne zajlott volna le. A veszteségekről is csupán annyi tudható, hogy Vilmos grófnak „*útközben számos lovagja és szolgája meghalt*”.¹³³ A körülményekről azonban semmi nem tudható, így az sem derül ki, hogy a veszteségek miért következtek be.

Bajazid 1392-ben felvonult Észak-Szerbiába a magyar határ közelébe, ahonnan a vele érkező seregének egyes kisebb-nagyobb részei betörhettek magyar területre. Céljuk a zsákmányszerzés volt. Kétségtelen, hogy ekkor reguláris oszmán hadak érhatték el a Magyar Királyság déli vármegyéit. Létszámban és szervezetségben felülmúlhatta az előző évi támadásokat. Az oklevelekből nem derül ki, hogy a főerők között harcérintkezésre sor került-e. Ennek megtörténte esetén Bajazid következő évi fenyegető leveleiben, ahogy az oklevelek narratiojából is előkerült volna. Kisebb összecsapások történhettek, különösen

¹³⁰ Fodor 1993. 15. old., Imber 2002. 14. old., Finkel 2007. 25. old.

¹³¹ Imber 2002. 15. old.

¹³² Engel – C. Tóth 2005. 66. old., Valjan A. Tropković Zsigmond tartózkodási helyeinek ismerete nélkül is azt állítja hivatkozott munkájába, hogy a magyar király seregével és számos magyar nemessel (többek között Sárói Lászlóval, ifj. Garai Miklóssal és Stiborici Stiborral) 1392 júliusában többször átlépte a Dunát. Tropković 1959. 111. old.

¹³³ Seemüller 1909. 205. old.

miután Zsigmond és serege július 28-a után átkelt Szerbiába, de jelentősebből a források nem tudósítanak.

Előreugorva az időben érdemes megjegyezni, hogy az 1392-es előkészületek és szervezés számos ponton hasonlóságot mutat az 1396-os kereszties hadjáratával. Itt értem a külföldi segédc csapatok bevonását, a magyar–lengyel viszony hadjárat előtti időleges rendezését. Ezek mind arra utalnak, hogy Zsigmond és bárói tisztában voltak azzal a lehetséges erőpróbával, ami a királyságra várható volt 1392-ben. Ezért is nevezhetjük kis túlzással ezt a katonai vállalkozást „kis kereszties hadjáratnak”.

b) Az 1393. évi hadiesemények

Az 1392-es hadi események utóéletéhez tartoznak Mantova követének az 1395. november 28-án, Budán kelt jelentésében foglaltak. Ebből ugyanis értesülhetünk arról, hogy az oszmán szultán levelet küldött a magyar királynak. Az ide vonatkozó passzusa szerint Zsigmondot oktalan dicsekvéssel vádolja Bajazid. Állítása szerint nem futamította meg a magyar király, sokkal fontosabb ok miatt kellett távoznia a csataterőről.¹³⁴ Tekintettel arra, hogy a két sereg csak 1392-ben nézhetett egymással farkasszemet, csakis az itt történekről mehetett a vita a két uralkodó között.

Pontosan nem ismert, hogy a szultán személyes megjelenésében látott vészjósló jel, vagy annak harc nélküli elvonulásából adódó téves következtetések adta túlzó önbizalom miatt, de a 1393-tól megváltozott a magyar politikának az „oszmán-probléma” megoldását célzó koncepciója. A kereszties hadjárat ötletének születése, ahogy annak előkészítésére irányuló első lépések ideje sem ismert. Az viszont tény, hogy 1393-ban nagyobb szabású déli irányba induló hadjáratra nem, csak a szokásos határvédelmi akciókra kerülhetett sor.

Időpont, forrás	Regeszta
február 6. ZsO I. 305. oldal 2813. szám	Zsigmond király Monostori Berzethe Miklósnak és fiának, Lászlónak valamennyi perükben halasztást rendel el Szent György nyolcadára (május 1.), mivel mindketten a macsói bánnal [Lackfi Györggyel] <i>a törökkel szemben a határok védelmében</i> vannak.
február 19. ZsO I. 308. oldal 2837.	Zsigmond király a nádorhoz, országbíróhoz és helyetteseikhez, továbbá valamennyi egyházi és világi

¹³⁴ *Thallóczy* 1905. 170–108. old., VII. sz.

szám	bíróhoz. Mivel a jelen hadjáratunk következtében („ <i>propter presentem nostram expeditionem exercitualem</i> ”) elrendelte minden perét elhalasztását, Csicseri János fia Ferenc s apja valamennyi perét Szent György nyolcadára (május 1.) halasszák.
május 29. ZsO I. 325. oldal, 2959. szám	Ilsvai Leusták nádor királyi rendeletre Semien-i Leukus fia, Miklós és Zakul-i Imre perét Szent Jakab nyolcadára (augusztus 1.) halasztja, mivel <i>a királyság alsó végeinek védelmében</i> („ <i>in partibus inferioribus pro tuitione regni</i> ”) vannak elfoglalva.
július 8. ZsO I. 331. oldal, 3005. szám	Thomas vicarius ac vicebanus et comes Crisy[ensis] királyi rendeletre Mendzenth-i Kun Miklós fia, Farkas perét Szent Jakab nyolcada utáni hétfőre (augusztus 4.) halasztja, mivel János zágrábi püspökkel <i>királyi seregbe megy</i> .
szeptember 15. Tört. tár. 1889. 734. oldal, 190. szám, vö. ZsO I. 342. oldal 3089. szám	Káthai Vid és Lukács, Szatmár vármegyei alispánok és szolgabíráik jelentik Mária királynőnek, hogy elrendelt vizsgálatát nem tudták teljesíteni, ugyanis Medgyesi István <i>király seregében</i> van elfoglalva, ezért az ítélethozatalt hadoszlásra halasztották el.
november 2. DL 58719, vö. ZsO I. 354. oldal, 3188. szám	Zsigmond király a jelen hadjárat miatt Berencsi Istvánnak a perét elhalasztja a hadoszlást követő 15. napra.
november 3. Zichy IV. 527. oldal, 425. szám	Kaplai János országbíró Bátmonostori Töttös László perét elhalasztja a hadoszlást követő 15. napra.
1394. február 9. Zichy IV 533. oldal, 431. szám, vö. ZsO I. 364. oldal 3301. szám	Ilsvai Leusták nádor Bákai Bálint perét hadoszlás követő 15. napjára („ <i>ad quindenas residencie exercitus regalis</i> ”) halasztja.
1394. február 9. DL 52822 vö. ZsO I. 364. oldal, 3300. sz.	Ilsvai Leusták nádor Kállai Miklós perét a hadoszlást követő 15. napra halasztja.
1394. február 9.	Ilsvai Leusták nádor Domahidai Miklós perét a hadoszlást

Tört. tár 1889. 734. oldal, 192. szám, vö. ZsO I. 364. oldal, 3302. szám	követő 15. napra halasztja.
--	-----------------------------

3. táblázat: Az 1393. évi hadieseményekre vonatkozó oklevelek regesztái

(Forrás: Saját szerkesztés)

A 3. számú táblázatból tudható hogy a király vezette déli hadjárat elmaradása nem az itt beállt nyugalomnak volt köszönhető. A délről érkező oszmán–szláv csapatok ellen a határok védelmére kétségtelenül szükség volt. Ezt támasztja alá, hogy az év elején Lackfi György macsói bán a déli végek védelmében volt. Itt történt jelentősebb fegyvertényről nem beszélnek a források. Talán emiatt is lehetett, hogy Zsigmond komolyabb figyelmet szentelhetett a családi és így az európai viszonyok alakulásának. Olyannyira, hogy érdekei érvényesítése érdekében fegyveresen is fellépett.

A február 19-én kelt oklevélből annyi tudható meg, hogy a király a jelen hadjárat miatt minden perben halasztást rendelt el. A déli végek vonatkozásában nem tudunk olyan eseményről, ami a fentebbi intézkedést indokolta volna. A királyi itineráriumra tekintve pedig látható, hogy Zsigmond az egész évet a királyság északi területein töltötte – legdélebbi tartózkodási helye Buda volt.¹³⁵ Ezért is gondolható, hogy az általános perhalasztás az északi, morva területekre irányuló hadműveletek, mintsem a déli eseményekre vonatkozhatott. A hadjárat már decemberben is javában folyhatott. Igaz, Zsigmond december 18–22. között mutatható ki a morvaországi Znaim településén, de a hadjárat már jóval ez előtt megindult.¹³⁶ Ez abból sejthető, hogy a vállalkozásban szintén résztvevő Stiborici Stibor már október 18-án a morvaországi Bzenec vár melletti táborban tartózkodott.¹³⁷ A hadjárat szinte biztos, hogy a következő évben is folytatódhatott, ezt támasztják alá a 1394. február 9-én kiadott perhalasztások is.¹³⁸ Továbbá Zsigmond tartózkodási helyére január és február hónapra vonatkozóan nincsen adat, Znaim után Pozsonyban igazolható 1394. március 6-án.¹³⁹

¹³⁵ Engel – C. Tóth 2005. 67. old.

¹³⁶ Engel – C. Tóth 2005. 67. old.

¹³⁷ 1393. október 18. ZsO I. 350. old., 3152. sz.

¹³⁸ 1394. február 9. Zichy IV 533. old., 431. sz., vö. ZsO I. 364. old. 3301. sz.; DL 52822 vö. ZsO I. 364. old., 3300. sz.; Tört. tár 1889. 734. old., 192. sz., vö. ZsO I. 364. old., 3302. sz.

¹³⁹ Engel – C. Tóth 2005. 67. old.

c) Az 1394. évi hadiesemények I.

A morvaországi katonai akció miatt elrendelt általános perhalasztás miatt 1393 novemberében (lásd 3. számú táblázat) és ezen év február 9-én is több hasonló tartalmú oklevelet kelteztek. Ezekben a pereket egységesen a hadoszlást követő 15. napra („*ad quindenas residencie exercitus regalis*”) napolták. A probléma ezzel a meghatározással, hogy a hadoszlás pontos idejét ebből nem tudhatjuk meg.¹⁴⁰ Kérdéses ugyanis, hogy mikortól is számítandó a tizenöt nap. A király 1394. május 29-én kiadott perhalasztó okleveléből ismert egy május 1-ei hadoszlás, de nem állíthatjuk, hogy ezt nem előzte-e meg egy másik az évben. A vonatkozó oklevelek egyike se említi a hadoszlás pontos időpontját, csak azt, hogy az azt követő 15. napra halasztják az adott ügyet.

Közben a déli határszélen is megélénkülhettek az események, olyannyira, hogy azok a király figyelmét is felkeltették.

Időpont, forrás	Regeszta
<p>április 24. ZsO I. 374–375. oldal, 3379. szám</p>	<p>Zsigmond Báthori Péter fia, János kérésére felmenti familiárisait, Apad János fia, János, Zouay István és Macica András Ilsvai Leusták nádor büntetése alól. Elrendeli azonban, hogy Báthorival a jelen hadjáratba a végek védelmébe, amelyben Leusták nádor is személyesen részt vesz („<i>ad presentem nostram expeditionem exercitualem unacum eodem domino Leustachio regni nostri palatino ad partes inferiores personal iter</i>”) két hónapot kötelesek szolgálni saját költségükön, ezt Leusták nádornak kell oklevéllel igazolnia.</p>
<p>április 24. Szerbia 34–35. oldal, LXXXI. szám, vö. ZsO I. 375. oldal, 3380. szám</p>	<p>Zsigmond Budán kelt intézkedése alapján Kanizsai János esztergomi érsek részére, aki más országnaggyal együtt az ország alsó végeinek védelmére és őrzésére küldött („<i>pro tuitione et custodia partium inferiorum contra insultus paganorum</i>”), Zámbó Miklós tárnokmester Csallóközben fekvő összes birtokát zálogképen lefoglalta, mivel az elmúlt évre 1200 aranyforint kamarai nyereséget nem szolgáltatott</p>

¹⁴⁰ 1393. november 2. DL 58719, vö. ZsO I. 354. old., 3188. sz.; november 3. Zichy IV. 527. old., 425. sz., 1394. február 9. Zichy IV 533. old., 431. sz., vö. ZsO I. 364. old. 3301. sz.; DL 52822 vö. ZsO I. 364. old., 3300. sz.; Tört. tár 1889. 734. old., 192. sz., vö. ZsO I. 364. old., 3302. sz.

	be, Kanizsai Jánosnak pedig a végek védelméhez szüksége van az összegre.
május 16. ZsO I. 379. oldal 3431. szám	Zsigmond Budán minden perében halasztást ad vízkereszt nyolcadáig (1395. január 13.) <i>Zaruaskw-i</i> Miklós bán fia, Benedeknek, mivel csáktornyai Lackfi István volt nádorral az alsó részekre („ <i>versus partes inferiores</i> ”) tartó hadjáratba megy

4. táblázat: Az 1394-es határvédelemre vonatkozó források

(Forrás: Saját szerkesztés)

A 4. számú táblázat forrásaiból egyértelműen kitűnik, hogy a déli határszélek védelemét Zsigmondnak az előző évekhez hasonlóan újból meg kellett erősítenie. A mozgósított bárók között találjuk Ilsvai Leusták nádort és Kanizsai János esztergomi érseket, akik vélelmezhetően, ha nem is teljes bandériumaik, de jelentős erők élén vonulhattak fel. Más bárók jelenlétéről nem beszélnek a források, de a nevezett két személy déli végekre küldése több mint érdekes. Már csak azért is, mert mind a két személyről tudvalevő, hogy nem voltak híján a hadvezéri képességeknek, jelenlétüknek tehát nyomós oka lehetett.

A fenti, 4. számú táblázatban szereplő első két oklevél, mondhatjuk, hogy a szokásos ok miatt a halasztások indokaként szerepeltetett határvédelem miatt kelt. Érdekesebb Zsigmond május 16-án kiadott oklevele, amelyben a pert 1395. január 13-ra halasztja, ugyanis a kedvezményezett Lackfi István volt nádorral az alsó részekre tartó hadjáratba megy. Ráadásul május 29-én királyi parancsra a végeken tartózkodó Kanizsai János esztergomi érsek egyik ügyét újabb időpontra, Szent Mihály nyolcadára (október 6.) halasztotta. Az indoklás szerint az érsek azért nem tudott megjelenni az előzőleg meghatározott időpontban – a királyi had május 1-re kihirdetett feloszlásának 15. napjára, május 15-re („*in quindenis residentie exercitus regalis, utputa in presentibus octavis festi sancti Georgii martiris*”) –, mert királyi szolgálatban elfoglalt.¹⁴¹ Mi lehetett ez a lekötöttség, ami további perhalasztást indukált? Erre az alábbi táblázat részben megadja a választ.

Időpont, forrás	Regeszta
május 30.	Káplai János országbíró a királyi had május 1-jre kihirdetett

¹⁴¹ 1394. május 29. ZsO I. 382. old., 3472. sz.

ZsO I. 382. oldal 3477. szám	feloszlásának 15. napjára, május 15-re elnapolt pert tovább halasztja gyertyaszentelő nap nyolcadára (1395. február 9.).
május 31. Zichy IV. 542–543. oldal 439. szám, vö. ZsO I. 383. oldal 3483. szám	Káplai János országbíró királyi rendeletre másodszer ad halasztást Zámbó Miklós perében. Először a királyi had május 1-re kihirdetett feloszlásának 15. napjára, május 15-re kapott, majd másodjára, vízkereszt nyolcadára (1395. január 13.).
június 11. Sztáray I. 531–532. oldal, CCCXLI. szám, vö. ZsO I. 385. oldal 3501. szám	Ilsvai Leusták nádor Nagymihályi János és István Vetési Miklós és Zsigmond a királyi had május 1-re kihirdetett feloszlásának 15. napjára, május 15-re elnapolt perükben további halasztást kaptak vízkereszt nyolcadára (1395. január 13.), mivel a királyság alsó végeinek védelmébe mennek („ <i>versus partes inferiores pro tuitione confinium regni</i> ”).
június 12. Sztáray I. 532. oldal, CCCXLII. szám, vö. ZsO I. 385. oldal 3503. szám	Ilsvai Leusták nádor Tibai László a királyi had május 1-re kihirdetett feloszlásának 15. napjára, május 15-re elnapolt perében tovább halasztást kapott vízkereszt nyolcadára (1395. január 13.).
június 13. Sztáray I. 533. oldal, CCCXLIII. szám, vö. ZsO I. 385. oldal 3504. szám	Ilsvai Leusták nádor Szeretvai Jakab a királyi had május 1-re kihirdetett feloszlásának 15. napjára, május 15-re elnapolt perét tovább halasztja vízkereszt nyolcadára (1395. január 13.), mivel a királyság alsó végeinek védelmében megy („ <i>versus partes inferiores pro tuitione confinium regni</i> ”).
június 13. Sztáray I. 534. oldal, CCCXLIV. szám, vö. ZsO I. 385. oldal 3505. szám	Ilsvai Leusták nádor Nagymihályi János a királyi had május 1-re kihirdetett feloszlásának 15. napjára, május 15-re elnapolt perét tovább halasztja vízkereszt nyolcadára (1395. január 13.), mivel a királyság alsó végeinek védelmében megy („ <i>ad partes inferiores pro tuitione confinium regni</i> ”).
június 15. ZsO I. 385. oldal, 3514. szám	Ilsvai Leusták nádor királyi parancsra elhalasztja vízkereszt nyolcadára (1395. január 13.) Perényi Péter fia, Miklós volt szörényi bán, János és Imre, Miklós fia, Pál, Abafalvai Pelbárt, Beke fia, Tiborc és <i>Keer-i</i> Imre fia, Bálint perét,

	<p>ugyanis királyi szolgálatban a királyság déli határainak védelmébe szándékoznak menni.</p>
--	---

5. táblázat: Az 1394. évi hadoszlás utánra napolt perek újbóli elhalasztása
(Forrás: Saját szerkesztés)

Az 5. számú táblázat nyolc oklevélből hét a hadoszlás utánra halasztott perek további halasztásáról, ennek meghosszabbításáról szól. Az oklevelekben indokként az alsó részek védelme szerepel, ami ismerve az akkori helyzetet nem okoz meglepetést. Mégis a májusban és júniusban tett intézkedéseknek érdekes eltérése, de azonossága is egyben a perek tárgyalásának kijelölt új időpontja. Az oklevelekben a megszokott Szent Mihály nyolcada (október 3.) helyett az azt követő, (1395) Vízkereszt nyolcada szerepel. Erre két magyarázattal is szolgálhatunk: egyfelől gondolhatunk a déli határ menti hadi állapotok eszkalálódásra, másfelől egy tervezett hadjárat előkészítésre.

IV. A kereszties hadjárat hadászati előkészítése

A tervezett kereszties hadjárat megvalósításához nem volt elég a szokásosnak mondott eljárások lefolytatása, a megfelelő létszámú katona és a szükséges költségfedezetek előteremtése. Lépéseket kellett tenni a feszült külpolitikai viszonyok enyhítésre, ezzel biztosítva a hátszág, a Magyar Királyság biztonságát a hadjárat idejére. Miért is volt erre szükség? Zsigmond az 1390-es évek elején, közepén az oszmán fenyegetésen felül számolnia kellett több, a királyság területi integritását, vagy trónját fenyegető külső beavatkozással is.

A fennálló ellentéteket részben már korábban ismertettem, a továbbiakat a vonatkozó részeknél fogom megtenni.

a) *Az 1394.évi hadiesemények II.*

A boszniai hadjárat – a Horváti-lázadás felszámolása

Folytatva az 1394. évi esztendő eseményeit, Zsigmond boszniai hadjáratát hajlamosak vagyunk csupán a Horváti-lázadás felszámolására irányuló akciónak gondolni. Pedig, ahogy az alábbiakban látni fogjuk, összetettebb magyar érdekek egy időben történő sikeres rendezéséről volt szó. Egyfelől a régi dilemmát okozó Horváti-párttal való leszámolás,

másfelől az ellenséges magyar–bosnyák viszony rendezése Dabiša bosnyák királlyal. Ezek mögött nem többet kell feltételezni, mint a tervezett keresztes hadjárat előkészítésének első lépéseit, amelyben Zsigmond igyekezett biztosítani a királyság védelmét Bosznia felől.

A fentebbiekből már kiderült, hogy Kanizsai és báró társai az év elején a déli határok őrzésére voltak kirendelve, aminek a végét, azaz a hadoszlását május 1-re tervezték. Mégis az érseknek és vele együtt vélhetően Ilsvai Leustáknak is fegyverben kellett maradnia. Az 4. számú táblázatban szereplő perhalasztások és Kanizsai János hasonló célból kelt oklevelének keltezését (május 29.) megnézve kiderül, hogy Zsigmond már javában mozgósított és készült a déli határszakaszra. A katonai akció iránya egyértelmű, viszont az, hogy a határ mely része, illetve valójában ki ellen, az pontosan a perhalasztásokból nem rajzolódik ki. Így ezek alapján nem állítható, hogy Zsigmondnak a régi ellenségével, Horváti Jánossal és lázadó csoportjával való leszámolása lett volna a fő célja 1394. évi fegyveres fellépésének. A párt megmaradt tagjainak nagyobb része 1387 után Boszniában, másik része Szerbiában talált menedékre, ami több esetben gondot okozott. Ugyanis, ahogy arról már esett szó, alkalomadtán a betörő oszmán–szláv csapatokhoz is csatlakoztak a lázadók. A rebellisek Bosznia felőli bosnyák csapatokkal megerősített magyar területek ellen intézett támadásait Kanizsai István, illetve Garai Miklós részére kelt királyi adománylevelek is megerősítik.¹⁴² Jelenlétük a helyismeret miatt hatásosabbá, egyben pusztítóbbá tehetette ezeket a betöréseket. Ezért az előbbiekből kiindulva feltételezhető, de nem bizonyítható, hogy a bárók év eleji határvidékre küldése mögött a Horváti-párt tevékenysége állhatott, amelyhez oszmán–szláv erőket is segítségül hívhattak.

Zsigmond Budáról június 11-e után kerekedett fel, és a hónap 29-én már Pécsen tartózkodott.¹⁴³ Innen a Bosznia elleni katonai akciók kiindulási pontjának számító Diakóra távozott, ahol a végeken tartóztatott bárók és a mozgósítás eredményként ide vonuló csapatokat összpontosíthatta. Jelentős erőkről lehetett szó, az fentebb már kiderült, hogy az év elején is déli határokhoz küldött Kanizsai János esztergomi érsek¹⁴⁴ és Ilsvai Leusták nádor – utóbbi jelenléte feltételezett – részt vettek a hadjáratban. A bárók közül igazolható még Lackfi István volt nádor¹⁴⁵ és Garai Miklós volt macsói bán¹⁴⁶ ottléte. A Kanizsaiak

¹⁴² Kanizsai János: 1397. március 4. Középkor története 225–235. old., 165. sz., Garai Miklós: 1406. augusztus 1. Középkor története 252–257. old., 170. sz.

¹⁴³ Engel – C. Tóth 2005. 68. old.

¹⁴⁴ 1394. május 29. ZsO I. 382. old., 3472. sz., 1397. március 4. Középkor története 225–235. old., 165. sz.

¹⁴⁵ 1394. május 16. ZsO I. 379. old., 3431. sz.

¹⁴⁶ Garai Miklós 1394. július 5-én Zsigmond Diakón keltezett oklevelének relátora. ZsO I. 3549. sz., 1406. augusztus 1. Középkor története 252–267. old., 170. sz.

részéről további résztvevők valószínűsíthetőek. Az 1397-es, Kanizsaiaknak szóló adományoklevél ugyanis Kanizsai János fiáról tesz említést, de csak az esztergomi érseket, Jánost nevezi meg. Így kérdéses, hogy István székely ispán, vagy Miklós tárnokmester részt vett-e a hadjáratban, vagy csupán más bárókhhoz hasonlóan bandériumaikat küldték el. Mind a két eshetőségnek megvolt a racionális alapja, hiszen az oklevélben szerepel, hogy néhány báró személyesen nem, hanem csak csapatai útján képviseltette magát a katonai akcióban.¹⁴⁷ Akárhogy is volt, a Kanizsai család jelentékeny erőket vonultathatott fel. A bárói erők mellett Zsigmondot saját, királyi bandériuma is elkísérte, igaz erre csak az előző évek hasonló akcióiból következtethetünk források hiányában.

A hadjárat július 12-ét – a király tartózkodása eddig igazolható Diakóváron – követően indulhatott meg.¹⁴⁸ Thuróczy János a magyar hadtörténelem ezen epizódjával kapcsolatosan krónikájában a következőket vetette papírra: *„Ezért [Horváti János boszniai szervezkedése] Zsigmond király csapatait újabb csapatokkal gyarapítva, mindenfelől nagy fegyveres erővel körülvéve átkelt a már említett Száva folyón, hogy ezeket az országrészeket is a maga uralma alá hajtsa, s hogy azt a várat is bevegye, amelyik a hozzá hűtleneket védelmezte, és hatalmas erővel bevonult Bosnyákországba.”*¹⁴⁹

Az 1394. évi boszniai hadjárat indokai között Mária királynő fogsága, valamint anyja megölése miatt érzett bosszúja csak kis százalékban kaphatott szerepet. Sokkal inkább generálhatta a lázadó vezetők szervezkedése a korona számára így is instabil dalmát és horvát területek ellen, ami különösen kellemetlen lehetett az egyre nagyobb problémának számító oszmán kérdés megoldásán fáradozó királyi udvar számára. Ha még magyar szinten is, de ekkora már körvonalazódhatott az oszmánok elleni keresztes hadjárat terve. Ennek érdekében azonban jelentős, többek között hadászati előkészületekre is szükség volt. Ennek érdekében Zsigmondnak igyekeznie kellett királyságát a lehető legnagyobb biztonságba helyezni a szomszédos államokkal szemben. Zsigmond elérkezettnek láthatta az időt arra, hogy végleg felszámolja Horváti János egykori macsói bán mozgalmát, és bevegye annak boszniai bázisát, Dobor várát.

Egy Garai Miklós részére 1406-ban kiállított királyi adománylevelével arról számol be, hogy Dobor várában ekkor Horváti János öccse, Pál püspök és a lázadók egy csoportja tartózkodott.¹⁵⁰ Kanizsai István és testvérei részére keltezett 1397-es adománylevele bővíti

¹⁴⁷ 1397. március 4. Középkor története 225–235. old., 165. sz.

¹⁴⁸ Engel – C. Tóth 2005. 68. old.

¹⁴⁹ Thuróczy 236. old.

¹⁵⁰ 1406. augusztus 1. Középkor története 252–267. old., 170. sz.

a várban lévők névsorát, Horváti Jánossal.¹⁵¹ A várban tartózkodó személyek kiléte később fontos kérdés lesz. Visszatérve a történetekre, a hivatkozott oklevélből tudható meg, hogy a hadjárat sikerrel zárult, Dobor várát elfoglalták, majd azt Zsigmond katonái lerontották. Utóbbi alatt nem a vár teljes pusztulását kell érteni, sokkal inkább harcászati értékét csökkentő, védműveit érintő rombolást.

Ennek a boszniai hadjáratnak egyértelműen nem a hódítás volt a célja, sem pedig a magyar érdekek fegyveres úton történő érvényesítése. Miért is gondolhatjuk ezt? Maga Thuróczy írja le, hogy a lázadó vezérek elfogása mellett a bosnyák király és a dalmát, horvát területek is a magyar korona hűségére tértek. Utóbbiak esetében még kétségek merülnek fel, jogállásuk eldöntése, az abban ekkoriban beállt változások egy másik vizsgálat témáját képezik majd. Viszont szenteljünk pár mondatot Thuróczy bosnyák királyra és a királyság délkelti régióra vonatkozó leírására „*a bosnyák királyt meg a Dalmáciát és Horvátországot a hűség igájába fogta*”.¹⁵² Érdekes kijelentés, ugyanis, mint ahogy arról a vonatkozó fejezetben már szó esett, sem Dabiša, sem Hervoja nagyvajda fegyveres közbeavatkozásról a források nem szólnak, ami arra utal, hogy a felek ekkora már megegyeztek egymással. Tudjuk, Dabišával 1394-ben az ún. diakói egyezmény – még a hadjárat előtt –, Hervojával pedig annak 1393-as hűségesküje rendezte a magyar korona felé a viszonyt. Így nehéz a sikeres dobori ostrom eredményei közé sorolni a krónikában leírtakat, ezek már a hadjárat előtt is megvoltak.

Eredmény tekintetében Zsigmond az 1394. évi hadjáratával csak részben lehetett elégedett. A lázadók egyik fő bázisát, Dobort sikeresen megostromolta és elfoglalta, viszont a vezetőnek, Horváti Jánosnak vélhetően nyoma veszet. Külpolitikai szinten, Hervoja vajda és Dabiša István bosnyák király meghódolása viszont olyan sikert jelentett, ami Boszniát, ha nem is hosszú távon, de legalább rövid távon a keresztes hadjárat idejére biztosította hűségüket a Magyar Királyság számára.

Az év hadi eseményei azonban ezzel még nem értek véget. A király vezetett hadjáratot egy másik követte a dobori eseményeket követően. Legalábbis erről tanúskodik Garai Miklós és öccse, János részére – már korábban hivatkozott 1406-ban –kiállított adománylevele. E szerint a Garai fivérek sikeresen vezettek támadást Dalmát és Horvát területekre László nápolyi király híve, Hervoja vajda fivére, Vuk Vukčić bán ellen. Ennek

¹⁵¹ 1397. március 4. Középkor története 225–235. old., 165. sz.

¹⁵² Thuróczy János ezen kijelentésének forrásul Garai Miklós és öccse, János részére 1406. augusztus 1-én kiállított adománylevél szolgálhatott. Thuróczy 236. old.

eredményeként újra magyar kézre került Knin („*Telen*”).¹⁵³ Pontosán nem ismert, mikor került bosnyák kézre a vár, de az fentiek bebizonyították, hogy Garai Miklós 1394. év második felében vezetett hadjáratának sikereket követően került vissza magyar kézre. 1397-ben Garai Miklós familiárisa, [Kasztellánfi] Ádám ált Knin élén – ezt Engel Pál kutatásaiból ismerhetjük.¹⁵⁴

Visszatérve a hivatkozott Garai oklevélre, annak egy másik kijelentése is figyelemre méltó. E szerint a Garai Miklós vezette hadjárat alkalmával más várakat és erődöket („*tam eciam alia Castra et fortalicia*”) is elfoglaltak 1394 második felében.¹⁵⁵ Arra, hogy ez utóbbi alatt mely várakat is érthetjük, választ nem találunk, csupán feltételezhetjük, hogy Klissza vára közöttük lehetett. Ezt még I. Tvrtko bosnyák király 1390-ben foglalta el, amelyek élén 1395-ben már Garai Miklós familiárisa, (pozsegai) Gilétfi János ált.¹⁵⁶

Az oklevélből kiderül, hogy Knin vára közelében (*prope Castrum Telen*) zajlott le a csata, amely számos, vélelmezhetően több horvátországi erősség sorsát döntötte el. További fegyveres küzdelmekről, ostromról esetleg ütközetekről nem tudunk.¹⁵⁷ A hadjáratot Garai Miklós vezethette, hogy milyen erők állhattak rendelkezésre saját bandériumán kívül, nem tudjuk. Az viszont kijelenthető, hogy Zsigmond kihasználta Dabiša király és Hervoja vajda magyar orientációját, amely megindíhatta horvátországi területeken a magyar hatalom helyreállítását. Ez az akció önmagában is ezt tanúsítja, ahogy az is, hogy a következő években nem csupán Knin és Almissa, de Vrána élén is Garai Miklós familiárisát találjuk. Előbbi két vár magyar kézre kerüléséről esett már szó. Utóbbi kettő esetében annyi ismert, hogy Almissa várát Dabiša király szerezte vissza a Horváti-pártiaktól, és minden bizonnyal tőle került Garai Miklós birtokába.¹⁵⁸ Vrána váráról annyi ismert, hogy a Horváti, majd nápolyi párti Palisnai János perjel bírta, 1395-ben pedig már a dalmát–horvát bán bán, azaz Garai Miklós kormányozta.¹⁵⁹

¹⁵³ HO VII. 432–445. old., 401. sz. „*cum gente ipsius Wlk Bani prope Castrum Telen belliim committere non formidarunt, vbi ipsi Infidelibus deuictis quam ipsum Castrum Telen tam eciam alia Castra et fortalicia ac Ciuitates Regnorum predictorum*”

¹⁵⁴ Engel 1996. I. 343. old.

¹⁵⁵ HO VII. 432–445. old., 401. sz.

¹⁵⁶ Engel 1996. I. 342–343. old.

¹⁵⁷ HO VII. 432–445. old., 401. sz.

¹⁵⁸ Almissa (Omiš) várának várnagya 1395-ben Csemer János. Engel 1996. I. 380. old.

¹⁵⁹ Vrána várának várnagya 1395-ben Antimus János. Engel 1996. I. 463. old.

A Horváti János vezette lázadás felszámolásának és személyes sorsának a ma köztudatban élő történetét Thuróczy János krónikájában találjuk meg. „*János bán pedig a nagyszabású királyi hadjárattól megrémülve inkább bízott a menekülésben, amely korábban már sikerült neki, mint az említett vár védő erejében, s ezért több, ugyanazon betegségtől megfertőzött cinkosával együtt kiment ebből a várból, mielőtt ostromzár alá vették, és szökevényként járt-kelt a dombok és szakadékok között. Ám ez a szökés egy kicsit sem segített rajta, mert beleesett egy csapdába, amelyet a király neki állított, és fogságba került.*

Zsigmond király pedig, [...] visszatért hazájába; János bánt Pécs városában – borzalmas halálnemet választva – ölette meg [...]”.¹⁶⁰ Az eset vita tárgyát képezi és megosztja a kutatókat. Vannak, akik elfogadják és vannak,¹⁶¹ akik vitatják a krónikában foglaltakat.¹⁶² Utóbbiak azon álláspontot képviselik, hogy Horváti János nem került Zsigmond kezére, hanem egyszerűen eltűnt.

Nézzük meg, hogy a tárgybeli ügyről miképpen nyilatkoznak a korabeli források. Itt a már hivatkozott 1397-es Kanizsaiak és az 1406-os Garaiak adományleveleiknek a narrációjában foglaltak relevánsak. A korábbi, 1397-es oklevél szerint Horváti János a várban tartózkodott, addig az 1406-ban kiadott csupán Horváti János öccse, Pál püspököt említi meg. Nagyobb figyelmet nem is érdemelne az ügy, ha nem éppen a fő ellenlábás nevére lenne szó. Ez gyanút keltő, több okból is. Először is, a Garai adománylevél narrációja részletesen beszél az eseményekről, neveket említ, mégis a várban tartózkodók között nem sorolja fel a lázadók fővezérét. Másodszor pedig, Garai Miklós 1406-ban már nádor és Zsigmond legfőbb bizalmasa, ezért is furcsa, hogy a neki adott oklevelében miért nem dicsekszik Horváti elfogásával és kivégzésével a király. Az adománylevél vonatkozásában felvethető, hogy az események után tizenkét évvel keltezett, és a köztes események az itt történeteket elhomályosították. De ez sem állja meg a helyét, hiszen ha más lázadó neve szerepel, akkor Horvátié miért marad ki, ahogy annak további sorsa – elfogása és kivégzése – is?

Sorsát illetően a kanizsai adománylevél sem ad egyértelmű választ, csak annyit, hogy a hadjárat hírére Horváti elmenekült a várból. Ráadásul három évvel az eseményeket követően beszéli el a történeteket, így a rebellis bán elfogásának és kivégzésének még

¹⁶⁰ *Thuróczy* 236. old.

¹⁶¹ *Marcali H.*: Magyarország története. Budapest, 1911. 242. old., *Hóman* 1936. 185. old.

¹⁶² *Mályusz* 1984. 30. old.

élénken kellett volna élnie a köztudatban. Talány, hogy két befolyásos báró adományleveléből a Horváti párt felszámolására vonatkozó események részletezése közepette miért is hiányozhat Horváti János elfogásának és kivégzésének leírása.

Thuróczy pedig még azt is tudni vélte, hogy Zsigmond Pécssett végeztette ki Horváti Jánost, aminek végén felnégyeltette és a város négy kapujára tűzette. Ismételten kérdés, hogy amennyiben, tényleg ilyen véres bosszút ált a király, akkor hogy maradhatott ki legalább a kivégzés ténye a Kanizsai és Garai adományleveléből. Sőt, ha megnézzük Zsigmond itineráriumát, látható, hogy a király a hadjárat előtt június 23-án tényleg tartózkodott Pécssett, de azt követően az év hátralévő részében a rendelkezésre álló források szerint nem volt a városban.¹⁶³

A vizsgált források közül csupán Thuróczy krónikája beszél Horváti János elfogásról és kivégzésről, más, egykorú oklevelek ezt jelenleg nem erősítik meg.

b) Az 1395. évi hadiesemények

Moldvai hadjárat

Az előző évi boszniai eseményeket követően szükségessé vált az addig lengyel orientációt folytató, így magas kockázati faktorba sorolandó Moldva és Havasalföld magyar érdekszférába való visszaintegrálása. A tervezett oszmánellenes európai akció megkövetelte a hadászati előkészítést, a királyság biztonságát célzó diplomáciai és fegyveres lépések megtételét. A határozott fellépés nem is váratott magára sokáig.

A királyi hadak az uralkodó vezetésével még a tél folyamán megkezdték a jövő évi kereszties hadjárat biztosításához szükséges hadműveleteket, amelynek első lépéseként a magyar csapatok benyomultak Moldvába. A hadjárat egyben a tervezett havasalföldi felvonulás előkészítésének is tekinthető. Zsigmond célja egyértelmű volt: a lengyel uralkodóval szövetségben lévő István moldvai vajdát (1394–1399)¹⁶⁴ a magyar érdekek szolgálatába kívánta állítani. Az előhadak az 1395-ös év első napjaiban kezdték meg az előrenyomulást a Keleti-Kárpátok felé. A meredek hegyek között csupán a hágók kínáltak járható felvonulási utakat, viszont ezeket a moldvai vajda csapatai igyekeztek elzárni. A Kanizsai István székely ispán (1391–1395)¹⁶⁵ által vezetett előhad indult meg az első lépcsőben, majd őket követte a király és az erdélyi vajda, Szécsényi Frank (1393–1395)¹⁶⁶

¹⁶³ Engel – C. Tóth 2005. 68. old.

¹⁶⁴ Matz 1994. 136. old.

¹⁶⁵ Kanizsai János székely ispán 1391. március 28.–1395. március 11. Engel 1996. I. 193. old.

¹⁶⁶ Szécsényi Frank erdélyi vajda 1393. október 4.–1395. szeptember 20. Engel 1996. I. 13. old.

vezette főhad. Zsigmond január 30-án már Karácsonkőnél (Pietra Neamț) táborozott, ezért a Kárpátokon való átkelést valamikor január 15. és 20. közé kell tenni.¹⁶⁷ A hadjárat gyors sikert eredményezett¹⁶⁸ – február 12-én már Brassóban kelt Zsigmond oklevele¹⁶⁹ –, még annak dacára is, hogy a téli évszak nem kedvezett a katonai műveleteknek. Az időjárási tényezőket a várt hadászati előnyök írták felül. Bár a hadvezetés ezzel komoly kockázatot vállalt, a végeredmény végül őket igazolta.

Az első havasalföldi beavatkozások

Az akció sikere megalapozta Zsigmond további terveit. Olyannyira, hogy innen visszatérve már nyugodtan a havasalföldi probléma felé fordíthatta figyelmét. Ezt mutatja az a kölcsönös segítségnyújtási szerződés, amelyet a moldvai hadszínterről visszatérve március 7-én Brassóban Mircea vajdával kötött.¹⁷⁰ Az egyezség értelmében a vajda arra kötelezte magát, hogy a magyar királyt a török ellen saját személyével és haderejével segíti. Továbbá szabad átvonulást engedélyez a vajdaság egész területén, a városok elfoglalásában és megvédelmezésében. A magyar haderő élelmezéséről és betegeinek, sérültjeinek ellátásáról is gondoskodik.¹⁷¹ A szerződéssel kapcsolatban felvetődik a kérdés, hogy az eredményezett-e bármiféle alávetettséget Zsigmond felé. A román történészek véleménye szerint a szerződés két egyenrangú fél között jött létre. Azonban nem szabad elfelejteni, hogy megkötésekor Mircea, köszönhetően a Havasalföldön kialakult helyzetnek, korántsem tekinthető a maga urának.¹⁷² A magyar király segítségére kétségtelenül szüksége volt, hogy hatalmát visszaszerezze, illetve megerősítse. A szerződést követő események igazolták, hogy Zsigmond személyesen vezetett hadjárata jelentősen hozzájárult Mircea havasalföldi hatalmának megerősítéséhez. Véleményem szerint az egyezség megkötése, ha nem is jelentett alávetettséget, de ennek ellenére is túlzás lenne egyenrangú feleknek tekinteni a szerződőket. Utóbbi akkor válik különösen érthetővé, amikor megnézzük, hogy hány esetben is segítették magyar fegyverek Mirceát.

¹⁶⁷ *Jakó* 1984. 202. old.

¹⁶⁸ *C. Tóth* 2009. 455. old.

¹⁶⁹ *Itineraria*, 69. old.

¹⁷⁰ 1395. március 7. ZsO 421. old., 3864. sz., *Ion-Aurel Pop*: Romanians in the 14th–16th centuries: from the Christian Republic to the Restoration of Dacia. In.: *History of Romania. Compendium*. Edited by: *Ion-Aurel Pop, Iovan Bolovar*. Cluj–Napoca, 2006. 254. old.; Zsigmond a megállapodás megerősítése végett magyarországi birtokokat adományozott Mirceának. Többek között a magyar havasalföldi határhoz közel eső Törösvár (Bran, Románia) várát adta oda, valamint a fogarasi kerületet az omlási uradalommal együtt. *Engel* 1994. 279. old.

¹⁷¹ *Urkundenbuch*, 135–137. old.

¹⁷² *Veszprémy* 1998. 605. old.; Mályusz Elemér egyértelműen a magyar király hűbéreseként beszél Mircea vajdáról. *Mályusz* 1984. 112. old.

Három sikeres magyar katonai beavatkozással számolhatunk 1395 és 1396 között, melyek nagy szerepet játszottak a vajda székének megőrzésében.

Az 1396-os oszmánellenes fellépés előkészítésének talán legfontosabb feladata volt az elűzött vajda hatalmának visszaszerzése. Ettől sok függött, hiszen a következő évi hadjárat fő felvonulási irányát a Duna folyása mentén, Havasalföld déli határának vonalán tervezték. A siker érdekében először Vlad ellenvajdát és török segédcsapatát kellett elűzni, majd ezzel együtt megerősíteni Mircea belpolitikai hatalmát. A megvalósításra tett első kísérlet kudarcba fulladt, amikor is a Losonci István volt macsói bán (1390–1392)¹⁷³ és Bebek Ferenc volt királynéi ajtónállómester (1388–1395)¹⁷⁴ vezette előhadak felvonulása a tavasz folyamán súlyos vereséggel végződött.¹⁷⁵

A hadművelet április közepén indulhatott meg Havasalföldre. Ezt valószínűsíti Zsigmond Bethlen Gergely számára intézett április 6-án kelt parancsa. Az uralkodó ebben a felállított haderő íjász-csapatnének létszámát és fegyverzetük alkalmasságát kívánta ellenőrizni.¹⁷⁶ Ezt követően kezdhették meg az előrenyomulást a Déli-Kárpátok felé. Azonban az őket követni hivatott magyar főerők nehézkes mozgósítása és ebből adódó késlekedése elegendő időt hagyott Vladnak csapatai összegyűjtésére és védelemének megszervezésére.¹⁷⁷ A pontos körülményeket nem ismerve annyi tudható, hogy a Losonci és Bebek vezette előhadakat április végén, vagy május elején egy folyón való átkelés közben lepte meg az ellenség és mért rá megsemmisítő vereséget. Az összecsapásban Losonci István maga is elesett.¹⁷⁸

Mircea egyes szakirodalmi források szerint 1394. október 10-én a rovinei összecsapásban legyőzhette a szultáni hadakat Ez csupán feltételezés, ugyanis az esemény időpontja megosztja a kutatókat. A csata másik vélt időpontja, 1395. május 17-e később

¹⁷³ Losonci István macsói bán 1390. május 23–1392. március 10. *Engel* 1996. I. 28. old.

¹⁷⁴ Bebek Ferenc királynéi ajtónállómester 1388. szeptember 16–1395. *Engel* 1996. I. 60. old.

¹⁷⁵ *Jakó* 1984. 203–204. old. Emanuel Antoche tanulmányában arról ír, hogy 1395-ben Mircea és Zsigmond több alkalommal is vereséget szenved Vladtól. *Antoche* 2004. 105. old. Ez pontosításra szorul, hiszen források tanulsága szerint kudarcra csak egy alkalommal került sor, mégpedig a fent leírt Losonci és Bebek vezette hadak esetében.

¹⁷⁶ ZsO I. 428. old., 3913. sz.

¹⁷⁷ Zsigmond az 1395-ös első havasalföldi hadjáratával kapcsolatos véleményét egy 1399. március 23-án Pásztor János volt országbírónak (1395–1397, *Engel* 1996. I. k. 9. old.) küldött levelében olvashatjuk. E szerint a vereséget az előhadakat támogatni hivatott főerők lassú mozgósítás és az ebből adódó késlekedés okozta. ZsO I. 637. old., 5769. sz.

¹⁷⁸ 1399. március 23. ZsO 637–639. old. 5769. sz.; *Jakó* 1984. 203–204. old.; Thuróczy 93–95. old.; A havasalföldi eseményekkel kapcsolatban David Nicolle téved, amikor az 1395. és az 1396. évi magyar–havasalföldi eseményeket összevonja, majd ezt a keresztes hadjárat évére helyezi. *Nicolle* 1999. 39., 84. old.

kerül tárgyalásra.¹⁷⁹ Ezért már most leszögezendő, hogy jelen vizsgálatnak nem célja a rovinei összecsapás időpontjának meghatározása.

Zsigmond 1399. március 23-án kiadott oklevele szerint török fegyverek által veszték el Losonciék.¹⁸⁰ Ezen túl több kutató is azon a véleményen van, hogy 1395-ben jelentős, szultáni haderő által végrehajtott támadás érte Havasalföldet.¹⁸¹ Ezért sem merész az a feltételezés, hogy a már szóba került rovinei csata vélt dátumai közül az 1395. május 10-ei a magyar katonai vállalkozás kudarcának az időpontja is egyben. Így az sem kizárható, hogy Losonci csapatai nem egyedül, hanem már a szövetséges havasalföldi egységekkel kiegészülve szenvedtek vereséget. Akármikor és akárhogyan zajlott is a rovinei összecsapás, az biztos, hogy Havasalföld területén jelentős oszmán aktivitás feltételezhető, mely jogos aggodalommal tölthette el a magyar vezetést.¹⁸²

A hadjárat kudarcra nem volt elfogadható. Ennek köszönhetően a következő akcióra a király személyes jelenléte mellett került sor a nyár folyamán.¹⁸³ Június végén Brassó városánál gyülekeztek a seregek, majd július elején innen indult a hadjárat.¹⁸⁴ A Törösvári szoroson átkelve július 6-án a havasalföldi Hosszúmezőn (Câmpulung) tartózkodott a király és serege.¹⁸⁵ A hadműveletek során Zsigmond és Mircea hadai vereséget mértek Vladra és török segédcsapataira. A hadjárat első szakaszában elfoglalták a vajdaság központjának számító Argeșt, ezzel megerősítették Mirceát vajdai székében. Ezt követően a megmaradt ellenséges csapatok egy részét dél felé, a Duna vonalának irányába szorították – feltehetőleg Vlad ekkor már nem volt jelen. Itt a hadjárat egyik legjelentősebb sikerét érték el, amikor is a török helyőrséggel ellátott Kis-Nikápoly várát elfoglalták.¹⁸⁶ A sikeres ostromot követően Zsigmond seregét innen nyugatnak fordította, és a Duna vonalát követve visszatért a Magyar Királyság területére.¹⁸⁷

¹⁷⁹ *Kranzieritz* 2016. 7. old.

¹⁸⁰ 1399. március 23. *ZsO* I. 637–639. old., 5769. sz.

¹⁸¹ *Inalcik* 1973. 16. old.; *Imber* 2002. 14. old.; *Finkel* 2007. 25. old.

¹⁸² *Kranzieritz* 2016. 10. old.

¹⁸³ A 1395. évi második havasalföldi hadjáratban a király mellett sz. os magyar báró is jelen volt. Többek között Kanizsai István székely ispán, Garai Miklós volt macsói bán, valamint Szécsényi Frank erdélyi vajda. *Engel* 1996. I. 29. old.

¹⁸⁴ *Jakó* 1984. 204. old.; *Mureșan* 2004. 192. old.

¹⁸⁵ *Engel – C. Tóth* 2005. 70. old.

¹⁸⁶ *Ágoston* 2009. 81. old.; *Jakó* 1984. 204. old.; *Kupelwieser* 1899. 11–12. old. Kis-Nikápoly vára stratégiaiilag fontos helyen, a Duna bal partján, az Olt folyó torkolatától keletre feküdt. Helyzetéből adódóan ellenőrizhette a Dunán való átmenő forgalmat, ami főleg a szemben álló Nagy-Nikápoly vára miatt volt fontos, amit ekkor már a török tartott a kezén. David Nicolle Kis-Nikápoly elfoglalását helytelenül 1396-ra datálja. *Nicolle* 1999. 39., 84. old.

¹⁸⁷ Kis-Nikápoly elfoglalása után Zsigmond a legegyszerűbb útvonalon, a Duna bal partján, nyugatnak fordulva indult haza seregével. Augusztus 24-i szőrényi és orsovai tartózkodása is ezt erősíti. *Engel – C. Tóth* 2005. 70. old.

Zsigmond számára, mint arról már szó esett, különös fontossága volt Havasalföldnek. Ezt támasztja alá, hogy a havasalföldi hadjárat alatti lengyel támadás hírére sem hagyott fel terveivel és tovább vezette hadait. Ulászló lengyel király északról történt betörésének megfékezésére és visszaverésére Kanizsai János esztergomi érseket (1387–1418)¹⁸⁸ és Ilsvai Leusták nádort (1392–1397)¹⁸⁹ küldte, akik sikerrel hajtották végre uralkodójuk parancsát.¹⁹⁰

Az 1395. évi tervezett, illetve fenyegetésként jelentkező katonai kihívásokat az ország végül sikeresen leküzdötte. Az eredményes fellépésekből kiindulva a magyar vezetésnek minden oka megvolt arra, hogy bizakodva tekinthessen a következő évi keresztes hadjárata elé.¹⁹¹

Rövid, vagy hosszú távú siker volt-e a havasalföldi hadjárat?

A havasalföldi és a keresztes hadjárat közötti időszakot ez idáig senki sem tekintette át. A rendelkezésre álló információk tanulsága szerint Zsigmond hadjáratának eredményei számos ponton nem bizonyultak tartósnak. Sőt, joggal feltételezhetjük, hogy 1396 nyarára az oszmán elleni keresztes vállalkozás sikerének kockázati tényezőjévé is válhatott a vajdaság.

A hadjárat utáni havasalföldi eseményekről meglehetősen keveset lehet tudni, de túlzás nélkül állítható, hogy a belpolitikai harcok tovább folytatódtak. Ez várható is volt, hiszen a magyar fellépés csupán Vlad katonai vereségét eredményezte, hatalmi bázisa továbbra is érintetlen maradt. Ráadásul előbbi terén sem szenvedhetett súlyos veszteségeket, ha csapatai 1395. szeptember végén már a Magyar Királyság délkeleti csücskére, a Barcaságra tudtak támadni.¹⁹² Politikai hatalma is újból erőre kapott, legalábbis ezt mutatja Ulászló lengyel királlyal kötött szövetsége. Az 1396. május 28-án aláírt egyezség önmagában is jelentős politikai erődemonstráció, de talán kicsit fontosabb a tény, hogy mindez Argeşben keltezett.¹⁹³ Ezek szerint a vajdai székhelyet Vlad legkésőbb tavasz végére újra magáénak tudhatta. Ezzel Zsigmond előző évi hadjáratának egyik

¹⁸⁸ Engel 1996. I. 64. old.

¹⁸⁹ Engel 1996. I. 5. old.

¹⁹⁰ Az 1395-ös lengyel betörés körülményeiről és eseményeiről bővebben: C. Tóth 2009. 459–478. old.

¹⁹¹ Radu Lupescu munkája is erősíti azt a tényt, miszerint az 1395-ös magyar katonai akció nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Mircea vajdának lehetősége legyen csatlakozni az 1396-os keresztes hadjáratához. Lupescu 2010. 192. old.

¹⁹² A támadást a Barcaságban élő lakosság háritotta el. Már a megoldásból is valószínűsíthető, hogy ennek a támadásnak csupán fosztogatás lehetett a célja. Gondolható abból, hogy a helyiek egy kisebb, rablásra berendezkedett csapattal még elbírhattak, de egy reguláris sereggel szemben igen csekély eséllyel vehették volna csak fel a harcot. Emellett Vlad személyes jelenléte sem bizonyítható. Jakó 1984. 205. old.

¹⁹³ ZsO 487. old., 4413. sz.

legjelentősebb eredménye veszett el szövetségese, Mircea számára. Ebből már következtetni lehet arra, hogy a keresztes hadjárat szempontjából oly kedvező hadászati állapotok felborulni látszottak Havasalföldön.

A helyzet eszkalálódásáról biztosan értesült Zsigmond, ha másként nem is, Mircea követeinek útján. Az egyre kedvezőtlenebb állapotok intézkedésre sarkalták a magyar vezetést. Ugyanis feltételezhető volt, hogy az oszmánokkal jó kapcsolatokat fenntartó Vlad vajda sikerei mögött ismételten oszmán támogatás állt. Ez esetben akár számottevő oszmán segédcsoport felett is rendelkezhetett Havasalföld területén, ami potenciális veszélyforrást jelentett. Az események összességét tekintve, 1396 késő tavaszára a keresztesek tervezett felvonulási útvonalának biztonsági kockázata hatványozottan megnőhetett, mely a küszöbön álló hadjárat miatt gyors megoldást követelt.

c) Az 1396. évi hadiesemények

Bajazid fenyegetése

Az 1395-os magyar sikeres hadjáratok továbbra is az oszmán betörések árnyékában születtek, amelyek ebben az esztendőben sem enyhültek. Ezt bizonyítja Marcali Miklós fegyverténye, aki 1395. szeptember 29. körül a Temes vármegyei Csák település mellett számolt fel egy oszmán csapatot.¹⁹⁴ Az oszmán veszély eddig „csupán” a királyság déli vármegyéit érintette, ez az a 1395-ös év utolsó hónapjaiban azonban új szintre emelkedett. Armannis Pál Budán tartózkodó mantovai követ 1395. november 28-ai jelentéséből megtudható, hogy Bajazid szultán támadással, de facto hadüzenettel élt Zsigmonddal szemben. Az ebben foglaltak alapján az oszmán szultán cáfolja, hogy megfutamodott volna Zsigmond elől a csatátról – itt minden bizonnyal az 1392-es eseményeket kell érteni –, innen való elvonulásának sokkal nyomósabb oka volt. A magyar király további dicsekvésének elejét véve a szultán megígérte, hogy jövő március havában („*in hoc mense Martii*”) seregével megkeresi és megmérkőzik vele. A követ jelentése szerint a szultán már nem egy ilyen üzenettel élt a magyar király felé.¹⁹⁵ A szultáni fenyegetőzésről Mályusz Elemér Zsigmond monográfiájában a következőket írja: „*A török uralkodó 1395-ben két levélben is bejelentette, hogy személyesen fogja a következő évben, Mátyás-napkor (febr. 25.) egész haderejével Magyarországot megtámadni [...]*”.¹⁹⁶ Az ismertetés oka az időpontbeli eltérések miatt vált szükségessé. Hitelesség tekintetében egyszerű a dolgunk,

¹⁹⁴ 1396. augusztus 13. Középkor története 223–224. old., Temes 263–265. old., 154. sz.

¹⁹⁵ 1395. november 28. *Thallóczy* 1905. 107–108. old., VII. sz.

¹⁹⁶ *Mályusz* 1984. 105. old.

ugyanis míg a mantovai követ által közölt időpont az eredeti szövegéből derült ki, addig a Zsigmond-monográfiában szereplő információ eredetét Mályusz nem jelölte meg. Így mindaddig a mantovai jelentésben foglalt időpontot kell elfogadni, míg azt más forrás érdemben nem tudja megkérdőjelezni vagy cáfolni.

Természetesen a követ által leírtakkal szemben a szükséges aggályokat, annak hitelességét illetően meg kell fogalmazni, de mindezek előtt nézzük meg, mit is találunk a források között az ügyre vonatkozóan. A oszmán történetírók közül a XVI. század elején, I. Szelim szultán (1512–1520) korában alkotó Nesri tesz említést arról, hogy Bajazid a Magyar Királyság ellen kívánt vonulni, de tervéről letett – hallgatva tanácsadóira – és előbb Bizánc bevetelére indult.¹⁹⁷ A magyar források közül: Zsigmond 1395. október 2-án Medgyesen pallosjogot adományozott Miskolc mezővárosának az oszmánok elleni hadjárat céljára beszolgáltatott adóért.¹⁹⁸ A királyi jutalmazásból arra következtethetünk, hogy Miskolc egy nagyszabású katonai akció anyagi szükségleteihez járulhatott hozzá jelentős összeggel. Az Armannis-féle követ jelentése szerint a királyi tanács már november 24-én tárgyalta a szultáni levelet, és erről a megyéket azonnal értesítették is.¹⁹⁹ Ezt erősíti Zsigmond Esztergomból 1395. december 17-én Ung vármegyéhez intézett levele.²⁰⁰ Ebben elrendeli, hogy Szécsi Gál udvari lovagja és Ung vármegye ispánja jelenléte mellett közgyűlésen rendeljék el, hogy az oszmán szultán ellen valamennyien – a vármegye rendjei – hadba szálljanak a királyság végvidékein. Ennek komolyságát mutatja, hogy jutalomban részesíti azokat, aki szolgálatot tesznek az országnak, ellenben az engedetleneket birtokelkobzással sújtja. Utóbbi végrehajtását Szécsire, a vármegye ispánjára, Nagymihályi Jánosra és alispánjára bízta. Hasonló jellegű mozgósító utasítást más vármegyék is kaphattak. Az idézett utasítás tartalma mellett további két okból is fontos: egyfelől, sokat elmond, hogy Zsigmond a királyság egyik, a déli végektől legtávolabbi északkeleti vármegyéjét hívta hadba. Másfelől, hogy udvari lovagját, Szécsi Gált is küldte a mozgósítás végrehajtására, ami utal annak minél gyorsabb és nagyobb létszámba történő megvalósítására – ez utóbbit minden bizonnyal „inspirálta” a kilátásba helyezett birtokelkobzás.

A mozgósítás mellett a felvonulás is végbemehetett, legalábbis ezt feltételezi Garai Miklós dalmát–horvát bán 1396. január 12-én Siklóson kelt levele, amelyben a vele az

¹⁹⁷ *Thúry* 1893. 48. old.

¹⁹⁸ 1395. szeptember 29. ZsO I. 449. old., 4094. sz.

¹⁹⁹ 1395. november 28. *Thallóczy* 1905. 107–108. old., VII. sz.

²⁰⁰ 1395. december 17. ZsO I. 459. old., 4187. sz.; Ung vármegye ispánjának és alispánjának kiléte kérdéses ekkoriban. *Engel* 1996. I. 220. old.

oszmán elleni hadjáratban részt vevő Bátmonostori Töttös Lászlónak böjtközép nyolcadára, március 15-re halasztást ad. A levélből egyúttal kiderül, hogy a pert vízkereszt nyolcadáról, január 13-ról napolták el.²⁰¹ Hasonló halasztásokat nyert Bátmonostori február 9-én és 11-én is, amelyeket kivétel nélkül január 13-ról május 1-re, illetve március 15-re napolták. Indokként azonban nem szerepel a pontos ok.²⁰² Híttelt adva Garai Miklós január 12-ei levelének, joggal gondolható, hogy Bátmonostori a déli, oszmán elleni védelmi művek miatti elfoglaltsága miatt kaphatta az idézet perhalasztásokat. Ezért a Garai Miklós által kelt oklevélben leírt oszmán hadjárat alatt ekkor még sokkal inkább az előző évekhez hasonló déli határvédelmi harcokat, mintsem a keresztes fellépés előkészületeit kell sejteni.

Az előbbikeből összeségében az derült ki, hogy a keresztes hadjárat előkészületei már 1395 végén megkezdődtek, miközben a déli határszéli területek védelmének szervezése is folyamatos volt.

Az biztosnak tűnik, hogy a magyar udvar komolyan vette a szultáni fenyegetést, olyannyira, hogy Froissart leírásában is találunk erre utalást. A francia krónikás feltehetőleg akkor értesülhetett erről, amikor a Kanizsai Miklós tárnokmester vezette követség 1395-ben francia területen tárgyalt. A keresztesek Budára érkezésüket követően májusban úgy remélték, hogy hírt hallanak az oszmán szultánról. Zsigmond a helyzet kipuhatolására felderítőket küldött a Duna menti területekre²⁰³ – feltehetőleg ez alatt a déli végeket kell érteni. Mivel az ígért szultáni támadásnak semmi jelét sem tapasztalták, a magyar király újabb felderítőket küldött a Dunán túli vidékekre – úgy vélem, ez alatt szerb és havasalföldi területeket kell érteni. Ez is releváns eredmény nélkül zárult. A semmitmondó hírek vétele után Zsigmond és a keresztesek vezetői haditanácsot ültek a további teendők megvitatásra. Enguerrand de Coucy véleménye talált megértő fülekre, aki szerint további tétlenkedésnek és várakozásnak helye nincsen. A nyugati kontingens vezetői a következő álláspontokat alakították ki:

1. a szultáni támadás ígérete csupán fenyegetőzés volt, valamint;
2. azért jöttek ekkora sereggel, hogy harcoljanak, ezért felkeresik a hencegő ellenséget.²⁰⁴

²⁰¹ 1396. január 12. Zichy V. 3–4. old., 4. sz. vö. ZsO I. 463. old., 4226. sz.

²⁰² 1396. február 9. Zichy V. 4–5. old., 6. sz. vö. ZsO I. 467. old., 4257. sz., február 11. Zichy V. 4. old., 5. sz., vö. ZsO I. 467. old., 4259. sz.

²⁰³ Froissart 436. old.

²⁰⁴ Froissart 436. old.

Froissart-nak a keresztesek magyarországi tartózkodásának időszakáról elsősorban a már említett Kanizsai-féle követség szolgáltathatta az információt. Másodsorban nem zárható ki, hogy a szerencsésen hazaérkezett keresztesektől is szerezhetett információkat. A szöveg többek között egyértelműen Bajazid várt támadásáról számol be, viszonylag pontatlanul. Ennek várható időpontja kapcsán találunk anomáliát, ugyanis az Armannis-féle követjelentés március, miközben Froissart krónikája május hónapot jelöli meg. Ennek egyik oka a sok közül a két hónap szóképeinek hasonlósága (Martii – Maii) lehet, ami Froissarthoz elérve már torzulhatott.

A francia krónika óhatatlanul is egy újabb gondolatot vet fel: Zsigmond biztosan egy támadó hadjáratl akarta megvédeni koronáját az oszmán veszélytől? A francia krónikás leírásából egyértelműen kiderül, hogy Zsigmond és bárói megoldásként először nem a támadó hadjárat gondolatát részesíthették előnyben. A haditerv a kiváráson alapulhatott, amely megvárta volna, hogy Bajazid beváltsa ígétét, és ténylegesen felvonuljon a királyság ellen. Zsigmond és bárói feltehetőleg az 1392-es hadjárat tapasztalataiból indulhattak ki. Ennek értelmében a szultáni erőkkkel a magyar határ mentén, a nyugati keresztesekkel kiegészülve kívánt megütközni. Az eddig is ismert volt, hogy Zsigmond a keresztes eszme égése alatt az oszmán fenyegetést akarta megszüntetni, de feltevésem szerint nem az eddig gondoltak szerint. A nyugati kontingens klasszikus, pogányok elleni hadjáratra készült, amelynek során az ellenséget a saját területén felkeresve semmisítik meg – Froissart által leírt türelmetlenségük is részben ennek tudható be. Miközben Zsigmond nem akart kezdeményezőként fellépni, azaz ellenséges földre lépni, sokkal inkább kivárni, míg Bajazid ígétéhez méltóan felvonul a királyság ellen, majd a déli határ mentén harcot vállalni. Hasonló defenzív stratégiát ír le Steven Runciman is munkájában, aki szerint Zsigmond a Magyar Királyság területére akarta csalni Bajazid seregét és itt harcot vállalni, előre kijelölt helyen.²⁰⁵

A keresztes hadjárat szervezése, mint arról már fentebb esett szó, 1395 végén megkezdődött. Ehhez nem sorolhatjuk hozzá a szintén már hivatkozott, 1396. január 12-én kelt oklevelet, mivel ebben a pert március 15-re halasztották, ami arra utal, hogy a szóbanforgó oszmán elleni katonai akció – aktuális határvédelemi feladatok – rövidtávra szólhattak. Ezt követően olyan érzésünk lehet, mintha a szervezés megállt volna. Viszont az oszmán elleni hadjárat előkészületeinek folytatását kell felfedeznünk az 1396. május végén kiadott levelekben. A király május 27-én hadba vonulás miatt halasztást ad Bulcsú

²⁰⁵ Runciman 2002. 977. old.

Mátyásnak és Gergelynek.²⁰⁶ Egy nappal később, 28-án a nádor, Ilsvai Leusták az általános királyi rendeletre elhalasztja Bátmonostori Töttös László perét.²⁰⁷

A helyzet azonban nem tekinthető ilyen egyszerűnek, ugyanis, amennyiben az oszmán főerők támadásának lehetősége ténylegesen fennállt, akkor Zsigmond február 25-én miért keltezett Prágából, valamint innen miért csak május közepén tért haza?²⁰⁸ A hivatkozott mantovai követjelentés szerint Zsigmond Jodok morva örgróffal, az osztrák hercegekkel és Vencel cseh királlyal tervezett találkozni. Zsigmond ugyanis, látva bátyja, Vencel gyengekezőségét és trónjának ingatagságát, a beavatkozás mellett döntött saját érdekei érvényesítése érdekében. Armannis Pál mantovai követ következő 1395. december 10-én kelt jelentésében megerősíti, hogy Zsigmond a nevezett találkozóra készül, még úgy is, hogy Temesvár környékéről újabb oszmán betörésről érkezett hír.²⁰⁹ Erről a támadásról jelenleg nem tudunk többet, de véleményem szerint a szokásosnak tekinthető rablótámadásokhoz kell sorolni. A rendelkezésekre álló forrásokból ambivalens képet kapunk az 1395. év végi, illetve az 1396. év eleji eseményekről. Tény, hogy Zsigmond Ung és feltehetően más vármegyét is fegyverbe szólított, de amikor ezt elrendelte, a mantovai követjelentés szerint már javában a csehországi találkozóra készült. Egyúttal ismert Garai Miklós 1396. január 12-i leveléből, hogy oszmánellenes műveletre sor került, ekkor maga is Siklóson, a határ közelében tartózkodott.²¹⁰ Mindezek ismeretében Zsigmond külföldre távozása azt mutatja, hogy jelentősebb reguláris oszmán erők támadásától nem tarthatott. Érdekes lenne tudni a királyi tanács álláspontját a kialakult helyzetről, ugyanis nem elképzelhetetlen, hogy az Ung vármegyéhez intézett parancs mögött az ő akaratuk állhatott.

²⁰⁶ 1396. május 27. ZsO I. 486. old., 4406. sz.

²⁰⁷ 1396. május 28. ZsO I. 487. old., 4409. sz.

²⁰⁸ Zsigmond 1396. február 25. és április 11. között tartózkodott Prágába. A királyság területén 1396. május 16-án tér vissza, ekkor Pozsonyba volt. *Engel – C. Tóth* 2005. 71. old.

²⁰⁹ 1395. december 10. *Thallóczy* 1905. 108–112. old. VIII. sz.

²¹⁰ 1396. január 12. Zichy V. 3–4. old., 4. sz., az oklevélen Garai Miklós pecsétje volt.

3. fejezet: A keresztések felvonulása és vonulása Nikápoly váráig

I. Nyugati szakasz

Kanizsai Miklós tárnokmester követjárásának köszönhetően Franciaország VI. Károly francia király (1380–1422) által lelkesítve készült az oszmánok elleni kereszties hadjáratra, amelynek vezetésére Fülöp burgundi herceg legidősebb fia, a 24 éves (Félelemnélküli) János Nevers grófja lett kijelölve.

Burgundi Fülöp 1395. március 28-án a kereszties hadjáratra vonatkozóan intézkedést bocsátott ki. Többek között ebben rendelkezett azokról a személyekről, akik fia segítségével bízott meg. Az ifjú gróf mellé egy öt rendes és tizenöt rendkívüli tagból felálló tanácsadói testületet jelölt ki apja. Ezt lefordítva úgy értelmezhetjük, hogy létrehozta egy szűk és egy tágabb haditanácsot, utóbbit tovább bontották egy öt és egy tízfős testületre. Így a következőképpen ált fel János Nevers grófjának haditanácsa:²¹¹

- első, szűk (5 fős) tanácsadói körbe tartozók:

Jean de Vienne admirális,
Philippe le Bar,
VI. Guy de Trémoille a burgundi marsall,
Guillaume de La Trémoille,
Oudart de Chaseron.

- második, tágabb (5 fős) tanácsadói körbe tartozók:

Jacques de Bourbon - La Marche grófja,
Henri de Bar,
Enguerrand - Coucy ura,
Philippe d'Artois - Franciaország connétable-ja, Eu grófja,
Boucicaut marsall.

- harmadik, a legtágabb (10 fős) tanácsadói körbe tartozók :

Henri de Montbéliard - Orbe ura,
Guillaume de Vienne,
Henri de Chalon - Arguel ura,
Jean de Chalon - Châtel-Belin ura,
II. Jacques de Vienne - Longvy ura,

²¹¹ Schnerb 1998. 37. old., Atiya 1934. 147–148. old.

Guillaume de Mello - Époisses ura,
II. Geoffroy de Charny – Montfort ura,
III. Jean de Blaisy – Mauvilly ura,
Elyon de Neilhac,
Jean de Trie.

János Nevers grófjának zászlótartója, Philippe de Mussy volt, akit Jacques de Courtiambles, Jean de Blaisy és Damas de Buxeul kísértek. A gróf zászlós lándzsáját egy flamand fegyvernőkre, Jean de la Gruuthuse-re bízta, akikhez burgund fegyvernők csatlakoztak, Philippot de Nanton és Huguenin de Lugny.²¹²

A hivatkozott 1395. március 28-án kiadott intézkedés az alábbiakról is rendelkezett:

- mindazok, akik János Nevers grófjával hadba vonulnak, legkésőbb április 20-án legyenek Burgundia fővárosában, Dijonban;
- a hadba vonulók mindegyike négyhavi zsoldot kap (lovag havi 40, fegyvernök 20, íjász 12 aranyforintot);
- minden olyan nemes ember, akit rendbontáson, lázongáson érnek, elveszíti lovát és páncélját;
- minden szolgálta, aki törét használja, elveszti fél kezét, ha lop, fél fülét.

Nevers grófja és testőrsége augusztus 13-án érkezett meg a burgund székvárosba, ahol a határozmány szerint megkezdődött a négyhavi zsold kiosztása és a felkészülés az indulásra. A hadjárat költségeinek előteremtéséről Fülöp burgundi herceg már idejekorán gondoskodott. A Dijonnál egyesült francia–burgund keresztes had zöme 1396. április 30-án indult el és a Duna völgyének vette az irányt.²¹³ Egy mellékoszlop De Coucy és Henri de Bar vezetése alatt a francia király parancsára Lombardia irányába indult meg. Ez az akció a franciák itáliai terjeszkedési törekvéseit szolgálta. De Coucy és Henri de Bar vezetésével ideküldött csapatnak a nyomásgyakorlás volt a célja Visconti Galeazzora Milánó úrára, aki ellenezte Genova francia befolyás alá kerülését.²¹⁴ Azon kívül, hogy a nyugati keresztesek seregéből kivált csapat hajtotta végre ezt a villámakciót, ennek a későbbi eseményekre semmilyen hatása sem volt. Olyannyira, hogy ez a hadoszlop Bajorországban már csatlakozott a nyugati kontingens zöméhez, amely május első felében érkezett oda. Május közepén a nyugati keresztesek már Regensburgba érkeztek. János

²¹² Schnerb 1998. 37. old., Atiya 1934. 148. old.

²¹³ Housley 1992. 76. old., Delaville Le Roulx 246. old., Atiya 1934. 50. old.

²¹⁴ Setton 1976. 347. old.

Nevers grófja május 24-én érkezett Bécsbe, ahol hosszabban időzött, ez alatt 70 hajóból álló szállító flottát szervezett, amelynek elsősorban az élelem utánpótlása volt a célja.²¹⁵

II. Magyar szakasz

A keresztesek felvonulásának magyarországi egyik útvonalát legjobban Zsigmond király itineráriuma alapján lehet rekonstruálni (lásd 1. számú térképmelléklet). Ez a módszer nem új keletű, hiszen már Wertner Mór is használta 1925-ben írt tanulmányában.²¹⁶ Mégis érdemes újra elővenni, hiszen az eltelt évtizedek során számos új forrás feldolgozásával jelentősen bővült azon ismert településeknek a száma, ahol a király 1396-ban megfordult.²¹⁷ Az itineráriummal kapcsolatban előre kell bocsájtani, hogy az ebben szereplő időpontok csupán a király ott létére és nem az oda való megérkezésének, vagy az onnan való távozásának idejére vonatkoznak.

A Wertner Mór által összeállított itinerárium nem tud Zsigmond hollétéről június 14-e után. Következő adata a nagyváradi tartózkodás, de a megjelölt időpont, július 1. és 7. nem jó.²¹⁸ Rázsó Gyulánál is Wertneréhez hasonló itineráriumot találunk azzal a különbséggel, hogy ebben a király nagyváradi tartózkodásának időpontjaként július 13-a szerepel, de még ez sem pontos.²¹⁹ Rázsó a király nagyváradi kimutatásából egyenesen arra következtetett, hogy a keresztes hadak Zsigmond vezetésével erre vonulhattak. A rendelkezésre álló információkból Rázsó logikusan gondolhatott egy ilyen útvonalra, viszont az azóta kibővült forrásbázis segítségével már pontosabb képet lehet alkotni. Ebből is kiderül, hogy nem értelmetlen vállalkozás Zsigmond keresztes hadjáratát megelőző, magyarországi útvonalának újbóli vizsgálata. A rendelkezésre álló új információk ugyanis jelentősen árnyalhatják, megválaszolhatják, vagy éppen megcáfolhatják az egyes teóriákat.

A magyar király a hadműveletek megindulása előtt Budáról az észak-felvidéki, a lengyel-magyar tárgyalásoknak oly gyakran helyet adó Lublóba távozott.²²⁰ Budáról nem

²¹⁵ Wertner 1925. 226. old.

²¹⁶ Wertner Mór által összeállított királyi itineráriumból csupán a vonatkozó részeket idézem: június 4., 7. és 14: Buda; július 1. és 7.: Nagyvárad; augusztus 13: Orsova vára alatt; augusztus 18: Novigrad melletti tábor; szeptember 15., 26., 27. és 28 Nikápoly. Wertner 1925. 224–225. old.

²¹⁷ Engel – C. Tóth 2005.

²¹⁸ Wertner 1925. 225. old., Erdélyi 1944. 145. old., Utóbbi munka csupán a király által érintett településeket sorolja fel időpont megjelölés nélkül.

²¹⁹ Rázsó 1973. 416. old.

²²⁰ Lubló volt a helyszíne az 1412-es magyar-lengyel tárgyalásoknak, melynek eredményeként március 15-én a felek megkötötték a békét. Köblös József – Süttő Szilárd – Szende Katalin (szerk.): Magyar békeszerződések 1000-1516. Pápa, 2000. 163–172. old. Az eredeti dokumentumról készült fotók a Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjteményében találhatóak: 267861, 287082.

sokkal 14-e után indult el és 24-én már a felvidéki településen adott ki oklevelet.²²¹ Nem tudhatjuk, hogy mennyire volt sietős a király útja, ezért érdemes egy közepes és egy gyorsabb menetidővel számolnunk. Az uralkodó és kísérete a Buda–Szikszó–Kassa–Eperjes–Lubló útvonalat választhatta, amelynek 360 km-es hosszának megtételéhez kényelmes, napi 40–45 km-es lassabb tempó mellett 8–9 napra, gyorsabb, napi 50–60 km-es tempónál 6–7 napra lehetett szükség.²²² A rendelkezésre álló időintervallumba mindkét eset belefér, és kényelmes menet esetén is feltételezhetjük, hogy csupán a szükséges megállókát – lóváltás, etetés, itatás - iktathatták be. A településen bizonyíthatóan öt napot – június 24–28. – töltött Zsigmond.²²³ Utazásának okairól nincsenek információink, de az uralkodó célirányos utazása és a helyszín az ügy fontosságára utalhat. Nem merész a feltételezés, hogy már trónra lépése (1387) óta feszült lengyel-magyar viszony átmeneti rendezésére tehetett kísérletet.²²⁴ Különösen az országot 1395-ben ért lengyel támadás sarkallhatta arra Zsigmondot, hogy az oszmán elleni hadjárat megindítása előtt a két ország viszonyát, még ha átmenetileg is, de rendezze.²²⁵ Bár források nem szólnak konkrét tárgyalásokról, ennek ellenére úgy vélem, hogy a király lublói kitérője a keresztes hadjárat előkészítésének fontos mozzanata volt, amellyel a királyság északi határait kívánta biztosítani, ha hosszabb időre nem is, legalább a hadjárat időtartamára.

Zsigmond és kísérete dolga végeztével délnek fordult és Nagyvárad felé vette az irányt. A Lubló–Eperjes–Kassa útvonalon haladt. Július 8-án Kassán,²²⁶ 9-én Vizsolyban²²⁷ kelt levele. Tempóját tekintve azt gondolhatjuk nem lehetett sietős a dolga, hiszen a Lubló–Vizsoly közti 145 km-es távolságot 11 nap alatt tette meg. Ez a tempó még a

²²¹ Engel – C. Tóth 2005. 71. old.

²²² Jankovich Miklós: *Pferde, Reiter, Völkerstürme*. München-Basel-Wien, [1967]. 221–227. old., *Dvořáková* 2009. 364. old., 5. jegyzet.

²²³ Engel – C. Tóth 2005. 71. old.

²²⁴ A Zsigmond-kori lengyel–magyar viszonyban nem példátlan, hogy a király egy-egy jelentősebb oszmán elleni hadműveletet megelőzően diplomácia téren igyekezzen, ha átmenetileg is, de rendezni a feszült viszonyt a két királyság között. Ez esett meg az 1392-es oszmán elleni felvonulása előtt is, amikor Zsigmond sógornőjével, Hedvig lengyel királynővel (1384–1399) a lengyel-magyar határon fegyverszünetet kötött – ami egy újabb átmeneti megoldásnak bizonyult csupán. Engel 1998. 573–574. old.

²²⁵ Az 1395-ös lengyel-magyar háborúra lásd bővebben: C. Tóth 2009. 447–485. old.

A lengyel–magyar viszonyt tovább terhelte 1395-ben Zsigmond hitvesének, Mária királynőnek (1382–1395) hirtelen bekövetkezett halála (1395. május 17. – Engel–C. Tóth 2005. 46. old., C. Tóth 2009. 450–458.). Hedvig lengyel királynő, mint I. (Nagy) Lajos magyar (1342–1382) és lengyel király (1370–1382) egyetlen utódja igényt formált a magyar trónra. Zsigmondot csupán testvére jogán, mint annak férjét tartotta uralkodónak Hedvig és a lengyel politika. Apja, Lajos király elképzelése szerint Zsigmond csak, mint Mária férje kerülhetett volna a magyar trónra. Azonban 1382-es halálát követő belpolitika zavarokban Zsigmond pozíciói megerősödtek, majd a nőuralommal annyira nem szimpatizáló bárók támogatását megszerezve, 1387-ben, mint választott uralkodó léphetett a trónra. Hedvig és férje, I. Ulászló lengyel király (1386–1434) ezt nem fogadták el.

²²⁶ Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár IV. 501/e. 1223/1837.

²²⁷ Engel – C. Tóth 2005. 71. old.

kedvezőtlen terepviszonyokkal rendelkező Északnyugati-Kárpátok hegyvonulatai között is lassúnak számít. Különösen akkor, ha összevetjük, hogy a király 1412-es útja során a Vizsoly–Szikszó–Debrecen–Nagyvárad közötti 240 km-t 4–5 nap alatt tette meg.²²⁸ A Lubló–Vizsoly közötti kezdeti lassúság okát a közbeeső Kassa és feltehetőleg Eperjes városainak tulajdonítom, ahol a király hosszabban időzhetett. Ha folyamatosan vonultak volna, akkor a 145 km-t még kényelmes, már-már igen lassú tempó mellett is 3–4 nap alatt illett volna megtennie egy lovascsapatnak. A szóbanforgó két város, Eperjes és Kassa igen csak tehetősnek számított, így nem merész a felvetés, hogy a küszöbön álló hadjárat felmerülő költségeinek enyhítése állhatott a lassúság mögött. Zsigmond az oszmánok és az ország más ellenségei ellen folytatott hadjárat miatt 1396. június 12-én adót vetett ki több prépostságra is.²²⁹ Az említett két észak-magyarországi város sem maradhatott ki a vállalkozás anyagi terheiből.

A király ezt követően július 14. és 17. között Nagváradon tartózkodott. Rázsó Gyula szerint Zsigmond a keresztes sereg első lépcsőjének számító csapatokat Nagyváradra vezette.²³⁰ Rázsó nem ismerte a király lublói kitérőjét, ezért juthatott téves megállapításra. Az a tény nem hagyható figyelmen kívül, hogy a király akár egyenesen is mehetett volna a lengyel–magyar határtól közvetlenül Temesvárra, de mégis megállt Váradon, és itt viszonylag hosszan időzött.²³¹ Ennek az adott helyzetben két magyarázatát tudom elképzelni. Jövetelének elsődleges oka szakrális lehetett, ami nem másban merülhetett ki, mint a magyar lovagkirály, I. Szent László (1077–1095) nagyvárad-i sírhelyének felkeresésében és a hozzá való fohászkodásban a tervezett hadjárat sikeréért. Másodszor, joggal feltételezhető, hogy haditanácsra is sor kerülhetett a küszöbön álló hadműveletek okán, ezen belül is annak havasalföldi szakasza képezhette a megbeszélés tárgyát. Az előző évi, 1395-ös magyar katonai sikerek elenyészni látszottak a vajdaságban, ezért dönthetett úgy Zsigmond, hogy ismételten beavatkozik a havasalföldi eseményekbe.

²²⁸ A Vizsoly-Nagyvárad közti 4-5 napos menetidőt, Zsigmond későbbi, 1412-es utazása is alátámasztja, amikor is április 10-én Vizsolyban, majd 14-én már Nagyváradon tartózkodott. *Engel – C. Tóth* 2005. 94. old.

²²⁹ Zsigmond 1396. június 12-én a jászói, turóci, sági, bozói, csúti, hatvani és váradhegyfoki (premontrei) prépostságokra vetett ki adót az oszmánok és az ország más ellenségei elleni jelenlegi hadjárat céljából. ZsO I. 490. old., 4438.sz., idézi *Deér József*: Zsigmond király honvédelmi politikája. In: *Uő: Királyság és nemzet.* (Tanulmányok 1930–1947). I. Máriabesnyő–Gödöllő, 2005. 205. old., 84. jegyz.

²³⁰ *Rázsó* 1973. 416. old.

²³¹ A király az 1392-es oszmán elleni hadjáratot megelőzően is a lengyel-magyar határ közelében, Lőcsén tartózkodott. Április 24-én Lőcsén, majd 27-én Kassán, innen egyenesen Temesvárra, a hadműveletek kiindulópontjához sietett, ahová május 3-a körül érkezhetett meg. (*Engel* 1998. 574–575. old., *Engel – C. Tóth* 2005. 65.old.) Zsigmondnak és kíséretének április 24 és május 3 között szűken sz. olva is tíz napjuk volt, ahhoz, hogy a Lőcse–Kassa–Temesvár közti 530 km-es távolságot megtegye. Ennek megtételéhez átlagban, napi 53 km-et kellett lovagolniuk.

Ezt kettős céllal tehetné: egyrészt megsegíti szövetségését, Mircea vajdát (1386–1394/95, 1397–1418), akinek az oszmánpartí Vladdal és csapataival kellett küzdenie. Másrészt biztosítja a kereszties hadak Duna menti – a Havasalföld és az ekkor már oszmán fennhatóság alatt álló bolgár területek közti természetes határvonal – felvonulási terület északi irányát. E hadjárat végrehajtását Zsigmond egyik leghűségesebb bárójára, Stiborici Stibor erdélyi vajdára (1395–1401)²³² bízta.²³³ Havasalföldről és ekkor betöltött szerepéről a későbbiekben bővebben is szó esik.

A király július 17-én még Nagyváradon, három nappal később, 20-án már Temesváron tartózkodott.²³⁴ Zsigmondnak és kíséretének sietős volt a dolga. Ezt támasztja alá a Nagyvárad–Arad–Temesvár közti 180 km-es távolság 3–4 nap alatti megtétele, ami napi 50–60 km-et jelent. Több napig maradhatott Temesváron, ugyanis a következő nyomon követhető tartózkodási helye július 29-én Cseri mellett volt.²³⁵ A két település között lévő 25 km-es távolság pár órás utat jelentett. Az uralkodó hosszabb temesvári időzése mögött seregének gyülekeztetése állhatott.²³⁶ Utóbbi csupán feltételezés, amelyre elsősorban a település más délvidéki hadműveletben betöltött szerepe enged következtetni. A város földrajzi elhelyezkedéséből adódóan az itt gyülekező hadaknak a könnyű és gyors felvonulási lehetőséget adta Szerbia, illetve Havasalföld felé. A gyanút tovább erősítik Marcali Miklós temesi ispán (1394–1402)²³⁷ adománylevelében foglaltak. Ebből az ispán július 13-a körüli katonai akciójáról értesülhetünk, amikor is egy oszmán rablócsapatot számolt fel saját vitézeivel Temesvár környékén.²³⁸ Kiderül, hogy Marcali július közepén még a „szokásos” oszmán betörések elhárításával foglalkozott,²³⁹ ráadásul az incidens nem messze Temesvártól történt. Túlzás nélkül állítható, ha Temesvár környéke ekkor már jelentősebb csapatösszevonás színhelye lett volna, akkor erről a Marcalinak kiállított különösen részletes gazdag adománylevélbe valamiképpen belefoglalták volna.²⁴⁰ Ezért is vélem úgy, hogy ha Temesváron történt is csapatösszevonás – és a fentieket alapul véve

²³² Engel 1996. II. 13. old.

²³³ Wenzel: Stibor 96–103. old., 65.sz. vö. ZsO I. 565. old., 5102.sz.

²³⁴ Engel – C. Tóth 2005. 71. old.

²³⁵ Engel – C. Tóth 2005. 71. old.

²³⁶ Zsigmond 1397. december 8-án Stibor erdélyi vajdának kiállított adományleveléből tudható, hogy a sereg, legalábbis a magyar csapatoknak – egyik táborhelye Temesváron volt kijelölve. Wenzel: Stibor 96–103. old., 65.sz.

²³⁷ Engel 1996. II. 204. old.

²³⁸ 1396. augusztus 13. Orsova. Marcali Miklós mellett testvére, Dénes is részt vett ebben az akcióban. Temes I. 153. sz., 263-267. old.

²³⁹ Engel 1998. 574–575. old., Milleker 1914. 5–11. old.

²⁴⁰ Zsigmond Marcali Miklósnak kiállított adománylevele részletes információkat tartalmaz, többek között hozzátetölleges időpontot a összeecsapás idejére vonatkozólag, ami az oszmán betörésekkel foglalkozó oklevelekben ritkaság. Ezért is gondoltam, hogy ha a Temesváron már gyülekeztek volna a magyar hadak július első felében, akkor ez valamiképpen megjelent volna az oklevél narratívájában.

miért is ne történhetett volna – akkor annak július második felében, a király ott tartózkodásának időpontja körül kellett végbemennie.

Temesvárt elhagyva Zsigmond gyors ütemben vonult délnek a Temes, majd a Cserna folyó völgyében vezető hadiúton.²⁴¹ Július 29-én Cseri melletti, 30-án Hódos melletti, augusztus 1-én (Karán) Sebes melletti táborban, majd augusztus 13-án már Orsovánál tartózkodott.²⁴² A Sebes–Orsova közti 92 km-es távolság – két napos út maximum – nem indokolja a két helyszín közötti 12 napot. Feltehetően a kérdéses napokon a (Karán) Sebes melletti táborba és Orsovához további csapatok érkezhettek. Ezzel párhuzamosan folyhattak a hadjárat más típusú, logisztikai előkészítései is. Ezt követően Zsigmond és serege Orsovánál kelt át a Dunán.²⁴³

a) A nyugati kontingens mozgása a Magyar Királyság területén

Az első kézenfekvő kérdés: Bécsből²⁴⁴ mikor is érkezhettek meg Budára a nyugati keresztesek?²⁴⁵

Kutató (évszáma)	Időpont meghatározás
Froissart ²⁴⁶	május
Milleker Bódog (1914) ²⁴⁷	május
Steven Runciman (1954) ²⁴⁸	július vége
Rázsó Gyula (1973) ²⁴⁹	június
Kenneth Meyer Setton (1976) ²⁵⁰	július vége
Norman Housley (1992) ²⁵¹	késő július

²⁴¹ A Temesvár–Orsova között húzódó útvonalat Zsigmond és serege több katonai akciójához is használta. Az 1396-os hadjáratot nem számolva, bizonyíthatón négyszer vezette erre hadait: 1392-ben, 1395-ben, 1419-ben és 1428-ban. *Engel – C. Tóth* 2005. 65–66, 70, 104–105, 123. old.

²⁴² *Engel – C. Tóth* 2005. 71–72. old.

²⁴³ Zsigmond tartózkodása Orsován augusztus 13. és 15. között mutatható ki. *Engel – C. Tóth* 2005. 72. old.

²⁴⁴ A nyugati kontingens csapatai Bécs városában gyülekeztek május 24 körül, majd innen indultak Budára. 15. old., *Wertner* 1925. 226. old., *Rázsó* 1973. 416. old., *Housley* 1992. 76. old.

²⁴⁵ Egy-egy sereg megérkezése akár több napig is eltarthatott, ugyanis vonulás közben a menetvonalak akár több tíz, de akár száz kilométer hosszúságúra is elnyúlhattak. Nem beszélve a sereggel együtt vonuló, nem katonai személyekről, akik még jelentős embertömeget jelentettek és lassíthatták a menetet. Hátráltató tényező volt, ha az élelmezés okán élő állatot is hajtottak a sereggel.

²⁴⁶ Froissart 436. old.

²⁴⁷ *Milleker* 1914. 12. old.

²⁴⁸ *Runciman* 2002. 977. old.

²⁴⁹ *Rázsó* 1973. 416. old.

²⁵⁰ *Setton* 1976. 145. old.

²⁵¹ *Housley* 1992. 76. old.

Fodor Pál, Hegyi Klára, Ivanics Mária (1993) ²⁵²	június
Pálosfalvi Tamás (2005) ²⁵³	nyár közepe
Kelly Devries (2007) ²⁵⁴	június vége

6. táblázat: A nyugati keresztetek Budára történő megérkezésük szakirodalomban fellelhető időpontjai
(Forrás: Saját szerkesztés)

A szakirodalomban fellelhető időpontok széles intervallumban mozognak, ezt a fenti (6. számú) táblázat is mutatja. A rendelkezésre álló új információk segítségével érdemes kísérletet tenni a pontosításra.

A királyi itineráriumban foglaltak szerint Zsigmond a hadjárat megindulása előtt utoljára június 4. és 14. között tartózkodott Budán.²⁵⁵ Thuróczy János is említést tesz krónikájában a nyugatiak budai tartózkodásáról. Ennek kapcsán írja, hogy a megérkezett nyugati fegyveresek nemesi címereiket festett táblaképeken ekkor függesztették fel a budai Szent Miklós domonkos kolostor falaira.²⁵⁶ Ismert, hogy a nyugati keresztetek értékeiket egy budai kolostorban – vélhetően Thuróczy krónikájában említett domonkos rendiben – hagyták a hadjárat megindulása előtt. Egyúttal tudunk arról is, hogy ezeket a javakat a nikápolyi kudarcot követően, különösen pedig János Nevers grófjának fogságba esésének hírére megdézsmálták.²⁵⁷

Froissart szerint a keresztetek már májusban Budára érkeztek, várva Bajazid ígéretének teljesülését, azaz a Magyar Királyság elleni támadást.²⁵⁸ Ezzel egy probléma van, János Nevers grófja május 24-én érkezett Bécsbe, ahol hosszabban tartózkodott kontingensének hadtápjá feltöltése végett.²⁵⁹ A Bécs–Buda közti távolság legalább másfél napi út, számításba véve az említett élelemvételezést, – ezt 70 hajóval indították útjára a Dunán a Magyar Királyság irányába²⁶⁰ – János herceg aligha érhetett május legvégénél előbb Budára.

Sébastien Mamerot keresztet háborúk történetével foglalkozó híres XV. századi kéziratából is az derül ki, hogy Zsigmond Budán fogadta a nyugati kereszteteket. Emellett

²⁵² Fodor 1993. 16. old.

²⁵³ Pálosfalvi 2005. 53. old.

²⁵⁴ A középkor nagy csatái, 1000–1500: Hastingstól Konstantinápolyig. (Ford.: *Antóni Csaba.*) Budapest, 2007. Vonatkozó részt *Kelly Devries* írta. 161. old.

²⁵⁵ Engel – C. Tóth 2005. 71. old.

²⁵⁶ Thuróczy 243. old.

²⁵⁷ Delaville *Le Roulx* 1886. 305. old., *Kropf* 1897. 57. old.

²⁵⁸ Froissart 436. o

²⁵⁹ Setton 1976. 348. old.

²⁶⁰ Wertner 1925. 226. old.

három miniatúrát is találhatunk Mamerot munkájában, amely az 1396 évi. keresztes hadjáratra vonatkozik. Ebből az első kép érdekes, amelyen Zsigmond látható, amint – vélhetően Budán – fogadja a burgundiai trónörökös, Félelemnélküli János vezette kereszteseket.²⁶¹ A leírtakból magam is úgy vélem, hogy Buda vára adhatott helyet az első haditanácsnak. Az pedig szinte lehetetlennek tűnik, hogy Zsigmond, mint a keresztes hadjárat szervezője és egyik vezetője személyesen ne lett volna jelen ezen az eseményen. Ezért gondolom, hogy a nyugati kontingens Budára való megérkezését a magyar uralkodó ott tartózkodásának idejére, vagy kicsit előbbre, az eddigi időpontokkal szemben június első felére célszerű datálni.²⁶²

A soron következő fontos kérdés, hogy a nyugati csapatok egyszerre, szervezeten indultak-e Bécsből, vagy több kisebb-nagyobb csoportban? Mind a két esetben szem előtt kell tartani, hogy a keresztes hadjárat ekkor még csupán a műveleti területre való felvonulás fázisában tartott. Ezért a nyugati hadvezérek Budára való megérkezése, még nem jelenti feltétlenül seregük ottlétét is. Sokkal valószínűbb, hogy több, kisebb-nagyobb egységben indulhattak Bécsből. Ezek a menetoszlopok eltérő ütemben mozoghattak – attól függően is, hogy hány olyan nem katonai személlyel rendelkeztek, aki a logisztikai ellátás, vagy egyéb okok miatt tartott velük –, így akár több kilométeresre is elnyúlhattak ezek a vonalak. Ennélfogva több napi, de akár heti eltéréssel is érkezhettek. A magyar csapatok is ekkor kezdhettek gyülekezni feltehetőleg az ország több pontján. A budai haditanács elhangzottak nem ismertek, de az biztos, hogy döntéseik között helyet kapott az a helyszín, ahol a keresztesek még a magyar határ átlépése előtt összevonhatták erőiket.

Zsigmond augusztus 15-e után lépte át a határt. Mi történhetett addig azonban a nyugati csapatokkal? Biztos információink nincsenek erre az időszakra vonatkozóan. Különösen, úgy, hogy a budai események és a hadjárat tényleges megindulása között majd két hónap telik el.

A nyugati kontingens Budára való megérkezését követően, feltehetőleg váraoztak arra, hogy Bajazid beváltsa fenyegetését és meginduljon a Magyar Királyság felé – Froissart is ezt erősíti meg krónikájában. A szultáni fenyegetésekből nem volt hiány, viszont beváltására tett lépésekből annál inkább. Legalábbis nem tudunk Bajazid olyan fegyveres szándékáról, ami a Magyar Királyság ellen irányult volna. Jogosan merül fel a kérdés, mennyi esély mutatkozhatott arra 1396. év tavaszának végén, nyarának elején,

²⁶¹ Sébastien Mamerot: *Une chronique des croisades. Les passages d'outremer. Édition complète, adaptée et commentée.* Hong Kong – Köln – London, 2009. A könyvet ismertette Veszprémy László: *Haditörténelmi Közlemények*, 123 (2010) 355–356. old.

²⁶² *Setton* 1976. 348. old.

hogyan Bajazid felvonuljon Zsigmond ellen? A válasz egyszerű, szinte semmi! Ahogy arról már szó esett, a szultáni főszereg Konstantinápoly ostromával volt elfoglalva. Froissart ennek ellenére tudni vélte, hogy az esetleges szultáni felvonulás kikémlésére Zsigmond valamennyi Duna menti területre többször is felderítőket küldött ki, akik érdemi információkkal nem tudtak szolgálni. A Froissart által leírtak akár meg is történhettek, de tudva, hogy a Magyar Királyság déli határterületeit már évek óta az oszmán betörések miatt fegyveresen megerősítették, hírszerzők kiküldését kicsit túlzásnak tarthatjuk. Ahogy azt is, hogy a naprakész információkért megszerzéséért külön intézkedést kellett foganatosítani.

Vitathatatlan, hogy a nyugati keresztések további, magyarországi útvonaláról alig tudunk valamit. De mégis fel kell tenni a kérdést, mit feltételezhetünk a nyugati csapatok királyságon belüli mozgásáról (lásd 2. számú térképmelléklet)? Milleker Bódog szerint a keresztések a Duna mentén meneteltek Orsováig.²⁶³ Rázsó Gyula munkájában Zsigmondot teszi meg a kereszties hadak első lépcsőjének vezetőjévé, aki július 1-je körül Budáról, a Dunát követve indul meg a déli határok felé.²⁶⁴ Kenneth M. Setton szerint is a Duna vonalán indultak meg, de az átkelés helyét nem határozza meg konkrétan, csupán annyit, hogy a Vaskapu közelében történt.²⁶⁵ Nicolae Constantinescu is a Duna mentén jelöli ki Temesvárt célállomásként.²⁶⁶ Steven Runciman csupán annyit közöl, hogy a keresztiesek a Duna bal partján jutottak el Orsováig, majd a Vaskapun²⁶⁷ keresztül Havasalföldre.²⁶⁸ David Nicolle munkájában szereplő térképmelléklet szerint a keresztiesek a Buda–Szeged vonalon haladtak, majd Szegedtől tovább délre a Tisza folyó mentén, egészen a Dunához és annak völgyén keresztül Orsováig.²⁶⁹ A sorba vett elképzelések közül bármelyik lehetőség elfogadható, kivéve azt, amely Zsigmond indulását Budára helyezi.²⁷⁰ Ezt látszik erősíteni Colin Imber munkája is, aki egyértelműen arról beszél, hogy Zsigmond serege augusztus közepén hagyta el Budát.²⁷¹ Ennek ellenére érdemes a szóba hozható útvonalakat a hadsereg szempontjából áttekinteni. Az egyik eshetőség, a Duna vonalát

²⁶³ Milleker 1914. 12. old.

²⁶⁴ Rázsó 1973. 416. old., Rázsó Gyula meghatározása több helyen is pontatlan. Az általa meghatározott július 1-e időpontban Zsigmond bizonyíthatóan Lubló és Vizsoly között tartózkodott, semmiképpen sem Budán. Ráadásul a jelen munka első részéből az is kiderül, hogy Zsigmond számára nem Buda elhagyásával kezdődött meg az 1396-os oszmán ellenes hadművelet sorozat.

²⁶⁵ Setton 1976. 348. old.

²⁶⁶ Constantinescu 1981. 119. old.

²⁶⁷ Steven Runciman itt a Vaskapu szorosra utal.

²⁶⁸ Runciman 2002. 977. old.

²⁶⁹ Nicolle 1999. 31, 38. old.

²⁷⁰ Ennek okait lásd fentebb.

²⁷¹ Imber 1989. 46. old.

követve Buda–Kalocsa–Újlak–Nándorfehérvár–Keve útvonalon egészen Orsováig.²⁷² Az utánpótlás szempontjából mindenképpen előnyös választás a folyó közelében maradni, mivel az élelmiszertartalékot és más logisztikai eszközöket a Dunán hajók szállították.²⁷³ Ezen útvonal ellen szól a Vaskapu szoros, amely a Keve–Orsova közti szakaszon nehezíti a terepet. Ennek átjárhatósága kemény próbatétel elé állított már számos erre vonuló hadsereget, viszont leküzdése nem lehetetlen.²⁷⁴ Pontosan emiatt nagy talány, hogy a kereszties csapatok közül bármelyik is választhatta-e ezt a kihívást? Ha azt feltételezzük, hogy a helyismeret híján lévő nyugatiakat a magyarok látták el információkkal, vezetőkkel esetleg kísérő csapatokkal, akkor a választott irány aligha lehetett a Vaskapu-szoros.

A lehetőségek között kell említeni, hogy Temesváron nem csupán az előzőekben feltételezett magyar csoportosításra kerülhetett sor, hanem a kereszties hadak mind itt gyülekeztek.²⁷⁵ Erre enged következtetni Froissart francia történetíró krónikája, akinek értesüléseiből kiderül, hogy a kereszties hadak a Dunán való átkelés kihívásait már együttes erővel küzdik le.²⁷⁶ Ha hiszünk Froissartnak, akkor a nyugati fegyveresek is Temesvár irányába vonulhattak, és hasonlóan a magyar csapatokhoz Orsovánál küzdhatték le a Dunán való átkelés kihívásait.²⁷⁷ Ebben az esetben két útvonal kínálkozik: az egyik Buda–Szeged–Temesvár, a másik Buda–Kalocsa–Szeged–Temesvár. A terepviszonyokat tekintve vonulásra alkalmas sík, helyenként kisebb dombokkal tagolt terepről van szó.²⁷⁸ Szemben a Vaskapu-szorossal, amely csak idővesztéssel és jelentősebb erőfeszítéssel járható egy hadseregnek.

A Vaskapu-szoros Orsovánál azonban nem ér véget, csupán völgyé szélesedik, így biztosítva alkalmasabb terepet a folyón való átkeléshez.²⁷⁹ Délkeletre a szoros Orsova és

²⁷² Milleker Bódog is ezt az álláspontot vallotta.

²⁷³ Perjés Géza is kiemeli a dunai vízi útvonal fontosságát az oszmán elleni hadműveletekben. *PERJÉS Géza: Az oszmán birodalom európai háborúinak katonai kérdései (1356–1699) Hadtörténelmi Közlemények*, (1967) 355. old.

²⁷⁴ A Vaskapu 134 km hosszú rendszere nem egyetlen szorosból, hanem több szakaszból áll. A szurdokvölgyet északról a Mehádiai-hegység, a Déli Kárpátok része, míg délről a Miroc-hegység, a Szerb-érhegység határolja. Már az ókorban komoly kihívást jelentett katonailag a Vaskapu szoros. Tiberius (14–37) és Traianus (98–117) római császárok jelentős építkezéseket hajtottak végre annak érdekében, hogy a szoros katonai szempontból akadálymentes legyen. Sz. os helyen megmunkálták a sziklákat az útépités érdekében, valahol véséssel, néhol kinyúló gerendákkal oldották meg a közlekedést. A folyón való átkeléshez szükséges híd pilléreiből néhány még a mai napig megtalálhatóak. A középkorra, így az 1396-os évre ennek már csupán egy része maradt meg. *Mócsy* 2000. 18–19. old.

²⁷⁵ *Fodor* 1993. 16. old.

²⁷⁶ Froissart 436. old.

²⁷⁷ *Pálosfalvi* 2005. 53. old., *Imber* 1989. 46. old.

²⁷⁸ A Duna-Tisza köze szinte teljesen sík terep, csupán kisebb, katonai szempontból nehézséget nem okozó terepakadályok találhatóak ezen az útvonalon.

²⁷⁹ Orsova a Duna mellékfolyója, a Cserna mellett feküdt, a két folyó találkozásának köszönhetően alakult ki az a völgy, mely alkalmas átkelőhelyé tette a folyón. Az egykori települést a Duna duzzasztása miatt

Szőrényvár között újból összeszűkül,²⁸⁰ de a Duna jobb partján már járhatóbb szakasz várta a katonákat. Ha hihetünk a leírásnak, a keresztések nyolc nap alatt hajtották végre a folyón való átkelést, majd folytatták előrenyomulásukat az oszmán fennhatóság alá tartozó Ivan Szracimir vidini cársága (1369–1396)²⁸¹ felé.²⁸²

b) *A keresztések felvonulása Erdélyen keresztül*

A főerők felvonulási útvonalainak taglalása közben meg kell jegyezni, hogy a keresztés seregek volt egy másik, Erdélyen keresztül Havasalföld irányába vonuló oszlopa is. Ennek feladata a már fentebb is említett, bizonytalan havasalföldi belpolitikai helyzet mielőbbi rendezése, a meginduló főerők felvonulási útvonalának északi, Havasalföld felőli területeinek biztosítása. Ezek végrehajtásához jóval a főerők előtt kellett megindulnia ennek a seregeknek. Ezért kell visszakanyarodni és jobban szemügyre venni Zsigmond nagyváradi tartózkodását.

Nagyváradon a király mellett a havasalföldi hadműveletek vezetésével megbízott erdélyi vajda,²⁸³ Stiborici Stibor (1395–1401) is jelen volt.²⁸⁴ Ahogy korábban a disszertációban már említést tettem, személye a vajdaságba irányuló hadjáraton túl a számára 1397. december 8-án kiállított királyi adománylevél miatt is fontos.²⁸⁵ A források adta szűkös lehetőségek közepette ezen okirat narrációjába foglalt információk teszik lehetővé, ha nem is a teljes, de a részleges rekonstrukcióját az eseményeknek.

Fontos kérdés, hogy Stiboron kívül kik vehettek még részt a hadjáratban? A régebbi 19. század végi és 20. század eleji szakirodalomokban még Garai Miklóst és testvérét,

átköltöztették, így a történelmi Orsova ma víz alatt van. *Pászti László: Újorsova erődje. Várak, kastélyok, templomok*, 1 (2005) 32–34. old.

²⁸⁰ *Setton* 1976. 348. old.

²⁸¹ Wertner Mór: Stracimir János. In: Uő.: *A középkori délszláv uralkodók genealogiai története*. Temesvár, 1891. 203–204. Az oszmán terjeszkedésének köszönhetően az egykori Bulgáriából 1396-ra csupán Ivan Szracimir vidini cársága maradt, de ő is kénytelen volt elismerni az oszmán fennhatóságot. *Koszev* 1971. 49. old.

²⁸² Froissart 436. old.

²⁸³ Stibor erdélyi vajda már Lublón is a király mellett tartózkodott (*Dvořáková* 2009. 487. old., *Engel – C. Tóth* 2005. 71. old.). Jelenléte logikus, hiszen ebben az esetben, ha Lublón tényleg lengyel-magyar tárgyalásra került a sor, akkor lengyel származásából adódóan Stibor segítségére lehetett a királynak. Majd ezt követően a magyar uralkodó kíséretével maradván érkezhetett meg Nagyváradra.

²⁸⁴ Stiborici Stibor erdélyi vajda 1395. október 9. – 1401. április 27. *Engel* 1996. I. 13. old.; A nyugati szakirodalomban az 1396-os keresztés hadjáratban már elfogadott tényként jelenik meg az erdélyi vezetők magyarellenessége, akik csak az oszmán veszély miatt szövetkeztek Zsigmonddal (*Runciman* 2002. 976. old.). Ez tévedés, ugyanis Erdély nem különálló, hanem a Magyar Királyság szerves, közigazgatási részét képezte. Vezetői semmiben sem különböztek a királyság más tisztségviselőjétől. Ráadásul a már említett Stibor személyében Zsigmond egyik leghűségesebb embere töltötte be az erdélyi vajdai posztot a keresztés hadjárat idején.

²⁸⁵ 1397. december 8. *Wenzel: Stibor* 96–103. old., 65.sz.

Jánost nevezik meg, mint hadvezérek.²⁸⁶ A probléma, hogy utóbbiak itteni jelenlétét a rendelkezésre álló okleveles anyag nem erősíti meg. Az azonban biztos, hogy a szóban forgó személyek részt vettek az 1396-os kereszties eseményekben, azonban inkább a főszereggel vonulhattak.²⁸⁷ Stibor adományleveléből feltételezhető továbbá, hogy Nagyváradon az erdélyi vajda mellett már csapatai is ott lehettek. Két személy azonosítható, Duboványi Miklós²⁸⁸ és Ostrowski Przedpelk.²⁸⁹ Ezen felül erdélyi csapatok is rendelkezésre álltak a hadjáratához.²⁹⁰ Az erdélyi mozgósítást erősíti az is, hogy az erdélyi alvajda – egyben Stibor familiárisa –, Váradjai János (1396)²⁹¹ bizonyíthatóan ura mellett harcolt a nikápolyi csatásíkon.²⁹² Nagy valószínűséggel ura, Stibor zászlaja alatt Havasalföldön keresztül juthatott a Nikápolyi vár alá (lásd 3. számú térképmelléklet).

A fent leírtak arra engednek következtetni, hogy az erdélyi csapatok valahol Erdély belsejében, esetleg már a hadműveleti területekhez közel eső egyik nagyváros – Nagyszében, vagy Brassó – mellett gyülekezhettek. Nagyváradról – ahol a főszereghez is gyülekezhettek – pedig csupán egy kisebb csapat indulhatott el Stibor vezetésével.

Az erdélyi vajda Nagyváradtól két útvonalon is felvonulhatott a havasalföldi határhoz. Az egyik Nagyvárad–Kolozsvár–Torda–Medgyes–Szeben útirány, ezt követve a sereg az Olt folyó völgyén, a Vöröstoronyi-szoroson át a Déli-Kárpátokon keresztül nyomulhatott be Havasalföldre.²⁹³ A másik útvonal Nagyváradon, Kolozsváron, Tordán, Medgyesen, Segesváron és Brassón át vezetett. Ebben az esetben a havasalföldi területek eléréséhez a Törösvári szoros kínálta a legalkalmasabb felvonulási terepet.²⁹⁴ Hogy melyik irányt is választhatta Stibor, az teljes pontossággal nem meghatározható, csupán

²⁸⁶ *Kupelwieser* 1899. 16. old., *Hóman* 1936. 342. old., Huszár 145. old.

²⁸⁷ Garai Miklós és János a magyar király mellett, a keresztiesek főerőkkel nyomult előre a Duna vonala mentén. Emellett érdekes, hogy a XIX. végi és a XX. század első felének kutatói sz.ára Stibor személye miatt is kerülhetett mellőzésre, hiszen már 1874 óta ismert az 1397. december 8-án kiadott adománylevel, sőt Wenzel Gusztáv munkájának bevezetőjében erre fel is hívja a figyelmet. *Wenzel*: Stibor 17. old., Stibor szerepére csupán a XX. század végi kutatók hívták fel a figyelmet. *Dvořáková* 2009. 69. old., *Veszprémy* 1998. 605. old.

²⁸⁸ ZsO IV. 165. old., 614. sz., *Dvořáková* 2009. 473. old.

²⁸⁹ ZsO I. 489. old., 4429. sz., *Engel* 1996. II. 180. old.

²⁹⁰ *Wenzel*: Stibor 99. old. 65.sz., vö. ZsO I. 565. old., 5102.sz., Huszár 42. old.

²⁹¹ Váradjai János erdélyi alvajda 1396. január 13 – szeptember 19. *Engel* 1996. I. 13. old.

²⁹² Váradjai János a nikápolyi csatában esik el. ZsO I. 5587. sz. Feleségét egy 1404. július 28-ai oklevél özvegynek címzi. ZsO II. 394. old., 3323. sz.

²⁹³ Erdélyi Gyula egyértelműen az Olt völgyén át határozza meg a felvonulási útvonalat. Ennek indokát abban határozta meg, hogy így érheték el Stibor és Mircea csapatai a leggyorsabban Nikápolyt. *Erdélyi* 1944. 145. old.. Ha a domborzati adottságokat nézzük, akkor igaz is, de ennél sokkal több minden befolyásolhatta az útvonalat, ezért ezzel az indoklással óvatosan kell bánni.

A Vöröstoronyi-szoros katonai szempontból nehezen járható. Az erre vonuló hadseregek jelentős idővesztéssel és ezzel együtt kockázattal kellett sz.ólnia, ugyanis a szoroson csupán hosszú menetszlopba fejlődve lehetett átjutni. Ez az adott sereg védelmi és támadói képességeinek nagyfokú csökkenésével járt együtt.

²⁹⁴ Zsigmond 1395-ös havasalföldi hadjáratát Brassó felől indította meg. *Jakó* 1984. 204. old.

feltételezhető, amelynek számos befolyásoló tényezője lehetett, úgy természeti, mint hadászati.

Az útvonalak hosszát és a terepviszonyokat nézve a Szeben felé vezető út mondható kedvezőnek, ugyanis míg itt körülbelül 330 km-t, addig Brassó irányába 430 km-t kellett leküzdenie a seregnek. Így a Nagyvárad–Szeben távolság állandó menetben, lóháton 6–7 nap addig a Nagyvárad–Brassó 8–9 nap. Azonban még így is jelentős menetidő növekedéssel lehetett számolni. De más tényezők is hátráltathatták a vonulókat: úgymint a domborzat, időjárás, vagy éppen a sereggel tartó logisztikai személyzet.²⁹⁵ Jelenleg csupán feltételezések lehetnek arról, hogy hol is léphették át a magyar-havasalföldi határt az erdélyi vajda csapatai. A már említett Olt völgye és Töröcsvári szoros alkalmas átjárót nyújtott a Déli-Kárpátokon keresztül Havasalföld belseje felé. Nem tudni biztosan, de egy lehetőség, hogy Stibor valahol Argeş közelében vehette fel a harcot Vlad seregével. Azonban ez sem szűkíti a kört, hiszen a Töröcsvári szoros felől – mint az Zsigmond 1395-ös hasonló hadjáratából tudható²⁹⁶ – csakúgy, mint az Olt folyó völgyétől, meg lehetett közelíteni Argeş térségét.

c) A feltételezett gyülekezőhely

Jogos kérdésként merül fel, hogy hol gyülekeztek a keresztény csapatok? Az előbbieken már érintett problémáról a szakirodalomban több helyen olvasható, hogy Budáról az egyesült európai sereg indult délnek a Duna mentén.²⁹⁷ Feltételezhetően akár lehetett a Magyar Királyság fővárosa is. Kérdés, hogy a magyar királyi hadak egyszerre, vagy több csoportban csatlakozhattak-e a nyugati kontingenshez? Azt is számításba kell venni, hogy magyar csapatok már Budától kísérelték a nyugati keresztéseket. Az ok egyfelől a már fentebb is említett helyismeret hiánya, ami igencsak problémát okozott a nyugati lovagoknak, másfelől pedig a rossz emlékű korábbi kereszties hadjáratok. A magyar vezetés igyekezhetett elejét venni az esetleges fosztogatásoknak és garázdálkodásoknak. Éppen ezért az érkező keresztiesek mellé már a királyság nyugati határaitól „kíséret” formájában magyar csapatokat rendelhettek.²⁹⁸ De nem gondolom,

²⁹⁵ A hadsereg logisztikai ellátását végzők alatt többek között olyan, nem fegyverforgató személyeket kell érteni, akik a fegyverzet javításáért, az élelmezésért vagy ennek szállításáért feleltek. Egy-egy seregnek létszámát jelentősen növelhették is.

²⁹⁶ Az 1395-ös lengyel-magyar háborúra lásd bővebben: C. Tóth 2009.

²⁹⁷ C. Tóth 2009. 34. old., Pálosfalvi 2005. 53. old., Runciman 2002. 977. old., Wertner 1925. 227–228. old., Rázsó 1973. 416. old.

²⁹⁸ II. (Merész) Fülöp burgundi herceg (1363–1404) a kereszties hadak fegyelmének megtartása végett 1396. március 28-án kiadott rendeletében meghagyja, hogy minden olyan nemesember, aki megbontja a fegyelmet, elveszíti lovát és páncélját. Természetesen más esetekre is érthető, melyeket egy katona el tud követni, de

hogy az említett feladatok végrehajtásához a teljes magyar kontingens bevetésére került volna.

Zsigmond Stiborici Stibor részére 1397. december 8-án kiállított adománylevele szerint az 1396. évi hadjáratra alkalmával a kereszties sereg számára Temesváron át Bulgária irányába jelölték ki a táborhelyet („*nosque per Themeswar versus Bulgariam castra metati fuimus*”).²⁹⁹ Ez alapján hihetjük, hogy a hadak az orsovai átkelés előtt Temesváron gyülekeztek a meginduláshoz. Ez utóbbiakat tovább erősíti Bebek Detre nádor 1397. november 13-án kelt irata, amelyből kiderül ugyanis, hogy Kalanai Miklós fia Szepesi János volt zágrábi püspökkel (1395–1397)³⁰⁰ Temesvárra mentek a királyi hadba az oszmánok ellen, de az uralkodó a püspököt elbocsájtotta a szolgálatból.³⁰¹ Zsigmond 1397-ben kísérletet tett egy újabb kereszties hadjárat megszervezésre, ennek körülményeit a későbbiekben, a vonatkozó fejezetben kifejtem. Itt most a helyszín a fontos, hiszen egyértelműen kiderül, hogy a királyi hadak tervezett gyülekezési helye Temesvár, ami földrajzi elhelyezkedéséből adódóan érthető is. Ezek szerint joggal feltételezhető, hogy 1396-ban is itt gyülekeztek a magyar keresztiesek és a nyugati kontingens is ide tarthatott Budáról. A Magyar Királyságon belül több gyülekezési ponttal is kell számolni, de Temesvár lehetett az utolsó állomás, ahol a különböző irányokból és helyszínekről érkező csapatokat bevárták.

Ezzel kapcsolatban csupán az biztos, hogy Orsovánál már az egyesült haderő küzdi le a Dunán való átkelés akadályait.³⁰² Ezt két dolog is alátámasztja. Az egyik Froissart krónikája, amelyből következtethetünk arra, hogy a Dunán már az egyesült kereszties haderő kelt át.³⁰³ A másik pedig, hogy súlyos harcászati hiba lett volna, ha elmulasztják az egyes keresztény csapatok bevarását és egyesítését még mielőtt ellenséges földre lépnek. Erre Orsovánál volt az utolsó alkalom.³⁰⁴ Mégis ezt nem tartom valószínűnek, sokkal inkább azt, hogy már Orsova előtt megtörténhetett a kereszties csapatok összegyűjtése. Temesvár, a fentebb már leírtakból erre teljesen alkalmas helyszínt biztosított, de az sem kizárható, hogy (Karán) Sebes környékén is folytatódott a keresztiesek gyülekeztetése. Zsigmond itineráriuma ezt erősítheti, hiszen e szerint a király július 20-án Temesváron, 29-

nagy a valószínűsége, hogy a herceg a keresztény lakosság fosztogatását is értette, amikor ezt megfogalmazta. *Wertner* 1925. 223. old.

²⁹⁹ *Wenzel*: Stibor 96 – 103. old., 65. sz.

³⁰⁰ *Engel* 1996. I. 79. old.

³⁰¹ 1397. november 13. *ZsO* I. 562. old., 5075. sz.

³⁰² Daniela Dvořáková szerint augusztus elején Orsovánál egyesült a nyugati és a magyar kontingens. *Dvořáková* 2009. 62. old.

³⁰³ Froissart 436. old.

³⁰⁴ *Engel – C. Tóth* 2005. 72. old., Rázsó Gyula is Orsovát jelöli meg gyülekezőhelyként. *Rázsó* 1973. 416. old.

én Cseri mellett, 30-án Hódos mellett, majd augusztus 1-én (Karán) Sebes mellett táborban volt, és csupán 13-án találjuk Orsován.³⁰⁵ Ez alapján tudható, hogy Zsigmond 23 napot töltött a térségben, ami nehezen magyarázható mással, mint a keresztések gyülekezésével.

A nyugati kontingens útvonala sem ismert. Az elemzésre került elképzelések közül járhatóság és megközelíthetőség szempontjából a Temesvár felé vezető, ezzel a Vaskapu szoros Orsova előtti szakaszát elkerülő vonalat látom a legoptimálisabb választásnak. Ez is a temesvári és a sebesi gyülekezést erősíti.

III. A keresztés hadak útvonala ellenséges területen Nikápoly váráig

A keresztés hadsereg a Vaskapunál, Orosvánál váltott partot és haladt tovább ellenséges területen a Duna jobb partja mentén.³⁰⁶ Nikápoly váráig mintegy körülbelül 400 km-et tettek meg. Ennek során több kisebb-nagyobb, ismert és ismeretlen települést és várat is bevettek, de nézzük meg, mit is tudhatunk a vonulás közben történekről.

a) *Az orsovai átkelés*³⁰⁷

A folyami átkelés minden korban komoly feladatot jelentett a hadvezetés számára. A sikeres és gyors átkelés szüksége a megfelelő előkészület, úgymint az átkelési módok meghatározása, az átkelési szakasz, valamint ezen belül az átkelőhely kijelölése.³⁰⁸ Ezek eldöntése számos tényező – pl. híd megléte, folyó sodrása, úszó eszközök mennyisége és minősége – gondos mérlegelése után vált lehetségessé.

A keresztések orsovai átkelését a források nem részletezik. Abból a tényből kiindulva, hogy a Dunának ezen a szakaszán, ha volt is híd csakis ideiglenes – pontonhíd – lehetett. Ezért az átkelésnél a keresztések az Orsovánál található hajókra szorítkozhattak leginkább, de miért pont itt váltottak partot? Ennek magyarázata összetett, és részben már esett is róla szó. Az első mindenképpen Orsova megközelíthetősége a királyság belső területéről. A temesvári körzetből a Temes, majd a Cserna folyó völgyét követve zavartalanul lehetett eljutni ide. A második a település fekvése, Orsova a Duna bal partján

³⁰⁵ Engel – C. Tóth 2005. 71–72. old.

³⁰⁶ Froissart 436. old., Schiltberger 2. old., Atiya 1934. 57. old., Runciman 2002. 977. old.

³⁰⁷ Átkelés – a fegyveres erő olyan tevékenysége, amelynek során jelentős természetes vagy mesterséges vízi akadályokat (folyókat, tavakat, mocsarakat) meghatározott rendben küzdenek le.

³⁰⁸ Átkelési módok – azok a módok, ahogyan a fegyveres erők a vízi akadályokat leküzdik. Ennek megfelelően lehet ez: híd-, komp-, hajó-, úszó- vagy gázlóátkelés.

Átkelési szakasz – az adott fegyveres csoport erőszakos átkelésére – a terepszakasz elemzését és a rendelkezésre álló eszközök ismeretét követően – kijelölt folyószakasz.

Átkelőhely – az átkelési szakasz egyik eleme az erőszakos partváltásra kijelölt folyószakaszon, amit a szükségnek megfelelően felkészítenek.

a Vaskapu-szoroson belül is annak Kazán-szorosai szakaszán a Cserna folyó deltájának jobb oldalán feküdt. A stratégiai fontosságát már Nagy Lajos is felismerte, ezt bizonyítja, hogy 1370-es évek elején Orsován egy új vár építését rendelte el.³⁰⁹ Továbbá nem elhanyagolható tény, hogy a Duna itt mindössze 150 méter – összehasonlításképpen Nándorfehérvárnál a Duna majd 1 km – széles, ami jelentős könnyebbséget jelentett. A fekvéséből adódóan a délről és délre tartó kereskedelemnek és a Dunán való átkelésnek az egyik központja volt. A Vaskapu-szoros a Duna folyását követve mind vízen, mind szárazföldön nehezen leküzdhető akadály volt. Az előbbit a kiszámíthatatlan vízsodrás, örvények és zátonyok, míg utóbbit a két partot nehezen, vagy járhatatlanná tevő és végigkísérő hegyek és sziklás partok tették szinte áthatolhatatlanná. A keresztesek ezért is igyekeztek minél nagyobb szakaszt kikerülni a szorosnak, de Orsovánál keletebbre a domborzat tagoltsága és járhatatlansága miatt már nem próbálkozhattak. A helybeli hajósoknak és csajkásoknak helyismerete nélkülözhetetlen volt a sikeres átkeléshez.

A fentiekből egyértelműen látható, hogy Orsova, mint a Dunán való átkelőhely alkalmas helyszínnek számított. Utóbbi esetben fontos hangsúlyozni, hogy a szerb oldalon település nem volt, valamint a domborzati viszonyok miatt viszonylag védett területnek számíthatott, így ellenséges támadásra nem kellett számítani. Ezek indokolhatták, hogy Zsigmond és a keresztesek az átkelési szakaszt a Dunán Orsova körzetében jelölik ki, ezen belül pedig a települést átkelőhelynek.

A partváltás végrehajtását taglaló forrással nem rendelkezünk. A legrészletesebben erről Froissart ír krónikájában, ahol leírja, hogy a folyón való átkelés nyolc napot vett igénybe, hajók, bárkák és pontonhidak segítségével.³¹⁰ Az előbbi két eszköz használata felől sok kétség nem lehet, utóbbival kapcsolatban azonban jogos kétségek merülnek fel. A Dunának a szóban forgó szakaszán az ókori Római Birodalom mérnökeinek is nagy kihívás és évekig tartó munka volt egy, a folyó minden szeszélyének – vízszint drasztikus ingadozása, jégzajlás és ebből kialakuló méteres torlaszok – ellenálló állandó híd kivitelezése, ami minden évszakban kiszolgálja a katonaság igényeit. Ezért ha volt is, az inkább egy vízi járművek segítségével összeállított pontonhíd lehetett. Tekintve, hogy a krónikás keresztes hadjáratokkal kapcsolatos információinak forrása bizonytalan, így az sem zárható ki, hogy a partváltást lehetővé tevő átkelési módok közül a legalapvetőbbeket – amikkel maga is találkozott – szötte bele munkájába.

³⁰⁹ *Kristó* 1988. 166.old.

³¹⁰ Froissart 436. old.

Rendelkezésre áll ellenben egy királyi oklevél, amelyet Zsigmond 1396. május 22-én Pozsonyban keltezett. Ebben elrendeli, hogy a pozsonyi révnél hat nagy hajót kell tartani, amelyek mindegyike 40 lovast lovával együtt képes befogadni. A Duna szélessége Pozsonynál kb. 270 és 570 méter között változott, Orsovánál ez csupán 150 méter körül alakult. Az átkelést, ahogy arról már fentebb szó esett, nyolc nap alatt hajtották végre a csapatok.

Hajó (db)	Létszám (fő)			Forduló (kerekítve)		Forduló (kerekítve)
1	ha	7500	1 nap alatt	188	8 nap alatt	24
		12.000		300		38
		15.000		375		47
2		7500		94		12
		12.000		150		19
		15.000		188		24
pozsonyi példa alapján 6		7500		32		4
		12.000		50		7
		15.000		63		9

7. táblázat: A keresztések hajóval történő partváltása

(Forrás: Saját szerkesztés)

Tekintettel arra, hogy nem ismert a keresztések rendelkezésére álló hajók száma és azok befogadó képessége, ezért az ismert hivatkozott pozsonyi adatokat vettem alapul. Ez alapján kiolvasható a 7. számú táblázatból, hogy az aránylag nagy, 40 főt és lovát befogadó képesség mellett is jelentősen a hajók száma befolyásolhatta az átkelés időtartamát. Egyúttal az is kiderül, hogy a pozsonyi paraméterek alapján nyolc nap alatt a maximálisan feltételezett sereg létszám mellett még egy hajóval is reális volt az átkelés végrehajtása.

b) Menet Nikápolyig

A kereszties hadak ezt követően a Duna jobb partján indultak el a folyó mentén. A vonuló keresztiesek biztosítása érdekében, igaz erről források nem beszélnek, de a kor hadművészete is megkövetelte az ennek érdekében végzett felderítés és a biztosítás megszervezését. Az elv hadászati szinten már 1395-ben is érvényesült, amikor Zsigmond többek között a kereszties hadjárat zavartalansága érdekében beavatkozott a havasalföldi

viszonyokba. Ezért sem szabad a kereszteseket, még a Dunán utaztatott utánpótlás miatt sem közvetlenül csak a folyóhoz kötni. Kétségtelen a vonuló keresztesek, különösen a dicsőségre, annyira áhítózó nyugati kontingens lovagja megragadtak minden olyan lehetőséget, amikor a pogányokkal megmérkőzhettek. Ez az újukba eső erősségek bevételében érhető utol. Nézzük meg mit is tudunk a dunai átkelés és a nikápolyi csata közötti időszakról.

A partváltást követően rövid ideig szerb területeken vonultak a keresztesek, majd az egykori Bulgária területén folytatták útjukat. Bulgária területi integritása 1365-ben szűnt meg, amikor is a Kräni-házból való Iván Sándor cár (1331–1371) fiai között felosztotta országát. A cár a déli területeken Tirnovó központtal fiatalabb fia, Sisman Iván, az északi részeken Vidin központtal Sztracimir Iván, míg a Fekete-tenger mellékén Dobrotics despota uralkodott.³¹¹ Az oszmán expanzió Zsigmond korára az egykori Bulgáriát hűbéri viszonyba taszította. Szófia 1385-ben, Tirnovo 1389-ben, míg Vidin 1393-ban lett az Oszmán Birodalom integráns része. HA a nyugati kontingenst vezető lovagok nem is, de Zsigmond pontosan tudta, hogy a Duna bal partján ezekkel a viszonyokkal kell számolniuk.

Először is vizsgáljuk meg, mit is mondanak a krónikák az útvonalról? Froissart elbeszélése három török várost említ: la Cométe, la Quaire és Brechappe. Ezeket olvasva rögtön felmerül a kérdés, hogy milyen helyszínekkel is lehetnek azonosak? Erre választ nem tudunk adni, ugyanis a krónikás nem csupán a települések neveit, de egyes földrajzi neveket is eltorzítva közölt. Ilyen például Méte folyó, amelynek a partján azonosítja la Cométe települését.³¹² Mivel ezeket a neveket nem tudjuk azonosítani a térképeken, kijelenthető, hogy Froissart leírása nem segíti a keresztesek útvonalának rekonstruálását. Thuróczy esetében már egyszerűbb a helyzet, az útvonalat így írja le „*Itt [Bulgária] Orjahova és Vidin városát, továbbá e vidékek néhány más erődítményét vette be [...]*”.³¹³ Ugyan a krónikás a két települést földrajzilag felcserélte – ezt Joseph Delaville Le Roulx is így vette át munkájába,³¹⁴ – mégis az általa említett helyszínek ma is jól azonosíthatóak.

	Orsova	Novigrad	Podgradja	Vidin (Bodon)	Rahova	Nikápoly
--	---------------	-----------------	------------------	--------------------------	---------------	-----------------

³¹¹ Kristó 1988. 153. old.

³¹² Froissart 437. old.

³¹³ Thuróczy 243. old.

³¹⁴ Delaville Le Roulx 252–253. old.

Johann Schiltberger ³¹⁵	szerepel, de időpont nélkül			szerepel, de időpont nélkül		szerepel, de időpont nélkül
Boucicaud marsall ³¹⁶				szerepel, de időpont nélkül	szerepel, de időpont nélkül	
Rónai Horváth Jenő ³¹⁷	augusztus közepe			augusztus 28.	szeptember 2–7.	szeptember 12.
Ernest Lavisse – Alfred Rambaud ³¹⁸	szerepel, de időpont nélkül			szerepel, de időpont nélkül		szeptember 12.
Aziz Suryal Atiya ³¹⁹	szerepel, de időpont nélkül			szerepel, de időpont nélkül		szeptember 10.
Hóman Bálint – Szekfű Gyula ³²⁰	Vaskapun át Szörény vára felé					szeptember 10. körül
Bánlaky József ³²¹	szerepel, de időpont nélkül ³²²			augusztus 28.	szeptember 2.	
Erdélyi Gyula ³²³	szerepel, de időpont nélkül			augusztus 28.	szeptember 2.	szeptember 12.

³¹⁵ Schiltberger 2. old.

³¹⁶ Livre des fais 94. old.

³¹⁷ Rónai Horváth 1895. 223–224. old.

³¹⁸ Lavisse – Rambaud 833–834. old.

³¹⁹ Atiya 1934. 57–59., 61. old.

³²⁰ Hóman – Szekfű 1936. 342. old.

³²¹ Bánlaky 1935. 63–64. old.

³²² Bánlaky József szerint a keresztéseknek meg kellett ostromolniuk Orsovát, amelyet oszmánok tartottak megszállva, ennek nyoma nem lelhető fel a források között. (Bánlaky 1935. 63. old.) Ezt az eseményt maga Aziz Suryal Atiya is cáfolja. Atiya 1934. 58. old.

³²³ Erdélyi 1944. 145. old.

Steven Runciman ³²⁴	augusztus eleje			szerepel, de időpont nélkül	a johannita flotta szeptember 10-én ért oda
Daniela Dvořáková ³²⁵	augusztus eleje			szerepel, de időpont nélkül a két helyszín felcserélve szerepel	szeptember 12.
Engel Pál – C. Tóth Norbert ³²⁶	augusztus 13–15.	augusztus 18.	augusztus 20.	augusztus 28.	

8. táblázat: A keresztesek menetvonalának összehasonlítása

(Saját szerkesztés)

A 8. számú táblázat mutatja, hogy a keresztesek orsovai átkelését követő útvonalának sokáig két állomását ismerte a szakirodalom, Vidint és Rahovot. Engel Pál és C. Tóth Norbert Zsigmond király itineráriumának összeállításával további két településsel, Novigraddal és Podgradjával bővítették az ismert települések számát. Ennek ellenére a keresztesek szerbiai és bulgáriai útvonalát a szakirodalomban eddig nem foglalták össze.

Ugyanakkor szükséges feltennünk a kérdést, hogy a két új helyszín mennyire illeszthető be az eddigi ismereteinkbe? Véleményem szerint nagyon is! A táblázatba foglalt helyszínek és a keresztesek ott tartózkodásának időpontja alapján ez igazolható is. A problémát a települések pontos lokalizálása okozza. Novigrad (jelentése: „újváros”) esetében támpontot ad Zsigmond itineráriumának 1419-es esztendeje, amikor a király újból Orsova és Szörényvár térségében tartózkodott. Az itinerárium szerint Zsigmond:

- október 5. → Temesváron,
- október 26.–28. → Novigradon,
- október 28. → Vodicán,
- október 29.–november 11. → Orsova mellett, a poszatai táborban,
- november 12.–20. → Szörényen volt jelen.³²⁷

³²⁴ Runciman 2002. 977–978. old.

³²⁵ Dvořáková 2009. 62. old.

³²⁶ Engel – C. Tóth 2005. 72. old.

³²⁷ Engel – C. Tóth 2005. 104–105. old.

Ebből annyi kiderül, hogy Novigrad valahol az Al-Duna Orsova és Szörényvár közötti szakaszán feküdhett. Tekintettel arra, hogy 1396-os hadjárat alkalmával az orsovai átkelést követően említik a Duna jobb partján, szerb területen lehetett. Podgradja esetében jelenleg nem rendelkezünk ilyen viszonyítási pontokkal, de ettől függetlenül elhelyezkedését a Duna jobb partján, bulgár területen Novigrad és Vidin között feltételezhetjük.

Az okleveles anyagból Novigrad, Podgradja és Vidin települések egyértelműen igazolhatóak – ezek kivétel nélkül Zsigmond hadjárat alatti keltezési helyei.³²⁸ Cillei Hermann és a Kanizsai fivérek részére kiállított adománylevél narrációjából kiderül, hogy Bodony, azaz Vidin bevétele után a keresztések a kelet-délkeleti irányba a Duna jobb partján fekvő Orehovo/Orjahovo/Rachovo/Rahovo vára ellen vonultak.³²⁹ Ezután a következő állomás már Nikápoly vára volt. Még mielőtt elérnénk a csata helyszínét, érdemes feltenni a kérdést, hogy az említett négy település/erősség hogyan is kerülhetett a keresztések kezére? Ez többek között azért is számot tarthat érdeklődésre, mert egy-egy erősségnél kialakult harci cselekmény következtében elvesztett katonák, valamint a hátrahagyott helyőrség mind a kereszties főerőket apasztotta. Ez a létszámadatok elemzésénél szem előtt tartandó tény.

A keresztések a vonulásuk során Orsovától indulva a Duna bal partján igazolhatóan Novigrad, Podgradja, Vidin és Rahovo településeket érintették Nikápolyig. Novigradról és Podgradjáról számottevő adat nem áll rendelkezésre, és a források sem említenek itteni harcokat. Miközben Cillei Hermann és a Kanizsai fivérek részére kiállított adománylevél narrációjából tudható, hogy Vidin és Rahovo várát ostrommal vették be a keresztések.³³⁰ Annak ellenére, hogy jelenleg további harcokat nem tudunk forrásokkal igazolni, szinte biztosra vehető több kisebb-nagyobb összecsapás. Thuróczy János is említi, hogy a vidék más erődítményeit is sikeresen vették be a keresztések.³³¹

A rendelkezésre álló információk alapján komolyabb ellenállásba Zsigmond és kereszties hada csak Vidin és Rahovo váránál ütközött. Vidinről már korábbról – Nagy Lajos 1365-ben bevette³³² – tudott volt, hogy birtoklása Bulgária észak-északnyugati területei feletti ellenőrzés zálogát jelentette. Így megvívása most is fontos volt, többek között egy esetlegesen innen érkező oszmán támadás elkerülése érdekében is. A másik

³²⁸ Engel – C. Tóth 2005. 72. old.

³²⁹ Középkori históriák 1397. március 4. 225–235. old., 165. sz., 1399. január 27. 240–243. old. 167. sz.

³³⁰ Középkori históriák 1397. március 4. 225–235. old., 165. sz., 1399. január 27. 240–243. old. 167. sz., Atiya szerint a keresztiesek első sikere Vidin bevétele volt. Atiya 1934. 58. old.

³³¹ Thuróczy 243. old.

³³² Kristó 1988. 154. old.

erősség Rahovo vára volt. Erről meglehetősen keveset tudunk, de a magyar források Vidinnel együtt említik, mint ahol jelentősebb ostromra kényszerültek 1396-ban a keresztések.

A St. Denis-i Névtelen szerzetes leírása szerint Rahovo várát kettős körfal és számos torony erősítette. A szerzetes szerint a franciák ostromának sikeresen állt ellen az oszmán erőkkel megerősített helyőrség, egészen Zsigmond segítőcsapatainak megérkezéséig. A kedvező fordulatot a magyar csapatok beérkezése és a várban fellépő élelemhiány hozta meg. Tekintettel arra, hogy egy ekkora erősségnek, még ha készületlenül is éri a támadás, akár több hétre elegendő tartalékai lehettek, ezért nehéz elképzelni, hogy a vár bevételének lett volna köszönhető, sokkal inkább a megérkezett erősítésnek. A St. Denis-i Névtelen tudni vélte, hogy a Rahovo várőrsége tárgyalást akart kezdeni, amit a keresztések elutasítottak. Az elfoglalt várat a keresztések romhalmazzá változtatták, ami feltehetőleg túlzó meghatározás, amelyet bizonyít a kereszties erők hátrahagyása. A lakosokkal kegyetlenül bántak, az oszmánokat pedig lemészárolták és 200 főnyi őrséget hagytak hátra.³³³

Johann Schiltberger leírása szerint, aki maga is részt vett az 1396-os kereszties hadjáratban, Zsigmond „*Pudem*” (Vidin) bevételét követően egy másik, oszmán kézen lévő vár ellen vonult. Az erősséget nem nevezi meg, viszont okkal gondolhatjuk, hogy Rahovoról lehetett szó. Schiltberger elmondja, hogy a várat ötnapnyi ostrommal sem sikerült bevenni. A keresztések végül a várban lévő keresztényeknek köszönhették sikerüket, akik az oszmán helyőrséget kiűzték. Ezt követően, a St. Denis-i Névtelen szerzeteshez hasonlóan Schiltberger is 200 főnyi őrségről tesz említést, amelyet a keresztések hátrahagytak.³³⁴

Ha az események pontos lefolyásával kapcsolatban kétségeink is vannak, az biztosra vehető, hogy Rahovo Vidinhez hasonló hadászati értékkel bírt és ezzel arányos védművekkel is. Elfoglalásuk és saját erőkkel való biztosításuk kulcsfontosságú lehetett a hadjárat folytatásához. Egyúttal az is biztosra vehető, hogy az említetteken túl más várakat is bevehettek. Erről, ahogy erre már korábban utaltunk Thuróczy krónikájába „*aliis castris nonnullis expugnatis*”, azaz „*néhány más vár elfoglalásról*” is említést tesz.³³⁵ További kérdéseket vet fel az, hogy Froissartnál szereplő eltorzult helységnevek alatt a fentiekben ismertetett várakat érthetjük, vagy továbbiakat takar.³³⁶

³³³ *Atiya* 1934. 59. old.

³³⁴ Schiltberger 2. old.

³³⁵ Thuróczy 243. old.

³³⁶ Froissart 437. old.

Mennyi ideig is tarthatott Nikápoly váráig az út, mikor is érkezhettek oda? A két kérdést a vizsgálati módszer miatt együtt kell vizsgálni. Az 1396-os és az 1444-es kereszties hadjáratot érdemes ezen a ponton összehasonlítani, hiszen a felvonulás szinte ugyanazon az útvonalon történt hasonló nagyságú erőkkel.

Hunyadi János 1444. szeptember 22-én kelt át a Dunán Orsovánál, majd seregével szeptember 29-én érte el Vidin várát. Ez azt jelenti, hogy a Duna jobb partján, ellenséges területen haladva kb. 7 napjába telt Hunyadinak, hogy elérje Vidin várát.³³⁷ Ismeretes, hogy Zsigmond 1396. augusztus 15-én keltezett utoljára Orsováról, majd 13 nappal később, augusztus 28-án már a Vidin melletti táborban találjuk. Az 1396-os vonulás esetében a nevezett két település között Novigrad és Podgradja helységekről is keltezett a magyar király. Hunyadi serege jelenlegi ismereteink szerint nem pazarolta az időt a közbeeső, kisebb erősségek ostromára, ezzel igyekezve az ember- és idővesztést minimálisra csökkenteni. Ellenben az 1396. évi kereszties sereggel, ahol a minél gyorsabb és nagyobb dicsőségszerzés érdekében a legkisebb harc elől sem futamodtak meg a keresztények.

Számoljunk egy kicsit. Tehát Hunyadi seregének menetteljesítménye:

Orsova–Vidin távolság kb. 200 km / 7 nappal \approx 30 km/nap

Ahhoz, hogy eldöntsük, mennyire lehet reális ez az adat, vegyük példaként Zsigmond itineráriumának 1419. évét. A rendelkezésre álló adatok szerint november 11-én Orsova mellett táborozott, másnap november 12-én már Szörény váránál volt.³³⁸

Menetteljesítmény:

Orsova–Szörény vár távolság kb. 31 km / 1 nap \approx 31 km/nap

Az utóbbi adat igazolja, hogy a térség erősen tagolt terepviszonyai (mocsarak, hegyek, dombok) mellett egy sereg számára a napi 30–31 km-es menetteljesítmény tartható volt.

Az 1396. évi kereszties sereg – az 1444. évihez képest – lassabban tette meg az Orsova–Vidin távolságot, amely ebben az esetben kb. 13 nap volt. A menetteljesítmény, úgy számolva, hogy Orsova és Vidin között komolyabb hadi cselekményre nem került sor: \approx 16 km/nap. A differencia 5 nap az 1444-hez képest, ez nem jelentős különbség. Ennyi időt elveszthezhetett egy korabeli sereg pihenővel, portyákkal, vagy a terep ismeretének hiányából adódó anomáliákkal, stb. A felsorolt időabló tényezők közül ismert, hogy az 1396. évi keresztiesek minden lehetőséget kihasználtak a harchoz. Itt hangsúlyozni kell, hogy az itineráriumokban szereplő dátumok, ha csak nem közvetlen egymás utániak, akkor

³³⁷ Cvetkova 1988. 188. old., Kronológia 264. old., Pálosfalvi 2005. 88. old.

³³⁸ Engel – C. Tóth 2005. 105. old.

csupán az ott tartózkodást, semmiképpen sem az odaérkezést, vagy az onnan való távozást mutatja.

Az 1396. évi keresztes hadjárat teljes menetvonalára vetítve a felső számítások alapján az Orsova–Nikápoly közötti távolságot jelentősebb megállók és harcok nélkül (kb. 450 km/ 30–31 km/nap) \approx 15–16 nap alatt le lehetett küzdeni. Az egy másik kérdés minden ilyen katonai menet esetében, hogy a menetvonal elnyúlása miatt a vég mikor is érkezhettek be a megadott pontra.

Zsigmond augusztus 15-én Orsován volt, tehát az előző számítás alapján, augusztus végén már Nikápoly alatt lehetett volna a keresztes had. Ezzel szemben Orsovát követően Zsigmond augusztus végén, 28-án Vidin településen bukkan fel. Ezért az 1396. évi menettel kapcsolatban a 16 km/nap teljesítménnyel kell számolni, ami már kisebb – nagyobb harci cselekményeket is magába foglalt. Ez alapján Nikápolyt (kb. 450 km / 16 km/nap) \approx 28 nap alatt érthették el. Véleményem szerint ennek ismeretében a keresztes sereg Nikápoly várához szeptember 12-e környékén (+/- 2–3 nap) érkezhettek meg.

Az előbb tett megállapítás generálja a kérdést: a források és a szakirodalom mit tud erről és milyen időpontokat határoz meg? Hasonlóan a nyugati kontingens Budára való megérkezéséhez, itt sincs egységes álláspont azzal kapcsolatban, hogy a keresztesek mikor is verhettek tábort Nikápoly váránál. A szakirodalomban számos időpont szerepel:

Kutató neve (publikálás évszáma)	Érkezési időpont Nikápoly várához
Bárczay Oszkár (1894) ³³⁹	szeptember 15.
Ferdinand Šišić (1899) ³⁴⁰	szeptember 12.
Gustav Kling (1906) ³⁴¹	szeptember 8–9.
Wertner Mór (1925) ³⁴²	szeptember 12.
Aziz Suryal Atiya (1934) ³⁴³	szeptember 10.
Kenneth Meyer Setton (1976) ³⁴⁴	szeptember 8–10.

³³⁹ *Bárczay* 1894. 39. old.

³⁴⁰ *Šišić* 1899. 310. old.

³⁴¹ *Kling* 1906. 38. old.

³⁴² *Wertner* 1925. 236. old.

³⁴³ *Atiya* 1934. 61. old.

³⁴⁴ *Setton* 1976. 349. old.

9. táblázat: A kereszties sereg Nikápolyhoz való megérkezésének vélt időpontjai

(Forrás: Saját szerkesztés)

A 9. számú táblázat is jól mutatja, hogy a szakirodalomban nincsen egységes vélekedés arról, hogy a keresztiesek pontosan mikor is érhettek Nikápoly várához. Mit mondanak az ezzel kapcsolatos egykorú elbeszélések: Thuróczy Szent Mihály arkangyal ünnepe tájára, azaz a jelenleg elfogadott és a táblázatban összegyűjtött dátumhoz képest sokkal későbbre, szeptember 29-e körüli időpontra helyezi – ez a meghatározás később a csata dátumát tárgyaló részben még előkerül.³⁴⁶ Schiltbergernél is csak annyi található, hogy Nikápoly várát vízen és szárazföldön körülzárták és 16 napon keresztül ostromolták.³⁴⁷ Froissart nem szól a keresztiesek megérkezéséről, ellenben a csata napját egyértelműen szeptember 25-ben határozza meg.³⁴⁸

A korabeli források a megoldást nem hozták közelebb, ellenben a 9. számú táblázatban felsorolt dátumokat, a megelőző menetteljesítményre vonatkozó számítás eredménye a megadott eltérések figyelembe vételével igazolta.

IV. A kereszties hadjárat mellékhadszíntere: Havasalföld

Az oszmánok elleni keresztény fellépés impozáns méretei mellett valahol érthető, hogy ez idáig nem került a figyelem középpontjába az ezzel párhuzamosan lezajlott havasalföldi magyar hadjárat. A kapcsolódó szakirodalmat megnézve az tapasztalható, hogy ha ritkán említésre is kerül az akció, csupán igen rövidre szabva történik.³⁴⁹ Továbbá egyértelmű állásfoglalás arról sincsen, hogy Mircea hol és mikor is csatlakozhatott a keresztiesekhez.

A havasalföldi helyzet bizonytalansága aggaszthatta Zsigmondot. A megoldást végül egy, a kereszties hadjárat mellett párhuzamosan futó hadműveletben találták meg. Az elképzelés értelmében egy kisebb magyar haderő benyomul Havasalföld területére, ott a viszonyokhoz és lehetőségekhez mérten a leggyorsabban megkezdí Vlad vajda katonai erejének felszámolását, majd csatlakozik a kereszties főhadakhoz.

³⁴⁵ Pálosfalvi 2005. 53. old.³⁴⁶ Thuróczy 243. old.³⁴⁷ Schiltberger 2–3. old.³⁴⁸ Froissart 443. old.³⁴⁹ Kupelwieser 1899. 16. old.; Hóman 1936. 343. old.; Gündisch 1937. 396. old.; Erdélyi 1944. 145. old.; Chronolog. Rom. 73. old.; Kronológia 234. old.; Imber 1990. 46. old.; Veszprémy 1998. 605. old.; Veszprémy 2001. 225. old.; Dvořáková 2009. 69. old.

Zsigmond a déli végek felé tartva 1396. július 14–17. között Nagyváradon tartózkodott, amikor is vélhetően, a havasalföldi események miatti katonai hadműveletek kerültek megtárgyalásra. Források híján, azonban mire lehet alapozni a városban sorra kerülő haditanácsot? Erre több magyarázat is szóba jöhet. Az egyiket rögtön a király utazási útvonalaiiban célszerű keresni. Zsigmond az oszmán ellenes hadműveletek küszöbén, június végén még a királyság északi határánál fekvő Lublóban tartózkodott.³⁵⁰ Lublóról a király akár egyenesen Temesvárra is mehetett volna, mégis kitérőt tett.³⁵¹ Ennek az adott helyzetben nehezen lehet más okot elképzelni, mint a keresztes hadjáratral összefüggő ügyek intézését. Emellett a haditanács tényét indokolhatja még Nagyvárad központi fekvése.³⁵² Az innen kiinduló utak remek lehetőséget biztosítottak a királyság bármely szegletének megközelítésére. Talán ezért sem merész a feltevés, mely szerint a király és a Havasalföldre induló hadak itt válhattak szét.

Nagyváradon a király mellett a havasalföldi hadműveletek vezetésével megbízott erdélyi vajda,³⁵³ Stiborici Stibor (1395–1401) is jelen volt.³⁵⁴ Személye a vajdaságba irányuló hadjáraton túl, a számára 1397. december 8-án kiállított királyi adománylevél miatt is fontos.³⁵⁵ A források adta szűkös lehetőségek közepette ezen okirat narrációjába foglalt információk teszik lehetővé ha nem is a teljes, de a részleges rekonstrukcióját az eseményeknek.

³⁵⁰ Zsigmond június 24–28-án Lublón tartózkodott. (Engel – C. Tóth 2005. 71. old.) Lubló a Magyar Királyság északi részén a Szepességben, a lengyel–magyar határ közelébe feküdt. Feltehetőleg a küszöbön álló hadjárat miatt létrejött lengyel–magyar tárgyalásoknak adhatott helyet a város. Zsigmond tanula az előző évi lengyel támadásból, igyekezhetett elejét venni egy újabb hasonló próbálkozásnak a közeljövőben.

³⁵¹ A király az 1392-es oszmán elleni hadjáratot megelőzően is a lengyel–magyar határ közelében, Lőcsén tartózkodott. Április 24-én Lőcsén, majd 27-én Kassán; innen egyenesen Temesvárra, a hadműveletek kiindulópontjához sietett, ahová május 3-a körül érkezhett meg. (Engel 1998. 574–575. old.; Engel – C. Tóth 2005. 65. old.) Zsigmondnak és kíséretének április 24 és május 3 között szűken sz. olva is tíz napjuk volt, ahhoz, hogy a Lőcse-Kassa–Temesvár közti 530 km-es távolságot megtegye. Ehhez átlagban napi 53 km-t kellett lovagolniuk. Ha a királynak sietős lett volna a dolga, akkor rögtön Temesvárra vonult volna.

³⁵² Nagyvárad földrajzi elhelyezkedését tekintve a Sebes-Körös partján fekszik, Erdély kapujának is nevezték. Közigazgatásilag szabad királyi város, Bihar vármegye központja és a várad püspök székhelye. Ez is bizonyítja, hogy a régió központi városáról van szó.

³⁵³ Stibor erdélyi vajda már Lublón is a király mellett tartózkodott. Dvořáková 2009. 487. old.; Engel – C. Tóth 2005. 71. old. Jelenléte logikus, hiszen ha Lublón tényleg lengyel–magyar tárgyalásra került sor, lengyel származásából adódóan Stibor segítségére lehetett a királynak. Majd ezt követően a magyar uralkodó kíséretével maradván érkezhett meg Nagyváradra.

³⁵⁴ Stiborici Stibor erdélyi vajda 1395. október 9–1401. április 27. (Engel 1996. I. 13. old.) A nyugati szakirodalomban az 1396-os keresztes hadjáratral kapcsolatban már elfogadott tényként jelenik meg az erdélyi vezetőik magyarellenessége, akik csak az oszmán veszély miatt szövetkeztek Zsigmonddal. (Runciman 2002. 976. old.) Ez tévedés, ugyanis Erdély nem különálló, hanem a Magyar Királyság szerves, közigazgatási részét képezte. Vezetői sem különböztek a királyság más tisztségviselőjétől. Ráadásul a már említett Stibor személyében Zsigmond egyik leghűségesebb embere töltötte be az erdélyi vajda posztját a keresztes hadjárat idején.

³⁵⁵ 1397. december 8. Wenzel: Stibor 96–103. old., 65. sz.

Rejtély, hogy Stiboron kívül kik vehettek még részt a hadjáratban. A régebbi XIX. század végi és XX. század eleji szakirodalmak még Garai Miklóst és testvérét, Jánost nevezik meg hadvezérként.³⁵⁶ A probléma az, hogy a rendelkezésre álló okleveles anyag ezt nem erősíti meg.³⁵⁷

Zsigmond 1397. december 8-án kelt privilégiumleveléből kiderül a győzelem mikéntje. Az erdélyi vajda seregének sikerült az ellenség jobb-, vagy balszárnyára megrendítő csapást mérnie. Ez eredményezhette az ellenség harcrendjének teljes felbomlását és Vlad menekülését, aki maga is súlyos sebet kapott.³⁵⁸ Információ hiányában azonban az összecsapást nehéz értékelni, és nehéz eldönteni, hogy egy döntő csata, vagy ütközetek sorozata vezetett-e a sikerhez. Mégis érdemes felvázolni egy lehetséges variációt. Az előbb hivatkozott királyi levélből két szabályos harcrendet felvett sereg összecsapása rajzolódik ki, ami egy döntő csatát feltételez. Bár a havasalföldi katonai akció joggal tekinthető a keresztes hadműveletek részének, mégis külön hadjáratként is megállja a helyét, ugyanis hadászati – Mircea politikai megsegítése – és hadműveleti – a vajdaság területén található ellenséges erők felszámolása – céljaiban eltérések mutatkoznak. Ennek tudatában beszélhetünk a csatáról is, hiszen Vlad menekülése döntően befolyásolta, sőt eldönthette a hadjárat további sorsát.

Az eseményekkel kapcsolatban szándékosan került mellőzésre Mircea, ugyanis nincsen egyértelmű bizonyíték arra – Stibor adománylevelében sem kerül említésre –, hogy részt vett volna a Vlad elleni összecsapásban, vagy ezt megelőzően seregei egyesültek volna az erdélyi vajda csapataival. De teljeséggel nem zárható ki, hogy együtt harcoltak Vlad ellen. Mindenesetre a Stibor vezette magyar hadak határozottan és eredményesen teljesítették kitűzött céljukat. Ha nem is megsemmisítő, de megrendítő csapást mértek Vladra és oszmán csapataira, ezzel újból megerősítették Mircea belpolitikai pozícióit, ami együtt járt a Zsigmond vezette főerők felvonulási vonalának Havasalföld felőli biztosításával. Emellett az sem elhanyagolható tény, hogy a vajdaság segédcapatainak Vlad félreállításával lehetőségük nyílt csatlakozni a keresztes hadakhoz. Ha a magyar beavatkozás nem történik meg, vagy kudarcba fullad, valószínűleg Mirceára és kontingensére nem számíthatott volna a magyar uralkodó.

³⁵⁶ Kupelwieser 1899. 16. old.; *Hóman* 1936. 342. old.; Huszár, 42. old.; *Erdélyi* 1944. 145. old.

³⁵⁷ Garai Miklós és János a magyar király mellett, a keresztesek főerőkkel nyomultak előre a Duna vonala mentén. Emellett érdekes, hogy a XIX. végi és a XX. század első felének kutatói számára Stibor személye miért is kerülhetett mellőzésre, hiszen már 1874 óta ismert az 1397. december 8-án kiadott adománylevél, sőt Wenzel Gusztáv munkájának bevezetőjében erre fel is hívja a figyelmet. (*Wenzel*: Stibor 17. old.) Stibor szerepére csupán a XX. század végi kutatók hívták fel a figyelmet. *Dvořáková* 2009. 69. old.; *Veszprémy* 1998. 605. old.; *Kranzieritz* 2015a. 167. old.

³⁵⁸ 1397. december 8. *Wenzel*: Stibor. 99. old., 65. sz. Vö.: ZsO 565. old., 5102. sz.

Mircea keresztény erőkhöz való csatlakozása körül is sok a talány. Akadnak olyan munkák, melyek szerint Mircea hadaival már Budán ott volt és onnan indult Zsigmonddal.³⁵⁹ Ezzel szemben állnak azon vélemények, melyek a vajda Nikápolynál való csatlakozását helyezik előtérbe.³⁶⁰ A körülmények egyértelműen az utóbbi helyszínnek adnak hitelt. Az Olt folyót követve juthattak el leggyorsabban a Duna vonaláig, melynek túlszéljén állt Nikápoly vára. Stibor és Mircea csapatai ekkor már együtt vonulhattak és csatlakozhattak a főerőkhöz valamikor szeptember közepe táján. Jelenleg pontosabban nem tudjuk meghatározni, de abból, hogy a keresztény főerők szeptember 12-e körül érték el Nikápoly várát³⁶¹ arra következtethetünk, hogy a Havasalföld felől érkező hadak csatlakozása sem várathatott magára sokáig.

Megérkezésük – Stibor hadait leszámítva – további erősítést is jelentett a kereszties hadaknak, hiszen Mircea harcedzett katonákkal vonult fel, akik nem csak a fegyverforgatásban, de az oszmánokkal szembeni harcászaton is jelentős tapasztalatokkal is bírhattak. Utóbbi alkalmazása különösen hasznos lehetett volna a nikápolyi csatában. A havasalföldi kontingens nagyságát csupán becsülni tudjuk, ugyanis még a kereszties sereget alkotó más nemzetiségek esetében sem rendelkezünk biztos szám adatokkal. A reális létszámok mezején maradván a havasalföldi kontingenst pár ezer – de semmiképpen sem több mint 3000 – főre tehetjük.³⁶²

³⁵⁹ *Runciman* 2002. 977. old. Mályusz Elemér Zsigmond monográfiája egyértelműen nem foglal állást a kérdésben, viszont munkájában foglaltakból arra lehet következtetni, hogy Mircea kontingense már Nikápoly előtt csatlakozott a kereszties erőkhöz. *Mályusz* 1984. 106. old.

³⁶⁰ *Erdélyi* 1944. 145. old.; *Veszprény* 1998. 605. old.; *Veszprény* 2001. 225. old.; *Pálosfalvi* 2005. 53. old.; *Dvořáková* 2009. 69. old.; *C. Tóth* 2009.b. 34. old.

³⁶¹ *Kupelwieser* 1899. 15. old.; *Erdélyi* 1944. 145. old.; *Rázsó* 1973. 416. old.; *Mályusz* 1984. 234. old.; *Kronológia* 234. old.

³⁶² *Chronological History of Romania* szerint 2-3000 fő lehetett a havasalföldi kontingens. *Chronolog. Rom.* 73. old.

4. fejezet: A nikápolyi csata

A vár a Duna jobb partján az előző évben sikeresen ostromolt Kis-Nikápoly várával szemben feküdt. A nikápolyi várat északról a Duna, nyugatról a Duna mellékfolyója az Oszma, keletről egy másik patak, délről pedig dombok határolták. Elhelyezkedésénél fontos megjegyezni, hogy az Oszma patak völgyének, különösen a torkolati szakaszának jelentős része mocsaras, nehezen járható volt.

A Nikápoly vára alatt történekről is csupán részleteket ismerünk. A várat a kereszties sereg körbezárta szárazföldön és vízen – a Duna deltáján keresztül a folyón felhajózó Johannita flotta zárta le a folyami útvonalat.³⁶³

Nikápoly várat erős és magas védművek zárták körbe, ami komoly kihívást jelentett a keresztieseknek, akik jelentősebb ostromra nem készültek, így megfelelő eszközeik sem voltak. Ugyan a helyszínen a sereggel tartó mesteremberek készíthettek ostromeszközöket, de jelentős szerepet nem játszhattak. Az ostrom szinte biztos, hogy nem a keresztieseknek kedvező ütemben és eredménnyel folyt. A hiányosságok és sikertelenség végül a kereszties hadvezetést a várak esetében oly gyakran alkalmazott kiéheztetés taktikájára kényszerítette. A módszer nem a hatásossága, sokkal inkább időigényessége miatt volt kockázatos. Az ostromlóknak ilyen esetben számítaniuk kellett arra, hogy a módszer időigényessége miatt kifutnak az időből és nem marad idő a sikerkifejlesztésre, megérkeznek a felmentőcsapatok, vagy maguk az ostromlók fogynak ki készleteikből. Azoknak a hadvezéreknek, akik a vár megvívásának ezen eszközehez folyamodtak, fel kellett készülniük arra, hogy ostromlókból ostromolttak lesznek. Ez egy vár esetén igaz, egy olyan hadjáratban, mint az 1396-os, ahol több ostromra is sor került. Hatványozottan kellett azzal a veszéllyel számolni, hogy előbb, vagy utóbb megérkezik a felmentősereg. Különösen egy olyan ellenfél esetében, mint Bajazid, akinek már apja, I. Murád is agresszív expanzív politikájáról volt ismert, amit fia csak erősített.

Ezek után kérdés, hogy a kereszties hadak vezetői, Zsigmond király és János Nevers grófja látva, hogy az ostrom elhúzódik, miért nem számítottak Bajazid megjelenésre a vár felmentése érdekében? Egy ilyen támadás kivédésére előgondoskodás feltehetőleg nem történt, a tábor védelmét nem erősítették meg, ahogy a közelfelderítés, ha volt is, alacsony hatékonysággal működött. Ezt látszik alátámasztani az is, hogy Bajazid komolyabb

³⁶³ *Runciman* 2002. 979. old.

fegyveres behatás nélkül tudta megközelíteni Nikápoly várának térségét, elvéve ezzel a keresztényektől a terepválasztás lehetőségét.

I. A csata vélelmezett dátuma

Érdeemes figyelmet szentelni a nikápolyi csata időpontja körül tapasztalható anomáliának is. A kérdésben uralkodó ellentétre legutóbb Veszprémy László hívta fel a figyelmet 1998-as írásában. A csata napját tekintve a szeptember 25. és a 28. között oszlanak meg a vélemények. Míg előbbit a francia és az angolszász, addig utóbbit a német és a magyar történetírás tarja elfogadhatónak.³⁶⁴ Ezek után nézzük meg a szakirodalom és az egyes kutatók mely időpontot tekintik hitelesnek.

Szerző / Munka	Megjelenés dátuma	Időpont				
		Szeptember				
Kiss Károly ³⁶⁵	1855					28
J. Delaville le Roulx ³⁶⁶	1886			25		
Vjekoslav Klaić ³⁶⁷	1890					28
Rónai Horvát Jenő ³⁶⁸	1895					28
Kropf Lajos ³⁶⁹	1897			25		28
Ernest Lavisse – Alfred Rambaud	1893–1901			25		
Gustav Beckmann ³⁷⁰	1902					28
Wertner Mór ³⁷¹	1925					28
Bánlaky József ³⁷²	1935					28
Aziz Suryal Atiya ³⁷³	1934			25		
Hóman Bálint ³⁷⁴	1936					28
Georg Ostrogorsky ³⁷⁵	1965			25		
David Eggenberger ³⁷⁶	1967			25		

³⁶⁴ Veszprémy 1998. 607. old.

³⁶⁵ Kiss 1855. 57. old

³⁶⁶ Delaville Le Roulx 1886. 270. old.

³⁶⁷ Klaić 1890. 226. old.

³⁶⁸ Rónai Horvát 1895. 224. old.

³⁶⁹ Kropf 1897. 49. old.

³⁷⁰ Beckmann 1902. 8. old.

³⁷¹ Wertner 1925. 234. old.

³⁷² Bánlaky 1935. 71. old.

³⁷³ Atiya 1934. 84. o.

³⁷⁴ Hóman 1936. 343. old.

³⁷⁵ Ostrogorsky 456. old.

J.J.N. Palmer ³⁷⁷	1972			25		
Rázsó Gyula ³⁷⁸	1973					(28)
Chronolog. Rom. ³⁷⁹	1974			25		
Nicolae Constantinescu ³⁸⁰	1981			25		
Magyarország hadtörténete ³⁸¹	1985					28
Kronológia ³⁸²	1986					28
Szakály Ferenc ³⁸³	1986	18				
Ivan Djurić ³⁸⁴	1989			25		
Halil Inalcik ³⁸⁵	1989			25		
A magyarok krónikája ³⁸⁶	1990					28
Engel Pál ³⁸⁷	1990			25		
Matuz József ³⁸⁸	1990			25		28
Engel Pál ³⁸⁹	1994					28
Draskóczy István ³⁹⁰	2001					28
Stephen W. Reinert ³⁹¹	2002			25		
Sima M. Ćirković ³⁹²	2004					26
Európa ezer éve ³⁹³	2004			25		
Jim Bradbury ³⁹⁴	2004		12			
Emanuel Constantin Antoche ³⁹⁵	2005			25		
Pálosfalvi Tamás ³⁹⁶	2005			25		

³⁷⁶ Eggenberger 1967. 305. old.

³⁷⁷ Palmer 1972. 204. old.

³⁷⁸ Rázsó konkrét dátumot nem közöl, de szeptember 28-ra utal. *Rázsó* 1973. 419. old.

³⁷⁹ Chronolog. Rom. 73. old.

³⁸⁰ Constantinescu 1981. 123. old.

³⁸¹ MH 1985. 88. old.

³⁸² Kronológia I. 234. old.

³⁸³ Szakály 1986. 20. old.

³⁸⁴ Ivan Djurić: Il crepuscolo di Bisanzio. 1392–1448. Donzelli Editore, Roma, 2001. 20. old.

³⁸⁵ Inalcik 1989. 252. old.

³⁸⁶ Krónika 146. old.. A munkát Engel Pál lektorálta és a kéziratok előkészítésében is részt vett.

³⁸⁷ Engel Pál: Beilleszkedés Európába a kezdetektől 1440-ig. História/Holnap Kiadó, Budapest, 1990. 256. old.

³⁸⁸ Matuz 1990. 227. old.

³⁸⁹ Engel 1994. 276. old.

³⁹⁰ Magyar századok 64. old.. A vonatkozó részt Draskóczy István állította össze.

³⁹¹ Stephen W. Reinert: „Fragmentation (1204–1453)” In: The Oxford History of Byzantium. Cyril Mango (ed.) Oxford University Press, 2002. 274. old.

³⁹² Sima M. Ćirković: The Serbs. Blackwell Publishing, 2004. 86. old.

³⁹³ Európa ezer éve 238. old.

³⁹⁴ Bradbury 2004. 198. old.

³⁹⁵ Antoche 2005. 105. old.

Magyarország története ³⁹⁷	2007					28
Caroline Finkel ³⁹⁸	2007			25		
C. Tóth Norbert ³⁹⁹	2009			25		
Daniela Dvořáková ⁴⁰⁰	2009			25		
Bárány Attila ⁴⁰¹	2010			25		
Ágoston Gábor ⁴⁰²	2014			25		
Magyarország hadtörténete ⁴⁰³	2017			25		

10. táblázat: A nikápolyi csata időpontját közlő releváns szakirodalmi források.

(Forrás: Saját szerkesztés)

A 10. számú táblázatban összegyűjtött időpontok közül néhány eltéréstől eltekintve a szeptember 25. és 28. időpontok dominálnak. De mit mondanak mindenről az egykorú források?

A krónikák közül Froissart egyértelműen Szent Mihály ünnepe előtti hétfőt jelöli meg, ami 1396 szeptemberének 25. napját jelentette.⁴⁰⁴ St. Denis-i Névtelen szerzetes munkája és Thuróczy krónikájában a csatára vonatkozó időpont meghatározást nem találunk, csupán a keresztesek nikápolyi táborba szállásának idejét közli. E szerint a keresztesek Szent Mihály arkangyal ünnepe táján, azaz szeptember 29-e körül ütöttek tábor.⁴⁰⁵ Ebből kiindulva akár októberi időpont is reális lenne.

A keresztes vállalkozás és a nikápolyi csata kudarca nyomán Félelemnélküli János bajtársai tiszteletére évfordulós misét mondatott több alkalommal. Érdekes, ugyanis ezek az évfordulók nem eshettek egy napra. Egyszer (1407) szeptember 25., máskor pedig (1412) szeptember 28.⁴⁰⁶ Hiába, a hivatkozott források napra pontos időpontjai, ezek eltérései sem hozzák közelebb a megoldást.

Jogosan feltételezhető, hogy még a korban sem tudhatták minden kétséget kizáróan a csata pontos időpontját. Ez a bizonytalanság a szakirodalomban is jól utolérhető, amit a könnyebb átláthatóság érdekében táblázatba foglaltam.

³⁹⁶ Pálosfalvi 2005. 50. old.

³⁹⁷ Magyarország története 937. old.. A vonatkozó részt *Kubinyi András* írta.

³⁹⁸ Finkel 2007. 25. old.

³⁹⁹ C. Tóth 2009.b. 34. old.

⁴⁰⁰ Dvořáková 2009. 63. old.

⁴⁰¹ Bárány 2010. 36. old.

⁴⁰² Ágoston 2014. 222. old.

⁴⁰³ MH 2017. 229. old.

⁴⁰⁴ Froissart 443. old.

⁴⁰⁵ Thuróczy 243. old.

⁴⁰⁶ Schnerb 1998. 589. old., 53. lábjegyzet

Az európai forrásokkal szemben rendelkezésünkre áll Ibn al-Jazarī munkája, aki a csata idején az oszmán táborban tartózkodott és élményeit papírra vetette. Az érdekesség, hogy a csatát határozottan 28 Dhū al-Hijja 798-ra, azaz 1396. október 2-ra datálja.⁴⁰⁷ Ha Thuróczy krónikájában megjelölt szeptember 29-ei táborba szállást vesszük alapul, akkor az október 2-ai dátum akár igaz is lehet.

A csata időpontjának eldöntéséhez közvetlen okleveles kontrollforrásra lenne szükség. Amíg azonban ilyen nem áll rendelkezésre, addig Thuróczy, Froissart és Ibn al-Jazarī meghatározásait se megerősíteni, se cáfolni nem lehet. Véleményem szerint a nikápolyi csata időpontjának napra pontosan történő meghatározása a fennálló anomáliák miatt egyáltalán nem lehetséges.

II. Terepválasztás

A terepviszonyok ismerete és azok kihasználása minden kor hadviselésének fontos tényezője. Erre már az i. e. 543 és i. e. 495 között élt kínai Szun-ce *„A háború művészete”* című munkájában is felhívta figyelmet. A terepválasztásra vonatkozó intelmei között találjuk a következőt: *„Száras, sík vidéken úgy helyezkedj el, hogy tőled jobbra és a hátad mögött valamiféle magaslat legyen. Így, ha a támadás, a veszély szemből érkezik, hátul biztosítva marad a menekülési útvonal.”*

Szun-ce leírása a nikápolyi csata szempontjából pontosan azt a hadműveleti szempontot írja le, amit a kereszties sereg vezetése teljesen figyelmen kívül hagyott: a menekülési útvonalat. Ez minden fegyveres összecsapás egyik legfontosabb előgondoskodást igénylő mozzanata, ami lehetővé teszi az egyik harcoló fél számára a harctér elhagyását és biztonságos terepre való visszavonulását. Ezért is érthető, hogy a terepválasztást nagyban meghatározza. A menekülési, vagy finomabban a katonai terminológiát használva visszavonulás a korban még egy és ugyanazt jelentette. Haszna megkérdőjelezhetetlen, hiszen a további vérveszteségektől, a teljes megsemmisüléstől menthette meg az egyik harcoló felet. A hadvezérek akár gondoskodnak menekülési/visszavonulási útvonalról, akár elmulasztják azt, a kedvezőtlen helyzetbe került sereg, – ha csak be nem kerítették, – mindig talál magának kiutat, ami sokszor nagyobb veszteségekkel járt, mint maga a fegyveres küzdelem.

Megvizsgálva a nikápolyi csata színhelyét ábrázoló térképet, rögtön kiderül, hogy a keresztiesek nem gondoskodtak visszavonulási útvonalról. A keresztiesek az ostrom miatt a

⁴⁰⁷ Ibn al-Jazarī 169. old., 17b szakasz

Duna közvetlen közelébe vert táborát nyugatról és keletről is patakok és azok mocsaras árterületeik vették körül. Helyzetüket tovább nehezítette, hogy a csata idején hátulról a harcrendjüket és táborukat a nikápolyi várórség fenyegette. Tény, hogy a szultáni sereg nem kerítette be a keresztéseket, így azok az egyetlen „biztonságos” irányba, a Duna felé menekültek, ahol a kereszties flotta horgonyzott. A hajóknak a befogadóképességük messze elmaradt a menekülők számától. A kialakult pánikban rengeteg kereszties fulladhatott a folyóba, a szerencsésebbek felkapaszkodhattak egy hajóra, vagy átjutottak a túlpartra. A veszteségekről nincsen adat, de jelentős lehetett, tekintve a hajók elégtelen számának és befogadóképességüknek korlátozottságára, a Duna erős sodrására és a hatalmas embertömegre, ami a folyóban egymásra és a hajókra zúdult.

Az oszmán taktika alapját képezte, hogy a nekik harcászatiilag kedvező terepet és annak taktikailag fontos pontjait megszállják, annak természeti adottságait kihasználva itt harcra rákényszerítsék az ellenfelüket. Nikápolynál ezt Bajazidnak annak ellenére is sikerült megvalósítani, hogy Zsigmond és keresztiesei már legalább egy hete a helyszínen tartózkodtak és Maróti János felderítéséből érdemi információk érkeztek a szultáni hadakról, amiből ha más nem is, de közeledésük ismertté válhatott.⁴⁰⁸ Zsigmond adománylevélének narratiójából tudható, hogy Bajazid erejének kikémlelésére akkor küldte Marótit, amikor az Tirnovóban tartózkodott. A feladatot az oklevél elbeszélése szerint Maróti veszteségek árán, de pontos információkkal szolgált a szultáni erőkről.⁴⁰⁹ St. Denis-i Névtelen szerzetes munkája is erről a felderítésről emlékezhetett meg, igaz ennek vezetőjeként Maróti János helyett a nádort, Ilsvai Leustákot jelöli meg. Leírása alapján a felderítést 5000 nehéz fegyverzetű lovas hajtotta végre, akik Nikápoly várától 6 mérföldre, délre találták rá az ellenségre.⁴¹⁰ Froissart krónikájában mindezt francia sikerként kerül elő. Elmondása szerint ez alkalommal De Coucy 1000 lándzsással 20 000 oszmán felett aratott győzelmet, és derítette fel az oszmán sereget.⁴¹¹

A felek csataterén elfoglalt pozíciói viszont nem azt tükrözik, hogy Maróti jelentését megfontolták volna. A kereszties erők a nikápolyi vártól nem messze, déli irányba a saját táboraik előterében a domb aljában fejlődtek harchoz, míg Bajazid serege ugyanezt a domb tetején és annak takarásában tette meg. Innen a hadvezetés beláthatta, ha nem is az egész, de jelentős részét a csataterének, ezzel együtt a kereszties sereget. Míg Zsigmond és vezértársai csakis a közvetlenül előtte álló ellenséget láthatták – ezt a

⁴⁰⁸ *Šišić* 1899. 311. old.

⁴⁰⁹ 1403. november 5. *Középkori história* 243–248. old., 168. sz.

⁴¹⁰ *St Denis* 502. old.

⁴¹¹ *Froissart* 441. old.

csatában a francia-burgund kontingens esete jól példázza. Bajazid ezzel a kereszties erőket három folyami akadály közé szorította úgy, hogy Nikápoly várának erőire is számíthatott – ha másra nem is, a keresztények táborának fenyegetésre, zaklatására. Egyúttal azt is feltételezni kell, hogy Bajazid, értesülve a kereszties erők passzív magatartásáról, a harcrend felvételénél igyekezett minél kisebb területre beszorítani őket, ezzel szűkítve mozgásukat. A passzív magatartás alatt egyértelműen azt kell érteni, hogy a kereszties erők még a szultáni közeledésről értesülve se igyekeztek kedvezőtlen pozíciójukat elhagyni és kedvezőbb terepre vonulni.

A fentiekből tényként rögzíthetjük, hogy Bajazid a neki kedvező területen kényszerítette harcra a keresztieseket. A szükséges információkkal is rendelkezett, a gyakorlatilag elővédként előreküldött Evrenosz bégtől – Maróti János felderítése folyamán ezeket az erőket kémlelhette ki és csapott össze egyes részeivel –, valamint Nikápoly várát védő Thogan agától. Utóbbi arról tájékoztatta a szultánt, hogy a várban van elegendő élelem, valamint az erődítmények is állják az ostromot.⁴¹² Visszatérve a feltett kérdés megválaszolásához, nézzük meg, mit tudunk a két fél Nikápoly várától délre felvett harcrendjéről.

III. Harcrendek

A kereszties és az oszmán sereg harcrendjéről összességében elmondható, hogy a teljes rekonstruáláshoz egyik esetben sem rendelkezünk megfelelő, releváns adattal. A töredékes információkat analógiából igyekeztem kiegészíteni.

a) *Kereszties harcrend*

A sereg csatarendjéről nem rendelkezünk megbízható adatokkal. Az ellenben bizonyos, hogy egységes haditervvvel, taktikával aligha rendelkeztek a keresztények. Az elbeszélő források többsége is megerősíti ezt és egyúttal meghatározza ennek okát, a kereszties vezetők között fennálló véleménykülönbség. Ez a jelenség nem számít újdonságnak, hiszen, ahogy arról már korábban esett szó, a feltételezett magyarországi haditanácson, vagy haditanácsokon már felütötte fejét a felek közötti ellentét a hadjárat végrehajtásának ügyében. Ez folytatódott Nikápoly vára alatt is. A nézetkülönbségek több okból is eredeztethetőek. Az alapot mindenképpen a nyugati kontingensben uralkodó „*Athleta Christi*” felfogáshoz köthetjük. Ezt bizonyítja Merész Fülöp burgundi herceg 1396.

⁴¹² Thury 1893. 367. old.

március 29-án kelt irata, amelyben utasítja fiát, János Nevers grófját, hogy neki és csapatának kell az irányítást megszereznie, és az oszmánokkal szembeszálló keresztény seregben a döntő szerepet betöltenie.⁴¹³ A nyugati hadviselést megtestesítő francia-burgund csapatok fölényben érezhették magukat a könnyűlovas íjászokkal és a lényegesen gyengébb vértézettel rendelkező szpáhikkal szemben. Ezt a téves hitet erősíthette, hogy a terep adottságai miatt a nyugatiak nem is láthatták a szétbontakozott teljes oszmán sereget.

A megfelelő terep kiválasztása és a sereg harchoz való szétbontakozása, a megfelelő harcrend meghatározása, ahogy az a fentebbiekből kiderült, döntő befolyással bírt az összecsapás kimenetelére, legyen szó bármelyik korról.

A keresztény hadvezetés szeme előtt Nikápoly bevétele lebeghetett, még annak ellenére is, hogy megfelelő ostromeszközöknek híján voltak. Legalábbis a rendelkezésre álló információk szerint semmi előkészületet nem tettek arra, hogy az oszmán sereggel kedvezőbb feltételek mellett ütközzenek meg.

Ennek tudatában vegyük sorra, hogy mit is ismerhetünk a csatát megvívók elhelyezkedéséről a nikápolyi csatatéren.

A St. Denis-i Névtelen szerzetes leírása szerint Zsigmond a csatát megelőzően megfelelő javaslattal élt, ennek értelmében a lovasságot a két szárnyon, a gyalogságot a centrumban saját parancsnoksága alatt az ellenség gyalogságával szemben állította volna fel. Az első csapást a közepén elhelyezkedő erőkkkel képzelte el. A magyar király javaslatát nem fogadta osztatlan siker a francia vezetők részéről: az idősebbek és tapasztaltabbak hajlottak a magyar király tervére, míg az ifjabbak, akik harci vágytól égve és dicsőségre szomjazva érkeztek, sértésnek tekintették, hogy az első rohamból kimaradva a gyalogság mögé szorulva vegyenek részt a csatában.⁴¹⁴ Zsigmondnak és magának a hadvezetésnek nehéz dolga lehetett a kompromisszum keresésében. Ezt tovább nehezíthette Mircea havasalföldi vajda kérése, aki magának akarta az első összecsapás lehetőségét – Schiltberger elmondása alapján.⁴¹⁵ Runciman szerint elvetették a magyar király tervét, és az ő gyenge akaratának köszönhetően indult meg a támadás.⁴¹⁶ Ez a kijelentés a

⁴¹³ *Schnerb* 1998. 40. old.

⁴¹⁴ *St Denis* 489. old.

⁴¹⁵ *Schiltberger* 3. old.

⁴¹⁶ Steven Runciman a nikápolyi csata vonatkozásában Atiya 1934-es munkájában foglaltakat fogadja el és veszi át. E szerint Zsigmond a védekező stratégiánál akart maradni és erre vezértársait is rá akarta venni. Egyben közölte velük, hogy nem bízik oláh és erdélyi csapatai hűségében. *Runciman* 2002. 978. old. Ez vitatható kijelentés, hiszen utóbbi terület, Erdély a Magyar Királysághoz tartozott, az innen verbuválódó csapatok a magyar haderő részét képezték. Egyúttal nem mellékes tény, hogy Zsigmond egyik leghűségesebb embere, Stiborici Stibor, aki éppen erdélyi vajdai titulását bírta vezette ezeket a csapatokat.

rendelkezésre álló hiányos információk tükrében megalapozatlan. A nézetkülönbségnek tovább növelhette a nyugati kontingensben uralkodó „*Athleta Christi*” felfogás.

Ha a szemtanú Schiltberger elbeszélésre hagyatkozunk, akkor még azt is feltételeznünk kell, hogy a harcrend első vonalát képező nyugati kontingens nem várta meg, hogy a kereszties sereg más részei is harchoz rendeződjenek, hanem még előtte megindította támadását.⁴¹⁷

A rendelkezésre álló források csupán feltételezésekre adnak lehetőséget. Ezzel éltek is a kutatók. Rónai Horváth Jenő szerint a kereszties hadak az alábbi harcrendet vették fel:

„I. harcvonal: a francziák, burgundiak és angolok; parancsnok Nevers János gróf.

II. harcvonal: magyarok, németek, Zsigmond király személyes vezetése alatt; jobbszárny: Laczkfy István, közép: Zsigmond király, mellette a Kanizsaiak, Maróthy János, Rozgonyi, Forgách, továbbá a németek Cilley alatt; balszárny: Mircse oláh vajda.

*III. harcvonal: Garay Miklós horvát bán magyar–horvát csapat.”*⁴¹⁸

Bánlaky József a következő harcrendet adja meg munkájában:

„Az I. harcvonalat Nevers János gróf parancsnoksága alatt a francia, burgundiak, olaszok és az angolok alkották.

II. harcvonalban a magyarok és németek állottak fel három csoportban, és pedig a jobbszárnyon Laczkfy István, a közép Zsigmond király és Cilley Herman, a balszárny Mircse oláh vajda parancsnokság alatt. A jobbszárny kizárólag magyarokból, a közép magyarokból és németekből, (főleg bajorokból és stájerokból) alakult, utóbbiak Cilley Herman gróf, előbbieket a Kanizsaiak, Maróthy János, Rozgonyi és Forgách parancsnoksága alatt: a balszárny kizárólag oláhokból állott. Végül

*III. harcvonal gyanánt Garai Miklós horvát bán állott fel a csehekkel, lengyelekkel, szerbekkel és bosnyákokkal.”*⁴¹⁹

Mind a két harcrend három harcvonallal számol, miközben a legjobb esetben is kettő lehetett. Ezt fogadja el Runciman, aki szerint kereszties sereg a következőképpen állt fel: középen a magyarok, balra az oláhok és jobbra az erdélyiek álltak, az előrsbe János herceg vezetésével a nyugati kontingens helyezkedett el.⁴²⁰

Rázsó Gyula pedig ezt írja, Zsigmondnak még a francia-burgondi roham összeomlása előtt sikerült katonát harcrendbe állítania. A magyar királynak és vezéreinek a keresztények második lépcsőjét annak az ismert ténynek a tudatban kellett megszerveznie,

⁴¹⁷ Schiltberger 3. old.

⁴¹⁸ Rónai Horváth 1895. 225. old.

⁴¹⁹ Bánlaky 1935. 72. old.

⁴²⁰ Runciman 2002. 978. old.

hogy tartalékot már nem képezhettek, segítségre a továbbiakban senkitől sem számíthattak. A lovasság egyetlen lépcsőt alkotott, amelynek centrumában a királyi bandérium és a johannita lovagok kaptak helyet. A két szárnyon feltehetőleg zömében magyar és havasalföldi csapatok állhattak fel.⁴²¹

Véleményem szerint a sok bizonytalanság ellenére a keresztések két harcvonalas felállása jogosan feltételezhető. Egyúttal azt is valószínűtlennek tartom, hogy a keresztések mindenféle haditerv nélkül „partizán” módszerekkel vették fel a harcot a szultáni sereggel. Itt nem a terv minőségére és kivitelezésére gondolok, hiszen mind a két esetben lehetett az rossz, ahogy ezt a nikápolyi csatasíkon történtek is tanúsítják.

b) Oszmán harcrend

Az oszmánok nikápolyi harcrendjét illetően hasonló forrásínség mutatkozik, mint a keresztések esetében. Egy különbséggel, az oszmán hadszervezet intézményesült formában, állandó szervezetként működött a XIV. század végén. Ez esetben annyit jelent, hogy a hadszervezet és így a szultáni sereg is szigorú szabályokat, rendszert követve épült fel, ami esetünkben a harcrendre és a később tárgyalandó harceljárásra is kiterjedt.

Az oszmán haderőt és így a szultáni sereg gerincét az úgynevezett tímárbirtokosok kontingensei, vagyis a szpáhik alkották. Vagyonukat, így társadalmi rangjukat közvetlenül a szultántól kapott szolgálati birtokok révén nyerték. A szultáni hatalomtól való függőségük garantált volt, ugyanis hűbéri jellegű birtokok jövedelmét csak szolgálatuk alatt élvezhették, az soha nem válhatott magántulajdonukká. A szpáhik eleinte az államalapító vezérek kíséretének leszármazottaiból kerültek ki. Később ez a kör a területek gyors növekedésével sokkal szélesebbé vált. Egyrészt az oszmán katona osztályból, másrészt a meghódított keresztény nemesség iszlám hitre tért utódaiból kerülhetett ki a szpáhik új generációja. A tímár-birtokos sereg a birodalom katonai igényeit követve lassan az államszervezet minden szintjére kiterjedt, katonai-társadalmi intézménnyé vált. A szpáhi saját lován vonult hadba, fegyverzete íjból, kardból, pajzsból, lándzsából állt, illetve bizonyos jövedelemszint felett vértzetet viselt – ez utóbbi nem egyezett meg az európai páncélzattal. Jövedelmük emelkedésével egyenesen arányosan nőttek a további katonai kötelezettségek is. Például háromezer akcese jövedelem felett egy további, teljesen felszerelt vértés lovast kellett kiállítania.⁴²²

⁴²¹ Rázsó 1973. 420. old

⁴²² Fodor 2009. 199–204. old.

Az oszmán hadszervezet másik pillérét az udvari zsoldosereg adta, amelynek legfontosabb eleme az 1370-es években létrehozott janicsárság volt. Ezt az egységet eredetileg hadifoglyokból toborozták a szultán régi testőrségének pótlására. A kiegészítése az 1370-80-as években reformokon esett át, első lépésben megszületett az ún. fogolyötöd-adó, ennek értelmében a hadizsákmányból származó fiatal foglyokat kezdték el kiképezni. Második lépésben megkezdődött a birodalom keresztény alattvalóitól a 10–20 éves fiúgyermek adóban történő összeszedése. A szigorú és következetes kiképzésnek köszönhetően a janicsárok az oszmán hadszervezet univerzális elitalakulata lett. Alkalmazásuk széleskörű volt, elsődleges feladatuk közé tartozott a harcrendben áttörhetetlen centrumot, élőfalat képezni a szultán előtt. Fegyverzetük íjból, szablyából, pajzsból és könnyű páncélingből állt. A janicsárokat egészítette ki a hat udvari zsoldos lovas alakulat. Ezeket az különböztette meg a szpáhiktól, hogy nem szolgálatai birtok, hanem zsold fejében harcoltak. Fő feladatuk a szultán védelme volt a csatákban.⁴²³

Az Oszmán Birodalom első időszakában az előbbieken tárgyalt szervezetekhez hasonlóan fontos szerepet töltöttek be az ún. határbégek és az akindzsik. A határbégségeket rendszerint régi birodalomalapító családok leszármazottai vezették. Vezetésük alatt rabszolgák, magánkatonák ezredeit irányították hatalmas örökbirtokaikkal együtt. Fő feladatuk a szomszédos államok területeinek folyamatos támadása volt. Ennek két oka volt, az első, hogy a folytonos portyákkal és pusztítással előkészítsék az adott terület meghódítását. Másodsor pedig a zsákmányszerzéssel és foglyok ejtésével saját megélhetésüket oldották meg, illetve így járuljanak hozzá az állam ellátáshoz is egyben. (A Magyar Királyságot ért támadások döntő többségéért az oszmán hadszervezet ezen alakulatai feleltek.) Az akindzsik fontos szerepet töltöttek be a szultáni hadjáratokban, katonai vállalkozásokban. Feladatuk a felderítés, az ellenség állandó zaklatása, területek dűlése, megszállása, útvonalak biztosítása és a készletek védelméből állt. Lovukat maguk tenyésztették, fegyverzetük pedig kardból, dárdából és pajzsból állt.⁴²⁴

Az oszmán hadszervezet egész sor félreguláris, vagy katonaparaszti szervezetre (akindzsik, aszabok, martalocok, műszellemek) is támaszkodhatott. Ezek a katonáskodó elemek általában adómentesség – legtöbbször a rendkívüli hadiadó alól mentesültek –, vagy adókönyvités fejében hadakoztak. További erősítésnek számított, hogy a XIV. század

⁴²³ Fodor 2014. 425–427. old.

⁴²⁴ Fodor 2014. 427. old.

második felétől a szultánok rendszeresen igénybe vették vazallus államaiknak katonai erejét. Itt főleg a szerb, bizánci és más balkáni segédcsapatokat kell érteni.⁴²⁵

A XIV. század végén, pontosabban 1396-ban I. Bajazid szultán az oszmán hadszervezet ezen egységeire számíthatott a nikápolyi csatásíkon. A szervezettséghez nem férhet kétség, ami a felsoroltakon túl a taktikában és a harceljárásokban is megmutatkozott. Az oszmánok a mezei összecsapásokban is sajátos harceljárást fejlesztettek ki, ami a nomád taktikát alkalmazó könnyűpáncélos lovasság és a korban egyedülálló fegyelemmel bíró gyalogság együttműködésén alapult. A harcrendben a szultán mindig a centrumban, a tábor előtt foglalt helyet, jobbról és balról udvari lovasaitól védve. Előtte foglaltak állást a janicsárok, a jaják és az aszabok. A XIV. század végétől a centrum köré földsáncot emeltek, amelyre kihelyezett karokat és pajzsokat helyeztek, ezek egyfelől védelmet nyújtottak a rohamozó ellenséges lovassággal szemben, másfelől ideális fedezéket jelentet, mely mögül íjjal tüzelhettek. A janicsárság feladata az ellenség lovasság rohamának felfogása, majd a mögöttük érkező gyalogság semlegesítése. Bajazid idejében a janicsárság valamivel több mint 2 000 főre tehető.⁴²⁶

A ruméliai és az anatóliai lovasság a jobb és bal szárnyon állt fel sarló alakban. Feladatuk az ellenséges lovasság rohamának felfogása mellett bekerítő, vagy átkaroló hadmozdulatok végrehajtása. Nagy létszámuk miatt széles arcvonalat tudtak képezni. Ez két okból volt ideális. Első a széles arcvonal miatt a szemben álló, általában kisebb létszámmal bíró ellenfél nem tehetette meg, hogy saját arcvonalán erőösszpontosítást hajtson végre, azaz kockáztassa a bekerítést vagy az átkarolás lehetőségét. Ezzel gyakorlatilag az oszmán taktika rákényszerítette ellenfeleit, hogy a rendelkezésre álló képességük határig húzzák szét az arcvonalukat, vagy erőket különítsenek ki a szárnyak erősítésre. A széles arcvonal egyben lehetővé tette, hogy természetes tereptárgyakra (erdő, domb, folyó, tó, stb.) támaszkodva a terep bizonyos szakaszait ellenfeleik elől lezárják, ezzel védve magukat attól, hogy arcvonalukat megkerüljék, valamint az ellenséget a nekik tetsző irányba tereljék – ez volt a második ok. A leírtakra jó példa az 1444. november 10-én lezajlott várnai csata. Itt a szultáni sereg a terep adta lehetőségeket kihasználva széthúzta a kereszties arcvonalat, ami lehetetlenné tette az erőösszpontosítást. Az oszmán harcrend jobb szárnya a Várnai-tóra támaszkodott, mellette a bal szárny helyezkedett el. Ahhoz, hogy a

⁴²⁵ Fodor 2009. 211–217. old., Fodor 2014. 428. old.

⁴²⁶ Bárány 2010. 58. old.

keresztesek arcvonalát és erejét még inkább megosszák, az aszab és akindzsi csapatokat a rögtönzött szélső bal szárnyon helyezték el.⁴²⁷

Az előbbi példában említett akindzsi lovasság, illetve aszab és népfelkelő gyalogság általában a harcrend csapatnem szerinti első traktusát erősítették. Az akindzsik a második rigómezei csata (1448. október 18.) és kenyérmezei ütközet (1479. október 13.) oszmán harcrendje előtt foglaltak állást. Míg az aszabok a rigómezei csatában a janicsárok előtt helyezkedtek el.⁴²⁸ Ezeknek a csapatoknak elsősorban taktikai, mintsem csatadöntő szerepük volt egy-egy összecsapásban. Az oszmán harcrendben erős szerepet kapott véleményem szerint a minőség kérdése. Ez racionális lépés volt, hiszen a minőségi, éveken át képzett katonák pótlása mindig nehezebb volt. Ezért sem tekinthető véletlennek, hogy ezek a félreguláris csapatok kerültek az első vonalba, azért, hogy az ellenség első támadását felfogják, vagy tompítsák.

Az előbbieket miatt gondolom, hogy Bajazid fethnamejéből ismerhet oszmán harcrend nem teljes. E szerint ugyanis a két szárnyat, Bajazid két fia, Szulejmán és Musztafa irányította.⁴²⁹ A forráshely tanúsága szerint a Szulejmán irányította jobb szárnyon álltak a ruméliai szpáhik, míg a bal szárnyon Musztafa vezetése alatt az anatóliai lovasság. Vélhetően közöttük, vagy mögöttük helyezkedhet el a centrum a janicsárokkal, de erről a fethname nem szól. Ahogy arról sem, hogy az aszabok hol állhattak. „[...] *a hadsereg előcsapatát vezető Evrenosz béget utolérték [...]*”⁴³⁰ – véleményem szerint az előcsapat alatt a harcrend előtt állást foglaló akindzsiket kell sejtenuünk. Az udvari lovasság hollétét annyira nem kell találgatni, azok feladatuknak megfelelően a szultán védelmére ügyeltek ekkor is a janicsárok mögött.

Az tényként megállapítható, hogy a szultáni fethname csupán a harcrend egy részét közli. A benne foglalt információkat összevetve más csaták ilyen vonatkozású tapasztalataival, valamint az oszmán hadszervezet következetességét figyelembe véve feltételezem, hogy Bajazid itt sem térhetett el a klasszikus oszmán harcrendtől, legalábbis erre ismert oka nem volt. Így összességében elmondható, hogy a nikápolyi csata kezdetén Bajazid az oszmán tábor előtt a centrumba udvari lovasainak gyűrűjében tartózkodott. Előtte foglaltak állást a janicsárok és az aszabok. Tisztázatlan kérdés, hogy ez a két egység egy, vagy két vonalat képezett. A jobb szárnyon a ruméliai, a balon az anatóliai lovasság vonult fel. A harcrend előtt pedig a könnyűlovas akindzsik helyezkedtek el.

⁴²⁷ Pálosfalvi 2005. 84–96. old., Fodor 2014. 427. old.

⁴²⁸ Pálosfalvi 2005. 84–96. old., Fodor 2014. 427. old.

⁴²⁹ Thury 1893. 368. old.

⁴³⁰ Thury 1893. 367. old.

IV. A csata lefolyása

Azelőtt, hogy rátérnénk az eseményekre, szükséges tisztázni a csata és az ütközet közötti különbséget. A Nikápoly melletti fegyveres összecsapás vonatkozásában ugyanis mind a két fogalommal lehet találkozni.⁴³¹

Azt a fegyveres összecsapást, amely a folyó háborút döntően nem befolyásolja, hatása csupán harcászati szinten jelentkezik, ütközetnek szokás nevezni. Ezzel szemben a csata, egészen a 20. századig mindig végső döntése volt az adott fegyveres cselekménynek. Ilyen volt a nikápolyi csata, amely az 1396. évi kereszties hadjárat végét jelentette. A hadjárat folyamán több kisebb-nagyobb ütközet is folyt, de ezek eredményei korlátozott harcászati, esetleg hadműveleti sikerek voltak.

Itt kell megjegyezni, hogy szerencsésebb a kereszties hadjáratot és a nikápolyi csatát elnevezésileg külön kezelni. Ugyan az tény, hogy az előbbi elválaszthatatlanul következik az utóbbiból, mégis a hadjáratot, amely némi rövidtávú sikert feltudott mutatni, megtévesztő a vállalkozás végét jelentő kudarc helyszínével azonosítani.

A csata lefolyásának maradéktalan rekonstruálásra nem vállalkozhatok, ugyanis az ezt megörökítő források többsége olyan szerzőktől származik, akik ott sem voltak a nikápolyi csatamezőn. Ezeknek a forrásai pedig jobb esetben a csata túlélői, rosszabb esetben szájhagyomány.

Jogosan merül fel a kérdés, hogy mi is lehetett a kereszties sereg haditerve? Ugyan a szakirodalomban fellelhető elképzelések a nyugati francia-burgund vezetők és Zsigmond közötti véleménykülönbség miatt ennek teljes hiányára utalnak, de ez nem teljesen helytálló. A legtöbb forrás ugyanis megemlíti, hogy amikor a magyar uralkodó értesült Bajazid közeledéséről, személyesen kereste fel a nyugati csapatok vezetőit. Mi másért, mint a küszöbön álló összecsapás haditervének megvívattása céljából kereshette fel János herceget és vezetőit.⁴³²

A nikápolyi csatában számos taktikai és fegyelembéli hibát vétett a hadvezetés, ez tény. De hasonló hiba lenne azt feltételezni, hogy a csatát megelőző haditanács eredmény nélkül ért volna véget. Itt külön kell választani az ésszerűségen, ráción és a könnyelműségen, elbizakodottságon alapuló terveket, ugyanis a kettő között csupán a lehetséges eredmény a különbség. Egyébként pedig mindegyik produktum, ha jó, ha nem. Ezért nem az a jó kérdés, hogy volt-e, hanem, hogy milyen haditerve lehetett a kereszties

⁴³¹ Rázsó 1973. 405. old., *Csernus* 1999. 174. old., Thuróczy 243. old. (A fordításban szerencsésebb a csata kifejezést használni.)

⁴³²

seregek? Az eredményt tekintve kijelenthető, hogy tartalmilag nem a megfelelő taktika születhetett meg.

Mégis csak találgatni tudjuk, mi lehetett az a terv, amitől a sikert remélték a keresztények. A legújabb elképzelés szerint: „*a stratégia része volt, hogy a hadsereg minőségileg kimagaslóan legértékesebb részét alkotó nyugati nehézpáncélosok Zsigmonddal egyeztetve egy nagy lovasrohamot intéznek az oszmánok derékhadára, és ezzel megpróbálják már azelőtt szétzilálni az oszmán arcvonalat, hogy a szárnyakon az anatóliai és ruméliai szpáhi lovasok megkezdjenék a magyar szárnyak támadását.*”⁴³³ A terv még működhetett is volna, ha a keresztések rendelkeztek volna az alábbi információkkal:

- hol is állnak az oszmán derékhadak,
- mennyire tagozott az oszmán harcrend.

A leírtak ellenére a fenti alternatív haditerv ésszerű, tekintve, hogy a végső célja az oszmán centrum megmozdítása, állásainak elhagyására kényszerítése. Az ezt követő sorozatos, szisztematikus lovasrohamok eredményesek lehettek volna.⁴³⁴ Ehhez, azonban az oszmán jobb és bal szárny semlegesítése elengedhetetlen. Ennek sikerességét megint az oszmán harcrend akadályozhatta volna meg, hiszen a szárnyak is több vonalra tagozódtak, pótlásuk legalább egyszer megoldott volt – ha máshonnan nem, a szultán testőrségének lovasságából.

Thuróczy elbeszélése szerint a nyugatiak arra kérték Zsigmondot, hogy „*hagyja jóvá, hogy ők fogják fel az ütközet [csata] első támadását, mely kegyetlenül heves szokott lenni*”.⁴³⁵ Ez meg is történt, az azonban kérdés, hogy ez a teljes nyugati kontingenst bevetését jelentette-e? Froissart szerint nem, ugyan itt sem tudjuk krónikája milyen forrásból/forrásokból táplálkozhatott, de az biztos, hogy néhány kipróbált harcosról, francia urakról tesz említést, akik mintegy 700-an voltak. Ez elmaradt a vélelmezett nyugati sereg létszámától. Froissart leírása arra enged következtetni, hogy a burgundi herceg megoszthatta az erőit. Feltehetőleg a keresztések centrumában kaptak helyet, ahogy a johanniták is – ugyan őket nem szokás a „nyugati” kontingenshez sorolni.

A keresztés harcrendben legelől elhelyezkedő francia-burgund csapatok rohamával indult meg a csata. Az alapvetően passzív harcrendet felvevő és cselvetésre épülő oszmán taktikának Nevers grófjának és társainak kezdeményező készsége kapóra jött. A

⁴³³ MH 2017. 232. old

⁴³⁴ MH 2017. 232. old

⁴³⁵ Thuróczy 243. old

kezdeményezés megragadása csatában, vagy bármely harci cselekményben kétélű fegyvernek számított. Lévén a támadó fél magához ragadja a kezdeményezést, amellyel így óhatatlanul is tervének egy részét kénytelen felfedni az ellenség előtt. Innentől ennek a kezdeményező szerepnek a megtartása már nehezebb, esetleges elvesztése a terv sikerkifejlesztésének elmaradása, megfelelő haditerv és ezt végrehajtani képes határozott vezetés nélkül szinte bizonyosan vereséget eredményez. Ez történt ebben az esetben is.

A nyugati kontingens alapvetően nem ismerte az oszmán erők harcmódorát, amelyet csak tetézett, hogy kedvezőtlen terepviszonyok mellett, dombnak felfelé indította meg rohamát. Ez önmagában is hátrányt jelentett, de a hadszíntér beláthatatlansága, valamint a már említett elégtelen felderítésből következő információhiány kudarcra ítélte az ifjú burgundi herceg elkapkodott kezdeményezését.

A támadó francia-burgund csapatok elől – ahogy azt oszmán taktika megkövetelte – a harcrend élén álló könnyűlovasok, akindzsik visszavonultak a beásott gyalogság (janicsárok, aszabok) és az azok előtt kvázi műszaki akadályként kiépített földbe süllyesztett karók rengetege mögé.⁴³⁶ Ez utóbbit a könnyűlovasok vonala leplezhette, a támadók csak a roham közben találták szembe magukat váratlanul ezzel az akadállyal. A keresztések soraiban vélhetően a janicsárok, aszabok nyílzápora már ekkor jelentős veszteségeket okozott. A túlélők rohamát pedig a már említett, elsősorban a lovasok ellen emelt műszaki akadály végleg megakasztotta. A lovagoknak a harc folytatásához lóról kellett szállniuk. A janicsárokkal lefolytatott kézitusa vélhetően keresztény sikert hozott köszönhetően a támadófegyverek, illetve védőfelszerelések közötti különbségnek. A sok bizonytalanság közül az első itt mutatkozik. A nyugatiak rohama elől az akindzsik kitértek, ez az oszmán taktika része, viszont nem tudható, hogy a keresztések első hulláma, mely oszmán gyalogságot érhetett el? Az oszmán harcrend összetétele ezen része ugyanis homályos, ahogy arról fentebb már esett szó, tisztázatlan, hogy a janicsárok és az aszabok egy védőállást alkottak-e? Vagy kettőt és így az akindzsik nem a janicsárok mögé, hanem elé vonultak-e vissza? A szakirodalomban egyértelműen a janicsárokat nevezik meg, mint akik mögé visszahúzódott az akindzsik, de ez az ismert anomália miatt korántsem vehető biztosra.⁴³⁷ A legfrissebb szakirodalomban már fellelhető az oszmán gyalogság tagozódása, e szerint a rohamozó nyugati keresztések előbb az aszabokon, és talán a

⁴³⁶ *Bárány* 2010. 58. old.

⁴³⁷ *Wertner* 245. old., *Pálosfalvi* 2005. 56. old., Steven Runciman egységes oszmán gyalogságról beszél „ezek ismét csatasorba álltak saját gyalogságuk vonala mögött”. *Runciman* 979. old.

jajákon is átvágták magukat, de a közvetlenül mögöttük felálló janicsárokon már nem tudtak átjutni. Viszont egyértelműen egy vonalba sorolja ezeket az alakulatokat.⁴³⁸

A tényen azonban nem változtat, az ifjú burgundi herceg vezette roham kudarcba fulladt. A lovagok, meglátva az oszmán gyalogságot, jogosan gondolhatták, hogy elérték az ellenség centrumát és a megszokott nyugati harcmódot alkalmazva lóról szállva folytatták a harcot. A francia és burgund lovagok gyalogosan sem jelentettek könnyű ellenfelet, ez köszönhető volt a jobb védőfelszerelésnek és támadó fegyvereknek. A bekerítés lehetősége, mint reális veszély fel sem merülhetett a lovagokban, csak akkor, amikor már késő volt. A keresztények első lépcsőjében támadók szinte egytől egyik elvesztek, a legtöbbjük a csatatéren esett el, mások fogságba kerültek, sokukat itt végezték ki.⁴³⁹

A csatában résztvevő Schiltberger szerint Zsigmond, ahogy megtudta, hogy a burgundi herceg oszmán fogságba esését, maga köré gyűjtötte népét és megtámadott velük 12.000 oszmán gyalogost, akiket a szultán küldött ellenük.⁴⁴⁰ Schiltberger oszmán gyalogságra vonatkozó számadata túlzás, ehhez kétség sem fér, de jelezheti, hogy az oszmán harcrend egyik jelentős részét érte a keresztények támadása. A beszámoló alapján Zsigmond az oszmán gyalogságot támadta meg, de melyiket? Ha a fenti számot felezzük, akkor is sok, ha a janicsárokat vesszük alapul, ugyanis ez az alakulat a XIV. század végén még csupán egy valamivel több mint 2000 fős létszámmal bírt.⁴⁴¹ Már realisabbá válik a szám, ha a félreguláris gyalogsági alakulatokat, aszabokat és jajákat is idevesszük. Így már kijöhet egy 6000-hez közeli szám. Itt megint csak előkerül az a dilemma, hogy az oszmán gyalogság egy, vagy több vonalban helyezkedhetett-e el és vajon Schiltberger beszámolója ezt bizonyíthatja-e? Az ezekre adható válasz lehetőségeket egy későbbi, a nikápolyi csata eseményeit vizsgáló tanulmányomban kívánom megvizsgálni.

Schiltberger beszámolóját folytatva: a harc váltakozó sikerrel folyt, kezdetben annyira kedvezett a helyzet Zsigmondnak, hogy Bajazid már menekülésen gondolkodott. A siker azonban elmaradt, ugyanis Lazarevics István szerb despota eredményesen avatkozott be 15.000 válogatott emberével a harcba, ami végleg eldöntötte a csatát. Schiltberger állítása szerint Lazarevics közvetlenül Zsigmond zászlóját, ez esetben ez úgy kell érteni,

⁴³⁸ MH 2017. 229. old. A hivatkozott szakirodalom 229. oldalán található „*A nikápolyi csata, 1396. szeptember 25.*” elnevezésű térképen pontatlanul az aszabokat lovas csapatnemenként jelöli.

⁴³⁹ Wertner 1925. 246. old., Kling 1906. 95–97. old.

⁴⁴⁰ Schiltberger 4. old.

⁴⁴¹ Bárány 2010. 59. old.

hogy a királyi bandériumot támadta, vagyis a keresztények második lépcsőjének centrumát.⁴⁴²

Schiltberger egyértelműen a keresztések második vonalának támadását örökítette meg. Zsigmond vezette, főleg magyar, johannita és havasalföldi egységekből álló csapat feltehetőleg az ifjú burgundi herceg csapatát bekerítő szpáhikkal csapott össze eredményesen. A Schiltberger által megadott 15.000 fő túlzás, de jelezheti, hogy a szerb segédcsoport mellett más oszmán alakulat is részt vehetett az oldaltámadásban. Itt elsősorban a szultán testőrségéhez tartozó udvari lovas alakulatok jöhettek szóba, ugyanis ezek egy része képezhette a tartalékot.

A nikápolyi harcmezőn történetek rekonstrukciója további kutatásokat és elemzéseket igényel, ezért nem képezi tárgyát disszertációmnak. Azonban más forrásokat feltárva, tanulmány formájában tervezem megírni.

V. Oszmán hódító hadjárat lehetősége

Ennek különösen a nikápolyi csatavesztést követően növekedett meg a lehetősége. Annak dacára is, hogy már ezt megelőzően, 1392-ben Bajazid egészen a magyar határokig merészkedett, vagy több ízben is támadó hadjáratokkal fenyegette meg Zsigmondot.

Jogos a kérdés, hogy a keresztések nikápolyi csatavesztését Bajazid mennyire használhatta ki. Az már most kijelenthető, hogy a győzelem mértékéhez képest a siker kiaknázása Bajazid szultán részéről elmaradt. Mire is gondolhatunk ez alatt? Egyértelműen egy a Magyar Királyság ellen induló szultáni támadásra, ami ha nem is 1396-ban, de a következő években megvalósulhatott volna. Tekintve, hogy Bajazid erre többször is ígéretet tett Zsigmondnak 1396 előtt, a nikápolyi győzelemnek csak tüzelnie kellett volna. Ez mégsem következett be. Ennek okait arra vezethetjük vissza, hogy Bajazid és vezetése reálisan mérhette fel államának akkori állapotát, ugyanis hiába volt nagy kiterjedésű, birodalomká kovácsolódása még csak folyamatban volt, különösen a keleti, anatóliai részeken. Nesri oszmán történétíró munkájában Bajazid Magyar Királysággal szembeni expanzív politikájának leírásakor is ez köszön vissza. A szultán tanácsadóira hallgatva figyelmét a bizánci és a kis-ázsiai érdekei felé fordította.⁴⁴³ Ésszerű lépés volt, hiszen a Magyar Királyság megtámadása és annak bárminemű eredménye destabilizálhatta volna a meglévő területeket.

⁴⁴² Schiltberger 3. old.

⁴⁴³ *Thúry* 1893. 48. old.

Mégis akadt olyan oszmán történetíró, Kemálpaszadé (1483 körül–1534), aki Bajazid korabeli hódításról számol be, amely első sorait olvasva azt a téves látszatot kelti, hogy a Magyar Királyság területének rovására már ekkor is történetek hódítások. Kemálpaszadét I. Szelim (1512–1520) szultán bízta meg, hogy írja meg a birodalom történetét török nyelven. Ő a következőket írja „*a Duna és a Száva között van egy szép tartomány mely – minthogy e két folyó közt terül el – Szerém szigetnek neveztetik [...] Ez boldogult Jildirim [Villám] Bajezid khán idejében elszakítatva a szerencsétlen hitetlenek országától, az iszlám területéhez csatoltatott és e nagy tartomány lakói adót fizettek a nevezett uralkodónak. Fejedelmük Lázországnak királya, a deszpot, volt s miután uralkodásának erős vára leomlott, a nyomorultak a világhódító oroszlának körmei közé kerültek*”. Egyértelmű, hogy Kemálpaszadé Zsigmond uralkodásának eleji oszmán expanzióról ír, viszont az események kapcsán téved. A szerémi területek a Magyar Királyság szerves részét képezték, oszmán fennhatóság alá egészen 1526-ig nem kerültek. Lázország alatt Szerbiát kell értenünk, az elnevezés minden bizonnyal a rigómezei csatában meghalt egykori szerb cár, Lázár nevéből eredetezhető. Az idézetet olvasva kiderül, hogy Kemálpaszadé téved, amikor Lázország királyát despotának címzi, ugyanis ez a szöveg szerint még a rigómezei csata előtti időszakra vonatkozik, Lázár pedig 1371-től volt szerb fejedelem, majd 1377-től cár. Fia, Lazarevics István veszi fel despota címet, de azt is csak Kemálpaszadé által tárgyalt időszak után 1402-ben.⁴⁴⁴ Az erős vár leomlása alatt pedig az 1389. június 15-én rigómezőnél elszenvedett szerb vereséget kell érteni. Kemálpaszadé így folytatja „*Később, mikor Timurnak mennyköve lesújtott [1402, Ankara], e tartomány lakói megszegették frigyüket és földjük ismét a hitetlenség tanyája lett*”.⁴⁴⁵ Ezzel bebizonyosodik, hogy a történetíró Szerbia hűbéri függésébe kerülését, majd onnan való kiszakadását, és nem egy Magyar Királyság ellen lefolytatott oszmán hadjárat eredményét írja le. A felsorolt pontatlanságok is arra engednek következtetni, hogy Szerémség csupán Kemálpaszadé tévedése, és ezeket a területeket csupán rablótámadások érték el, elszakításukról ekkor még nem volt szó.⁴⁴⁶

A leírtakat figyelembe véve kijelenthető, hogy Bajazid szultán uralkodása alatt az alábbi oszmán hadászati célokkal lehetett számolni:

1. Konstantinápoly elfoglalása,

⁴⁴⁴ *Зорица Гузина*: Тајне Београда. Београд, 2002. 16. old.

⁴⁴⁵ *Thury* 1893 192. old.

⁴⁴⁶ Szabó Pál 2015-ben megjelent „Ostromolhatta-e Bajazid szultán Nándorfehérvárt” c. tanulmányában ezt egy Bajazid korabeli hadjárat igazolásának tekinti. *Szabó* 2015. 318–319. old.

2. az oszmán államhoz tartozó területekből birodalom szervezése.⁴⁴⁷

A felsoroltakból látszik, hogy a Magyar Királyság elleni, területének integritását veszélyeztető oszmán hódító hadjáratnak csekély esélye volt 1396 előtt és ezt követően is. Így a már tárgyalt 1392-es oszmán felvonulás esetében megerősíthető, hogy annak más, Szerbia sorsát érintő politikai okai voltak, míg Bajazid támadással fenyegető üzeneteit csupán külpolitikai, diplomáciai szintű kardvillogatásnak, propagandának minősíthetjük.

Így érthető az is, hogy a nikápolyi győzelmet Bajazid csupán mérsékelten használta ki, annak ellenére is, hogy Konstantinápoly ostromának félbeszakítása miatt bosszús lehetett. Győzelmének és dühének – utóbbi a fogságba esett keresztényeken tölthette ki – a Magyar Királyság szuverenitását és területi integritását érintő következménye nem lett.

⁴⁴⁷ *Generál* 1986. 15. old.

5. fejezet: A kereszties hadjárat és a nikápoli csata résztvevői

A következő fejezetben igyekszem a kereszties hadjáratban, ezzel együtt a nikápoli csatában is jelen lévő magyar, illetve a lehetőségekhez mérten a nyugati sereg tagjairól részletesebb képet rajzolni. Ennek megkezdése előtt egy kisebb, ide vágó szakirodalmi kitekintéssel célszerű kezdeni. A témával kapcsolatos nemzetközi és a magyar munkák között is található több olyan feldolgozás, mely az egyes nemzetek részvevőivel vagy konkrét személyek nikápoli szerepével foglalkozik. A régebbiek közül meg kell említeni *Richard Vaughan*: Merész Fülöp. A burgundi állam kialakulása,⁴⁴⁸ *Charles Tipton*: Angolok Nikápolynál⁴⁴⁹ és *Adrian Bell*: Anglia és a Nikápoli kereszties hadjárat, 1396⁴⁵⁰ c. munkákat. A frissebb kutatások eredményeit, *Bertrand Schnerb*: „A francia-burgundi kontingens részvétele a nikápoli hadjáratban”⁴⁵¹, *Norman Housley*: „Boucicaut marsall Nikápolynál”⁴⁵² és *Bárány Attila*: „Angol lovagok a nikápoli csatában” című tanulmányok tartalmazzák.⁴⁵³

I. A magyar keresztiesek

A szakirodalom nem rendelkezett olyan összefoglalással, mely az 1396. évi kereszties hadjáratban jelenlévő magyarokat venné számba. A nikápoli csatával először *Kiss Károly*: A nikápoli ütközet 1396. sept. 28.⁴⁵⁴ című, 1855-ben megjelent írása foglalkozott. Később, 1894-ben a Hadtörténelmi Közlemények hasábjain jelent meg *Bárczay Oszkár*: Nikápoly⁴⁵⁵ című tanulmánya az 1396-os kereszties hadjáratról. Az említett két mű egyike sem foglalkozik bővebben a részvevőkkel. Ellenben a következő, *Wertner Mór*: A nikápoli hadjárat 1396-ban⁴⁵⁶ c. munkája több oldalt szentel a jelenlévőknek, ahogyan *Rázsó Gyula*: A Zsigmond-kori Magyarország és a török veszély⁴⁵⁷ c. tanulmányában is találunk egy kisebb listát. Meg kell azonban jegyezni, hogy mind Wertner, mind pedig Rázsó műve esetében óvatosan kell bánni az azokban közölt személyekkel, ugyanis

⁴⁴⁸ *Vaughan* 1972. 61–62. old.

⁴⁴⁹ *Charles Tipton*: „The English at Nicopolis.” *Speculum* 1962. 528–540. old.

⁴⁵⁰ *Bell* 1996. 18–22. old.

⁴⁵¹ *Schnerb* 1998. 583–592. old.

⁴⁵² *Housley* 1998. 593–602. old.

⁴⁵³ *Bárány* 2005. 517–566. old.

⁴⁵⁴ *Kiss* 1855. 249–312. old.

⁴⁵⁵ *Bárczay* 1894. 486–501, 589–598. old.

⁴⁵⁶ *Wertner* 1925. 31–62, 213–253. old.

⁴⁵⁷ *Rázsó* 1973. 411–424. old.

tévedések is felfedezhetőek a felsorolásaikban.⁴⁵⁸ A vizsgálat amellett hogy pontosabb kép megrajzolására törekszik, egyben kísérletet tesz egy teljesebb névsor összeállítására. A rendelkezésre álló okleveles anyag – perhalasztások, végrendeletek és adománylevelek segítségével –, lehetővé teszi újabb személyek megnevezését és már ismert résztvevők csata utáni sorsának – fogságának, vagy elestének – felderítését. A kutatást nagyban segítette a Zsigmond-kori oklevéltár⁴⁵⁹ és az egyre nagyobb számban összeállított itineráriumok.⁴⁶⁰

a) A kutatás módszerei és felépítése

A keresztes hadjárat, illetve a nikápolyi csata magyar résztvevőit a következő módszerek segítségével azonosítottam. Összeállítottam a lehető legrészletesebben az egyes személyek jelenlétét és rekonstruáltam a csata utáni sorsukat. Ehhez a különböző tartalommal és céllal kiállított okleveles anyag állt rendelkezésemre. Először a hadjárat előtti perhalasztásokat és végrendeleteket, majd a keresztes hadak útjába eső városoknál és váraknál keltezett adományleveleket, végül a kutatás forrásanyagának döntő részét képező csata utáni adományleveleket vizsgáltam meg. Az elszenvedett vereség dacára az egyes személyek helytállásától függetlenül, még sok évvel a csata után is fontos elemét alkotják az oklevelek narrációinak az ott történtek.

A neveknél a gyakrabban használt vezetéknevet tüntettem fel. Abban az esetben, ha az adott család még más elnevezéssel is bírt – a nemzetségen belüli megkülönböztetés miatt – azt utána, zárójelben adtam meg, például Pető György (Gersei). A könnyebb azonosítás miatt a nevek mögött az is jelzésre kerül, hogy az adott személy kinek a fia volt. Ezzel segíteni remélem a későbbi kutatásokat, ugyanis egy nagyobb nemzetség esetében – lásd például a Perényiek – ugyanannak a keresztnévnek a többszöri felbukkanása miatt csak az apa kiléte tisztázhatja a rokoni szálakat. Azoknál az eseteknél, ahol egy család, vagy nemzetség több tagja is részt vett a keresztes hadjáratban, ott a vezetéknev után

⁴⁵⁸ Wertner és Rázsó több esetben téved egyes személyek tartózkodási helyét illetően (pl.: lásd Kaplai János esete. *Wertner* 1925. 39. old., *Rázsó* 1973. 421. old.). Ezen felül Rázsó munkájában a jegyzetben közölt forrás nem takarja a szövegben említett személyt. Munkájának 118. jegyzetben elvileg Macedóniai András és Miklós részvételét igazolná a ZsO I. 518. old., 4686 sz. alatt található regeszta, ezzel szemben ez Forgács Péter és János érdemeit taglalja. A 119-es jegyzetben szereplő ZsO I. 640. old., 5783. sz.on és a 642. old., 5799 sz.on található oklevelek sem Ilsvai Leusták nádor nikápolyi részvételéről szólnak be. Hasonló problémák adódnak a 125-ös és a 128-as jegyzeteknél is. *Rázsó* 1973. 241. old.. Wertner szerint az 1395-ben meghalt *Engel* 2003. 240. old. Sárói László is a keresztes hadakkal tartott. *Wertner* 1925. 40. old.

⁴⁵⁹ ZsO vonatkozó kötetei.

⁴⁶⁰ *Engel – C. Tóth* 2005., *C. Tóth Norbert* 2004.

kapcsos zárójelben közöltem az illető nevét és atyjának kilétét, így segítve a pontosabb azonosítást.

A következő fontos feladat a résztvevők hazatértének, fogságának, vagy éppen elestének igazolása – utóbbi esetben a név elé „†” jel került. Ennek eszközei egyrészt az adománylevelek, ezekből nem csupán az életben maradtak, de több esetben a családhoz tartozó személyek haláláról is lehetett értesülni – lásd például Maróti János jutalmazása, melyben kitérnek testvére, Dénes elestére.⁴⁶¹ Másrészt olyan jogi kérdésben született oklevélek, amit maga a hadjárat közvetlenül vagy közvetetten generált. Voltak, akiket a királyi szolgálat teljesítése közben birtokaiban megkárosítottak, így járt például Bazini György. Előfordult, hogy egy elesett személy birtokai körül keletkeztek perek – erre jó példa Csetneki Mihály esete. De vannak olyan esetek is, amikor az elhunyt jogi ügyeit örökölte meg a család és emiatt került sor később a perhalasztásra – említhetjük itt a Nagymihályiak példáját.

Vizsgálatomat nagyban segítette a résztvevők karrierjének áttekintése is.⁴⁶² (Az adatok kezelhetősége végett ezeket 1408-ig követtem. Ha a bizonyításhoz szükséges volt, akkor a nevezett évszámon túl is felhasználtam adatokat.) Ennek megvizsgálása körvonalazta az egyes résztvevők 1396 előtti és utáni politikai befolyását. Néhány személy életben maradását és későbbi hazatértét, csakis karrierjének új elemei alapján lehetett megerősíteni, ilyen például Kállói Miklós.

A következő lajstrom tehát a forrásokban szereplő személyeket tartalmazza. Azon személyekről, akiknek részvétele a hadjáratban csupán feltételezhető, a tanulmány másik részében lesz szó. Az alábbi felsorolásba Cillei Hermann is belekerült, habár 1396-ban még a király külföldi familiárisaként volt jelen. Ám mivel pár éven belül egyúttal a Magyar Királyság alattvalója is lett, indokoltnak láttam nevének feltüntetését a listában.

b) Ismert keresztetek

BADVAIAK [László fia János, György fiai Bertalan és Péter]: (Luxemburgi) Zsigmond 1396. május 26-án hadba vonulásuk miatt perhalasztást ad nekik.⁴⁶³ További sorsukról a források nem beszélnek.

†*BARACSKAI Lőrinc* (Ugróci, István fia): 1396. július 7-én végrendelkezik, arra az esetre, ha nem térne vissza a török elleni hadjáratból.⁴⁶⁴ Lőrinc elestének tényét a

⁴⁶¹ Gyula 3–7. old., 7. sz.

⁴⁶² Engel 1996. I–II.

⁴⁶³ A Badvaiak hadba szállásának tényét a ZsO I. 486. old., 4403. sz.ú regeszta tartalmazza. Azt, hogy ez családból pontosan kiket érintett, a Zichy V. 22. old., 17. sz. oldalán található oklevélből lehet megtudni.

végakaratóban rögzítettek alapján szétosztásra került vagyonával foglalkozó oklevelekből lehet tudni.⁴⁶⁵

BAZINI György (Sebes-fi Miklós fia): 1397. június 9-ei panasza szerint, amíg ő Bulgáriában a török elleni hadseregben volt, birtokaiban megkárosították.⁴⁶⁶ 1396-ot követően udvari lovag (1402—1425), majd pozsonyi ispán (1408—1409).⁴⁶⁷

BESENYŐ Pál (Özdögei): 1405. augusztus 24-én kelt adománylevele szerint Zsigmond mellett küzdött a nikápolyi csatában.⁴⁶⁸ 1402-ben komáromi ispán és várnagy, 1402 – 1406 között horvát és szlavón bán, 1404-ben a vránai perjelség kormányzója, 1408-ban a Sárkányrend tagja.⁴⁶⁹

BETHLENFALVIAK [(János fia) Thurzó György, (Bertalan fia) Márton]: Ott voltak a nikápolyi csatamezőn, két rokonukkal ellentétben sikeresen hazatértek a hadjáratból.⁴⁷⁰ Márton 1414—1432 között szepesvári várnagy, 1416-ban egyúttal dunajeci várnagy, 1425—1431 között pedig szepesi alispán.⁴⁷¹

BULCSÚIAK [György, Mátyás]: Zsigmond 1396. május 25-én pert halaszt hadba vonulásuk miatt.⁴⁷² Tódor munkácsi herceg familiárisaként vonulhattak a királyi szolgálatba.⁴⁷³

CILLEI Hermann 1399. január 27-én kiállított oklevél narrációja szerint saját zászlaja alatt vonult a török hadjáratba. Cillei a csatát követően Zsigmonddal együtt menekült hajóval Konstantinápolyba.⁴⁷⁴ A későbbiekben varasdi ispán (1399—1435), mosoni ispán (1401) és horvát-szlavón bán (1406—1408) is volt. 1405. november közepén Borbála lányát hozzáadja a királyhoz, így Zsigmond apósa lett.⁴⁷⁵ 1408-ban a Sárkányrend tagja. (Szigorúan véve a nikápolyi csata idején még inkább külföldiként, a stájerországi Cillei (Celje) grófjaként van jelen. Ennek dacára a későbbi, jelentős magyarországi kötődései miatt itt van a helye.

⁴⁶⁴ 1396. július 7. ZsO I. 494–495. old., 4471. sz.

⁴⁶⁵ 1397. július 26. ZsO I. 540. old., 4894. sz., 1400. október 1. ZsO II/I. 64. old., 523. sz., 1402. március 13. ZsO II/I. 179. old., 1512. sz.

⁴⁶⁶ 1397. június 8. ZsO I. 531. old., 4815. sz.

⁴⁶⁷ *Engel* 1996. II. 226. old.

⁴⁶⁸ 1405. augusztus 24. ZsO II/I. 501. old., 4110. sz.

⁴⁶⁹ *Engel* 1996. II. 35. old.

⁴⁷⁰ *Fejér X/7.* 217—219, 240—242. old.

⁴⁷¹ *Engel* 1996. II. 36. old.

⁴⁷² 1396. május 25. ZsO I. 486. old., 4406. sz.

⁴⁷³ Bulcsú család más tagjáról egyértelműen bizonyítható, hogy Tódor herceg familiárisa. György és Mátyás vonatkozásában ezért nem zárható ki hasonló kapcsolat. *Engel* 1996. II. 43. old.

⁴⁷⁴ *Mályusz* 1984. 37. old.

⁴⁷⁵ *Engel* 1987. 441. old.

CSÁKIAK [György, Miklós]: Zsigmondtól a keresztes hadjárat közben, 1396. augusztus 18-án Novigrad mellett (Bulgária területe) részesültek adományban.⁴⁷⁶ A csatából hazatértek, György 1398—1401 között fejéri ispán, csókakői és visegrádi várnagy, majd 1402 – 1403 között székely, szatmári és ugozsai ispán. Testvére, Miklós 1395 és 1402 között temesi, békési, csongrádi, kevei, krassói, zarándi ispán és a kunok bírója, majd erdélyi vajda 1402—1403-ban, 1408-ban pedig a Sárkányrend tagja.⁴⁷⁷

CSÁLYAI László 1397. május 6-án királyi parancsra visszaiktatják Arad vármegyei birtokaiba, melyeket Apácai Gergely addig szerzett meg, míg ő a török elleni háborúban vett részt.⁴⁷⁸

CSÁSZLÓCIAK [László fia Miklós, János fia †Miklós]: László fia, Miklós részvételét egy 1397. október 18-án kelt adománylevél igazolja.⁴⁷⁹ János fia, Miklós elesését egy 1399. február 13-án kiadott perhasztás tartalmazza.⁴⁸⁰

† *CSETNEKI Mihály* (Ákos fia): A rokonok 1401. augusztus 18-án tiltakoznak, hogy a Nikápolynál vívott ütközetben elesett Mihály birtokait elfoglalják.⁴⁸¹ 1396 előtt 1387-ban relator, 1388-ban asztalnokmester.⁴⁸²

CSOMAKÖZI János: A keresztesekkel már Bulgáriában tartózkodott,⁴⁸³ amikor 1396. augusztus 26-án, a török elleni hadba vonulása miatt perhasztást kapott.⁴⁸⁴ Hazatért a nikápolyi csatáról, 1399. november 6-án már Zsigmond csehországi hadjáratában vett részt.⁴⁸⁵

CSORNAI László (Mihály fia): Egy 1399. október 18-án kiállított adománylevél szerint Kanizsai János esztergomi érsek familiárisaként vett részt a négy évvel azelőtti törökkel Bulgáriában vívott ütközetben.⁴⁸⁶

† *DOBAI János* (István fia): Valószínűleg meghalt, de pontos információ nincsen róla. 1404 júniusában sem tudták pontosan, hogy elesett vagy fogságba került.⁴⁸⁷

⁴⁷⁶ 1396. augusztus 18. ZsO I. 498. old. 4501 sz., Csáky I. 183–185. old.

⁴⁷⁷ Engel 1996. II. 48. old.

⁴⁷⁸ 1397. május 5. Temes I. (itt rossz a dátum, helyesen: ZsO I. 524. old., 4749. sz.) 271–274. old., 157. sz. „in conflictu pridem intra ambitum regni Bulgarie cum Bayzath Turcorum imperatore”.

⁴⁷⁹ 1397. október 18. ZsO I. 553. old., 5017. sz.

⁴⁸⁰ 1399. február 13. ZsO I. 631. old., 5710. sz.

⁴⁸¹ 1401. augusztus 18. ZsO II. 142. old., 1198. sz.

⁴⁸² Engel 1996. II. 52. old.

⁴⁸³ Luxemburgi Zsigmond itineráriumból tudható, hogy 1396. augusztus végén Bulgária területén, pontosabban 18-án Novigrad, 20-án Podgradja voltak a keresztes hada Engel – C. Tóth 2005. 72. old.

⁴⁸⁴ 1396. augusztus 26. ZsO I. 498. old., 4508. sz.. A pert Szent Mihály nyolcadára (okt. 6.) halasztottá. Károlyi I. 480. old., CCXCIL. sz.

⁴⁸⁵ 1399. november 6. ZsO I. 681. old., 6119. sz. „[...] unacum domino nostro rege in exercitu foret occupatus [...]” Károlyi I. 505. old., CCCVI. sz.

⁴⁸⁶ 1399. október 18. ZsO I. 677. old., 6090. sz.

⁴⁸⁷ 1404. június 19. ZsO II/I. 388. old., 3274. sz., 1405. szeptember 1. ZsO II/I. 504–505. old., 4131. sz.

DUBOVÁNYI Miklós (Jakab fia): 1413. május 20-án azért emelt panaszt, mert még Nikápoly vára alatt Zákányi Miklósnak egy lovat adott kölcsön, amit azóta sem kapott vissza.⁴⁸⁸ Valószínűleg Stiborici Stibor erdélyi vajda familiárisa.⁴⁸⁹

Eberhard: XXIII. János pápa 1410. augusztus 9-én felmenti Eberhard váradi püspököt a kiközösítés és más bűnök alól, amit akkor szerzett, amikor királya, Zsigmond parancsának eleget téve elkísérte őt a török elleni hadjáratba, ahol saját élete megmentése érdekében öt törököt ölt meg.⁴⁹⁰ Eberhard szerencsésen hazatér, 1397—1406 között zágrábi püspök, 1402-ben horvát és szlavón bán, 1404—1419 főkancellár, 1406—1409 váradi, majd 1409-től egészen haláláig (1419-ig) ismételten zágrábi püspök.⁴⁹¹

† *ETRE Gergely* (Kálnói): A nikápolyi csatát túlélte, de a hazavezető úton meghalt, ezt az 1405. szeptember 28-án fia, Mihály és özvegye, Szokol várának birtoklása miatt tett panaszából lehet tudni.⁴⁹² Bebek Detre familiárisa volt.⁴⁹³

† *FORGÁCS János* (Gimesi): Zsigmond 1397. április 1-i adománylevelében Forgács András fia, Pétert érdemeiért és Bulgáriában a török elleni harcban elesett unokatestvére, János miatt részesíti jutalomban.⁴⁹⁴ A gimesi várat és annak minden tartozékát az említett Péter megosztva kapta unokaöccsével, János fia, Miklóssal, aki ez ellen május 1-jén tiltakozását fejezte ki.⁴⁹⁵ A rokoni harc még 1411-ben is tartott: Forgács János fia arról panaszkodott, hogy Péter familiárisaival elfoglalta a várat és az most is kezükön van.⁴⁹⁶ János 1379-ben nyitrai alispán, 1382—1388 között királynéi udvari ifjú. Bebek László familiárisa.⁴⁹⁷

GARAI János: Zsigmond 1406. augusztus 1-jén kiadott adományleveléből tudható, hogy részt vett a csatában. A nikápolyi csatát követően a király – feltehetőleg

⁴⁸⁸ 1413. május 20. ZsO IV. 165. old., 614. sz.

⁴⁸⁹ Kérdéses, hogy Duboványi Miklós tényleg Stibor familiárisa volt, de karrierje alapján feltételezhető. Erre a megállapításra jutott Daniela Dvořáková is. *Dvořáková* 2009. 473. old.

⁴⁹⁰ 1410. augusztus 9. ZsO II/II. 399–400. old., 7827. sz.

⁴⁹¹ *Engel* 1996. II. 67. old.

⁴⁹² 1406. szeptember 28. ZsO II/I. 627. old., 5019. sz. Etre Gergely 1395–1396 között Szokol várának várnagya, ezt Bebek Detre volt nádor (1397–1402), akkor szlavón bántól (1389–1392) kapta. A fia, Mihály és özvegye Szokol várának birtoklásáért teszi a panaszt.

⁴⁹³ *Engel* 1996. II. 71. old.

⁴⁹⁴ 1397. április 1. ZsO I. 518. old., 4686. sz.

⁴⁹⁵ 1397. május 1. ZsO I. 523. old., 4739. sz.

⁴⁹⁶ 1411. november 20. ZsO III. 324. old., 1247. sz. Forgács János fia, Miklós panaszát a Nyitra és Trencsén megyék sz.ára tartott nádori (ekkor Garai Miklós 1402–1433) közgyűlésen adta elő a közte, és nagybátyja, Péter közötti konfliktust.

⁴⁹⁷ *Engel* 1996. II. 76. old.

Havasalföldön keresztül – Magyarországra küldte.⁴⁹⁸ 1402—1403 között temesi ispán, 1408-ban a Sárkányrend tagja.⁴⁹⁹

GARAI Miklós: Bandériuma élén volt jelen a hadjáratban, amit a már az előbb öccse, János esetében említett adománylevél igazol.⁵⁰⁰ 1387—1390, 1393—1394 macsói bán, 1394—1402 között horvát bán, 1397—1402 között szlavón bán, 1402—1433 között nádor, 1408-ban a Sárkányrend tagja.⁵⁰¹

GERECI Miklós (Szerecsen): A nikápolyi csatában fogságba esik, innen 12 év után, 1408-ban szabadul és tér vissza Magyarországra.⁵⁰² Később Zsigmond megbízásából követi feladatokat látott el a török és más keleti területeken.⁵⁰³

† *GYÓGYIAK* [István és két testvére]: 1410. július 28-án Zsigmond adományban részesíti István fiait, Jakabot és Lászlót atyja szolgálataiért, aki Nikápolynál a törökkel vívott csatában esett el két testvérével egyetemben.⁵⁰⁴

JABROCKY [(Lajos fiai) †Albert, Benedek]: Benedek 1411. szeptember 29-én címeradományban részesül, ebből derül ki, hogy testvére, Albert elesett a Nikápolynál vívott csatában.⁵⁰⁵

† *ILSVAI Leusták*: A nádor saját bandériuma élén vett részt a hadjáratban. Az 1400. január 20-án kelt végrendeletből derül ki a fogságba esése, a váltságdíj előteremtésére tett sikertelen kísérlet és a hazatérésről való lemondása.⁵⁰⁶ Feltehetőleg ezt követően halt meg. 1384-ben királynéi udvari lovag, 1387—1392 között ajtónállómester, majd 1392—1397-ig nádor.⁵⁰⁷

KALANDAI Deche (János fia): Testvérei, Antal és Bertalan szolgálataikért és a török szultánnal vívott ütközetben elesett fivérük, Deche miatt részesülnek adományban 1397. augusztus 1-jén a királytól.⁵⁰⁸

KANIZSAIAK [István, János, Miklós]: A fivérek három bandériummal vettek részt a keresztes hadjáratban, de csak István⁵⁰⁹ és János voltak személyesen jelen,⁵¹⁰ Miklóst a

⁴⁹⁸ „prefatum Johannem filium condam Nicolai palatini [...] pro custodia et conseruacione regni nostri” Hazai VII. 432–445. old., 401. sz.

⁴⁹⁹ Engel 1996. II. 81. old.

⁵⁰⁰ Hazai VII. 432–445. old., 401. sz.

⁵⁰¹ Engel 1996. II. 81. old.

⁵⁰² Tardy 1983. 16–19. old.

⁵⁰³ Uold. 9–25. old.

⁵⁰⁴ 1410. július 28. ZsO II/II. 391. old., 7787. sz.

⁵⁰⁵ 1411. szeptember 29. ZsO III. 272. old., 992. sz.

⁵⁰⁶ 1400. január 20. ZsO II/I. 6–7. old., 36. sz.. A januári végrendelet után, a család még március 14-én és április 13-án is a váltságdíj előteremtésén dolgozott. 1400. március 14. ZsO II/I. 23. old. 135. sz., április 13. ZsO II/I. 28–29. old., 201. sz.

⁵⁰⁷ Engel 1996. II. 119. old. Ilsvai Leusták nádor nevében még fogságba esését követően is adtak ki oklevelet, erről bővebben: C. Tóth 2012 55–59. old. Ilsvai életpályáját bővebben lásd (Engel 1987. 422–423. old.)

⁵⁰⁸ 1397. augusztus 1. ZsO I. 541. old., 4907. sz.

király visszaküldte Magyarországra, bandériumát testvérei vezették. István 1390-ben udvari ifjú, 1391—1395-ig székely ispán, 1395 és 1401 között ajtónállómester és somogyi ispán, 1398—1401-ig komáromi ispán. János 1387 és 1403 között főkancellár, 1387—1418-ig esztergomi érsek. Miklós 1374-ben és az azt követő esztendőben zalai ispán, 1383—1385-ig mosoni ispán, óvári várnagy, 1387 és 1401 között vasi, soproni és zalai ispán, 1388-1398-ig tárnokmester, majd 1394-ben és 1395-ben kunok bírójára.⁵¹¹

KÁLLÓI Miklós (Lőkös fia): 1396. augusztus 15-én a keresztes vállalkozás közben, Orsovánál kap perhalasztást a török elleni seregben való részvétel miatt.⁵¹² A csatát követően sorsa bizonytalan, ezt támasztja alá egy 1397. május 30-án kelt hatalmaskodási ügy, mely halottként kezeli.⁵¹³ A hír azonban nem bizonyult igaznak, mivel hazatért és 1399. július 28-án már, mint szabolcsi esküdt tűnik fel.⁵¹⁴

† *KISTESZÉRI Patkós István*: Eleste egy 1411. augusztus 26-án kelt birtokvitából tudható. Ebben lánya, Katalin emel panaszt Kisteszéri Patkos János ellen, atyja birtokrészeinek jogtalan elfoglalása miatt.⁵¹⁵

† *KORUSKAI Imre* (György fia): Testvére, András 1408. február 12-én tartott körösi és verőcei közgyűlésen kérdőre vonta Monoszlói Csupor Pál körösi ispánt (1407—1412)⁵¹⁶, hogy milyen joggal foglalta el a Nikápolynál török elleni csatában elesett öcsének birtokrészeit.⁵¹⁷

MAKRAI Péter (György fia): 1396. augusztus 15-én a keresztes vállalkozás közben, Orsovánál kap perhalasztást a török elleni seregben való részvétel miatt.⁵¹⁸

MACEDÓNIAIAK [András, Miklós, Simon]: Zsigmond 1397. március 2-án részesíti jutalomban János fia András, Péter fia Miklós és Danch fia Simont nikápolyi helytállásuk miatt.⁵¹⁹ Hazatérnek, András 1399—1414 aulicus, Miklós 1412—1416 előkelő, Simon 1416 szintén előkelő.⁵²⁰

⁵⁰⁹ Kanizsai István a relatora Zsigmond 1396. augusztus 13-án kiállított adományleveléne (1396. augusztus 13. ZsO I. 497. old., 4496. sz.). Ekkor a keresztes hadak már Orsovánál tartózkodta (*Engel – C. Tóth* 2005. 72. old.)

⁵¹⁰ Középkor történeti 233–234. old.

⁵¹¹ *Engel* 1996. II. 122–123. old.

⁵¹² Macra-i György fia, Péter perét november 8-ára halasztatta Zsigmond. ZsO I. 4499. sz.

⁵¹³ ZsO I. 4796. sz.

⁵¹⁴ ZsO I. 5990. sz.

⁵¹⁵ ZsO III. 859. sz.

⁵¹⁶ *Engel* 1996. II. 54. old.

⁵¹⁷ ZsO IX. 88. sz.

⁵¹⁸ ZsO I. 4499. sz.

⁵¹⁹ ZsO I. 4653. sz. Zsigmond a Baranya vármegyei Bosoog és a Tolna vármegyei Vaszar birtokot kapták a Macedóniaia A király 1398. március 19-én rendeli el, hogy a pécsi káptalan hajtsa végre a birtokokba való beiktatást. ZsO I. 5219. sz.

⁵²⁰ *Engel* 1996. II. 151. old.

MARCALIAK [Dénes, † István, Miklós, Péter]: A keresztes hadjárat közben, 1396. augusztus 13-án adományt kap Miklós temesi ispán és testvérei, Péter, István és Dénes.⁵²¹ István fogságba esett, és ott is halt meg.⁵²² Miklós és testvérei hazatértek, 1397. március 11-én és 1398. május 5-én részesülnek jutalomban, ezekben főleg Miklós érdemei vannak kiemelve, hangsúlyozva a Bajazid oszmán szultán elleni harcot.⁵²³ Dénes 1394-ben allovázmester, 1398—1402-ig fejei és győri ispán, csókakői és visegrádi várnagy, majd 1402 és 1403 között székely, szatmári és ugozsai ispán.⁵²⁴ Miklós 1395—1402-ig temesi ispán, majd 1402-ben és 1403-ban erdélyi vajda. Péter 1399-ben visegrádi várnagy.⁵²⁵

MARÓTIK [† Dénes, János]: 1396-ot követően János számára számos olyan adománylevél került kiállításra, melyeknek narrációjában előkelő helyet foglalt el a nikápolyi csatában való részvétele. Ezekben említik testvérének, Dénesnek az elesését.⁵²⁶ János 1393-ban udvari lovas, 1397 és 1410 között macsói bán, 1397 és 1398 között székely ispán, 1406-ban a kalocsai érsekség kormányzója, 1408-ban a Sárkányrend tagja.⁵²⁷

† *NAGYMIHÁLYIAK* [(György fia) János, (István fia) István]: 1398. április 15-én Bebek Detre nádor – tekintettel János és István halálára – a peres ügyüket megöröklő György fia, Péternek és István fia, Andrásnak halasztást engedélyez.⁵²⁸ Nagymihályi János 1387-ben munkácsi várnagy, 1388–1396-ig ungi ispán, 1393-ban beregi ispán, 1389 és 1395 között királynéi udvari lovas.

† *NYÉKI Balázs* (György fia): Részt vesz a nikápolyi csatában. 1397. január 2-án még kérdéses, hogy életben van-e.⁵²⁹ Elestéről egy 1398. április 21-én kelt oklevél tanúskodik.⁵³⁰

⁵²¹ Temes 263–266. old. Marcaliak Fejérkö várát Kőröshegy birtokkal, és több Somogy vármegyei jószágot is kaptak. A Zsigmondkori oklevéltár vonatkozó regesztája (ZsO I. 4497. sz.) nem tartalmazza Marcali Miklós testvéreinek nevét.

⁵²² 1398. május 5. ZsO I. 584. old., 5302. sz.. Az 1398. május 5-én kelt oklevél már elhunytként beszél Marcali Istvánról.

⁵²³ ZsO I. 4663. sz., 1398. május 5. ZsO I. 584. old., 5302. sz.. Tolna és Somogy vármegyében kaptak birtokokat a Marcalia

⁵²⁴ Engel 1996. II. 153. old.

⁵²⁵ Engel 1996. II. 254. old.

⁵²⁶ Maróti János a következő adományokat kapja: 1397. március 2-án a Baranya vármegyében fekvő Valpó és Nádas birtokokat (ZsO I. 4654. sz.), 1399. október 31-én a Bodrog vármegyében lévő Kormos falu királyi vámját kapja. (ZsO I. 6104. sz.) 1403. november 5-én Békés és Zaránd vármegyében fekvő birtokokat kap. (Veress 3-7. old.) 1404. április 4-én Valkó, Szerém, Bács, Bodrog és Pest vármegyében kap birtokokat. (ZsO II. 3089. sz.)

⁵²⁷ Engel 1996. II. 155. old.

⁵²⁸ A Nagymihályiaknak a Vetésiek elleni perét május 1-jére halasztja Bebek Detre nádor. Sztáray II. 6–7. old. (ZsO I. 5274. sz. regeszta nem tartalmazta Nagymihályi János testvérének és István fiának a nevét.) Nagymihályi János Nikápoly alatti elesését egy másik, 1398. szeptember 2-ai oklevél is megerősíti. Sztáray II. 11–13. old. (ZsO I. 5472. sz. regesztából hiányoznak a vezetékneve)

⁵²⁹ ZsO I. 4589. sz.

Ostrowski Przedpelk (Miklós fia): A keresztes hadjáratot megelőzően 1396. június 8-án végrendeletet ír arra az esetre, ha nem térne vissza a háborúból.⁵³¹ Hazatér, ezt több oklevél és tisztség is bizonyítja. 1397-ben udvari lovag és pozsonyi alispán. Stiborici Stibor familiárisa volt.⁵³²

PERÉNYIEK [(Péter fiai) Imre, †János, †Miklós, (János fia) Miklós, (Miklós fiai) László és Miklós, a Perényiek terebesi ága]: 1398. május 29-én egy perhalasztás alapján tudható, hogy János és Miklós elesetek Bulgáriában a török elleni csatában.⁵³³ Az oszmánok elleni hadjáratban részt vett még az előbb említett két Perényi testvére, Imre és azok fiai, két Miklós és László.⁵³⁴ Imre 1386–1388-ig királynéi udvari ifjú, 1388-ban diósgyőri várnagy, 1397 és 1404 között pohárnokmester és abaúji ispán, 1402—1404-ig borsodi ispán, 1405–1418-ig titkos kancellár. 1408-ban a Sárkányrend tagja. János 1386-ban udvari ifjú, 1390–1396-ig pohárnokmester. Miklós 1386-ban udvari ifjú, 1387 és 1390 között pohárnokmester, 1388-1390-ig diósgyőri várnagy, borsodi, abaúji és zempléni ispán, 1390-ben és a következő évben szörényi bán, 1395–1396-ig borsodi ispán. Perényi Miklós fiai közül, László 1409-ben, Miklós 1409-től 1413-ig udvari ifjú.⁵³⁵

PERÉNYI Péter (Simon fia, a Perényiek nyalábi ága): Péter 1411. július 13-án kapott adományleveléből tudható, hogy részt vett számos familiárisával egyetemben a nikápolyi csatában, ahol súlyosan meg is sérült.⁵³⁶ 1389–1391-ig udvari familiáris, 1395 és 1423 között zempléni ispán, 1397-ben, illetve 1400-ban, 1401-ben macsói bán, 1397–1401 székely, szatmári és ugozsai ispán, 1398–1423 ungi ispán, 1401-ben beregi ispán, 1402–1404 szepesi ispán, 1404 és 1410 között máramarosi ispán, 1404-től 1406-ig abaúji ispán, 1405-ben és 1406-ban sárosi ispán, 1407–1419 szatmári és ugozsai ispán, 1408-ban zágrábi ispán. 1408-ban a Sárkányrend tagja.⁵³⁷

† *PETŐ György* (gersei): 1398. április 4-én és november 9-én kiállított oklevelek elmondása szerint a György a Bajazid oszmán szultán ellen vívott csatában halt meg.⁵³⁸ 1396-ot megelőzően 1390-ben saskői várnagy, 1391-ben barsi alispán és szentmártoni várnagy. A hadjáratba Ilsvai Leusták zászlaja alatt vonulhatott.⁵³⁹

⁵³⁰ ZsO I. 5282. sz.

⁵³¹ ZsO I. 4429. sz.

⁵³² Engel 1996. II. 180. old.

⁵³³ ZsO I. 5339. sz.

⁵³⁴ 1405. augusztus 13. ZsO II/I. 499. old., 4095. sz. Perényi Miklós és fia, László és Miklós részvételét Zsigmond 1406. január 26-án kiállított oklevele igazolja. ZsO II. 4417. sz.

⁵³⁵ Engel 1996. II. 189. old.

⁵³⁶ 1411. július 13. Perényi 164–166. old., 329. sz.

⁵³⁷ Engel 1996. II. 190. old.

⁵³⁸ ZsO I. 5249, 5571. sz.

⁵³⁹ Engel 1996. II. 194. old.

REMETEI Himfi István (Péter fia): A királytól 1396. augusztus 28-án – a hadjárat közben – a Vidin melletti táborban kapja adományul a Csongrád vármegyei Halas királyi birtokot.⁵⁴⁰ Hazatér, majd 1397. március 25-én érdemeire való tekintettel birtokadományban részesül.⁵⁴¹

ROZGONYIAK [† (László fia) János, (Lőrinc fia) János, †(Lőrinc fia) Osvát, (Miklós fia) Simon]: Rozgonyi Simon 1409. október 18-án kap adományt, szolgálatai között a török elleni harcban, Nikápolynál szerzett érdemei is felsorolásra kerültek.⁵⁴² Egy 1410. május 29-én kiállított királyi adománylevélben már Simonon kívül Lőrinc fiáról, Jánosról is megtudható a csatában való részvétele, de két rokonuk, Lőrinc fia, Osvát és László fia, János eleste is.⁵⁴³ Simon 1388–1408 között udvari lovag, 1397–1401-ig sárosi ispán, majd 1409–1414-ig országbíró. Lőrinc fia, János 1402-ben aula tagja, 1409 és 1435 között sárosi ispán, 1410-ben sárosi várnagy, 1412—1436-ig főkinccstartó.⁵⁴⁴

† *SASAIK* [István fiai, Jakab, Pál]: 1411. május 12-én Pál fia, András birtokügyleteivel kapcsolatban kerül elmondásra, hogy Jakab és Pál elestek a törökkel vívott csatában.⁵⁴⁵

SEBESI Simon (Sebesi Péter fia, László fia): Simon a nikápolyi csatában fogságba kerül, ahonnan csak évek múlva szabadul jelentős váltságdíj fejében, melyet a család nagy erőfeszítések árán teremtett elő. Ez Zsigmond 1401. január 13-án kelt adományleveléből tudható.⁵⁴⁶

SEMSEIEK [Demeter fiai, János, † László]: 1396. augusztus 13-án Orsovánál a keresztes hadjárat közepette adományban részesülnek.⁵⁴⁷ János hazatért, ezt bizonyítja az uralkodó pallosjog-adománya 1397. július 15-én.⁵⁴⁸ Majd 1401. április 24-én János címeradományt nyert a saját és a nikápolyi csatában elesett László szolgálataiért.⁵⁴⁹ László 1395 és 1396 között al-pohárnokmester, emellett bizonyíthatóan Perényi Péter familiárisa,⁵⁵⁰ – nem elképzelhetetlen, hogy János is az lehetett.

⁵⁴⁰ ZsO I. 4509. sz.

⁵⁴¹ ZsO I. 4677. sz.

⁵⁴² ZsO II. 7134. sz.

⁵⁴³ ZsO II. 7633. sz.

⁵⁴⁴ Engel 1996. II. 206–207. old.

⁵⁴⁵ ZsO III. 458. sz.

⁵⁴⁶ ZsO II. 817. sz.

⁵⁴⁷ ZsO I. 4496. sz.

⁵⁴⁸ ZsO I. 4876. sz. Ezt a pallosjogot 1401. április 24-én Zsigmond Budán átírja. ZsO II. 1031. sz. Majd megerősíti 1406. január 26-án. ZsO II. 4418. sz.

⁵⁴⁹ ZsO II. 1030. sz.

⁵⁵⁰ Engel 1996. II. 212. old.

SOMKEREKI Antal (erdélyi): A nikápolyi részvételét a király 1403. november 5-én és 1405. június 21-én kiadott adományleveleiben írottak erősítik meg.⁵⁵¹ Antal 1401-ben Knin várnagya, 1405–1411-ig somlói várnagy, 1406–1408-ig sárosi alispán. Garai Miklós familiárisa volt.⁵⁵²

STIBORICI Stibor: A nikápolyi csatában való részvételéről Zsigmondnak egy 1397. december 8-án kelt oklevele alapján tudunk. Ebből kiderül, hogy saját zászlaja alatt más útvonalon érkezett meg Nikápoly vára alá, mint a főserég.⁵⁵³ Stibor 1387-ben oroszországi vajda, 1388-ban udvari lovag, 1389–1402-ig pozsonyi ispán, 1392–1401-ig trencsényi ispán, 1392 és 1414 között nyitrai ispán, 1395-től 1401-ig erdélyi vajda és aradi ispán, 1404 és 1414 között beszercei ispán, 1405-ben az esztergomi érsekség kormányzója. 1408-ban Sárkányrend tagja.⁵⁵⁴

† *SZINYEI Egyed*: Egy 1400. január 13-án kiadott oklevél beszél nikápolyi elestéről.⁵⁵⁵

SZŐLŐSI Jakab (Pető fia): Feltehetőleg részt vett a keresztes hadjáratban. Ezt támaszthatja alá az évszám nélküli végrendelete, melynek indoka „ad exercitum domini regis contra paganos peregre proficiscens” volt.⁵⁵⁶ További sorsáról nincsenek információk.

† *TOLCSVAI János* (Egyed fia): Egy 1400. január 13-ai oklevél igazolja részvételét és halálát.⁵⁵⁷

TOMPAIAK (Kutnáni) [Gergely, Péter, Rach, Tamás]: 1408. augusztus 22-én kiadott adománylevelét szerint a fivérek, Gergely, Péter, Rach és Tamás részt vettek a nikápolyi csatában. Mind a négyen visszatértek – Nikápoly után több más hadjáratban is hűen szolgálták Zsigmondot.⁵⁵⁸

TOMPEK György (oroszvári): Egy 1401. december 27-én kiállított királyi adomány szerint jelen volt a nikápolyi csatában, és nyílhegytől fejsérülést szenvedett a törökkel harcolva.⁵⁵⁹ 1401-ben mosoni ispán, 1402-ben udvari lovag.⁵⁶⁰

⁵⁵¹ Teleki I. 292–294, 299–301. old. (A két oklevél regesztája megtalálható a ZsO II. 2720, 3998. sz. alatt, de ezek nem szólnak az adományozás okáról, csupán annak tényét közli.)

⁵⁵² Engel 1996. II. 69. old.

⁵⁵³ Stibor Havasalföldön keresztül érkezett meg Nikápoly alá. *Wenzel*: Stibor 97–101. old. Feltehetőleg a csatát követően Havasalföldön keresztül tért haza, 1396. november 13. a szászöldi Szelindeken kiadott oklevele ezt feltételezi. *C. Tóth* 2004. 468. old.

⁵⁵⁴ Engel 1996. II. 217. old.

⁵⁵⁵ ZsO II. 22. sz.

⁵⁵⁶ ZsO I. 5137. sz.

⁵⁵⁷ ZsO II. 22. sz.

⁵⁵⁸ Alsó-szlavóniai 319–320. old.

⁵⁵⁹ ZsO II. 1356. sz.

⁵⁶⁰ Engel 1996. II. 244. old.

TÓDOR herceg (munkácsi hercegek): 1397. május 30-án a török elleni harcban való elestéről lehetett értesülni.⁵⁶¹ A hírek hamisnak bizonyultak, ezt erősíti meg beregi ispáni címe, melyet 1395-ben nyer el és 1401-ig, majd 1402-től 1415-ig tölt be, emellett 1404-ben máramarosi ispán és 1404–1406-ig szatmári ispán is.⁵⁶²

VARASDI DRUKKER Konrád: Zsigmondtól 1418. december 16-án Varasd megyében kap birtokot adományul a Nikápolyi csatában való helytállásáért.⁵⁶³

† *VÁRADJAI János*: Nikápolynál a törökkel szembeni csatában életét veszti, ezért 1398. november 15-én Stibor kérésére az uralkodó fiúsítja leányát.⁵⁶⁴ A királyi hadban, mint erdélyi alvajda (1396) vett részt. Stiborici Stibor familiárisa volt.⁵⁶⁵

ZÁKÁNYI Miklós (Bodizlo fia): 1413. május 20-án egy lovat kérnek számon rajta, amelyet még Nikápoly vára alatt kapott kölcsön.⁵⁶⁶

† *ZÁMORI István* (Miklós fia): Egy 1397. január 2-án kiadott perhalasztás szerint részt vett a nikápolyi csatában, de sorsa ismeretlen.⁵⁶⁷ Elestéről egy 1398. április 21-én kelt oklevél tanúskodik.⁵⁶⁸

ZOMLIN Mihály (Ramaz fia): Zsigmond mellett, mint a nagyobb kancellária jegyzője volt jelen Nikápolynál. Egy 1398. március 31-ei oklevél tanúsága szerint két évvel azelőtt minden holmija elveszett, ezzel együtt egy rábízott kegyelemlevél is.⁵⁶⁹ Ebből kiindulva több oklevéllel is lehet számolni, amelyek ekkor tűnhetettek el.

ZSUKI Darabos János (Illés fia): 1418-ban két adománylevel – március 29.⁵⁷⁰ és április 1.⁵⁷¹ – is beszámol részvételéről a nikápolyi csatában.

c) *Az otthonmaradottak*

A keresztes hadjáratban résztvevők pontos létszámát nem lehet meghatározni. A további pontosítást segítheti azon személyek sorba vétele, akik biztosan nem vettek részt a török elleni vállalkozásban. Ebben az esetben is elsősorban bárókról és nemesekről lehet számot adni, hiszen az okleveles anyag róluk emlékezik meg.

⁵⁶¹ ZsO I. 4796. sz.

⁵⁶² Engel 1996. II. 170. old.

⁵⁶³ ZsO VI. 2630. sz.

⁵⁶⁴ ZsO I. 5587. sz. Feleségét egy 1404. július 28-ai oklevél özvegynek címzi. ZsO II. 3323. sz.

⁵⁶⁵ Engel 1996. II. 254. old.

⁵⁶⁶ ZsO IV. 614. sz. „sub castro Nykapolis”

⁵⁶⁷ ZsO I. 4589. sz.

⁵⁶⁸ ZsO I. 5282. sz.

⁵⁶⁹ ZsO I. 5236. sz.

⁵⁷⁰ ZsO VI. 1693. sz.

⁵⁷¹ ZsO VI. 1703. sz. Az oklevél speciális familiárisnak nevezi, így király közeli embereként lehet rá tekinteni.

Egy 1396. szeptember 8-án Nagyhatvanban kelt oklevél szerint Zsigmond a királyság kormányzását Kanizsai Miklós tárnokmesterre,⁵⁷² Pásztói János országbíróra,⁵⁷³ Lackfi István zagoriai (varasdi) ispánra,⁵⁷⁴ Szécsényi Frank volt országbíróra,⁵⁷⁵ serkei Kaplai János volt országbíróra⁵⁷⁶ és serkei Kaplai Dezsőre⁵⁷⁷ bízta.⁵⁷⁸ A felsoroltak közül a kutatók többeket is tévesen a nikápolyi csata résztvevőjének gondoltak. Rázsó Gyula Szécsényi Frankról, Pásztói Jánosról, Lackfi Istvánról, Kaplai Dezsőről és testvéréről, Kaplai Jánosról⁵⁷⁹ – utóbbiról Wertner Mór is⁵⁸⁰ – azt gondolta, hogy részt vett a nikápolyi csatában. Kaplai János tartózkodási helyét még az újabb kutatások sem tisztázták. Ezt mutatja Bertényi Iván munkája, melyben a királyság irányítását ellátó személyek névsorából – feltehetően véletlenül – kihagyta a volt országbíró nevét.⁵⁸¹ Az idézett szeptember 8-ai levél csakúgy, mint Szécsényi Frank, Pásztói János, Lackfi István és Kaplai Dezső esetében, Kaplai Jánosnál is a magyarországi tartózkodását támasztja alá a keresztes hadjárat ideje alatt. Továbbá jelen okiratból tudható, hogy az egri püspök, Cikó István (1387–1399)⁵⁸² is itthon maradt.⁵⁸³

Az otthonmaradottak másik körét azok a személyek alkották, akik ígéretüket vagy éppen kötelezettségüket megszegve nem jelentek meg a királyi seregben. Az első ilyen esetben, amelyről tudni lehet, 1396. augusztus 29-én rendelték el vizsgálatot. Kővágóörsi György vádja alapján Teleki László és Osztopáni Gál ügyük kapcsán perhalasztást kértek, mondván a török elleni hadjáratba kívánnak vonulni – ám ennek valójában nem tettek eleget.⁵⁸⁴

Ugyancsak hasonló okokból indult vizsgálat október 9-én Losonci László özvegyének panasza alapján Csicseri Ormos Pál és István ellen.⁵⁸⁵ A két ügy vizsgálati

⁵⁷² Kanizsai Miklós tárnokmester (1388–1398) *Engel* 1996. I. 38. old.,

⁵⁷³ Pásztói János országbíró (1395–1397) *Engel* 1996. I. 9. old.

⁵⁷⁴ (csáktornyai) Lackfi István zagoriai (varasdi) ispán (1391–1397) *Engel* 1996. I. 224. old.

⁵⁷⁵ Szécsényi Simon országbíró volt 1395-ben. *Engel* 1996. I. 9. old.

⁵⁷⁶ (serkei) Kaplai János országbíró volt 1392 és 1395 között. *Engel* 1996. I. 9. old.

⁵⁷⁷ (serkei) Kaplai Dezső előző testvére, volt királynéi lovászmester 1385–1386, udvari lovag 1365–1407 között *Engel* 1996. I. 212. old.

⁵⁷⁸ 1396. szeptember 8. ZsO I. 499–500. old., 4514. sz.

⁵⁷⁹ *Rázsó* 1973. 416–417. old.

⁵⁸⁰ *Wertner* 1925. 247. old.. Wertner Mór szerint Kaplai János nem csupán részt vett, de meg is halt a nikápolyi csatában.

⁵⁸¹ *Bertényi* 1998 610–617. old., „Iohannes olym wayuoda comes de Kapolia” 1396. szeptember 8. ZsO I. 499–500. old., 4514. sz.

⁵⁸² *Engel* 1996. I. 64. old.

⁵⁸³ Cikó István a kormányzótanács előtt személyesen jelent és adta elő panaszát. 1396. szeptember 8. ZsO I. 499–500. old., 4514. sz.

⁵⁸⁴ ZsO I. 4511. Teleki László és Osztopáni Gál perét királyi rendelettel május 28-áról október 6-ára halasztották

⁵⁸⁵ 1396. október 9. ZsO I. 502. old., 4530. Csicseri Ormos Pál és István perét július 1-jéről október 6-ára halasztották.

eredménye nem maradt fenn, így teljes bizonyossággal nem lehet eldönteni, hogy a vádak igazak voltak-e. Annyi bizonyos, hogy az első esetben augusztus 29-én rendelték el a vizsgálatot, Zsigmond és serege 28-án Vidin mellett táborozott.⁵⁸⁶ A másik vizsgálatot október 9-én, jóval a nikápolyi csata után rendelték el. A két ügyben érintett négy személy esetében valószínűnek tűnik magyarországi tartózkodásuk, de források hiánya miatt ezt teljes biztonsággal kijelenteni sajnos nem lehet.

d) A feltételezett keresztések

Az előzőekben felsorolásra kerültek azok a személyek, akik okleveles forrásanyaggal bizonyíthatóan részt vállaltak, vagy éppen távol maradtak az 1396-os kereszties hadjáratról. Az oklevelekben foglaltakon kívül más megerősítő eszköz nem áll rendelkezésre további résztvevők felderítésében. A következőkben azokat a személyeket veszem sorra, akik világi, vagy egyházi tisztségük révén részt vehettek bandériumaik (a bandériumokról később bővebben is esik szó) élén a török elleni hadjáratban. Ez a módszer már a feltételezések mezejére vezeti a munkát, mégis érdemes számba venni ennek eredményeit is.

Az 1396-os kereszties hadjárat jelentőségéhez sem nemzetközi, sem magyarországi szempontból nem fér kétség. A harcokban résztvevők az ott szerzett érdemeik fejében bízhattak adományban és ezzel együtt hatalmuk gyarapításában egyaránt. Mégis több világi és egyházi pozíciót betöltő személy hollétéről a források nem beszéltek. Meglehetősen nehéz elhinni, hogy Zsigmond egy ilyen nagyszabású, nemzetközi támogatással bíró hadjárat alkalmával ne mozgósította volna mind a világi, mind pedig az egyházi méltóságokat, és velük együtt bandériumaikat is.

A világi főméltóságokat betöltő személyek közül Ilsvai Leusták nádor (1392–1397), Stiborici Stibor erdélyi vajda (1395–1397), Garai Miklós dalmát-horvát bán (1394–1402), Perényi János pohárnokmester (1390–†1396), és Kanizsai István ajtónállómester (1395–1401) jelenléte igazolható a nikápolyi hadjáratban. Az országbíró Pásztói János és a tárnokmester Kanizsai Miklós a királyság kormányzására Magyarországon maradt. Kik nem szerepelnek egyik listában sem? Bebek Detre szlavón bán (1394–1397), Kórógyi István és Treutel Miklós macsói bánok (1394–1397), Kórógyi János lovászmester (1395–

⁵⁸⁶ Engel – C. Tóth 2005. 72. old.

1396), Szécsi Frank kincstartó (1394–1396) és Csetneki György asztalnokmester (1387–1396).⁵⁸⁷

Az utóbbi felsorolásból négy személy, az akikről, ha közvetlen is, de vannak információk. Bebek Detre a keresztes sereg megindulása után is Zsigmond kíséretében tartózkodott. Ezt erősíti a szlavón bán 1396. július 30-án, Hódoson kelt levele.⁵⁸⁸ Csetneki György unokatestvére, Csetneki Mihály a nikápolyi csatában esett el. Ez alapján nem állítható teljes bizonyossággal György részvétele is, de a család egyik tagjának, Mihálynak a (volt asztalnokmester 1388-ban)⁵⁸⁹ jelenléte miatt elképzelhető.⁵⁹⁰ Két báró, Szécsi Frank⁵⁹¹ és Kórógyi István⁵⁹² 1396-ot követően eltűnnek a forrásokból. Nem zárható ki, hogy a nikápolyi csatában estek el. A négy országos méltóságviselő részvétele források hiányában csupán feltételezhető és nem bizonyítható.

Össességében elmondható, hogy a világi urak közül tizenkét főméltóság tizenhárom viselője közül hétnek tartózkodási helye igazolható, további négynek

⁵⁸⁷ Engel 1996. I. 5, 9, 13, 25, 49, 19, 29, 41, 52, 47. old. Engel Pál véleménye szerint, 1395-től már a temesi ispánokat is az országos méltóságok közé kell sorolni. A keresztes hadjárat idején Csáki Miklós és Marcali Miklós töltötték be eme tisztet (1394–1402). Viszont a rendelkezésre álló források tanúsága szerint nem szíthatóak még ekkor az országos tisztet betöltők közé. Épp Engel határozta meg azt a különbséget, amelynek 1396-ban sem Csáki, sem Marcali nem felelt meg. Marcali 1396. augusztus 13-án (Temes I. 263–266. old., 154. sz.), majd 1398. május 5-én (ZsO I. 584. old., 5302. sz.) kapott adománylevelében is mesterként van címezve. Csáki 1396. augusztus 18-án kapott adománylevelében szintén a „magistri” cím szerepel (Csáky I. 183–185. old.). A bárói ranggal rendelkezők az oklevelekben az előkelőbb „magnificus vir” (nagyságos) megszólítást kapták (Engel 2003. 226. old.). Ebből kiderül, hogy a keresztes hadjárat idején a temesi ispáni cím még csupán elindulhatott a bárói rang felé. (A főszövegben ezért sem soroltam fel az országos tisztségviselők között.)

⁵⁸⁸ Zsigmond 1396. július 30-án bizonyítottan Hódoson (Engel – C. Tóth 2005. 72. old.) tartózkodott, csakúgy, mint Bebek Detre (1396. július 30. ZsO I. 497. old., 4492. sz.), ezért is feltételezhető, hogy a királyt kíséretében maradván részt vehetett a keresztes hadjáratban. Ám további források hiányában ez csak feltételezés. Bővebben erről: C. Tóth Norbert: Zsigmond királynak a hiteles helyekről szóló elveszett rendelete. Adalékok a kor kormányzattörténetéhez. In: *Loca credibilia. Hiteles helyek a középkori Magyarországon.* Szerk. Bilkei Irén –Fedeles Tamás. (Tanulmányok a Pécsi Egyházmegye történetéből 4.) Pécs, 2009. 57. old.

Bebek Detre mellett tartózkodott ekkor familiárisa, Tárkányi (Híged) János, aki urához hasonlóan 1396. július 30-án adott ki levelet Hódoson (1396. július 30. ZsO I. 497. old., 4493. sz.). Valószínűleg részt vett a keresztes vállalkozásban, bár erről a források nem tesznek egyértelműen említést. Részvétele csupán abból sejtethető, hogy a hadjárat megindulása előtt közvetlenül ura és királya mellett tartózkodott Hódoson (1396. július 30. ZsO I. 497. old., 4492. sz., Engel – C. Tóth 2005. 72. old.). Tovább erősíti a gyanút, hogy 1396-ot követően eltűnik a forrásokból, ennek egyik oka lehet a nikápolyi csatában való eleste vagy fogságba kerülése. Medvevár várnagyi tisztségében – 1394 és 1396 között töltött be – sem említik többet (Engel 1996. II. 240. old.).

⁵⁸⁹ Engel 1996. I. 47. old.

⁵⁹⁰ Csetneki György a későbbiekben Gömör vármegye ispánja (1397–1403). Engel szerint 1397-től, de ő maga is csupán 1399. szeptember 23-án kelt oklevélben tudta kimutatni. Engel 1996. I. 131. old.

⁵⁹¹ 1398. november 1-én Szécsi Frank feleségét özvegynek címzi 1398. november 1. ZsO I. 611. old., 5553. sz.

⁵⁹² Zsigmond 1397. február 25-én kiadott oklevelének méltóságsorában Kórógyi János helyét már utóda, Bebek János szerepel, mint lovászmester. Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár 38495.

közvetetten, de valószínűsíthető, és csupán kettő tisztségviselőé kérdéses.⁵⁹³ Ennek a mérlegnek az adatai roppant kedvezőek. Ezzel szemben az egyházi személyeknél már korántsem áll rendelkezésre annyi információ. Egyházi részről csupán Kanizsai János esztergomi érsek (1387–1418)⁵⁹⁴ és Cikó István egri püspök (1387–1399) tartózkodási helyéről állnak rendelkezésre adatok. Előbbi bandériuma élén vonult Zsigmonddal, míg utóbbi a királyság területén maradt. A kalocsai érsek,⁵⁹⁵ a tizenegy püspök⁵⁹⁶ és a vránai perjel⁵⁹⁷ személyes részvételéről, de még bandériumaik jelenlétéről sincsen tudomásunk.

e) A kormányzók kérdése

E kérdés vizsgálatát a közvetlen források hiánya jelentősen nehezíti. Ennek dacára, egy már szóba került dokumentum és a magyar belpolitikai viszonyok elemzése talán segítheti a bizonytalanságok enyhítését. A már más kontextusban vizsgált 1396. szeptember 8-i oklevélből ismerhető annak a hat bárónak a neve, akiket Zsigmond a királyság kormányzásával bízott meg.⁵⁹⁸ A szóban forgó méltóságviselők közül négynek a személye joggal vethetett fel belpolitikai, biztonsági kérdéseket. Azonban, mielőtt ezt bővebben kifejténém, fontos vázolni a szóban forgó bárók szűken vett politikai pályáját.

Kanizsai Miklós: zalai ispán (1374–1375), mosoni ispán és óvári várnagy (1383–1385), vasi, soproni és zalai ispán (1387–1401), tárnokmester (1388–1398), a kunok bírása (1394–1395), komáromi ispán (1398–1401).⁵⁹⁹

Kaplai Dezső (serkei): udvari lovag (1365–1407), máramarosi ispán (1382–1385), királynéi lovászmester (1385–1386) és nyitrai ispán (1390–1392).⁶⁰⁰

Kaplai János (serkei): barsi ispán, lévai várnagy (1378), oroszországi vajda (1379–1380, 1382–1383, 1386), horvát bán, országbíró (1385), diósgyőri várnagy (1387), szörényi bán (1388–1390) és országbíró (1392–1395).⁶⁰¹

⁵⁹³ Elvileg tizenhárom világi főméltóság van, de ekkoriban a szörényi báni cím nincsen betöltve (1393–1408). (Engel 1996. I. 33. old.) A macsói bánság élén, ahogyan arról már esett szó, ekkor Kórógyi István és Treutel Miklós ált, ezért van eggyel több méltóságviselő, mint méltóság.

⁵⁹⁴ Engel 1996. I. 64. old.

⁵⁹⁵ Bebek Miklós kalocsai érsek (1392–1399). Engel 1996. I. 65. old.

⁵⁹⁶ Liszkói János boszniai (1387–1408), Órévi Lukács csanádi (1387–1408), Pomázi Cikó István egri (1387–1399), Maternus erdélyi (1395–1399), Hédervári János győri (1386–1415), Kápolnai Mihály nyitrai (1393–1399), Alsáni Bálint pécsi (1374–1408), Rózsályi Gergely szerémi (1393–1397), Péter (Vilmos fia) váci (1377–1400), Farkasfalvi Pál váradi (1396), Jánoki Demeter veszprémi (1395–1398) és Szepesi János zágrábi (1395–1397) püspök. (Engel 1996. I. 65. 66. 68. 70–76. 78. 79. old.) A nándorfehérvári püspökség a tizenharmadik, de ekkor a tisztség betöltetlen volt, ezért nem említettük. Engel 1996. I. 72. old.

⁵⁹⁷ Bebek Imre vránai perjel (1392–1404). Engel 1996. I. 82. old.

⁵⁹⁸ 1396. szeptember 8. ZsO I. 499–500. old., 4514. sz.

⁵⁹⁹ Engel 1996. II. 123. old.

⁶⁰⁰ Engel 1996. II. 212. old.

⁶⁰¹ Engel 1996. II. 213. old.

Lackfi István (csáktornyai): székely ispán (1367–1371), horvát bán (1371–1372, 1383–1385), erdélyi vajda (1372–1376, 1385–1386), vasi és soproni ispán (1379), nádor (1387–1392) és lovászmester (1387–1395).⁶⁰²

Pásztói János: körösszegi várnagy (1371), udvari lovag (1377–1393), árvai várnagy (1388), nógrádi ispán (1390–1397) és országbíró (1395–1397).⁶⁰³

Szécsényi Frank: vasi és soproni ispán (1374–1378, 1382–1386), zalai ispán (1378, 1383) sárosi ispán (1382–1383), zólyomi ispán (1387–1390), kincstartó (1392–1393), aradi ispán és erdélyi vajda (1393–1395).⁶⁰⁴

Mi olvasható ki ezekből a röviden összefoglalt politikai karrieréből? Az első szembetűnő tény, hogy 1396-ban csupán ketten, Kanizsai Miklós és Pásztói János töltöttek be országos hivatalt. Míg Kaplai János, Lackfi István és Szécsényi Frank a hadjáratot megelőző évben kerültek leváltásra – megjegyzendő, nem kegyvesztés miatt. A kialakult helyzetben azonban semmi különleges nincsen, egy kis visszatekintéssel a történetek rögtön beilleszthetővé válnak a magyar belpolitika vérkeringésébe. Zsigmond 1387-ben, mint választott uralkodó foglalhatta el a magyar trónt. Ebből kifolyólag az őt megválasztó és hatalmukat még Nagy Lajostól nyert bárók igyekeztek akarataikat az ifjú uralkodóra erőltetni. Zsigmond hatalma ezektől a báróktól függött, aki joggal tarthatott esetleges leváltásától, hiszen ezek a családok: Bebekek, Kanizsaiak, Lackfiak, Szécsényiek és Kaplaiak vagyoni és politikai befolyásuk révén erre képesek voltak.⁶⁰⁵ Egy új, már tőle függő bárói réteg kiépítéséhez először a régiket kellett a politikából kiszorítania. (Zsigmondnak ez véglegesen csak 1403–1404 fordulóján sikerült.) Ennek egyik lépcsőfoka volt 1395. év, amikor már javában folytak a következő évi keresztes fellépés előkészületei. Zsigmond annak érdekében, hogy a belpolitikai függőségét csökkentse, mozgásterét pedig ezzel arányosan növelje, több személyt is letett országos tisztségéből.⁶⁰⁶ Ennek eshetett áldozatul Kaplai, Lackfi és Szécsényi. A történetek tükrében nem merészség kijelenteni, hogy az érintettek egyike sem lehetett elégedett a kialakult helyzetével. Lackfi István például megtarthatta 1391-től viselt varasdi ispáni címét, de visszatekintve országos pozícióira, ez nagyon kevés lehetett számára.⁶⁰⁷

⁶⁰² Engel 1996. II. 139. old.

⁶⁰³ Engel 1996. II. 187. old.

⁶⁰⁴ Engel 1996. II. 221. old.

⁶⁰⁵ Engel 1977. 30–34. old.

⁶⁰⁶ Engel 1977. 30. old.

⁶⁰⁷ Az egykori nádor és Zsigmond kapcsolata már az 1390-es évek elejétől nem volt mentes a feszültségektől, ezt Mályusz Elemér is hangsúlyozza munkájában. Sőt, Mályusz ennek az elégedetlenségnek a kicsúcsosodását véli felfedezni Lackfi István 1396/1397-es lázadásában. (Mályusz 1984. 36–37. old.) Lackfi István politikai visszaszorulásáról bővebben C. Tóth 2012. 54–56. old., Engel 1987. 428. old.

Vitathatatlanak látszik, hogy az említett bárók leváltásuk ellenére is megőrizték tekintélyüket a politikában. Nem tudható, hogy Zsigmond minek alapján döntött a kormányzók személyét illetően, viszont Kaplai, Lackfi és Szécsényi kinevezését feltehetően a politikában megmaradt befolyásuk is indokolhatta. Véleményem szerint ezzel is magyarázható, hogy Zsigmond végül többek között rájuk is bízta az ország vezetését. Még úgy is, hogy tudhatta, a hat főből négynek volt oka neheztelni rá, vagy éppen méltatlannak érezni azt a pozíciót, amelybe 1396-ra került. Viszont pontosan ezért, egyfajta óvintézkedés sejthető a király részéről, amikor a már megindult és Bulgária területén tartózkodó kereszties seregből, az akkor még trónjának szilárd támaszának számító Kanizsai Miklóst hazaküldi az ország védelmére hivatkozva.⁶⁰⁸ A tárnokmester Magyarországra küldését inkább tekintem politikai célúnak, mintsem katonainak. Igaz, ekkor a magyar belpolitika stabilnak számított. Mégis feltételezhető, hogy Zsigmond az utóbbi fenntartása és hatalmának erősítése érdekében küldhette vissza Kanizsait.⁶⁰⁹

Az uralkodó lépése egy újabb kérdést vet fel. Vajon a vezető réteg színe-java vele tarthatott? Csábító az igen válasz, hiszen egyfelől ezzel megoldódna a világi és prelátusok majd felének a tartózkodási helye a hadjárat idejére. Másfelől Zsigmond részéről a kereszties fellépés magasztos céljára és az ellenfél nagyságára való tekintettel a saját zászló alatti vonulás jogával felruházott és hivatalából kifolyólag kötelezhető bárók mozgósítása logikus lépésnek számított volna a részéről. Adódik a dilemma, ha más bárók Magyarországon maradtak, akkor miért kellett Kanizsai Miklóst hazaküldeni? Hiszen az itthon maradtakkal egyaránt biztosítható lett volna az ország bel- és külpolitikai védelme is. A másik kérdés, ha az országos, vagy egyházi vezetők közül bárki a királyság területén maradt, miért nem került bele a kormányzói névsorba? Ebben az esetben csupán az óvatos feltételezések állnak meg, hiszen okleveles anyag jelenleg nem támasztja alá a kérdéses méltóságviselők szerepét a kereszties hadjáratban. Ezért számba kell venni azt az egyszerű indokot is, hogy Zsigmond a már fentebb említett okok miatt ragaszkodhatott az említett hat báróhoz, ebből következően a többi fő méltóságviselő – azoknak, akiknek kereszties részvétele nem alátámasztott – tartózkodása továbbra is kérdéses marad.

⁶⁰⁸ Középkor 233. old.

⁶⁰⁹ A belpolitika nem lehetett mentes a feszültségektől, Zsigmond ezt pontosan érezhette és az 1396 végi, 1397 eleji, (csáktornyai) Lackfi István nevéhez köthető, de ez időig teljes mélységeiben még nem tisztázott lázadása be is bizonyította. Kaplai János sem került vissza a király kegyeibe, hiszen 1397-ben még két várát (Sólyomkő és Beszterce) is elvesztette. (Engel 1996. I. 414, 279. old.) Voltak pozitív előrelépések is, Szécsényi Frank újra országos főméltósághoz jut, 1397-től országbíró egészen 1408-ig. (Engel 1996. I. 9. old.) Kaplai János testvére, Dezső 1407-ig, mint udvari lovag az aula tagja maradt és 1407-től egészen haláláig, 1412-ig királynéi tárnokmester. Engel 1996. I. 484., 55. old.

f) *A bandériumok száma*

Visszatérve a források nyújtotta lehetőségekhez, a következőkben a keresztes hadjáratban igazolhatóan részt vevő bandériumokat fogom bemutatni. Először is definiálni kell, mi is az a bandérium, és milyen kapcsolatban áll a bárói ranggal?⁶¹⁰ A magyar hadsereg alapegysége, mely az Árpád- és az Anjou-korból hagyományozódott át, és a Zsigmond-kori hadszervezet döntő erejét képezte. Az oklevelés anyagban a *banderium* szinonimájaként a *vexillum* is megtalálható, mely ugyanúgy zászlót⁶¹¹ jelentett. A bárói privilégiumnak az egyik alappillére volt a saját lobogó alatti vonulás. Fontos tisztázni – és erre Engel Pál is felhívja a figyelmet –, hogy a bárói rang nem a családot illette meg, hanem az azon belüli személyt, vagy személyeket – lásd például a Kanizsai családot, amely három bandériumot állíthatott ki. A világi méltóságok mellett saját zászlója volt a két érseknek, a püspököknek és a vránai perjelnek. Ezek mellett Zsigmond idejében vált gyakorlattá, hogy azok a személyek, akik adott tisztségükről leköszöntek – természetesen, ha ez nem kegyvesztés miatt történt – életük végéig viselhették a bárói méltósággal járó összes kiváltságot.⁶¹² A vizsgálat szempontjából ez fontos megállapítás, hiszen ezzel bővül azon személyek listája, akiknek joguk volt saját lobogó alatt vonulni, így eséllyel tarthattak a királlyal 1396-ban is.

A hivatalban lévők közül saját lobogójuk alatt öten vonultak: Ilsvai Leusták, Stiborici Stibor, Garai Miklós, Perényi János és Kanizsai János, valamint Kanizsai Miklós, aki bandériuma révén volt jelen a keresztes vállalkozásban. A fennmaradó hét báró közül Pásztói János magyarországi tartózkodása megerősített. Bebek Detre, Szécsi Frank, Csetneki György és Kórógyi János hadjáratban való részvétele – mint már jeleztem – közvetett források alapján valószínűsíthető, Kórógyi István és Treutel Miklós jelenléte kérdéses. A főpapok közül Kanizsai János esztergomi érsekről és csapatairól lehet tudni. Ezen felül még tizennégy egyházi bandériumnak kellett ott lennie, amit azonban adatok nem támasztanak alá. Összegezve: hivatali szinten hat bandérium igazolható, további hat világi főúr – Pásztóit itt nem számítom – és tizennégy főpap csapatainak részvétele csupán valószínűsíthető. Nem szabad kihagyni a lehetőségek közül, hogy csakúgy, mint Kanizsai

⁶¹⁰ Engel 2003. 228–230. old.. A félreértések elkerülése végett kellett tisztázni a bárói tisztség és a bandérium közötti viszonyt. Ugyanis feltehetőleg Rázsó Gyula munkájában ez vezetett ahhoz a hibás feltételezéshez, hogy a nikápolyi hadjáratban „több mint száz banderialis főúr és tehetős nemes részvételéről” beszéljen. (Rázsó1973. 417. old.) Engel Pál idézett tanulmányából tudható, hogy Zsigmond egész uralkodása alatt mintegy 115 főt jutatott bárói méltósághoz. (Engel 2003. 242. old.) Rázsó elképzelésének ez ellentmond, akárcsak az, hogy Zsigmond homo novus-ai még csak 1396-ot követően nyernek bárói rangot.

⁶¹¹ A zászlót nem szabad összekeverni az állandó haderők korában használatos zászlóaljjal.

⁶¹² Engel 2003. 227–229. old.

Miklós, más báró is csupán csapatait küldte el a hadjáratba, de bővebb információ erről nem maradt fenn.

A Zsigmond-kori gyakorlatnak köszönhetően egy további bárói egységgel is számolhatunk. Az egykori szörényi bán, Perényi Miklós vezette bandériumról van szó.⁶¹³ Az egykori bán ottléte megengedi azt a nem túlzó következtetést, hogy más, hivatalt éppen nem viselő báró is részt vett a hadjáratban.

A felsorolásból kimaradt a királyi bandérium, melynek jelenléte bizonyos, de számadatot itt sem lehet említeni.⁶¹⁴ A királyi bandérium felállítása – Anjou-kori gyakorlatot követve – a király parancsából az udvari lovagok és familiárisok feladta volt. Ezek általában zsoldos egységek voltak, melyekben magyarokon kívül nyugati elemek is fellelhetőek voltak. A bandériumot ebből kifolyólag több, kisebb-nagyobb egység alkothatta, melyeknek a vezetését az adott csapat kiállításáért felelős udvari lovag, vagy familiáris látta el. A létszámot a mindenkori királyi kincstár teherbírása határozta meg – ezen a téren Luxemburgi Zsigmondnak már szűkebb lehetőségei voltak, mint elődjének, Nagy Lajosnak. A csapatok felépítését tekintve a nyugati mintát követték, az alapegysége a lándzsa, amely egy nehézfegyverzetű lovast és két-három könnyűlovast foglalt magába.⁶¹⁵ A királyéhoz hasonlóan épültek fel a főúri és főpapi bandériumok is. Ezekben is a fegyverforgatásból élő hivatásos katonák szolgáltak, zsoldjukat a központi kincstártól kapták – azzal a különbséggel, hogy katonáik fizetéséhez a bárók is hozzájárultak saját jövedelmeikből.⁶¹⁶

Felmerülhet a kérdés, hogy a rendelkezésre álló főúri és prelátusi bandérium számok segítségével, még ha hozzávetőlegesen is, de meg lehet-e becsülni a magyar kontingens nagyságát? Jelenleg ez előtt két megoldhatatlannak látszó probléma tornyosul. Az egyik a már említett szűkös forrásbázis. A másik a bárói lobogó alatt vonulók számbeli nagyságának kérdése. A források tanulsága szerint egy bandérium 200–400 lovas katonából állt.⁶¹⁷ Ezekkel a számadatokkal számolva, a biztosan résztvevő nyolc zászló

⁶¹³ Zsigmond 1405. augusztus 13-án kelt oklevelében a Perényiek nikápolyi részvételénél zászlókat említ. a felsorolt személyek közül. (1405. augusztus 13. ZsO II/I. 499. old., 4095. sz.) 1396-ban a Perényi család terebesi ágából csak Jánosnak és Miklósnak volt bandériumállítási joga. Ez támasztja alá, hogy az egykori szörényi bán, Perényi Miklós saját lobogója alatt vonulhatott a keresztes hadjáratba.

⁶¹⁴ A királynői bandérium, Mária 1395. május 17-én bekövetkezett halála miatt ekkor, 1396-ban nem létezett. Viszont a török elleni hadjárat fokozott katonaiigénye miatt, nem merész az a gondolat, hogy a királynői lobogó alatti familiárisok a királyi bandériumba kerültek bevetésre. *Engel – C. Tóth* 2005. 46. old.

⁶¹⁵ *Engel Pál*: Adatok az Anjou-kori magyar hadseregről. Tanulmányok a középkorról. (Analecta Mediaevalia I. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar Medievisztikai Tanszékének kiadványsorozata) Szerk. *Neumann Tibor*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, [2001.] 80–81. old. *C. Tóth* 2009. 467. old.

⁶¹⁶ *Pálosfalvi* 2005. 28. old.

⁶¹⁷ *C. Tóth* 2009. 460–461. old.

(Perényi Miklóst is számolva) létszáma 1 400 és 2 800 lovas között mozoghatott. Fontos megjegyezni, az említett becslések csupán közelítő értékek, az egyes zászlók létszámai között jelentős különbségek feltételezhetőek. Mégpedig azért, mert egy az egyes csapatok nagyságát jelentősen befolyásolta az adott báró hatalmi és anyagi bázisa.

II. Nyugati résztvevők

A nyugati kontingens gerincét vitathatatlanul a francia és burgund katonák alkották. Ennek ellenére a disszertációban a „nyugati” jelzöt, mint gyűjtőfogalmat használom. Ezt indokolja a kortársak leírása is. Konstantin Filozófus a keresztes hadjáratban résztvevőkről a következőket írja: „*A szarmaták, germánok, magyarok és a többiek segítségét keresve összegyűltek nagy és nem meghatározható sokassággá tömörülve*”.⁶¹⁸ Thuróczy meghatározása szerint: „*A királyi hadjáratra egyéb népek közt Burgundia hercege és a frankok, vagyis gallok népe is nem kevés fegyvert és harcos férfiak bátor csapatait hozta el*”.⁶¹⁹ Ezek a kor társ beszámolók is igazolják, hogy a nyugati kontingenshez a Budáig tartó út alatt számos nácio csatlakozott.

A frank dominancia érthető, hiszen a Kanizsai Miklós tárnokmester vezette 1395. évi keresztes hadjárat ügyében vezetett követség francia és burgund földön megértő fülekre talált VI. Károly francia királynál és Burgundi (II.) Fülöp burgundi fejedelem személyében. Ennek mértékét mutatja a szervezés megkezdésén túl az is, hogy a burgund herceg fiát, Jánost, Nevers grófját bízta meg a felállítandó kontingens vezetésével. Ezért sem meglepő, hogy a nyugati keresztesek zömét a franciák és a burgundok alkották, de hogy pontosan mennyien is voltak, az mindmáig vita tárgyát képezi. A találgatások 1 000-tól 10 000 főig terjednek.

Ugyan itt sem tudunk a teljes létszámra vonatkozóan biztos adatokkal szolgálni, ellenben részadatokkal rendelkezünk. A legpontosabban János Nevers grófjának kíséretéről vannak információink. Esetében tudjuk, hogy a hadjáratot egy 108 lovagból, 107 lovagi módon harcoló (fegyvernők), de nem lovagi rendű lovasból, 12 íjászból és 22 számszerijászból felálló 249 fős kísérettel kezdte meg.⁶²⁰ Boucicaud Franciaország connétable-je pedig egymaga 70 nemeszt szerelt fel saját költségen, köztük 15 lovagot.⁶²¹

⁶¹⁸ *Filozof* 91. old

⁶¹⁹ Thuróczy 243. old.

⁶²⁰ *Atiya* 1934. 144–146. old., *Schnerb* 1998. 36. old

⁶²¹ *Livre des fais* 91. old

Froissart szerint megközelítőleg 1 000 lovagot és fegyvernököt számlált a francia–burgund sereg.⁶²² Wertner Mór a sereg létszámadatit érintő anomáliára munkájában két számadatot hoz. Az első szerint 8 000 lovas és 4 000 válogatott gyalogos gyűlt össze. Míg a második adat szerint 1000 lovagon és fegyvernökön kívül annyi zsoldos verbuválódott, hogy az egész sereg kb. 10 000 fős lehetett, amiből csupán 6 000 fő volt harcos.⁶²³ Utóbbi felosztást Wertner Kupelwieser munkájából nyerhette, ahol hasonló felosztást találunk. Ez alapján Dijon városában 10 000 fős kereszties had gyűlt össze, ebből 6 000 lovag és 4000 csatlós és szolga.⁶²⁴

A nyugati kontingensnél felmerül annak is a kérdése, hogy a tárgyalt franciákon és burgundokon kívül milyen nációkkal is lehet még számolni? Kétséget kizáróan szervezeten a nevezett két náció alkotta a döntő többséget, de a kereszties eszme más lovagokat is inspirálhatott, akik csatlakoztak út közben. Ezt támasztja alá Bertrand Schnerb, aki szerint „*a német földről induló kontingensek is minden kétséget kizáróan a francia-burgundi csapatokkal vonultak*”. Ez alapján jogosan gondolható, hogy a németek mellett más nemezttek angol, olasz, cseh stb. is képviseltethették magukat az 1396. évi kereszties hadjáratban kisebb csapattal vagy egy-egy lovaggal. A kérdés további kutatást igényel.

III. Keresztesek létszámának kérdése

A pontos létszám meghatározásának biztos sikertelensége tudatában is hasznos, ha a szakirodalomban fellelhető néhány, a magyar sereg nagyságára vonatkozó meghatározásokat felsoroljuk.

Név	Évszám	Létszám
Froissart ⁶²⁵	kortárs	60 000
Johann (Hans) Schiltberger ⁶²⁶	kortárs	16 000
I. Bajazid szultán fathnaméja ⁶²⁷	kortárs	110 000 körüli
Delaville Le Roulx ⁶²⁸	1886	100 000

⁶²² Schnerb 1998. 38. old

⁶²³ Wertner 1925. 223. old.

⁶²⁴ Kupelwieser 1899. 14. old.

⁶²⁵ Froissart 444. old.

⁶²⁶ Schiltberger 3. old.

⁶²⁷ Thury 1893. 368. old.

⁶²⁸ Delaville Le Roulx 265–266. old.

Bárczay Oszkár ⁶²⁹	1894	kevesebb, mint 100 000
Leopold Kupelwieser ⁶³⁰	1899	30 000
Ferdinand Šišić ⁶³¹	1899	120 000
Schönherr Gyula ⁶³²	1895	60 000
Rónai Horvát Jenő ⁶³³	1895	70–80 000
Ernest Lavisse – Alfred Rambaud ⁶³⁴	1893–1901	100 000
Gustav Kling ⁶³⁵	1906	7–8 000
Hans Delbrück ⁶³⁶	1923	9–10 000 (csatában 7 500)
Wertner Mór ⁶³⁷	1925	60–65 000
Aziz Suryal Atiya ⁶³⁸	1934	100 000
Bánlaky József ⁶³⁹	1935	80 000
Erdélyi Gyula ⁶⁴⁰	1944	40 000
David Eggenberger ⁶⁴¹	1967	50 000 (keresztény) + 2 000 (francia)
Magyarország hadtörténete ⁶⁴²	1985	30–35 000
Pálosfalvi Tamás ⁶⁴³	2005	30 000
Magyarország hadtörténete ⁶⁴⁴	2017	18–24 000

11. táblázat: A kereszties hadjárat létszámadatai

⁶²⁹ *Bárczay* 1894. 499. old.

⁶³⁰ *Kupelwieser* 1899. 15. old.

⁶³¹ *Šišić* 1899. 312. old.

⁶³² *Schönherr* 1895. 46. old.

⁶³³ *Rónai Horváth* 1895. 223. old.

⁶³⁴ *Lavisse – Rambaud* 834. old.

⁶³⁵ *Kling* 1906. 24. old.

⁶³⁶ *Delbrück, H:* Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte. Dritter Teil. Das Mittelalter. Zweite, neu durchgearbeitete Auflage. Berlin, 1923. 498. old.

⁶³⁷ *Wertner* 1925. 245. old.

⁶³⁸ *Atiya* 1934. 67. old.

⁶³⁹ *Bánlaky* 1935. 64. old.

⁶⁴⁰ *Erdélyi* 1944. 144. old.

⁶⁴¹ *Eggenberger* 1967. 304. old.

⁶⁴² MH 1985 87. old.

⁶⁴³ *Pálosfalvi* 2005. 51. old.

⁶⁴⁴ MH 2017. 230. old.

(Forrás: Saját szerkesztés)

A 11. számú táblázatban sorba vett létszámok között nagy szórás figyelhető meg, de annál is erősebbek a túlzások. Rázsó Gyula Schiltberger 12.000 fős elképzelését tekinti a minimumnak és 18-20.000 főben maximalizálta a Magyar Királyság fegyveres erejét Nikápolynál.⁶⁴⁵ A későbbi magyar kutatók – más nemzetek történészeihez hasonlóan - a részt vevő magyarok létszámát tovább redukálták. Hans Delbrück 1923-as tanulmányában a meginduló keresztényeket 9-10.000 főre becsülte, a nikápolyi csatamezőn felsorakozottakat pedig mindössze 7500 főre tette.⁶⁴⁶ Mályusz Elemér 1984-ben más kutatókkal szemben ezt a számot fogadta el.⁶⁴⁷ De, hogy ezen belül mekkora is lehetett a magyar kontingens, arról nem beszél sem Delbrück, sem pedig Mályusz. Ennek ellenére az összeurópai létszám ilyen mértékű csökkenése Zsigmond katonáinak számát is jelentősen apasztotta. Ez a létszám már kevésnek tűnik, főleg egy európai szinten megszervezett kereszties hadjáratához képest. A magyar erők nagyságára nézve célravezetőbb Mályusz által is elfogadott – a teljes keresztény seregre vonatkoztatott - 7500 fő és Rázsó minimum száma, 12–15.000 fő közé helyezni a létszámot.

Utóbbi becslést látszanak alátámasztani a XV. század '40-es éveinek nagy török ellen vezetett magyar hadjáratok számadatai is. A kutatások jelenlegi állása szerint az Oszmán Birodalom valós katonai erejét már jobban ismerő és felmérő Hunyadi János sem rendelkezhetett sokkal több magyar vitézzel, mint Zsigmond Nikápolynál. Az óvatos becslések alapján 1444-ben, Várnánál 15.000 fő, míg 1448-ban, Rigómezőn 20.000 fő körülire becsülhető Hunyadi haderejének magyar létszáma.⁶⁴⁸ Főleg úgy, hogy a várnai csata létszámadatai tovább redukálhatóak, ugyanis Hunyadi seregének soraiban lengyel segédcsoportok és Cesarini pápai legátus⁶⁴⁹ által toborzott keresztiesek is szerepet kaptak. A

⁶⁴⁵ Rázsó 417. old.

⁶⁴⁶ Delbrück, H: Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte. Dritter Teil. Das Mittelalter. Zweite, neu durchgearbeitete Auflage. Berlin, 1923. 498. old. (Mályusz 1984. 289.old. 24. lábjegyzet)

⁶⁴⁷ Mályusz 1984. 106. old.

⁶⁴⁸ A várnai és a rigómezei csatában részvevő magyar hadsereg létszámát illetően is csakúgy, mint a nikápolyit a folyamatos csökkenés jellemzi. *Tringli István*: Az újkor hajnalán. Magyarország története 1440-1451. (Budapest, 2003.) c. munkájában Várnánál 20.000 főt (29. old.), míg Rigómezőnél 22.000-24.000 főt (36. old.) feltételez. Addig Pálosfalvi Tamás Várnánál 16.000 főt, míg Rigómezőnél 22. 000 főt ír le. *Pálosfalvi* 4, 86-87, 98-99. old. *Úő*: A Hunyadiak kora 1437–1490. (Kossuth kiadó, 2009.) c. művében némi csökkenés után 1444-es csatában 15.000 fős (25. old.), míg 1448-ban 20.000 fős (35. old.) hadsereget feltételez. (Ez utóbbi sz.adat lett alapul véve az összehasonlításban.) A várnai csatát illető legfrissebb becslés *Jefferson John*: The Holy Wars of King Wladislas and Sultan Murad: the ottoman-christian Conflict from 1438–144 (Brill, Leiden, 2012.) c. munkájában jelent meg, mely 16.000 és 20.000 fő közé teszi Hunyadi János vezette sereget (Jefferson John monográfiáját Veszprémy László ismertette a Hadtörténelmi Közlemények, 2013/1. számában. 647-649.old.).

⁶⁴⁹ Giuliano Cesarini (1398–1444) római bíboros, pápai követ, akit 1442-ben IV. Jenő pápa (1431–1447) Magyarországra küldött a török elleni harc szervezésére. Résztvevője az 1444-es hadjáratnak, ahol a várnai

résztevő lengyelekre nincsen számadat, a kereszteseket viszont mintegy 1000 főre lehetett becsülni.⁶⁵⁰ Ennek tudatában, a várnai csatában résztvevő magyarok számát 15.000 főnél kevesebbre kell becsülni. Ez is mutatja, hogy a nikápolyi és várnai csata esetében a köztük lévő majd fél évszázados távolság ellenére is hasonló létszámadatokat célszerű feltételezni.

Egyes kutatók, mint például Bárczay Oszkár igyekezett az általa elfogadott 100 000 fős létszámot felosztani. Számításai szerint a franciák 6 000-en, az egyéb nemzetbeliek 20 000-en, s a magyarok 60 000-en voltak, ehhez jöttek még Mircea 10–14 000 főre becsült erői.⁶⁵¹ Hasonlóra vállalkozott Rázsó Gyula is, aki a nyugati kontingenst, amelyet véleménye szerint túlnyomórészt franciák és azok kísérete alkotott, 10 000 főre taksálta, akikhez Budán 12–14 000 magyar csatlakozott, illetve a havasalföldi csapatokkal – kb. 8–11 000 fő – már 30–35 000 főre duzzadt a kereszties had.⁶⁵² Az ilyen jellegű felosztásokat a releváns források hiányában csak találgatásokkal lehet megtenni. Az viszont érdekesebb kérdés, hogy a Nikápoly várának eléréséig meginduló seregeknek hány százaléka morzsolódhatott le. Az így keletkezett veszteségnek csupán egy részét kell a szó klasszikus értelmében venni, jelentős számban lehetettek azok a keresztiesek, akik a vonulás során az elfoglalt erősségekben maradtak annak biztosítására. Ez a gondolat nem új, hiszen Hans Delbrück is úgy határozta meg a résztvevők számát, hogy kb. 9–10 000 fő léphette át a Dunát Orsvánál és kb. 7500 fő volt, aki a csatában részt vett. Felvetése jogos, hiszen a vonulás közben az egyes ostromok, összecsapások alkalmával elesett, vagy a biztosítás miatt hátrahagyott keresztiesek száma apaszthatta a főerők létszámát. Ezért joggal feltételezhető, hogy a Magyar Királyság területéről induló és a nikápolyi csatasíkon felsorakozó erők között jelentős létszámbeli különbség volt.

A fenti, kutatók által meghatározott létszámadatok, ahogy a legtöbb esetben, elsősorban a fegyverforgató résztvevőkkel számolnak, és figyelmen kívül hagyják a sereget elkísérő szolganépeket – fegyverhordozók, segédek stb. – és mesterembereket – kovács, hentes, ács stb. Pedig ezek a kiszolgáló elemek jelenléte tetemesen növelte az adott katonai vállalkozásban résztvevők létszámát.

Összehasonlítás szempontjából érdemes az oszmán oldalról is pár szót ejteni. Bár jelenleg ez esetben is jelentős túlzásokkal találkozhatunk (lásd. 12. számú táblázat), annyi azonban leszögezhető, ahogy a keresztény, úgy az oszmán részt is a bizonytalanság uralja

csatában életét veszti. *Gergely Jenő*: A pápaság története. Kossuth Könyvkiadó, [Budapest], 1982. 176, 430. old.

⁶⁵⁰ *Pálosfalvi* 86–87. old.

⁶⁵¹ *Bárczay* 1894. 499. old.

⁶⁵² *MH* 1985. 87. old.

résztevők tekintetében. A frissebb adatok szerint a szultán sereget sem szabad 30.000 főnél többre taksálni.⁶⁵³ A valóságot közelítő sereg létszámok dacára sem változik az a következtetés, hogy a keresztényeknek a nikápolyi csatatéren közel kétszeres túlerővel kellett szembenéznük.

Név	Évszám	Létszám
Joseph Delaville Le Roulx ⁶⁵⁴	1886	110 000
Ernest Lavisse – Alfred Rambaud ⁶⁵⁵	1893–1901	110 000
Rónai Horváth Jenő ⁶⁵⁶	1895	100 000
Ferdinand Šišić ⁶⁵⁷	1899	110 000
Magyarország hadtörténete ⁶⁵⁸	1985	40–45 000
Pálosfalvi Tamás ⁶⁵⁹	2005	40 000
Magyarország hadtörténete ⁶⁶⁰	2017	25–30 000

12. táblázat: A szultáni sereg létszámadatai

(Forrás: Saját szerkesztés)

Az oszmán túlerő kétségtelen, de nem volt olyan mértékű, hogy önmagában csatadöntő tényezővé váljon. A sikert, ahogy arról a vonatkozó fejezetben már szó esett, három másik tényező, a terepválasztás, a tagolt harcrend és a kiforrott harcászati eljárás hozta meg a szultánnak.

⁶⁵³ Pálosfalvi 2005. 51. old.

⁶⁵⁴ Delaville Le Roulx 269. old.

⁶⁵⁵ Lavisse – Rambaud 834. old.

⁶⁵⁶ Rónai Horváth 1895. 224. old.

⁶⁵⁷ Šišić 1899. 312. old.

⁶⁵⁸ MH 1985. 87. old.

⁶⁵⁹ Pálosfalvi 2005. 51. old.

⁶⁶⁰ MH 2017. 230. old.

6. fejezet: A magyar–oszmán harcok Luxemburgi Zsigmond uralkodásának kezdetén (1389–1401) II.

I. A keresztes hadjárat kudarcának következményei (1396–1397)

A nikápolyi csatavesztés új helyzetbe kényszerítette a Magyar Királyságot mind bel-, mind külpolitikailag. Hazatértét követően Zsigmond első intézkedései nem ezt igazolták, ugyanis a kudarc ellenére továbbra is hitt a támadópolitika sikerességében. Talán ennek is köszönhető, hogy az oszmán jelenlét jelentette kihívást a legfőbb pontjai között tudó temesvári országgyűlés csak szeptember 29-re lett összehívva.⁶⁶¹ Visszatérte és az országgyűlés közötti időszak azonban bebizonyította Zsigmond számára, hogy a Nikápolynál elszenvedett súlyos csorba kijavítására sem a bel-, sem a külpolitikai helyzet nem alkalmas.

a) Az 1396. év utolsó hónapjainak hadieseményei

Még mielőtt rátérnénk a Zsigmond hazatérte utáni eseményekre, célszerű a távolléte alatti történéseket is megvizsgálni. A belpolitikai helyzetről Thuróczy a következőket írja: *„Ezt az [csáktornyai Lackfi] István vajdát azzal vádolták, hogy egyéb, a királyi méltóság sérelmére elkövetett istentelen gaztettein kívül [...] Követeket küldött tudniillik Bajazidhoz, a törökök császárához, és ünnepélyesen megígérte, hogy a császár leányát házassági kötelékkel kapcsolja [Nápolyi] László királyhoz, akinek a behozatalán fáradozott, mégpedig azzal a feltétellel, hogy legyen a segítségére Lászlónak Zsigmond király ellenében; s azt is mondogatták, hogy ennek bizonyosságául hatalmas török csapatokat hozott be a Száva és a Dráva folyók között fekvő magyar területekre, s hogy ezekkel súlyos pusztítást vitt ott véghez.”*⁶⁶² Az egyértelműen kiderül, hogy Thuróczy elmondása szerint a nikápolyi csatavesztés az egykori nádort, Lackfi Istvánt cselekvésre készítette és megkísérelte a magyar trónra visszahozni az Anjou-dinasztiát, akár oszmán segítséggel is. A Lackfit és társait ért vádak valóságalapjának a vizsgálata nem ennek a munkának témája. Fontos viszont megjegyezni, hogy a korban a felsorolt vádak valósnak tartották. Mályusz Elemér Zsigmond-monográfiájában viszont csak annyit fogad el, hogy Lackfi István meggondolatlanul kapcsolatot keresett Nápolyi Lászlóval, fegyveres akcióról, az oszmánokkal szövetségben lezajlott ország pusztításról nem tesz említést. Csupán a Dráva

⁶⁶¹ DRH 1301–1457. 157–174. old.

⁶⁶² Thuróczy 250. old.

mentén fekvő Szentgyörgyvárnál került sor fegyveres ellenállásra. Mályusz szerint az ártatlanság tudatában Kőrösön megjelent Lackfi István és hívei meggyilkolása mögött Kanizsai János esztergomi érsek politikai érdekei állhattak. Erre bizonyítékként hozza azt a tényt, hogy az érsek tette rá a legtöbb elkobzott Lackfi-birtokra a kezét. Az oklevélnarratiókba Lackfiak ellen felhozott vádaknak hitelt adott Thuróczy, így az krónikájába is belekerült, s onnan a köztudatba.⁶⁶³

Számunkra azonban a Thuróczy krónikájában említett oszmán becsapás az érdekes. Ennek vonatkozásában Mályusz is csak annyit jelentett ki, hogy Lackfi az oszmánokkal szövetségben nem pusztította az országot. Ez nem jelenti azt, hogy egyébként nem történt meg a támadás. Az okleveles anyagban találunk egy 1396. december 16-án kelt levelet, amelyben Velence arra a hírre, hogy Bajazid betört a Magyar Királyság területére, egy bizalmas ember kiküldését határozta el a prelátusok és a bárók rendelkezéseinek kiderítésére.⁶⁶⁴ Johannes Schiltberger, aki maga is részt vett a keresztes hadjáratban, beszámolt arról, hogy a nikápolyi csatát követően a Magyar Királyság ellen vonult és átkelt a Száva folyón Szávaszentdemeternél („*Mittrotz*”). A nevezett várost és környező vidéket elfoglalta. Ezt követően helyrajzi szempontból kérdésessé válik Schiltberger elmondása, ugyanis szerinte az oszmánok „*des hertzogen landt zu Petau*” vidékére törtek, és vele együtt elraboltak erről a területről 16.000 embert feleségeikkel, gyermekeikkel és minden vagyonukkal.⁶⁶⁵ Az események tisztázása végett érdeklődésre tarthat számot Schiltberger „*des hertzogen landt zu Petau*” kifejezésének feloldása. A Petau szó a mai Szlovénia területén a Dráva bal partján található Ptuj – a Magyar Királyság határához közel esett – települést takarhatja, aminek régies magyar neve Potoly, németül pedig Pettau, vélhetően utóbbi elnevezés eltorzult változatát láthatjuk Schiltbergernél. De milyen hercegségről lehet szó? Itt nem másról, mint az Ausztriai Hercegséghez tartozó Stájerországról vagy, ahogy még nevezik, Stájer Hercegségről, ugyanis Pettau település ennek a területéhez tartozott akkoriban. Így már magyarázható, hogy milyen hercegségről is lehetett szó, viszont arról nincsen adatunk, hogy az ekkor regnáló Vilmos herceget (1365–1386), vagy társuralkodóját, IV. Lipót herceget (1386–1411) elrabolták volna, így a szövegben fellelhető megszemélyesítés nem állja meg a helyét. Schiltberger vélhetően összevonta az eseményeket, de egyúttal fontos információval szolgál az oszmán csapatok

⁶⁶³ Mályusz 1984. 36–38. old.

⁶⁶⁴ 1395. december 16. ZsO I. 506. old., 4569. sz.

⁶⁶⁵ Schiltberg 8. old.

előrenyomulását illetően. E szerint az 1396-os egy oszmán katonai akció elérte az Osztrák Hercegség és ezzel együtt a Német–Római Császárság területét.

A velencei oklevél, valamint Schiltberger leírása véleményem szerint túloz, amikor a szultáni főerőket határozza meg a fenti támadás kapcsán. Thuróczy is csupán Bajaziddal történő lehetséges szövetségről beszél, és külön tárgyalja a magyar területre behozott oszmán csapatokat. A krónikában nincsen szó a Magyar Királyság elleni szultáni támadásról. A rendelkezésre álló források, illetve a földrajzi távolság Nikápoly és Stájerország között a következő feltételezésekre ad okot. Az első, hogy a támadást a távolság miatt egy a szultáni főeregből kivált gyorsan mozgó lovas egység hajthatta végre. Második, és amit valószínűbbnek tartok, hogy e mögött az oszmán akció mögött nem kell többet sejtetni, mint az előző években már megszokott újabb oszmán betörést. Mindenesetre a nikápolyi csatasíkról érkező kedvezőtlen hírek, valamint ezt követően vagy ezzel egyidőben egy magyar és már stájer területeket is elérő oszmán támadás között a korabeli közvélemény könnyen talált ok-okozati összefüggést.

b) Az 1397. évi hadiesemények

Zsigmond közvetlenül a nikápolyi vereséget követően Konstantinápolyba távozott, ahol II. Mánuel bizánci császárral tárgyalt.⁶⁶⁶ A Bizánci Birodalom nagy része ekkorra már török fennhatóság alá került. A fővárost, Konstantinápolyt is csak nagy erőfeszítésekkel tudta a császár védelmezni.⁶⁶⁷ Így a tárgyalások témája csakis az oszmánok elleni újabb és hathatósabb fellépés lehetett. A két uralkodó valószínűleg egyezségekre is jutott. Ezt bizonyítja a konstantinápolyi patriarcha 1397. januári levele, melyben a lengyel királyt, mint Zsigmond szövetségesét buzdította az oszmánok elleni háborúra.⁶⁶⁸ A magyar-lengyel viszonyt ekkor ellentétek terhelték, de ennek okairól a későbbiekben bővebben esik szó.

A magyar uralkodó a tárgyalások adta lendületével tért vissza Magyarországra. 1397. január 4-én⁶⁶⁹ Spalato városában szállt partra, és kezdte meg az oszmánellenes szövetség újjászervezését. Zsigmond követei először Velencét keresték meg.⁶⁷⁰ A városállam január végén tizenhárom hajóra tett ígéretet, ebből nyolcat saját maga, a

⁶⁶⁶ Kronológia 234. old.

⁶⁶⁷ *Hóman* 1936. 354. old.

⁶⁶⁸ *Monumenta mediæ aevi historica res gestas Poloniae illustrantia. Pomniki dziejowe wieków srednich do objasnienia rzeczy polskich szizace.* I-XIX. Cracoviae, 1874-1927. 269.; ZsO I. 4588. sz.

⁶⁶⁹ *Engel – C. Tóth* 2005. 72. old.

⁶⁷⁰ Velence január 26-án küldte válaszát (Acta I. 340. old., ZsO I. 4616. sz.), ezért a magyar követség valamikor január elején kereshette fel ajánlatával a köztársaságot

fennmaradó ötöt pedig Genova megnyerésével kívánta felfegyverezni.⁶⁷¹ A velencei felajánlás a gyakorlatban nem valósult meg, ugyanis Antonio Venerio velencei doge április 7-én kelt követutasítása szerint semmilyen kötelezettséget nem vállal a városállam egy újabb oszmán háborúban.⁶⁷² Zsigmond április 3-án testvérétől, az ekkor cseh és német-római királytól, Venceltől is segítséget kért az oszmánok ellen.⁶⁷³ Ennek eredményéről nem szólnak a források, de Vencel belpolitikai nehézségeit figyelembe véve segítségnyújtásra nem igen lehetett számítani. Zsigmond is április elejére rendezte belpolitikai viszonyait⁶⁷⁴ és csak ezután fordulhatott a török ügy felé. Ezt erősíti a velencei doge április 7-én Konstantinápolyba küldött követe, akinek a feladata volt annak közlése, hogy Zsigmond és magyar urak elhatározták a felkészülést egy újabb török háborúra.⁶⁷⁵ Zsigmond támadó hadjáratának diplomáciai háttere valójában már ekkor megbukott. A magyar királynak nem sikerült egy újabb nemzetközi koalíciót felállítani.

Velencének pontosak voltak az értesülései, hiszen Zsigmond a nemzetközi támogatás nélkül is megkezdte a török elleni serege „*presentem expeditionem nostram exercitualem contra Turcos*”⁶⁷⁶ összegyűjtését Temesváron. A sereg táborának helye egy november 13-án kiadott oklevélből tudható, amelyből kiderül, hogy János volt zágrábi püspök⁶⁷⁷ embereivel Temesvárra ment a királyi hadba, amely az oszmán háború okán gyülekezett.⁶⁷⁸ A katonai akció miatt április végén, vagy május elején törvényszünetet rendelt el a király. Az időpont tisztázatlan, a már említett – november 13-i – levélből kiderül, hogy egy május 1-én esedékes oklevélbemutatót a török elleni hadjárat miatt október 6-ig elhalasztottak.⁶⁷⁹ Az oklevél szövege nem utal a törvényszünetre, de feltételezhetően emiatt történhetett a halasztás. Az ezt igazoló egyetlen dokumentum május 22-én kelt, melyben Zsigmond hivatkozva az általánosan elrendelt törvényszünetre

⁶⁷¹ Listine IV. 398.; „*novo armarunt octo galeas, et persvaderunt Januenses ut arment quinque galeas*” - Acta I. 340. old.

⁶⁷² Listine IV. 405.

⁶⁷³ ZsO I. 4689. sz.

⁶⁷⁴ A nikápolyi csatavesztésnek következményei a magyar belpolitikában is éreztette hatásait. A királyság délnyugati részében, dalmát-horvát területeket is beleértve Zsigmond-ellenes mozgalom indult, melyet az egykori nádor, Csáktornyai Lackfi István (Engel 1996. I. 4. old.) vezetett. Ezen mozgalom vezetőit a király hazaérkezése után február 27-én Kőrösön (Kronológia 234.) kivégeztette. Ennek ellenére feltételezhető, hogy az elégedetlenség további gondokat is okozhatott Zsigmondnak.

⁶⁷⁵ Listine IV. 402., ZsO I. 4699. sz.

⁶⁷⁶ Zichy V. 37. sz.

⁶⁷⁷ János zágrábi püspök 1395. II. 26. és 1397. VII. 31. között (Engel 1996. I. 79. old.). János legfőbb bűne Nápolyi László trónkövetelővel fenntartott kapcsolata. Ezt igazolja László arra irányuló törekvései, hogy Jánost kinevezett nápolyi püspököt megtartsa zágrábi püspöki címében. (ZsO I. 4947. sz.) Zsigmond tudhatott János és László kapcsolatáról és ezért váltotta le, melyet maga a pápa, IX. Bonifác beleegyezésével jóvá is hagyott (Fraknói Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-Székkal*. I-III. köt. Budapest: Históriaantik Könyvesház, 1901. I. 297.)

⁶⁷⁸ ZsO I. 5075. sz.

⁶⁷⁹ ZsO I. 5075. sz.

„*generaliter duximus prorogandas*” egy ügyben új időpontot jelölt ki.⁶⁸⁰ A király június 3-án 2800 aranyforintos kölcsönt vett fel Kanizsai János főkancellár⁶⁸¹ familiárisától, Kővágóörsi Györgytől,⁶⁸² melyet a török ellen jelenlegi hatalmas expedícióval „*pro presenti nostra valida exercituali expeditione contra Turkos habita*” magyaráz.⁶⁸³ Ezt követően a források nem szólnak a további intézkedésekről, vagy a hadjáratról.

A hírek elmaradásából arra lehet következtetni, hogy az oszmánok elleni 1397-es fellépés nem nyert valós formát. A felsorolt forrásokból bizonyítható, hogy Zsigmond kiállt a törökkel szembeni támadó fellépés mellett. Arra a kérdésre, hogy miért maradt el a hadjárat, csak feltételezések vannak. Zsigmondnak a diplomáciai kudarcok mellett, lehet, hogy szembesülnie kellett a nemesség passzivitásával egy újabb törökkel szembeni fellépés kérdésében. A magyar társadalom, ezen belül is a nemesség, igen nehezen volt mozgósítható, erre Deér József is rámutat munkájában.⁶⁸⁴ Feltételezhetően a hadjárat meghiúsulásának egyik oka ez is lehetett. Így nem csak a diplomáciai támogatás hiányzott, hanem a belpolitikai háttér is.

A hadjárat félbemaradásának egyik pozitív oka lehetett az a kedvező külpolitikai lehetőség, mely a Lengyel és a Magyar Királyság között adódott 1397 nyarán. Július 14-én Iglón a magyar uralkodó és a lengyel király, II Ulászló és unokatestvére, Vitold litván nagyfejedelem között létrejött béke több szempontból is fontosnak tekinthető.⁶⁸⁵ A két uralkodó viszonya még 1395-ben, Zsigmond felesége, Mária királynő halála miatt kirobbant háború miatt romlott meg.⁶⁸⁶ Zsigmond kettős sikert ért el a békével, ugyanis amellet, hogy biztosítani tudta észak felől a határokat, egy támogatóra is szert tett az oszmán kérdésben. Magyar szempontból ez fontos siker, hiszen a határok biztosításával Zsigmond nyugodtabban és nagyobb erővel koncentrálnak a délvidékre. A békepontok között szereplő török elleni segítségnyújtás a déli határok megvédése mellett a nemzetközi fellépés lehetőségét is életben tartotta.

A nikápolyi csatavesztés súlyosabb hozadéka, hogy az oszmán szultán, I. Bajazid felmérhette erejét mind hadműveleti, mind harcászati szinten, és nemcsak a Magyar Királysággal, hanem Európával szemben is. A hódításairól híres szultán – nem véletlenül

⁶⁸⁰ Zichy V. 37. sz.; ZsO I. 4780. sz.

⁶⁸¹ Kanizsai János főkancellár 1387–1403 és esztergomi érsek 1387–1418 között. (Engel 1996. I. 89, 64. old.)

⁶⁸² Kővágóörsi György Kanizsai János familiárisa, ezzel együtt esztergomi várnagy 1397–1401. (Engel 1996. I. 310. old.)

⁶⁸³ ZsO I. 4807. sz.

⁶⁸⁴ Deér 1936. 14–15. old.; Hóman 1936. 354. old..

⁶⁸⁵ Engel – C. Tóth 2005. 73. old., Kronológia 235. old.

⁶⁸⁶ II. Ulászló felesége Mária húga, Hedvig volt, aki nővére halála után, mint a magyarországi Anjou-ág utolsó élő tagja jogot formált a magyar trónra. Erről bővebben lásd C. Tóth 2009. 447–485. old.

kapta a „Villám” melléknevet – tervezhetett egy esetleges Magyarország elleni felvonulást. A szultáni hadak – ahogy, arról a második fejezet vonatkozó részében már szó volt – már 1392-ben is megjelentek a magyar határon, Kevénél – bővebben a második fejezet vonatkozó részében. Bár 1392-ben a két fél között nem került sor összecsapásra, de a mostani helyzet újabb és jobb alkalmat kínált a Magyar Királyság elleni támadáshoz. A szultán ennek ellenére erejét birodalma keleti, ázsiai határaihoz vonultatta. Bajazid az anatóliai türkmén emirátusokat sorra igázta le. Az elűzött uralkodók a közép-ázsiai hódító, Timur Lenk védelmébe menekültek. Bajazid hódításaival kivívta Timur Lenk figyelmét, mely elkerülhetetlenné tette a két uralkodó összecsapását.⁶⁸⁷ Zsigmond nem láthatta tisztán a törökök szándékait. Ezért kezdte meg az 1397-es temesi országgyűlésen az ország hadügyi reformját, melynek elsődleges célja az oszmánok elleni hatásos védekezés volt.

A déli határok ez évi védelmére találhatunk utalást Zsigmond 1399. augusztus 29-én Perényi Péter részére kiállított adománylevelében. E szerint a király Perényit a szerémi vidék határára küldte ki, hogy ott az oszmán támadások ellen óvja és védelmezze a határvidéket.⁶⁸⁸ A hőstettek és a királyság érdekében tett szolgálatok felsorolása közben találkozhatunk azzal, hogy a szerémi vidék határának megóvására és megvédelmezésre küldte a király. A szerémi vidék az akkori Szerém vármegyét takarhatta, amelynek ispáni tisztségét a mindenkori macsói bán viselte. Közigazgatási fekvését tekintve területének déli szélé az egykori Macsói bánság északi határával egyezett meg, ami a királyság magyar–szerb szakának északi részét jelentette. Az, hogy ezt a szakaszt kellett az oszmánok támadása ellen megóvnia és védelmeznie, azt jelentheti, hogy ezt Perényinek mint macsói bánnak kellett megoldania. E tisztséget 1397. március 4-e és szeptember 11-e között töltötte be.⁶⁸⁹ Ezért feltételezhető, hogy a hivatkozott adománylevelben szereplő feladat Perényi Péter macsói bánságának idejével egyezhetett meg, így határvédelmi tevékenysége 1397. évre datálható.

Stiborici Stibor második havasalföldi hadjárata

A nikápolyi csatát követő gyors menekülésben Zsigmondnak és több bárójának sikerült a Dunán horgonyzó Johannita flottát elérniük. Innen az egyetlen biztonságos irányba, a Duna folyásával megegyezően a Fekete-tenger felé hajóztak. A hadjárat kudarca és a nikápolyi csatavesztés miatt kialakult helyzet gyors értékelésre szorult. Ez minden bizonnyal meg is

⁶⁸⁷ Szakály 1986. 20–21. old., Tardy 1983. 13–14. old.

⁶⁸⁸ 1399. augusztus 29. Perényi 121–122. old., 206. sz. vö. ZsO I. 670. old., 6049. sz.

⁶⁸⁹ Engel 1996. I. 29. old.

történt. Már csak azért is, mert ennek lehetett a következménye, hogy még mielőtt elérték volna a tengert a Duna deltája előtt, a király néhány báróját a királyság megóvása érdekében hazafelé indította a Havasalföldön keresztül. Csupán néhány nevet ismerünk azok közül, akik ekkor a király mellett voltak. A következő személyek jelenléte bizonyítható: Cillei Hermann,⁶⁹⁰ Garai Miklós és fivére, János,⁶⁹¹ Kanizsai István, Kanizsai János⁶⁹² és Stiborici Stibor.⁶⁹³ Változik a helyzet, ha hitelt adunk Froissart francia krónikás írásának. E szerint Zsigmond – Philibert de Naillac johannita nagymestert nem számolva – hetedmagával tartózkodott a Duna deltája felé tartó hajón.⁶⁹⁴ Ebben a kontextusban a kérdést megoldottnak is tekinthetjük, hiszen oklevelekkel hat főnemes igazolható, akik a magyar királlyal együtt menekültek el a nikápolyi csatásíkról. Mindezek ellenére élni kell a gyanúval, hogy a névsor még bővíthet. Főleg annak a tudatában, hogy egy, a csatában részt vett szemtanú, Shams al-Dīn Ibn al-Jazarī leírása szerint a magyar uralkodóval ötvenen „szöktek” meg a Dunán várakozó hajón.⁶⁹⁵ Bár Ibn al-Jazarī jelen volt a nikápolyi csatában, mégis óvatosan kell bánni az általa közölt számmal. Ugyanis egy csata forgatagában katonákat számolni igen nehéz feladat, főleg, ha az ellenfél katonáiról van szó. Froissart jelen sem volt, ő csupán elmondásokból tudta rekonstruálni a történeteket. Ezek után nehéz megmondani, hogy a két író közül kinek lehet igaza, ha csak megközelítőleg is. Azt azonban elképzelhetőnek tartom, hogy Ibn al-Jazarī a menekülők körülbelüli, míg Froissart csupán a király körüli főurakat – már akiről tudott – vehette számításba.

A felsoroltak közül Stiborról és Garai Jánosról tudható, hogy Zsigmond a királyság védelmére őket a Havasalföldön keresztül hazaindította. Erre komoly oka volt, hiszen a királyságot kisebb-nagyobb, még a nikápolyi csatavesztésből eredeztethető támadás érthette.⁶⁹⁶ Stibornak az erdélyi területek nyugalmát kellett megóvnia, fenyegette azt külső, akár belső ellenség. Utóbbival Erdély területén nem volt probléma, annál inkább előbbivel. A havasalföldi belpolitikai események továbbra sem nyugodtak, ami várható is volt, hiszen Vlad, ahogy lehetett, igyekezett elégtételt venni az elszenvedett vereség miatt. Pontosan nem tudni mi, volt az oka Stibor újbóli havasalföldi akciójának. Talán Vlad újabb betörése erdélyi területekre, Mircea segítségkérése, vagy egyszerűen csak egy megelőző

⁶⁹⁰ 1399. január 27. DL 34048

⁶⁹¹ 1406. augusztus 1. HO VII. 439. old. 401. sz.

⁶⁹² 1397. március 4. DL 87647

⁶⁹³ Wenzel: Stibor. 100. old. 65. sz., vö. ZsO 565. old., 5102. sz.

⁶⁹⁴ Froissart, 445–446. old.

⁶⁹⁵ Binbaş 2014. 169. old.

⁶⁹⁶ Szakály 1986. 21. old., Ćirković 1969. 67. old.

hadműveletről lett volna szó? Nem tudni, de biztosnak látszik, hogy Stibornak oroszlánrésze volt a Mircea és Vlad közti harcok végleges eldöntésében.

De mikor is került sor Stibor újabb hadjáratára? Emanuel C. Antoche román történész tanulmányában az 1396-os év novembere és decembere közti időszak szerepel, ami egyik megoldásnak elfogadható.⁶⁹⁷ Stibor november 13-án a Nagyszebentől 17 km-re északra fekvő Szelindeken tartózkodott,⁶⁹⁸ ami szintén alátámaszthatja az ősz végi tél eleji időpontot. Főleg, ha feltételezzük, hogy innen Nagyszebenbe ment és az Olt folyó völgyét használta felvonulási útvonalként. A Stibor tartózkodási helyeiről rendelkezésre álló adatok tovább erősíthetik ezt az időintervallumot. Ugyanis november közepétől egészen a következő év január 31-ig – ekkor kelt levele Kolozsváron⁶⁹⁹ – nincsen hollétéről információnk.

A forráshiány miatt azonban egy lehetőséggel nem érhetjük be. Stibor a már szóba került adománylevelét, amelyben ez a hadjárata is lejegyzésre került, 1397. december 8-án kapta. Nyilvánvaló, hogy a hadműveleteket valamikor ez elé az időpont elé kell helyezni. Tovább vizsgálva itineráriumát kiderül, hogy az 1397. június elejétől október közepéig tartó időszokról sem tudható semmi. Egy katonai fellépéshez talán az egyik legkedvezőbb időszak az év június-július-augusztusa, de még a szeptember is, különösen, ha a Déli-Kárpátokról van szó. Nem állítható, hogy ekkor esett meg a hadjárat, de majd négy hónapig nincsen információ az erdélyi vajdáról. Nem is beszélve arról, hogy Stibor június eleji rejtélyes eltűnését megelőzően bizonyítható, hogy több mint egy hónapot az év elején hazaérkező uralkodó környezetében töltött.⁷⁰⁰ Akadhatott megtárgyalnivalójuk: Zsigmond Konstantinápolyból hazatérve a nikápolyi kudarc dacára 1397 tavaszán már egy újabb keresztes hadjárat megszervezésén dolgozott.⁷⁰¹ Stibor havasalföldi hadjáratának okai – mint az fentebb már kiderült – nem ismertek. Ezért az sem kizárható, hogy Stibor feltételezett nyári havasalföldi hadjárata mögött ismételten egy nagyszabású oszmánellenes hadművelet ötlete állt.

A hadjárat eredményét tekintve kitalálható, hogy a magyar fegyverek hathatós segítséget nyújtottak Vlad hatalmának végleges megtörésében. Hogy erre hol került sor,

⁶⁹⁷ Antoche 2004. 105. old.

⁶⁹⁸ C. Tóth Norbert 2004. 468. old., Dvořáková 2009. 487. old.

⁶⁹⁹ Uo.

⁷⁰⁰ Pontosán nem tudni, mióta volt Stibor Zsigmond mellett. Az adatok szerint május 2–8. között már Budán tartózkodott, ahol ekkor a király is volt. Engel – C. Tóth 2005. 73. old.; DL 220248 Vö.: Máramaros 114–115. old., 65. sz.; ZsO 525. old., 4754. sz. Zsigmond a nikápolyi csatát követően Konstantinápolyba ment, ahol a bizánci császárral, II. Manuellel (1391–1425, Uralkodó, 447. old.) tárgyalt. Innen a Balkán félszigetet megkerülve 1397 januárjában tért vissza a királyságba. Kranzieritz 2012. 97–108. old.; Engel – C. Tóth 2005. 72. old.

⁷⁰¹ Bővebben: Kranzieritz 2012. 98. old.

arra részben Stibor adománylevele adhatja meg a választ. E szerint Dombovica vára alá vonult a magyar sereg, és ennek sikeres ostroma eredményezte a győzelmet. Ezt követően az erdélyi vajda a fogságba esett Vladot Zsigmond elé vitte.⁷⁰²

Az sem tudható, hogy egy döntő csata, ostrom, vagy több ütközet hozhatta-e meg a hadjárat sikerét. Így az is elképzelhető, hogy több kisebb-nagyobb összecsapásra is sor kerülhetett. Ebben az esetben a szóban forgó információk közül mindegyiknek lehet valóságalapja.

A hol és mikor megválaszolásához további források előkerülése szükséges, melyek alapján pontosítani lehet a függőben levő kérdéseket. Egy azonban biztos: Stibor vezette hadjárat hosszú évekre biztosította Mircea számára Havasalföldet – egészen 1418-ban bekövetkezett haláláig⁷⁰³ –, ezzel pedig a Magyar Királyság Erdély felőli határainak védelmét is.

A nikápolyi vereség bel-, illetve külpolitikai vetületei

Zsigmond hazatérte és a temesvári országgyűlés között eltelt időszakban meggyőződhetett arról, hogy nem csak nemzetközi, de belpolitikai szinten sincsen támogatottsága egy újabb keresztes hadjáratnak. A nikápolyi csatavesztés és ezzel a keresztes hadjárat kudarca végérvényesen tisztázta a politikai és katonai erőviszonyokat. Zsigmond és keresztesei megtapasztalhatták az Oszmán Birodalom fő mozgatórugójának számító szultáni seregnek a valós erejét, fegyelmeztségét és szervezettségét, amellyel szemben a Magyar Királyság még nemzetközi támogatással sem léphet fel támadólag. Ezért is vált szükségessé a támadó hadjáratok helyett a királyság védelmének megszervezése, ezzel együtt a hadszervezet megerősítése. Engel Pál szavaival élve „*meg kellett tanulni, mi módon lehet a török betörések szüntelen fenyegetésével „együtt élni”*”.⁷⁰⁴

Ennek első lépései között a magyar hadszervezet „modernizálására” volt szükség, vagy legalábbis ennek megkezdésére. A nikápolyi vereség sokkhatásként érte a királyságot. Ennek hatására Zsigmond és kormánya 1397 őszén Temesvárra országgyűlést hívott össze. Ezen a vármegyék nemessége is négy-négy küldöttel képviseltette magát. Az országgyűlés ténye önmagában mutatja a helyzet komolyságát, mégis a hadügy mellett belügyi kérdések is napirendre kerültek. Utóbbi a király idegen, külföldi kegyencei miatt, amelyet feltehetőleg a királyság közhangulata indukált. A legfontosabb döntések azonban

⁷⁰² Wenzel: Stibor 100–101. old., 65. sz. Vö.: ZsO I. 565. old., 5102. sz.; Chronolog. Rom. 73. old.; Constantinescu 1981. 126–127. old.; Șerbănescu 1987. 327–328. old.

⁷⁰³ Mircea 1418. január 31-én hunyt el természetes halállal. Matz 1994. 135. old.

⁷⁰⁴ Engel 1994. 276. old.

ennek ellenére is a hadügy általános reformjaira vonatkoztak. Először is felfüggesztették azt a régi szokáson alapult ősi kiváltságot, amely szerint mind a határon túlra irányuló támadó hadjárat kvázi a király és bárói magányügye, az általános felkelés intézményével pedig csakis a királyságot ért támadás esetén lehetett élni. Ezt az ősi kiváltságot a nemességnek a temesvári országgyűlés VI. cikkelye az oszmán támadások idejére felfüggesztette, így határon túlra irányuló hadjárat esetén hadba szállásra kötelezhetővé váltak.⁷⁰⁵ A magyar területek megóvása érdekében ezeket az ellenséges támadásokat még idegen földön meg kellett állítani, így óhatatlanná vált, hogy ezeknek a védelmi harcoknak egy részét határon túl kell megvívni. Ezért a törvény minden nemest arra kötelezett, hogy személyesen és bármikor parancsra vonuljon a végekre. Itt egy merőben új intézkedés is megjelenik, mégpedig, hogy a felkelt had nemcsak a király személyes vezetése alatt, hanem annak távollétében a nádor parancsnoksága alatt is működhetett. Erre szükség is volt, ugyanis az oszmán hadszervezet határok közelébe telepített irreguláris erői bármikor támadást indíthattak magyar területek ellen.⁷⁰⁶

Az oszmánok elleni határ menti harc kétségtelenül parttalannak tűnő védelmi háború volt. A törvényben foglaltak pont ezért gondolatébresztőek. Engel Pál megjegyzi, hogy a törvénnyel utólag legalizálta és a jövőre nézve pedig biztosította annak az általános felkelésnek a módját, amellyel az uralkodó és kormányzatamár az előző években – 1392-ben, majd 1394-ben, valószínűleg 1395-ben és 1396-ban – is többször élt.⁷⁰⁷ A törvény és a következő esztendőök déli eseményeit vizsgálva egyfajta kettőség figyelhető meg. Miért is? A törvény szerint az általános felkelést a király, vagy helyette a nádor vezetheti a határon túlra. Ez eddig érthető is. De akkor felmerül a kérdés, ki védi meg a határokat, ugyanis vissza és előre tekintve az időben bárókat és a déli határ menti bánokat valamint a védelemben egyre komolyabb szerepet játszó temesi ispánokat találjuk a végeken. A határvédelem legfontosabb alapelve volt, hogy az oszmán–szláv rablócsapatokat még bosnyák és szerb területeken megállítsák. Ez pedig határátlépés nélkül nem volt lehetséges, általános felkelés pedig nem volt meghirdetve, sem 1393-ban vagy 1394-ben (második fele), sem pedig 1399-ben és 1400-ban, továbbá sem a királyt, sem a nádort nem találjuk a

⁷⁰⁵ „*quibus baronum et nobilium regni nostri possessionatus secundum exigentiam status et possibilitatem virium ipsorum, scilicet de quibusvis viginti jobagionibus unum pharetrarium more exercituancium promptuare et in ipsum exercitum durante duntaxat presentem guerra paganorum secum ducere et exercituare facere teneatur.*” DRH 1301–1457. 162. old.

⁷⁰⁶ A telekkatonaságról lásd bővebben: Borosy András: A telekkatonaság és a parasztság szerepe a feudális magyar hadszervezetben. Budapest, 1971.

⁷⁰⁷ Engel 1994. 275, 277–276. old.

hadak élén. A védelemmel megbízott bárók, bánok és ispánok saját bandériumaikkal, illetve csapataikkal láthatták el feladataikat.

A magyar hadszervezet jelentős átalakuláson ment keresztül a XIV. század végére. A század nagy részében az ország haderejének gerincét a bárók bandériumai jelentették, ennek anyagi bázisát pedig a királyi várbirtokok adták. Az Anjouk idejében 150 ilyen váruralommal számolhatunk, amelyeket a bárók az egyes tisztségekkel, hivatalokkal együtt haszonélvezőként használhatták. A rendszer sajátja volt, hogy a mindenkori tisztségviselők egyben a királyság legnagyobb földbirtokosaivá váltak, ami megfelelő anyagi háttérrel teremtett minél nagyobb haderő kiállítására. Ez a helyzet a Nagy Lajos halálát követő polgárháborús időszakban gyökeres változáson esett át. Zsigmond hatalma megszilárdítása érdekében kénytelen volt a királyi várak több mint felét eladományozni. Ez a kedvezőtlen folyamat eredményezte, hogy az 1390-es évek közepére a bárók magánvagyonra lényegesen túlszárnyalta az egyes hivatalokhoz járó birtokok mértékét. Az eddigi rendszer pedig csak a királyi birtokok után kötelezte katonai állításra a bárót, magánvagyon után nem. Ez utóbbit igyekszik kiiktatni a temesvári országgyűlés, történetírásunkban csak „*telekkatonaságként*” – a törvény ilyen latin kifejezést nem tartalmaz – emlegetett rendelkezése.⁷⁰⁸

A temesvári országgyűlésen elrendelték, hogy általános felkelés esetén a nemesek ne egyedül, hanem vagyonuk mértékének megfelelő csapattal vonuljanak a királyi hadba, vagyis minden húsz jobbágyuk után íjászt is kötelesek kiállítani. Ez valószínűleg a nemesi hadba szállásának esetlegességét akarta egységes alapokra helyezni. A XIV. század folyamán a katonai vállalkozások még sokkal vonzóbbnak számítottak, hiszen az abban résztvevők nagy eséllyel zsákmányra és adott esetben királyi adományra is számíthattak. Ez az oszmánok elleni, különösen védelmi harcok, azok hosszadalmassága és veszélyessége miatt kevésbé volt vonzó. A megjelent nemesek igyekeztek kötelességüket a legköltséghatékonyabban megúszni. Ezt 1397 után már nem teheték meg, ugyanis a törvény megszabta, hogy egy-egy nemesnek mekkora létszámú csapattal kell megjelennie a királyi zászló alatt.

Kétségtelen, a temesvári országgyűlésen hozott törvények a nehézkes és költséges magyar hadszervezetet nem voltak képesek alapjaiban megreformálni, nem lett több katona, ahogy nem lett több lovas íjász sem. A déli, boszniai és szerbiai határszakaszt továbbra is az ide küldött bárók, bánok és a temesi ispánok védelmezték saját csapataikkal. Természetesen ezeket az alakulásokat csak kismértékben uraik és nagyobb mértékben a

⁷⁰⁸ Engel 1994. 277. old.

királyi kincstár finanszírozta. Ennek előteremtéséről az országgyűlés is törvénybe foglalta (LXIII. cikkely), miszerint, amíg az oszmán veszély fennáll, az egyházak jövedelmük felével adóznak erre a célra.⁷⁰⁹ Ezt az adónemet ezután a végek védelmében hajtották be egészen 1439-es eltörléséig.⁷¹⁰

Szerbia és Bosznia

Az oszmán probléma mellett Zsigmondnak foglalkoznia kellett egy másik, hasonlóan égető kérdéssel, Bosznia ügyével. A viszony rendeződni látszott Dabiša István bosnyák és Zsigmond magyar király között, ennek eredményeként értékeltük a disszertáció korábbi részében Diakóváron 1394-ben megkötött egyességet. A megállapodás legfontosabb pontja, hogy Dabiša halála után Zsigmond kapja a bosnyák koronát. A magyar uralkodó 1395-ben nem tudta érvényesíteni jogát a bosnyák trónra, más, már ismertett országos ügyek kötötték le ekkor – délen Havasalföld, északon a lengyel betörés. A keresztes hadjárat előkészületei közepette nem is tudott foglalkozni Bosznia belügyeivel. Az egyik vetülete a kérdésnek, hogy a bosnyák belpolitikát uraló nemesek igyekeztek elkerülni a magyar korona közvetlen függését.⁷¹¹

A pillanatnyi érdekek, úgy magyar, mint bosnyák részről átmenetileg ugyan, de megfelelt Dabiša felesége, Gruba Ilona (1395-1398), aki, mint régens vette át Bosznia fölött az irányítást.⁷¹² Nem lehet kétségünk afelől, hogy Ilona regnálása a magyar–bosnyák kapcsolatok terén csupán átmeneti időszak volt, egyik fél sem gondolhatta tartós megoldásnak. Dabiša felesége 1395-ben volt a megfelelő személy mind a két oldal számára, trónját ennek köszönhette. A Magyar Királyságnak ekkor a keresztes hadjárat szervezése és végrehajtása kötötte le figyelmét és erőforrásait, míg a bosnyák főuraknak, közülük is különösen Hervoja vajdának a bel- és külpolitikai útkeresés időszaka volt ez.

Ilona három éves uralkodása alatt igyekezett távol tartani magát a szomszédos országok ügyeitől és a bosnyák belpolitikára koncentrálni. Hatalmának, így politikájának

⁷⁰⁹ „*Extitit etiam per barones et nobiles regni nostri antedictos ordinatum, ut universi viri ecclesiastici mediam partem omnium proventuum ipsorum pro tuitione confiniorum dicti regni nostri durante dumtaxat guerr presenti paganorum prescriptorum dare deberent et aministrare teneantur et quod nullis regnicolarum nostrorum mediam partem decimarum quarumvis a jobagionibus eorum provenientium ipsis viris ecclesiasticis*” DRH 1301–1457. 172. old.

⁷¹⁰ Ennek az adónaemnek a történetéről lásd bővebben: C. Tóth Norbert, Lakatos Bálint, Mikó Gábor: A pozsonyi prépost és a káptalan viszálya (1421–1425). Budapest, 2014. 179–199. old.

⁷¹¹ Ezt az álláspontot erősíti meg Emir O. Filipović is. *Filipović* 2017. 123–124. old.

⁷¹² *Klaić* 1890. 225. old.; *Acta Bosnae* 58. old.; 1396. december 27. ZsO I. 506. old., 4575. sz., 1397. május 13. ZsO I. 526. old. 4768. sz., május 22. ZsO I. 527. old., 4781. sz.; *Thallóczy* 1900. 25. old.

az öt megválasztó főurak adták a támaszát, közöttük Hervoja vajdával, egészen 1398-as leváltásáig.⁷¹³

Miért kell külön figyelmet szentelni a bosnyák kérdésnek? Az tény, hogy Zsigmondnak az oszmán kérdés mellett nem lehetett ideje a boszniai problémákkal is foglalkozni. De 1398-ban kénytelen volt újra Bosznia felé fordítani figyelmét, mivel Hervoja nagyvajda, megnövekedett hatalmát kihasználva, megfosztotta Ilonát trónjától és saját emberét, Ostoja Istvánt (1398–1404)⁷¹⁴ emelte arra. Ezt még bosnyák belpolitikai ügynek is lehetne tekinteni, bár Zsigmond a már említett diakóvári egyezményben foglaltak alapján sérelmezhetett a történeteket. A magyar fegyveres fellépés nem is váratott magára, de az oka legkevésbé az előbbi egyezmény lehetett. Az indokot inkább Hervoja régi-új szövetségesei szolgáltatathatták. Feltételezhetően Ilona békésebb politikája akadályozhatta Hervoja újjáéledő nápolyi és oszmán kapcsolatait, ezért kellett elveszítenie trónját.

Hervoja külpolitikai elköteleződése magyar szempontból ismételten destabilizálta a térséget, mind politikailag, mind pedig katonailag. A bosnyák vajda 1398-ban újból Nápolyi László pártjára állt és segítséget kívánt nyújtani neki a magyar trón megszerzésében. Ettől a térségben betöltött hatalmának további gyarapodását remélte.⁷¹⁵ Ez utóbbi is nagy kihívás, de Zsigmond számára nagyobb veszélyt jelenthetett a nápolyi király oszmán irányba folytatott szövetségkeresése. Ugyanis László 1392-es és 1393-as próbálkozása alkalmával mindet bevetett a magyar koronáért, még az oszmán szultán lányának kezét is megkérte.⁷¹⁶ Pontosán nem lehet tudni, hogy a nápolyi király leánykérése mennyi nyilvánosságot kaphatott, – a velencei kormányzótanács tudott róla⁷¹⁷ – de a kapcsolattartás az oszmánokkal ismeretes lehetett. Zsigmond ezért nem tudhatta, hogy ellenfele egykori kapcsolataiból mennyit tudott átmenteni, és mit várhat újbóli feltűnésétől. A magyar külpolitikának az oszmán problémával és Bosznia újbóli zűrzavaros helyzetével együttesen kellett szembenéznie. Összességében elmondható, hogy a változások nem kedvezhettek a magyar érdekeknek, ez alapvetően tette bizonytalanná Zsigmond déli, balkáni politikáját.⁷¹⁸

⁷¹³Hervoja vajda mellett még Hranić Sandalj humi vajda és Radinović Pál kenéz is biztosította Ilona hatalmát *Klajić* 1890. 225. old.

⁷¹⁴*Mályusz* 1984. 110. old.

⁷¹⁵Hervoja Nápolyi László pártján ált 1392-ben és innen tért meg Zsigmond hűségére valamikor 1393–1394 fordulóján. *Klajić* 1890. 216–220. old.

⁷¹⁶MA 720., 742. sz.

⁷¹⁷Uo. 742. sz.

⁷¹⁸Filipović szerint is jelentős politikai változások mentek végbe a boszniai térségbe 1398-ban. *Filipović* 2017. 125. old.

II. A magyar–oszmán harcok Luxemburgi Zsigmond uralkodásának kezdetén (1389–1401) II.

A Nikápoly vára mellett kivívott győzelmet az oszmánok csak mérsékelten használták ki. Ez a csatát követő, Száva és Dráva folyó közötti térséget elért támadásukban csúcsosodhatott ki, ami inkább a már szokásosnak mondható rabló, mintsem céltudatos hódító támadás lehetett. A szultáni tervekben ekkor még nem szerepelhetett a Magyar Királyság elleni komolyabb hadjárat, legalábbis erre utal, hogy az 1396-os eseményeket követően Bajazid erőit birodalma keleti részeibe vezette újabb hódítások reményében. A Magyar Királyságnak ezt követően is a Balkán felől érkező irreguláris Oszmán csapatokkal kellett a déli határok mentén harcba szállnia.

a) Az 1398. évi hadiesemények

Az oszmánok már 1398 januárjában megjelenhettek a magyar határok közelében, de ekkor Bosznia volt a célpont. A források szerint a támadás vezetője Bajazid fia („filius Pazayt”), aki „sclavorum” szláv csapatokkal kiegészülve tört Boszniára.⁷¹⁹ A szláv kifejezés alatt feltételezhetően elsődlegesen szerbeket, de akár bolgárokat is érthettek, előbbieket 1389-es rigómezei csatát követően, míg utóbbiak az 1390-es évek első felében több lépcsőben váltak oszmán vazallussá.⁷²⁰ A pusztítás mellett az oszmánok jelentős embertömegeket is elhurcoltak rabszolgának.⁷²¹

A Boszniát ért támadásra reagálhatott a Magyar Királyság is. Az első perhalasztás január 15-én kelt az oszmánok elleni hadba vonulás miatt.⁷²² Gersei Pető fia, János egy február 16-án kelt oklevél szerint az oszmánok ellen indított királyi hadjárat miatt távol volt.⁷²³ Egy másik február 19-én kelt oklevél tanúsága szerint Rakamazi Illés fia, László és Tėti Lukács fia, Gábor kap halasztást – Hamvazószerda nyolcadáról (február 27.) Böjtközép nyolcadára (március 20.) –, mivel királyi haddal az alsó részeken

⁷¹⁹ Erről egy 1398. január 13. kelt oklevél beszél „*magna quantitate Turchorum et sclavorum intravit Bossinam et fuit depraedatus*” – Medo Pucić: Spomenici srbski od 1395 do 1423 to jest pisma pisana od Republike Dubrovačke. I–II. köt. Belgrad, 1858–1862. I. Primj II., Erről a támadásról legutóbb Emir O.Filipović: The Ottoman–Serbian Attack on Bosnia in 1398. című munkájában írt. Filipović 2017. 119–125. old.

⁷²⁰ A rigómezei vereséget követően a szerb uralkodó, Lazarevics István (1389–1427) kénytelen volt elfogadni az oszmán fennhatóságot. Ennek megfelelően minden jelentősebb hadjáratára elkísérte a szultánt – ide érte a nikápolyi csatát is. Később, a Török Birodalom sz.ára súlyos vereséggel véget érő 1402-es ankarai csatában is jelen volt Lazarevics és kontingense.

⁷²¹ Klaić 1890. 226. old., 2. jegyz.

⁷²² „*nobis propter motum presentis exercitus contra Turcos habitum*” Smičiklas 311.old., 206. sz.

⁷²³ 1398. február 16. ZsO I. 573. old., 5189. sz.

tartózkodnak.⁷²⁴ Április 16-án a király Kisvárdai Zsigmondnak perét halasztja el a jelenlegi hadjárattal indokolva.⁷²⁵

Zsigmond okkal tarthatott a nikápolyi vereséget követően attól, hogy Bajazid szultán jelentősebb erőket küld a Magyar Királyság ellen. Ennek köszönhető, hogy maga Zsigmond is a térségben, elsősorban a magyar–bosnyák határhoz közeli településeken tartózkodott 1398 elején.⁷²⁶ Jelenlétének kettős célja lehetett. Egyfelől egy esetleges oszmán betörés alkalmával személyesen kívánt hadai élére állni. Másfelől figyelemmel kísérhette a boszniai eseményeket, és ezzel a térség politikájának alakulását is. Mégis feltételeznünk kell, hogy a déli határok védelme ekkor sem csupán a boszniai, hanem a magyar–szerb határszakaszra is kiterjedt. Legalábbis erre utal az az április 29-én kelt oklevél, amely szerint Gersei Pető fiai, János és Tamás királyi szolgálatban Keve révénél hadban tartózkodtak.⁷²⁷ Gersei Jánosról tudható, hogy az év első hónapjait az oszmánok ellen indított királyi hadban töltötte, ez már fentebb kiderült. Az uralkodó itineráriumában rendelkezésre álló adatok között nem szerepel Keve, sőt, szerb határhoz közeli település sem. Ennek kapcsán több dologra is gondolhatunk. Legkézenfekvőbb, hogy Zsigmond megosztotta erőit, mint ahogy azt tette 1391-ben is. Másodszor, ami katonailag indokolt lépés lett volna, a természetes akadályt és egyben határt is képző Dunán a jelentősebb átkelőket csapatokkal való megfigyeltetése, ellenőrzése, vagy esetleg, ha megfelelő létszámú erő ált rendelkezésre, akkor lezárása. A rendelkezésre álló adatokból nem derül ki, hogy ezek mekkora magyar erők lehetettek, így csak találgatni tudjuk, miért is tartózkodhatott Gersei Pető fiai Kevénél.

Az oszmánok hírére történő mozgósítást óvintézkedésnek is lehetne tekinteni, hiszen nagyobb összecsapásról, vagy ellenséges betörésről nem szólnak a források. De azt kijelenteni, hogy kisebb–nagyobb rablócsapatok nem jutottak magyar területekre és nem került sor fegyveres összecsapásra, könnyelműség lenne. Különösen úgy, hogy a király a boszniai határhoz közeli Újlakon május 5-én Marcali Miklós temesi ispánt, május 9-én Pósa fi (szeri) Pétert részesítette adományban. Előbbi az oszmánok ellenében az ország védelmében, míg utóbbi az ország végvidékeinek állandó védelmében szerzett érdemeiért

⁷²⁴ 1398. február 19. ZsO I. 573. old., 5190. sz.

⁷²⁵ 1398. április 16. ZsO I. 5277.; „*propter presentem nostram expeditionem exercitualem*” Zichy V. 61. old., 58. sz.

⁷²⁶ Engel – C. Tóth 2005. 74–75. old.

⁷²⁷ 1398. április 29. ZsO I. 583–584. old., 5297. sz.

kapott jutalmat.⁷²⁸ Ez még nem bizonyít semmifajta összeütközést, de mutatja a déli határok fegyveres védelmének fontosságát.

Hadjárat Hervoja bosnyák vajda ellen

Zsigmond az oszmán támadás közvetlen veszélyének enyhülése ellenére továbbra is a déli végeken maradt. Feltételezhetően a boszniai események kötötték le figyelmét, hiszen ebben láthatott alkalmas pillanatot érdekei érvényesítésére és aggasztó jeleket is Nápolyi László újbóli feltűnésében.⁷²⁹ Az oszmán támadás ráadásul megrendítette Ilona hatalmát. Ennek eredménye, hogy ezen év májusában Hervoja vezetésével a főurak Ostoja Istvánt⁷³⁰ választották meg királynak. A királyi cím tovább gyengült és névlegessé vált, hiszen az igazi hatalmat Hervoja gyakorolta Bosznia felett. Ragusa városának Hervójához 1400. április 8-án küldött levele is erről tanúskodik. Ebben a városállam tagadja az oszmán követek feltartoztatását.⁷³¹ A vádat eredetileg Ostoja király fogalmazta meg, de Ragusa mégis Hervójánál magyarázkodott. Ez egyfelől a bosnyák vajda hatalmára, másfelől az oszmánokkal fenntartott közvetlen kapcsolataira utal. Összegezve elmondható, hogy Hervoja ekkor irányítása alatt tartotta a bosnyák királyt, szövetségese volt Nápolyi Lászlónak és az oszmánokkal is jó kapcsolatot ápolt. Ez utóbbival biztosította Bosznia határait és saját nyugalmát. Így nagyobb erővel tudott Nápolyi László segítségére lenni a magyar trón megszerzéséért folytatott küzdelemben. A felsoroltak alapján Zsigmondnak több oka is volt a térség eseményeit – főleg a boszniait – folyamatosan nyomon követni.

Az 1398. évi Bosznia elleni hadjárat ismert, de részletes elemzése még nem történt meg. Jelen magyar akció rekonstruálását a perhalasztások mellett Zsigmond itineráriuma is segíti. A hadjáratra való felkészülés már nyár elején megkezdődött, ezt bizonyítja Zsigmond június 2-án Trau városához írt levele, melyben számszeríjászok küldésre szólítja fel a várost. A levélből kiderül a katonai akció tervezett iránya is, Traunak Dubica felé kellett küldenie a kért csapatokat.⁷³² Zsigmond támadási útvonala Orbászvásárhely vára felé irányult. Az irányt Hervoja terjeszkedése szabhatta meg. Dubica és Orbász vármegye a Magyar Királyság instabil részét alkotta. Ennek oka a földrajzi elhelyezkedéséből is fakadt, ugyanis a két szóban forgó vármegye a Száva és annak mellékfolyója, az Una alkotta

⁷²⁸ 1398. május 5. ZsO I. 584. old., 5302. sz.; május 9. ZsO I. 585. old., 5310. sz.

⁷²⁹ Engel 2003.b. 503. old.; Teke 2009. 413. old.

⁷³⁰ Mályusz 1984. 110. old.

⁷³¹ A török követség feltartoztatásával Ostoja bosnyák király vádolta meg Raguzát „*Ostojam Bosnae regem omnino iniuste conqueri ob turcicos legatos in prosequendo suo itinere impeditos*” 1400. április 8. Acta Bosnae 62. old., ZsO II/I. 28. old., 190. sz.

⁷³² 1398. június 2. Fejér X/2. CCCI. sz. 563–565. old., vö. ZsO I. 589. old., 5342. sz.

háromszögben helyezkedett el. Északról és nyugatról Magyarországgal, délről és keletről a Boszniai Királysággal volt határos.

Orbász vára valamikor 1398 elején kerülhetett Hervoja fennhatósága alá.⁷³³ Visszafoglalására a király vezetésével a magyar hadak július második felében Orbász vármegyébe nyomultak.⁷³⁴ A vártól (Orbászvásárhely) augusztus közepén vonulhattak el. Zsigmond augusztus 13-án írt levelének keltezési helye még a vár melletti tábor. Augusztus 17-én már a Dubica vármegyei Gredára, és még aznap Dubica várába érkezett a király.⁷³⁵ Érdekessé akkor válnak az előbbi tények, amikor Orbász várának további sorsára pillantunk és kiderül, hogy később, 1412-ben Hervoja visszaadását ígéri, majd 1413-ban kerül újra a magyar korona fennhatósága alá.⁷³⁶ Egyértelműen kiderül, hogy az 1398-as ostrom magyar részről kudarccal zárult, ami más kontextusba helyezi a király akkori tartózkodási helyeit és azok időpontját. Az a tény, hogy a király egy napon – augusztus 17-én - kiadott okleveleinek két keltezési helye van, nagyfokú sietséget mutat. Mi történhetett, ami ezt indukálhatta? Kézenfekvő felvetés lehet a különböző, magasabb prioritást élvező hadászati, – a királyságot nagy erejű ellenséges támadás érte, belső fegyveres konfliktus – vagy hadműveleti – súlyos embervesztés, élelmiszerhiány, felmentő csapatok – kihívás, vagy éppen az itt beállt kedvezőtlen változások. Erre a választ Bebek Imre dalmát–horvát és szlavón bán⁷³⁷ és vránai perjel⁷³⁸ 1402. július 10-én kelt levelében foglaltak adhatják meg. Eszerint miután Zsigmond elhagyta Gredát, Hervoja elfoglalta Dubica vármegyét.⁷³⁹ Mivel a rendelkezésre álló okleveles anyagban nincsen nyoma annak, hogy Orbász várának ostromát, ha csak átmenetileg is, de siker koronázta volna, ezért a magyar hadak visszavonulásával célszerű számolni.

Az uralkodó sietsége ellenséges felmentő csapatokat feltételez. Hervoja és hadai fegyveres fellépése nem merült ki Orbász várának felmentésében, ezt a fent hivatkozott levél is erősíti. A magyar hadakat nagyobb támadás, vagy az ellenség közeledtének híre vagy annak nagy száma kényszeríthette visszavonulásra. Az sem zárható ki, hogy Hervoját már ekkor csapatokkal támogatták az oszmánok, ami további erősítése lehetett a támadó bosnyák erőknek.

⁷³³ Engel 2003.b. 506. old.

⁷³⁴ Engel – C. Tóth 2005. 75. old.

⁷³⁵ Engel – C. Tóth 2005. 75. old.

⁷³⁶ Engel 1996. I. 381. old.

⁷³⁷ Engel 1996. I. 19, 25. old.

⁷³⁸ Engel 1996. I. 19, 25. old.

⁷³⁹ 1402. július 10. Alsó-szlavóniai 122 – 123. old. LXXXII. sz. „*tamen quia mox post vestre celsitudinis de ipsa Greda recessum, prodicionis filius Herwoya wayvoda cum ceteris sibi adherentibus Boznensibus comitatum de Dubicha manu violenta indebite occupans*”; Acta Bosnae 66. old.

Az itinerárium alapján Zsigmond következő, bizonyított tartózkodási helye Kutina augusztus 23-án.⁷⁴⁰ Bebek Imre leveléből kiindulva okkal feltételezhető, hogy Zsigmond Dubicából is igyekezett továbbállni, ha nem is 17-én, de utána biztos, hiszen Hervoja serege közel lehetett. Klaić kutatása szerint „*Hrvoja pedig utána* [ti. Zsigmond után] *nyomult a Dubicza zsupánságba és ezen a Száva és Unna közt elterülő háromszöget a boszniai államhoz csatolta*”.⁷⁴¹ Dubica vármegyének azon kisebb része, mely az Una folyón átnyúlik Szlavóniába, valószínűleg magyar fennhatóság alatt maradt. A források nem beszélnek arról, hogy Hervoja, vagy serege átlépte volna az Una folyót, amely ezután a természetes határt képezte a Magyar Királyság szlavón és horvát területei és Bosznia között egészen 1413-ig. Feltételezhető, hogy a bosnyák törekvések a két állam határát a Száva és az Una folyó vonalában határozhatták meg, ami egyben természetes védvonalnak is számított.

A hadjárat kapcsán szólni kell a résztvevő személyekről. A rendelkezésre álló források azonban szűkszavúan nyilatkoznak. Az a tény, hogy abban Zsigmond személyesen részt vett, már feltételezi, hogy a királyi bandérium is jelen lehetett – bár létszámban erősen megcsappanhatott 1396-ban. Ezt erősíti Zsigmond 1398. augusztus 17-én kelt halasztó levele, melyet udvari lovagja, Bátmonostori Töttös László részére állíttatott ki, aki vele volt.⁷⁴² A források közül kiemelendő Zsigmond Trau városához intézett levele. Ennek kapcsán valószínűsíthető, hogy traui gyalogos csapatok is részt vettek a hadjáratban. A levélben elsősorban számszeríjászok „balistis” vannak említve, de ezek mellett más fegyverzetű egységek is felvonulhattak. Az előbbieket mellett a forrás lovasokról „equis” és lándzsásokról „hasta” is említést tesz.⁷⁴³ A felsoroltak mellett könnyelműség lenne nem feltételezni azt, – bár források nem erősítik meg – hogy a magyar király más városi, esetleg megyei mozgósításokat is igénybe vehetett.

Magyarország Történeti Kronológiájának vonatkozó része szerint a hadjárat 1398. július–augusztus hónapban zajlott le.⁷⁴⁴ Zsigmond bizonyíthatóan július 20-tól augusztus 13-ig tartózkodott Orbász vára közelében.⁷⁴⁵ Ez minden bizonnyal az Orbász vára elleni hadműveleteket lefedő időszak. A katonai kudarc és az év további eseményeinek tanúsága szerint Zsigmond nem tudta érvényesíteni érdekeit Hervojával szemben.

⁷⁴⁰ Engel – C. Tóth 2005. 75. old.

⁷⁴¹ Klaić 1890 232. old.

⁷⁴² 1398. augusztus 17. Zichy V. 84.

⁷⁴³ 1398. június 2. Fejér X/2. CCCI. sz. 563–565. old., vö. ZsO I. 589. old., 5342. sz.

⁷⁴⁴ Benda 1986. 235. old.

⁷⁴⁵ Engel – C. Tóth 2005. 75. old.

A boszniai hadjárat utáni határhelyzet

A sikertelen boszniai akciót követően a határok védelme továbbra is fegyveres jelenlétet kívánt. A királyi itinerárium szerint Zsigmond október végéig maradt a déli végeken, nehéz elképzelni, hogy ennek a tartózkodásnak ne a határ menti védelemhez legyen köze.⁷⁴⁶ Ezt a feltevést támasztja alá Zsigmond november 5-én Bácsón kiadott oklevele, amelyben a feleszi és jászói prépostokat sürgeti annak az ezer aranyforintnak az átadására, amelyről a temesi ispánokkal megegyeztek. A felszólításnak indoka, hogy Csáki Miklós és Marcali Miklós ispánoknak nagy szükségük van az összegre a királyság határainak őrzése és védelme érdekében.⁷⁴⁷ Zsigmond 1399. január 25-én Ung vármegye ispánjához, Perényi Miklóshoz és alispánjához, Leszteméri Miklós fia, Jánoshoz kelt levelében arról panaszkodott, hogy az ország már hosszabb ideje szenved az oszmánok és a hozzájuk csatlakozók pusztításaitól, ami miatt gyakran a végvidékek védelmére volt kénytelen vonulni.⁷⁴⁸ Az előző év nagy részét emiatt tölthette a déli határszakasz közelében.

A védelem a boszniai és a szerb határszakaszra terjedhetett ki, az alábbi perhalasztásokból is ez olvasható ki. A boszniai hadjárat okán szeptember 18-án kiadott ügyet vízkereszt nyolcadára (január 13.) halasztották.⁷⁴⁹ November 4-én a Rozgonyiak familiárisa Becske fia, Miklós kap halasztást a boszniai hadjáratban való részvételre hivatkozva.⁷⁵⁰ Homonnai János fiai, János és Miklós és Csicseri Ormos Pál perét november 6-án vízkereszt nyolcadára (január 13.) halasztották, mivel a boszniai hadjáratba mentek.⁷⁵¹ Garai Miklós december 18-án kelt oklevele szerint vele együtt a Bosznia elleni seregben tartózkodtak Cirkona János fiai, Miklós és László, valamint Martinoch Péter fia, Simon és Valentin fia, János.⁷⁵² A boszniai hadjáratban való részvétel miatt még a következő év elején is pereket halasztottak. Január 20-án vízkereszt nyolcadáról (január 13.) böjtközép nyolcadára (március 12.),⁷⁵³ míg 21-én vízkereszt nyolcada utáni hétfőről (január 20.) a húsvét utáni nyolcadot követő hétfőre (március 17.) halasztották.⁷⁵⁴ A fenti iratok ugyan

⁷⁴⁶ Engel – C. Tóth 2005. 75. old.

⁷⁴⁷ „pro custodia et tuitione confiniorum regni nostri” 1398. november 5. ZsO I. 612. old., 5559. sz.

⁷⁴⁸ 1399. január 25. ZsO I. 627–628. old., 5683. sz., Engel 1996. I. 220. old.

⁷⁴⁹ „eo quod ipsum versus partes Bozne asserantur exercitualmente fore profecturum” 1398. szeptember 18. Smičiklas XVIII. 368. old., 253. sz.

⁷⁵⁰ „eo quo in regium exercitum versus Bosnam iuisset militatum” – Fejér X/2. 618–619. old., CCCXXIV. sz., vö. ZsO I. 512. old., 5557. sz.

⁷⁵¹ 1398. november 6. ZsO I. 612. old., 5561. sz.

⁷⁵² „hic in presenti exercitu vna nobiscum existant de presenti, ideo ipsos ab itinere presentis exercitu contra Baznem” 1398. december 18. Smičiklas XVIII. 405. old., 283. sz.

⁷⁵³ 1399. január 20. Smičiklas XVIII. 411–412. old., 290. sz.

⁷⁵⁴ 1399. január 21. Smičiklas XVIII. 412–413. old. 291. sz.

Garai Miklós dalmát–horvát és szlavón bán nevében keltek, de nem jelenlétében, ezért ezeket vicebánja, tapsonyi Antimus János – kőrösi és zágrábi ispán – erősítette meg.⁷⁵⁵

Az előbbi oklevelek a Bosznia elleni hadjáratot hozták fel halasztási indoknak, de a már fentebb hivatkozott november 5-i királyi oklevélben foglaltak is azt a gyanút ébresztik, hogy a szerb határszakaszon is folytak határvédelmi hadműveletek, amelyeket a két temesi ispán, Csáki és Marcali Miklós irányíthatott. Egy november 8-án keltezett, és a leleszi konventhez szóló vizsgálati felszólítás szerint Gyulaházai László fia, András a temesi ispánok oklevelével nyert perhalasztást vízkereszt nyolcadára (január 13.), amely szerint a királyság alsó részeinek szolgálatában és őrzésével elfoglalt. Ez esetben felmerült a gyanú, hogy a nevezett személy nem tett eleget az iratban foglaltaknak.⁷⁵⁶ A forrásból egyúttal asszociálhatunk arra, hogy a temesi ispánok nem ebben az egy esetben adhattak ki ilyen indokkal oklevelet és kaptak az ezt bíró személyek ügyükben halasztást.

A védelmet 1398-ban a boszniai határszélen Garai Miklós dalmát–horvát és szlavón bán, míg a szerb szakaszon a Csáki és Marcali Miklós temesi ispánok szervezhatték október végéig királyi jelenlét mellett.

c) Az 1399. évi hadiesemények

Oszmán elleni akciók

A déli határszakasz védelmét szolgáló kisebb–nagyobb fegyveres összecsapásokat nehéz időhöz kötni, így évekhez is. Ez látszik az 1398. évi események kapcsán, ugyanis a források alapján joggal feltételezhető, hogy a hadi események még 1399 elején is folytatódtak. Garai Miklós dalmát–horvát és szlavón bán 1398. december 18-án kelt levele még arról tanúskodik, hogy a déli végeken hadban van.⁷⁵⁷ Majd Garai Miklós bán nevében 1399. január 20-án és 21-én még a boszniai elleni seregben való elfoglaltság miatt keletkezik perhalasztó oklevél.⁷⁵⁸ Maróti János macsói bán január 24-én Jenkei Pál fia, László és István és Garai István fia, Pál fia, László és Dezső perében ad halasztást böjtközép nyolcadára (március 12.), mivel Garai Miklóssal királyi szolgálatban vannak

⁷⁵⁵ „*Presentes autem, absentibus sigilis nostris, sigilo magistri Iohannis, filii Anthimi, vicebani et comitis nostri [Zagra]biensis*” 1398. szeptember 18. Smičiklas XVIII. 368. old., 253. sz., 1399. január 20. Smičiklas XVIII. 411–412. old., 290. sz.; január 21. Smičiklas XVIII. 412–413. old. 291. sz.

⁷⁵⁶ „*in servitiis et custodia confiniorum regni nostri partium inferiorum*” 1398. november 8. ZsO I. 613. old., 5568. sz.

⁷⁵⁷ 1398. december 18. Smičiklas XVIII. 405. old., 283. sz.

⁷⁵⁸ 1399. január 20. Smičiklas XVIII. 411–412. old., 290. sz., január 21. Smičiklas XVIII. 412–413. old. 291. sz.

Horvátországban.⁷⁵⁹ Ezek alapján feltételezhető, hogy a hadi helyzet még indokolta a fegyveres jelenlétet a boszniai határszakaszon.

A következő hasonló indokkal kiadott iratok februárban keltek. Sárói László fia, Cseh Péter február 11-én kap ügyében Keresztelő Szent János nyolcadára (július 1.) halasztást, azzal, hogy az oszmánok elleni hadba készül.⁷⁶⁰ Bátmonostori Töttös László perét február 17-én Vízkereszt nyolcadáról (január 13.) Nagyböjt nyolcadára (március 12.) halasztja, mivel a végvidékek védelmében elfoglalt.⁷⁶¹ Ez is azt erősíti, hogy a déli területeken folyamatosan folyhattak a harcok, hiszen Bátmonostori Töttös László már ügyének tárgyalásának eredeti időpontján, január 13-án sem jelenhetett meg, ami arra utalhat, hogy már akkortájt a déli területek érdekében tevékenykedhetett.

Bajazid szultán 1396-ot követően figyelmét keletre fordította, ahol több sikeres hadjáratot is magáénak tudhatott 1399-re. Látszólag nyugati, európai és főként a Magyar Királysággal szembeni aspirációk nem mutatkoztak cselekedetiben. Bár ebben Zsigmond és vazallusa, I. Mircea havasalföldi vajda nem lehetett maradéktalanul biztos, hiszen a kisebb-nagyobb oszmán csapatok rabló, fosztogató támadásai folyamatosan nyomás alatt tartották a Magyar Királyság és a Havasalföld déli területeit. A szultán keleti expanziójának sikerei és további tervei ismeretében kérdésessé válik Mircea vajda 1399. március 16-án Zsigmond magyar királyhoz intézett levele. A dokumentum eredetije nem áll rendelkezésre, szövegét azonban Zsigmond erre reagáló március 23-én kelt parancsa megőrizte. A március 16-ai vajdai levél szerint az oszmán szultán nagy sereget gyűjtött Hadrianopolisban (a mai Törökország területén található Edirne városával azonos) és azt személyesen fogja vezetni („*quod Bayzat Turchorum dominus cum maximo exercitu in civitate Andrinopolis sit personaliter*”). A havasalföldi vajda az oszmán támadás kivédésére segítséget kért a magyar uralkodótól, véleménye szerint ugyanis az oszmán sereg a Duna vonalát öt nap alatt könnyűszerrel elérheti.⁷⁶² Utóbbi tény elsősorban Mircea vajda számára jelenthetett közvetlen fenyegetést, hiszen Havasalföld a Magyar Királysággal szemben a vajdasággal sokkal hosszabb határszakaszon – Szörény várától egészen a Duna deltájáig – érintkezett az Oszmán Birodalommal.

⁷⁵⁹ 1399. január 24. ZsO I. 627. old., 5681. sz.

⁷⁶⁰ 1399. február 11. ZsO I. 631. old., 5706. sz.

⁷⁶¹ „*in custodia confinium regni foret occupatus*” 1399. február 17. ZsO I. Zichy V. 100–101. old., 90. sz., vö. ZsO I. 632. old., 5719. sz.

⁷⁶² 1399. március 23. ZsO I. 637–639. old., 5769. sz., Tropković 1959. 115. old.

Mircea vajda Kisnikápolyból (ma Turnu Măgurele, Románia) küldte a levelet, az oszmánok pedig Edirnében (Hadrianopolisban)⁷⁶³ gyülekeztek. A két város közötti távolság kb. 340 km. A vajda folyamatosan figyelemmel kísérhette az oszmán belügyeket – kereskedőin és kémein keresztül, – talán jobban is, mint a magyar uralkodó. Mégsem gondolható, hogy Zsigmond ne rendelkezett volna információval az oszmánokról. Csak magyar szemszögből más aspektusok is közrejátszottak, több irányba kellett informálódnia a királyi udvarnak. Itt kiemelendő a boszniai rész, mivel itt Hervoja nagyvajda már 1398 nyaratól oszmán támogatással bírt, ráadásul a magyar trónra jogot formáló Nápolyi László fő támasza volt a bosnyák, horvát, dalmát térségben.⁷⁶⁴

Mindesetre Zsigmond hitelt adott az oszmán fenyegetésről érkezett híreknek, sőt, a havasalföldi vajdának a megsegítésre küldendő sereg szervezését is megkezdte. Ennek érdekében március 23-án magához rendelte Pásztói Miklós volt országbíró,⁷⁶⁵ akinek meghagyta, hogy azonnal induljon Váradra, ahová maga is menni fog. A szóbanforgó oklevélben a keltezési hely nincsen feltüntetve, viszont kiadásának dátuma – március 23. – alapján azonosítható, hogy Zsigmond Kassán volt, ahol március 14. és 31. között tartózkodott.⁷⁶⁶ E szerint Mircea vajda figyelmeztető levele is az észak-magyarországi városban érthette. Ígérete ellenére azonban Kassáról⁷⁶⁷ nem Váradra ment, sőt, a rendelkezésre álló információk szerint 1399-ben egyszer sem fordult meg a városban. E mögött nem az uralkodó ügy iránti közömbösségét kell sejteni. Figyelembe véve, hogy Bajazid szultán az 1399. év majd egészét birodalmának keleti irányú kiszélesítésén fáradozott, valamint, hogy az oszmánok igyekeztek elkerülni a kétfrontos lekötöttséget, csoda lett volna, ha az európai területen nagyobb expanzióba fogtak volna ekkor. Amennyiben Edirnében tényleg gyülekeztek hadak, ami nem zárható ki, az szinte biztos, hogy nem szultáni volt. Ezért sem értesülhetünk nagyobb királyi, vagy más bárói részvétellel történő oszmán elleni felvonulásról.

A perhalasztások azonban nem maradtak abba. Bebek Detre nádor április 30-án királyi rendeletre Keresztelő Szent János nyolcadára (július 1.) az oszmánok elleni hadjárat

⁷⁶³ Mircea vajda Kisnikápolyban tartózkodott, amikor levele kelt „[...] *iuxta parvam Nikopolim* [...]” 1399. március 23. DL 42705, vö. ZsO I. ZsO I. 637–639. old., 5769. sz.

⁷⁶⁴ „[...] *quod Herwoya Vajuoda, veluti perfidus alumaus, proditiōnis ductus malignitate, nostrorum immensorum regalium beneficiorum immemor, se ipsum in coetum infidelium crucis Christi, Turcorum videlicet, connumerare et coadunare, nostrique et sacrae nostrae coronae regiae fideles, in regno Bosnae existentes, offundere et expugnare proponeret toto nisu* [...]” Fejér X. 2. 563–565. old., CCCI. sz.; Klaić 1890. 232. old.

⁷⁶⁵ Pásztói János 1395–1397 között töltötte be az országbírói tisztséget Engel 1996. I. 9. old.

⁷⁶⁶ Engel – C. Tóth 2005. 76. old.

⁷⁶⁷ Kassán utoljára március 31-én mutatható ki, Rudabányán április 6-án, Miskolcon április 9-én, míg Visegrádon először április 17-én. Engel – C. Tóth 2005. 76. old.

miatt ad halasztást.⁷⁶⁸ Ez még akár meg is felelhetne a Mircea vajda figyelmeztetésére indított mozgósításnak, de tekintve az alábbi okleveleket, inkább a szokásos határvédelmi feladatok állhattak a fenti perhalasztás mögött. A király május 27-én Bátmonostori Töttös László perét Szent Mihály nyolcadára (október 6.) halasztotta az oszmánok és más, a királyság ellenségei ellen történő hadbavonulása miatt.⁷⁶⁹ Bátmonostori Töttös László egy másik ügyét május 30-án Szent György nyolcadáról (május 1.) Szent Mihály nyolcadára (október 6.) halasztotta az országbíró, Szécsényi Frank, mivel királyi haddal az oszmánok ellen vonul.⁷⁷⁰ A nádor, Bebek Detre, május 30-án Szabolcsi Fuló Fábiánnak és Jakabnak a perét halasztja Szent Mihály nyolcadára (október 6.), mivel királyi haddal Boszniába mennek.⁷⁷¹ A nádor ugyanezen a napon Bátmonostori Töttös László két perét Szent György nyolcadáról (május 1.) Szent Mihály nyolcadára (október 6.) halasztotta, mivel királyi haddal a török ellen megy.⁷⁷² A nádor június 2-án alsólendvai Bánfi István fia, László perét Keresztelő Szent János nyolcadára (július 1.) halasztotta, mivel királyi haddal Boszniába megy.⁷⁷³ A nádor június 2-án Kisvárdai Mihály és Pelbárt, míg június 3-án Károlyi Menhárd fia, András és László perét halasztja Szent Mihály nyolcadára (október 6.), mivel királyi haddal a török ellen mennek.⁷⁷⁴ Ezek az intézkedések feltehetőleg már a szokásosnak számító déli határszakaszok védelmében történtek, nagyobb akcióról, oszmán vagy bosnyák támadásról nem szólnak a források.

Prokop morva őrgróf elleni fellépés

A déli végek viszonylagos nyugalomát mutatja, hogy a király figyelmét másfelé, a Luxemburgi családban uralkodó viszály felé fordíthatta, amelybe érdekei megvédése miatt 1399-ben fegyveresen is beavatkozott. Zsigmond elsődleges célja az volt, hogy bátyja, Vencel német királlyal szemben megszerezze a cseh koronát. Vencel a cseh főurakkal került szembe, amikor azok ellenállást tanúsítottak apja, IV. Károly német-római császár

⁷⁶⁸ 1399. április 30. ZsO I. 645. old., 5833. sz.

⁷⁶⁹ „*nostra maiestate in expeditionem nostram exercituaem in proximiori deo propicio contra Turcos et alios regni nostri emulos*” 1399. május 27. CDS XVIII. 442. old., 311. sz., vö. ZsO I. 650. old., 5877. sz.

⁷⁷⁰ „*in regium exercitum contra thurcos motum se asseruissent profecturum*” Zichy V. 109–110. old., 98. sz., vö. ZsO I. 651. old., 5883. sz.

⁷⁷¹ „*in exercitu regio versus regnum Bozne se asseruissent profecturos*” Sztáray II. 16. old., XIII. sz., vö. ZsO I. 651. old., 5881. sz.

⁷⁷² „*in regium exercitum contra thurcos motum se asseruissent profecturum*” 1399. május 30. Zichy V. 109–110. old., 98. sz., vö. ZsO I. 651. old., 5883. sz.; Zichy V. 110. old., 99. sz., vö. ZsO I. 651. old., 5884. sz.

⁷⁷³ 1399. június 2. ZsO I. 651. old., 5891. sz.

⁷⁷⁴ „*in regium exercitum contra turcos instaurandum se asseruissent profecturos*” 1399. június 2. Zichy V. 111–112. old., 101. sz., vö. ZsO I. 651. old., 5892. sz.; „*in regium exercitum versus turcos motum instaurandum se asseruissent profecturos*” 1399. június 3. Károlyi I. 499. old., CCCI. sz., vö. ZsO I. 651. old., 5895. sz.

alatt megszokott királyi hatalomgyakorlással szemben. A viszály már 1393-ban kiéleződött, ekkor Zsigmond III. Albert osztrák herceggel, Vilmos meissenai és Jodok morva örgróffal szövetségre lépve a cseh főurak törekvései mellé állt. A konfliktus folyamán Vencel császári fogságba is került (1394. május 8.–augusztus 2.). A magyar király ekkor még igyekezett pártatlan maradni. A felek közötti óvatos lépegetéseinek köszönhetően, hogy bátyja őt jelölte ki koronája örökösévé (1396. március 1.), a német-római császárság pedig vikáriusává (1396. március 19.). Vencel és a cseh főurak között a feszültség azonban csak nagyon lassan csillapodott. Zsigmond ezt és Vencel kilátástalan cseh belpolitikáját látva elérkezettnek látta az időt, hogy érdekei védelemében fegyveresen lépjen fel bátyja és szövetségesei ellen. Az ügynek nem volt nehéz megnyernie családon belül unokatestvérei közül Jodok morva örgróft, akinek nem kevesebbet, mint örökös nélkül halála esetén a magyar koronát ígérte. A másik örgróf, Prokop szinte kötelezően Vencel oldalára állt, ami nem is csoda, hiszen a két fivér sosem fért meg egymás mellett.⁷⁷⁵

A magyar uralkodó Jodok örgróffal kötött szövetségének másik nyomós oka lehetett az alábbi oklevélben fennmaradt, eddig kevésbé ismert északról érkező 1397-es betörés. Cikó István egri püspök és Pásztói János országbíró, valamint Bebek László volt abaúji ispán 1397. január 30-án Kassa városának írt leveléből értesülhetünk arról, hogy Prokop örgróf László opuliai herceggel és más cseh szövetségeseikkel a napokban betörték Turóc és Liptó vármegyékbe, Likava várát megostromolták és elfoglalták, most pedig folytatják útjukat Szepes megye, illetve a Magyar Királyság más részei felé.⁷⁷⁶ A szövetségekötés egyik indokaként, de az 1399. évi események tárgyában is fontos az előbbi oklevél, ugyanis az ebben megnevezett Likava nem az egyedüli vár volt, amit 1397-ban Prokop örgróf megszerezhetett. Egy másik Liptó vármegyei vár, Nagyvár is ekkor eshetett el, feltehetőleg valamikor Likava után. Nagyvár ekkori sorsa pontosan nem ismert, viszont Engel Pál kutatásaiból a várra vonatkozó birtoklástörténetből tudható, hogy 1396. szeptember 27-én az akkori nádoré, Ilsvai Leustáké volt, majd a következő adat 1399. augusztus 28-ról való, amikor Bebek Detre nádor tulajdonaként szerepel.⁷⁷⁷ Utóbbi dátum gyanakvást keltően közel esik Zsigmond 1399. évi Prokop morva örgróf elleni hadjáratának első vélt sikerének időpontjához. De mit is tudhatunk erről, mi történhetett az 1399-es év további részében?

⁷⁷⁵ Mályusz 1984. 47–48. old.

⁷⁷⁶ „*Procopius et Ladislaus dux Apolie unacum aliis Boemis simul confederati, confines regni videlicet comitatus Thuroch et Liptovie proximis diebus hostiliter magna cum potentia invasissent et spoliassent ac castrum Likwa expugnassent et obtinuissent, nunc vero in dictam terram Scepusiensem et alias partes regni Hungarie subintrare maluerunt*” 1397. január 30. DF 270 066. sz., vö. ZsO I. 509. old., 4620. sz.

⁷⁷⁷ Engel 1996. I. 373–374. old.

Zsigmond családi és csehországi érdekeiért indított hadjáratának hadászati előkészületei ez év nyarának elején vehették kezdetüket. Május 30-án Bebek Detre nádor Zichy Elek fia, Zsigmond perét Szent György nyolcadáról (május 1.) Szent Mihály nyolcadára (október 6.) halasztotta, mivel Zsigmond királlyal elutazni készül Prágába.⁷⁷⁸ Ebből még nem következik egyenesen a fegyveres fellépés, bár a fentiek ismeretében aligha indulhatott más szándékkal. A mozgósításról tanúskodó első perhalasztást július 25-én keltezték Szécsényi Frank országbíró nevében, amiben Sárói László perét Keresztelő Szent János nyolcadáról (július 1.) Szent Mihály nyolcadára (október 6.) elhalasztotta, mivel királyi haddal Csehországba vonul.⁷⁷⁹ A katonai akció első állomásai mégsem az előzőekben megjelölt cseh területek voltak, hanem még a Magyar Királyság határain belüli Nagyvár vára. Ezt bizonyítja az a Zsigmond által augusztus 2-án Nagyvár alól kelteztetett perhalasztás is, amit Bátmonostori Töttös László részére állíttatott ki. Töttös az év első felében, május 27-én és május 30-án még az oszmánok és más, a királyság ellenségei elleni hadjáratban való részvétel miatt kapott halasztást. Esetében nem tudjuk, hogy az augusztus 2-án kelt oklevélben foglalt „szolgálatunkban van” („*in nostris serviciis existit*”) kifejezés mit is takarhatott.⁷⁸⁰ Ez ugyanis a déli határnál teljesített szolgálat is lehetett, ennek valószínűségét Bátmonostori Töttös László korábbi és későbbi perhalasztásai erősítik. Ennek kapcsán felmerülhet a kérdés, hogy Zsigmond csehországi, Prokop morva örgróf elleni akciója miatt hiúsulhatott-e meg bármilyen, az év első felében tervezett, az oklevelekben megnevezett déli hadművelet? Magyarország történeti kronológiájának vonatkozó része szerint az 1399 nyarára meghirdetett boszniai hadjárat a Prokop morva örgróf elleni háború miatt maradt el.⁷⁸¹ A rendelkezésre álló források azonban ezt nem támasztják alá maradéktalanul. Ennek bizonyítására később kerül sor.

Nagyvár ostroma valamikor július vége és augusztus 11-e előtt mehetett végbe. Legalábbis erre következtethetünk abból, hogy Zsigmond már augusztus 7-én Nagyvár alatt adományban részesíti Albisi Márton fiait, Dávidot zólyomi ispánt és Lőrincet. A birtokadományt szolgálataik jutalmául kapták. Ugyan nem kerül részletezésre, de nem járhatunk messze az igazságtól, ha többek között a Nagyvár ostrománál tett szolgálatokat is beleérthetjük. A következő, augusztus 11-én Rózsahegyen kelt királyi oklevélben Szentannai László fiának, Péternek a Nagyvár visszaszerzése és ostroma alkalmával

⁷⁷⁸ „*domino nostro rege versus Pragam se asseruisset profecturum*” 1399. május 30. Zichy VI. 36. old., 25. sz., vö. ZsO I. 651. old., 5882. sz.

⁷⁷⁹ „*regium exercitum versus regnum Bohemiae motum se asseruisset profecturum*” 1399. július 25. Fejér X/2. 734–735. old., CCCLXXXIII. sz., vö. ZsO I. 663. old., 5985. sz.

⁷⁸⁰ 1399. augusztus 2. Zichy V. 129. old., 108. sz., vö. ZsO I. 665. old., 5995. sz.

⁷⁸¹ Kronológia 236. old.

szerzett érdemeiért kapott. Ezen belül is azokért a tárgyalásokért, amiket Prokop morva örgróf embereivel és várnagyaival folytatott a vár visszaadása érdekében. Ezek szerint a vár visszaszerzéséhez felhasznált módszerek között fontos szerephez jutott a tárgyalás is. A békésnek látszó megoldás ellenére biztosak lehetünk benne, hogy a klasszikus harcászati eszközök alkalmazása sem maradhatott el. Zsigmond augusztus 14-én Rózsahegyen kelt oklevele is ezt tanúsítja, amelyben a Nagyvár ostrománál elesett Radváni Máté birtokát születendő fiának, továbbá apjának és testvéreinek adja.⁷⁸² Perényi Imre pohárnokmester, mint titkos kancellár 1405. augusztus 13-án és 1408. július 10-én kapja azt a két adománylevelet, amelynek *narratiójában* is megörökítették Nagyvár várának ostromát.⁷⁸³ Ezekből megtudható, hogy Prokop morva örgróf csellel foglalta el Nagyvárat, melyet Zsigmond népes sereggel, hadigépek támogatásával minden oldalról keményen megostromolt.⁷⁸⁴ Az ostrom leírásánál találjuk a nyílvesszők és a kövek sűrű hullását („inter sagittarum et saxorum creberrimos ictus”).⁷⁸⁵ Többek között megtudjuk, hogy feltehetőleg egy nyílvetőből kilőtt nyíl Perényi Imrét súlyosan megsebezte a bal lábán, amit évek múlva sem hevert ki.⁷⁸⁶ Ez is bizonyítja, hogy az ostromra sor került, gyaníthatóan az itt elért harcászati eredmények teremthettek olyan kedvező tárgyalási pozíciókat a magyar fél számára, ami a további harcokat szükségtelenné tette, vagy idejüket drasztikusan lerövidítette. Sajnos a tárgyalás eredményeiről információk hiányában csak találgathatunk. Tekintettel arra, hogy a likavai vár magyar kézre kerülésének körülményeiről sem tudunk semmi biztosat, ezért az sem zárható ki, hogy a tárgyalóasztal mellett, véráldozat nélkül került újból ez is magyar kézre.⁷⁸⁷

Érdeemes figyelmet szentelni Zsigmond térségben mutatott mozgására. A király augusztus 2. és 9. között tartózkodott Nagyvár vára alatt. Ezt követően kisebb megszakításokkal – augusztus 15.–17. Liptószentpéter – hosszabb ideig, augusztus 11-től szeptember 8-ig a Nagyvártól délre, kb. 7 km-re a Vág folyó jobb partján fekvő szomszédos településen, Rózsahegyen igazolható.⁷⁸⁸ Gyakori itt tartózkodása azt a gyanút

⁷⁸² 1399. augusztus 14. ZsO I. 667. old., 6011. sz.

⁷⁸³ 1405. augusztus 13. DI 7480 vö. ZsO II/I. 499. old., 4095. sz.; 1408. július 10. DI 9431 vö. ZsO II/I. 151. old., 6210. sz.

⁷⁸⁴ „cum numerosa multitudine gentis nostre duram obsidionem statuentibus ipsum castrum unacum militibus, proceribus et clientibus nostris armis bellicis suffultu” 1408. július 10. DI 9431 vö. ZsO II/I. 151. old., 6210. sz.

⁷⁸⁵ 1405. augusztus 13. DI 7480 vö. ZsO II/I. 499. old., 4095. sz.

⁷⁸⁶ 1405. augusztus 13. DI 7480 vö. ZsO II/I. 499. old., 4095. sz.; 1408. július 10. vö. ZsO II/I. 151. old., 6210. sz.

⁷⁸⁷ Likava vár sorsát illetően Engel Pál is csupán feltételezi, hogy az 1399-es katonai akció folyamányaként szerette vissza Zsigmond. Engel 1996. I. 360. old.

⁷⁸⁸ Engel – C. Tóth 2005.77. old.

ébreszti, hogy Rózsahegy nem a szokásos királyi udvarhoz köthető protokolláris és adminisztratív ügyek tarthatták, erre más nagyobb térségbeli települések – Zsolna, Körmöc-, Besztercebánya, Késmárk, stb. – bármelyike alkalmasint jobb feltételeket biztosított volna. Az ok más lehetett, vélhetően Rózsahegy a Prokop morva örgróf elleni katonai akciónak hadászati és harcászati szintű központja lehetett, ahonnan irányíthatták a magyar erőket. A település kiemelt státuszára és szolgálataira utal Zsigmond augusztus 17-én,⁷⁸⁹ valamint szeptember 8-án⁷⁹⁰ kelt levele, előbbiben Rózsahegy lakóit felmenti a vámfizetés alól, utóbbiban megtiltja, hogy a város lakóit bárki vámfizetésre kényszerítse.

Zsigmond a morvaországi hadjáratának hadászati és hadműveleti szintű előkészületei miatt tölthette évének döntő részét a királyság északi, északkeleti részében. Erre már a királyi tartózkodási helyeit vizsgálva is következtethetünk, hiszen az északi területéről, Rózsahegyről, valamint Németlipcséről október 15-én már a magyar–morva határ mellett fekvő Szakolcán találjuk. Majd Nagyszombaton – november 7.–8. és 27. – végül november 30-án újra Szakolcán, utána a határt átlépve, amely a hadjárat megkezdését is jelentette, már a morvaországi Hradišće településen keltezett oklevelet.⁷⁹¹

Az előkészületeket erősíti a november folyamán kiadott számos perhasztásról szóló oklevél, amelyben indokként minden esetben Prokop morva örgróf elleni morvaországi hadjárat (lásd 10. számú táblázat) kerül elő.

Időpont, forrás	Regesza
november 6. ZsO I. 681. oldal, 6118. szám	Visegrád. Bebek Detre nádor Szeretvai Ramacha fia, Péter perét királyi parancsra Vízkereszt nyolcadára (1400. január 13.) halasztja, mivel királyi szolgálat miatt Morvaországban elfoglalt.
november 6. Károlyi I. 505. oldal, CCCVI. szám, vö. ZsO I. 681. oldal 6119. szám	Visegrád. Bebek Detre nádor Csomaközi Jánosnak perét Szent Mihály nyolcadáról (október 6.) Vízkereszt nyolcadára (1400. január 13.) halasztja, mivel királyi seregben elfoglalt („ <i>nostro rege in exercitu foret occupatus</i> ”).
november 6. Károlyi I. 506. oldal, CCCVII. szám, vö. ZsO	Visegrád. Bebek Detre nádor Álmosi Csire Péter fiai, István, László és János perét Szent Mihály nyolcadáról (október 6.) Vízkereszt nyolcadára (1400. január 13.) halasztja, mivel királyi

⁷⁸⁹ 1399. augusztus 17. ZsO I. 668. old., 6026. sz.

⁷⁹⁰ 1399. szeptember 8. ZsO I. 671. old., 6057. sz.

⁷⁹¹ Engel – C. Tóth 2005.77. old.

I. 681. oldal 6120. szám	hadban Prokop (morva őrgróf) ellen vonul („ <i>in regium exercitum versus Procopium motum asseritur profecturus</i> ”).
november 6. Sztáray II. 17 – 18. oldal, XV. szám, vö. ZsO I. 681. oldal, 6121. szám	Visegrád. Bebek Detre nádor Nagymihályi János perét Szent Mihály nyolcadáról (október 6.) Vízkereszt nyolcadára (1400. január 13.) halasztja, mivel a király kíséretében Morvaországba megy („ <i>unacum domino nostro rege versus partes Moravie se asseruisset profecturum</i> ”).
november 7. DL 8496, vö. ZsO I. 681. oldal 6125. szám	Visegrád. Szécsényi Frank országbíró királyi rendeletre Kórogyi István bán fia, László perét Szent Mihály nyolcadáról (október 6.) Vízkereszt nyolcadára (1400. január 13.) halasztja, mivel királyi haddal Csehországba megy.
november 9. Zichy V. 143. oldal, 122. szám, vö. ZsO I. 681. oldal, 6130. szám	Visegrád. Szécsényi Frank országbíró Bátmonostori Töttös László perét Szent Mihály nyolcadáról (október 6.) Vízkereszt nyolcadára (1400. január 13.) halasztja, mivel Prokop morva őrgróf elleni királyi haddal megy („ <i>in regium exercitum contra Procopium marchionem Moravie motum se asseruit profecturum</i> ”).

13. táblázat: Prokop morva őrgróf elleni hadjárat forrásai

(Forrás: Saját szerkesztés)

Zsigmond a téli hadjárat ellenére, amely még ismert terepen és időjárási körülmények között is kockázatosnak számított, gyors sikerben reménykedhetett. Legalábbis a perhalasztások erre utalnak, ugyanis Szent Mihály nyolcadáról (október 6.) csupán a legközelebbi perhalasztó napra, Vízkereszt nyolcadára (január 13.) napolta el az ügyeket (lásd. 13. számú táblázat).

A Prokop morva őrgróf elleni akció miatt hiúsulhatott-e meg bármilyen, az év első felében tervezett, az oklevelekben megnevezett déli hadműveletekből? Zsigmond október 27-én Szakloncáról levelet intéz Bebek Detrehez, melyben értesíti, hogy Garai Miklós dalmát–horvát és szlavón bánt Szalvóniába küldte a határok őrzésére és megvédésére, ezért perét Vízkereszt nyolcadára (1400. január 13.) elhalasztja, mely vonatkozott fivérére, Jánosra is.⁷⁹² Egy másik, november 27-én Nagyszombaton kelt levelében a király elhalasztja Kaplái Miklós fia, Mátyás perét, mivel uraival, Bebek Ferenc és Maróti János

⁷⁹² 1399. október 27. ZsO I. 679. old., 6100. sz.

macsói bánokkal együtt a déli végvidékek védelmében elfoglalt.⁷⁹³ Azon túl, hogy a hivatkozott oklevelekből egyértelműen következtethetünk arra, hogy a déli végeken újra, vagy ami valószínűbb, még mindig védelmi műveletek folytak, kiderül, hogy az ezek jelentette kihívást a határ menti területekért felelős dalmát–horvát, szlavón és macsói bánok sikeresen el tudták hárítani. Egyúttal mutatja, hogy a határterületeket ért támadások kivédésére, megelőzésére királyi jelenlét és nagyobb országos mozgósítás nélkül is megoldható volt. Ezt a megállapítást maga Zsigmond is megtehetette, és dönthetett a Prokop morva örgróf elleni fegyveres fellépés mellett. A déli határszakaszon uralkodó állapotok miatt talán indokoltabb lett volna annak a problémának a megoldása. Ugyanakkor Zsigmond Prokop morva örgróf elleni fellépésének első időszaka, Nagyvár és Likava várának visszavétele, a királyság belső integritását veszélyeztető állapot felszámolására tett sikeres katonai lépésnek értékelhető. A folytatás vonatkozásában ez már megkérdőjelezhető, ugyanis ekkor már nyíltan előtérbe került Zsigmond családi viszályon belüli érdekérvényesítése, illetve ezzel együtt európai nagypolitikai aspirációi. Ezek eléréshez óhatatlanul is el kellett hagynia a Magyar Királyság területét, miközben a déli határszakaszon változó intenzitással folytak a harcok, és nem tudhatta biztosan, hogy nagyobb, akár szultáni erők nem vonulnak-e fel időközben a magyar határokhoz.⁷⁹⁴

d) Az 1400. évi hadiesemények

Elemzésünk szempontjából az 1400-as évet célszerű az 1399. esztendő második negyedével kezdeni. Ugyanis, mint az már a fentebb idézett oklevelekből kiderült, Garai Miklós dalmát–horvát és szlavón bán testvére, János, valamint Bebek Ferenc és Maróti János macsói bánok a déli végek őrzésével és védelmével voltak lekötve.⁷⁹⁵ A feladatukat ez esetben sem tekinthetjük idényjellegűnek. Ezt rögtön tanúsítja is Garai Miklós, aki, mint a bosnyákok és az oszmánok elleni hadjárat főkapitánya („*capitaneus generalis*”) keltezte január 18-án Izdencen perhalasztó levelét, amelyet Szécsényi Frank országbíróhoz intézett annak érdekében, hogy a hadjáratban vele együtt részt vevő Bátmonostori Töttös László perét Vízkereszt tizenötödik napjáról (január 20.) Szent György nyolcadára (május 1.) halassza el.⁷⁹⁶ Garai Miklós a bosnyákok és az oszmánok elleni hadjárat főkapitányi címe, óhatatlanul is feltételezi, hogy valamiféle nagyobb hadjárat terve lehetett kibontakozóban

⁷⁹³ 1399. november 27. ZsO I. 687. old., 6182. sz.

⁷⁹⁴ Engel – C. Tóth 2005.77. old.

⁷⁹⁵ 1399. október 27. ZsO I. 679. old., 6100. sz., november 27. ZsO I. 687. old., 6182. sz.

⁷⁹⁶ „*presentisque regie expeditionis contra Boznenses et potencias Turcarum perfidissimorum instaurande capitaneus generalis*” 1400. január 18. Zichy V. 149. old., 128. sz., vö. ZsO II/I. 5. old., 29. sz.

az év elején. Erről többet nem tudunk, az viszont biztos, hogy Garai Miklós és erői nem hiába vonulhattak fel. Legalábbis ezt látszik igazolni Zsigmond 1401. április 14-én Zrínyi Pál javára kelt oklevele. Ebben Zrin várához – magyar–bosnyák határt képező Una folyótól északra kb. 15 km-re feküdt – tartózó birtokok miatt kap kárpótlást, amit az oszmán–bosnyák csapatok elpusztítottak.⁷⁹⁷ A szükség megvolt rá ezt mutatja, hogy február 13-án az országbíró Bebek Ferenc macsói bán perét is Szent György nyolcadára (május 1.) halasztotta, mivel a királyság alsó részeinek védelmében elfoglalt.⁷⁹⁸ Ezek szerint mind a boszniai, mind pedig a szerb határszakaszon élénk fegyveres tevékenység folyhatott.

A nyugati határszakasz, Szlavónia

Garai Miklós, mint dalmát–horvát és szlavón bán és mint a bosnyákok és az oszmánok elleni hadjárat főkapitánya, a magyar–boszniai határszél és ennek közvetlen térségének védelmét láthatta el hadaival. A szolgálat miatt a bán kérésének eleget téve az alábbi, 14. számú táblázatban foglalt perhalasztások keltek.

Időpont, forrás	Regeszta
február 18. DL 78334, vö. ZsO II/I. 14. oldal, 88. szám	Visegrád. Szécsényi Frank országbíró Garai Miklós bán kérésére, a vele együtt a bosnyákok ellen hadban elfoglalt („ <i>in exercitum contra Boznenses instaurato foret occupatus</i> ”) Bátmonostori Töttös László perét Gyümölcstó Boldogasszony nyolcadáról (április 1.) Szent György nyolcadára (május 1.) halasztotta.
február 19. DL 92132, vö. ZsO II/I. 14. oldal, 90. szám	Visegrád. Bebek Detre nádor Garai Miklós szlavón és dalmát bán kérésére Paksi Olivér fia, Leusták perét Szent György nyolcadára (május 1.) halasztja, mivel a szomszédos országok elleni hadban királyi szolgálatban („ <i>more exercituali in servitiis regalibus in confiniis regni,</i> ”) van.
február 20. ZsO II/I. 14. oldal, 96. szám	Visegrád. Szécsényi Frank országbíró Garai Miklós szlavón bán kérésére Orieuicha-i Domonkos fia, László perét Szent Mihály nyolcadára (május 1.) halasztja, mivel a Száva folyó révénél királyi hadban van.
május 31.	Visegrád. Bebek Detre nádor királyi parancsra Paksi Olivér fia,

⁷⁹⁷ 1401. április 14. ZsO II/I. 121. old., 995. old.

⁷⁹⁸ „*in partibus inferioribus pro tuitione confinium regni*” 1400. február 13. ZsO II/I. 11. old., 72. sz.

ZsO II/I. 39. oldal, 307. szám	Leusták ügyét Keresztelő Szent János születésének nyolcadára (július 1.) halasztja, mivel a törökök ellen indított királyi hadba készül menni.
június 2. ZsO II/I. 40. oldal, 316. szám	Visegrád. Szécsényi Frank országbíró Paksi Olivér fia, Leusták ügyét Garai Miklós szlavón bán kérésére Keresztelő Szent János születésének nyolcadára (július 1.) halasztja, mivel Leusták vele együtt folyamatos szolgálat miatt elfoglalt.
július 29. DL 92160, vö. ZsO II/I. 51. oldal, 417. szám	Visegrád. Bebek Detre nádor Garai Miklós szlavón és dalmát bán kérésére Paksi Olivér fia, Leusták oklevél bemutatást Szent Mihály nyolcadára (október 6.) halasztotta, mivel a boszniai határokon a király szolgálat miatt elfoglalt.
július 30. ZsO II/I. 52. oldal, 424. szám	Visegrád. Zsigmond király Paksi Olivér fia, Leusták oklevél bemutatást Szent Mihály nyolcadára (október 6.) halasztotta, mivel Garai Miklós bánnal együtt az alsó részeken a királyság határainak őrzésében elfoglalt.
augusztus 10. ZsO II/I. 55. oldal, 445. szám	Visegrád. Szécsényi Frank országbíró Garai Miklós szlavón bán kérésére Paksi Olivér fia, Leusták perét Szent Miklós nyolcadára (október 6.) elhalasztja, mivel boszniai határon lévő várak (végvárak) védelmében („ <i>in custodia castrorum in confinis Bozne situatorum</i> ”) elfoglalt.

14. táblázat: Garai Miklós dalmát–horvát és szlavón bán kérésére a határvédelem miatt kiadott perhalasztások.

(Forrás: saját szerkesztés)

Garai Miklós bán kérésére február hónapban – ahogyan az a fenti táblázatból is látszik – több perhalasztás is ki lett adva. Jóllehet március hónapban további ilyen dokumentumok nem állnak rendelkezésre, szinte biztosak lehetünk abban, hogy Garai Miklós nem oszlathatta fel a seregét. Ezt támasztja alá Bebek Ferenc és Maróti János macsói bánok április 16-án Szávaszentdemeteren kiadott utasítása. Ebben a macsói bánok vizsgálatot rendelnek el Garai Miklós bán panasza ügyében, miszerint jobbágyait, akik április 10-én, parancsa értelmében a hadak támogatására Bunchzad vár újraépítéséhez akartak jönni, Ludányi Tamás egri püspök parancsára annak familiárisai megverték és közülük tizenhatot megöltek.⁷⁹⁹ Ebből nemcsak az derül ki, hogy Garai Miklós még fegyverben tartotta

⁷⁹⁹ 1400. április 16. ZsO II/I. 29. old., 207. sz.

csapatait márciusban és áprilisban, hanem, hogy a védelemben már kisebb várakra is támaszkodhattak. Ezt látszik erősíteni az augusztus 10-én Garai Miklós bán kérésére kelt oklevél, amelyben a halasztás indokaként a boszniai határon lévő várak védelme szerepel. Igaz, utóbbi levél nem nevez meg konkrét várat, és az előbbiben szereplő Bunchzad vár sem azonosítható a rendelkezésre álló adatok alapján. Az viszont biztosnak tűnik, hogy Szlavónia déli, magyar–boszniai határszakaszán, ha nem is összefüggő láncolatként és nem éppen az állandó határvédelem hadászati, hadműveleti, vagy éppen harcászati kihívásaira, de már várakra támaszkodhattak.

A június 2-án és a július 30-án kiadott oklevelekből még arra következtethetünk, hogy Garai Miklós bánnak nem csupán hadai voltak a végeken, hanem maga is ott tartózkodott – itt a királyság szlavóniai határszakaszát kell érteni –, ahol szervezte és vezette a védelmet. Igaz, az nem tudható, hogy ő maga meddig is volt ott, hiszen a nevezett okleveleket kérésére állították ki Visegrádon a király és az országbíró, Szécsényi Frank nevében.

Időpont	Helység / Térség	
1400		
1399. október	a királyság alsó részein a határok őrzésében és védelmében (Szlavónia)	
január 13.		Izdenc (Körös vármegye) ⁸⁰⁰
február		Szávai rév ⁸⁰¹
július		
augusztus 22.	Esztergom ⁸⁰²	
1401		
január 13.	Nagyszombat ⁸⁰³	
január 25.	Pozsony ⁸⁰⁴	
március 2.	Óvár ⁸⁰⁵	
március 28.	Buda ⁸⁰⁶	
április 23.	Esztergom ⁸⁰⁷	

⁸⁰⁰ 1400. január 13. DL 78411, vö. Zichy V. 149. old., 190. sz., ZsO II/I. 96. old., 29. sz.

⁸⁰¹ 1400. január 13. ZsO II/I. 14. old., 96. sz.

⁸⁰² 1400. augusztus 22. DL 42743, a ZsO II/I. 56. old., 456. sz. alatt található regeszta forrás megjelölésénél hibásan DL 47743 szerepel.

⁸⁰³ 1401. január 13. Zichy V. 228. old., 190. sz., relatio

⁸⁰⁴ 1041. február 27. ZsO II/I. 109. old., 838. sz.

⁸⁰⁵ 1401. március 2. ZsO II/I. 111. old., 914. sz., relatio

⁸⁰⁶ 1401. március 28. ZsO II/I. 117–118. old., 959. sz., relatio

⁸⁰⁷ 1401. április 23. ZsO II/I. 124–125. old., 1027. sz.

október 2.	Kapronca ⁸⁰⁸
------------	-------------------------

15. táblázat: Garai Miklós dalmát–horvát és szlavón bán 1400. és 1401. évre vonatkozó itineráriuma.

(Forrás: saját szerkesztés)

Garai Miklós bán 1400. évre vonatkozó, 15. számú táblázatban szereplő itineráriumából látható, hogy a végeket valamikor július végén, talán augusztus elején hagyhatta el, és előbbi hó 22-én már Esztergomban keltezett adománylevelet. Ezt követően tartózkodási helyéről nincsen információnk. A legközelebb 1401-ben a Prokop morva őrgróf elleni hadjáratból hazatérő és Budára tartó Zsigmond mellett találjuk Nagyszombaton, Pozsonyban, Óváron, majd Budán (lásd 15. számú táblázatot).⁸⁰⁹ A bán hollétére vonatkozó adat 1400 augusztus és 1401 január eleje között nem áll rendelkezésre. Ismerve viszont azt – a 21. számú táblázat adatai szerint –, hogy más országos tisztséget betöltő bárók ezen időszakban a királyuk támogatására Cseh- és Morvaországba mentek, nem zárható ki, hogy Garai Miklós bán is csatlakozott urához.

Középső határszakasz, magyar–szerb határ

Az már az előzőekben is kiderült, hogy Garai Miklós bánon kívül a macsói bánok is a végeken tartózkodtak. Már Zsigmond 1399. november 27-ei, majd az 1400. április 16-án kelt oklevelei is ezt erősítik, utóbbit ráadásul a macsói bánok a magyar–szerb határon, a Száva bal partján fekvő Szávaszentdemeteren adták ki. Jelenlétüknek oka hasonló lehetett, mint a dalmát–horvát és szlavón bán esetében, amit Bebek Ferenc számára február 13-án és május 28-án Visegrádon kiállított perhalasztás meg is erősít – a pert a királyság alsó végeinek védelmében való elfoglaltsága miatt előbbi esetben Szent György nyolcadára (május 1.), utóbbiban Szent Mihály nyolcadára (október 6.) napolták.⁸¹⁰ Az utóbbi dátumból következtethetünk arra, hogy a hadműveletek elhúzódására, de legalábbis bizonytalan időtartamra számíhattak. Maróti János macsó bán kérésére július 29-én halasztottak pert, ennek okaként az alsó részeken a királyság határainak védelmében való elfoglaltságot jelölték meg.⁸¹¹

Időpont	Helység / Térség
	1400

⁸⁰⁸ 1401. október 2. ZsO II/I. 149. old., 1250. sz.

⁸⁰⁹ Engel – C. Tóth 2005. 78. old.

⁸¹⁰ 1400. február 13. ZsO II/I. 11. old., 72. sz.; „in partibus inferioribus pro tuitione confinium regni,, 1400. május 28. ZsO II/I. 38. old., 295. sz.

⁸¹¹ 1400. július 29. Zichy V. 186. old., 159. sz., vö. ZsO II/I. 51. old., 418. sz.

1399 november		a királyság alsó részein a határok, magyar–szerb őrzésében és védelmében
január 7.	Bocsár ⁸¹²	
február 9.	Pécs ⁸¹³	
április 16.	Szávaszentdemeter ⁸¹⁴	
május 17.	Bocsár ⁸¹⁵	
május 28.	Déli határszél ⁸¹⁶	
július 29.	Déli határszél ⁸¹⁷	
augusztus 15.	Szávaszentdemeter ⁸¹⁸	
szeptember 23.	Árki mellett táborban ⁸¹⁹	
1401		
január 1.	Szekszárd ⁸²⁰	
március 9.	Buda ⁸²¹	
szeptember 10.	<i>Beztur</i> ⁸²²	
október 2.	Kapronca ⁸²³	
december 29.	Laskó ⁸²⁴	

16. táblázat: Bebek Ferenc és Maróti János macsói bánok 1400. és 1401. évre vonatkozó itineráriuma.

(Forrás: saját szerkesztés)

Arra pontosan nem lehet választ találni, hogy meddig követelte meg a déli határhelyzet a macsói bánok jelenlétét. A fenti táblázatból kiderül, hogy szeptember 23-án még a magyar–szerb határvonal mentén a Száva folyó bal partján fekvő Árki melletti táborban voltak. Bár, a 16. számú táblázatból látható, hogy szeptember 23. után (itt Maróti János azonosítható) egészen január 1-ig nem ismert a macsói bánok holléte. Megjegyzendő, hogy Bebek Ferenc valamikor az 1400. év utolsó hónapjaiban macsói báni tisztségét elvesztette, helyére másodszor is Perényi Péter (1400–1401) került.⁸²⁵ A regnáló macsói bán déli végekről való távozása indokolatlannak tűnhet, hiszen az ellenséges

⁸¹² 1400. január 7. DL 1430 vö. ZsO II/I. 2. old., 13. sz.

⁸¹³ 1400. február 9. Zichy V. 153–154. old., 134. sz. vö. ZsO II/I. 10. old., 60. sz.

⁸¹⁴ 1400. április 16. DL 8547 vö. ZsO II/I. 29. old., 207. sz.

⁸¹⁵ 1400. május 17. ZsO II/I. 36. old., 280. sz.

⁸¹⁶ 1400. május 28. ZsO II/I. 38. old., 296. sz.

⁸¹⁷ 1400. július 29. Zichy V. 186. old., 159. sz. vö. ZsO II/I. 51. old., 418. sz.

⁸¹⁸ 1400. augusztus 15. ZsO II/I. 55. old., 448. sz.

⁸¹⁹ „*in descensu nostro Arky*” 1400. szeptember 23. DL 78393 vö. ZsO II/I. 63. old., 515. sz.

⁸²⁰ 1401. január 1. DL 78410 vö. Zichy V. 227. old., 189. sz., ZsO II/I. 92. old., 792. sz.

⁸²¹ 1401. március 9. ZsO II/I. 112. old., 924. sz.

⁸²² 1401. szeptember 10. DL 87688 vö. ZsO II/I. 147. old., 1228. sz.

⁸²³ 1401. október 2. Zichy V. 271–272. old., 231. sz. vö. ZsO II/I. 149. old., 1250. sz.

⁸²⁴ 1401. december 29. DL 78476 vö. ZsO II/I. 161. old., 1358. sz.

⁸²⁵ Engel 1996. I. 29. old.

támadás lehetősége továbbra is fennállhatott. Legalábbis ezt feltételezi Maróti János írásos kérésére 1401. február 21-én Bebek Detre nádor által kiállított oklevél, miszerint Kont Miklós nádor fia, Bertalan fia, László perét Vízkereszt nyolcadáról (január 13.) Szent György nyolcadára (május 1.) elhalasztja, mivel az alsó részeken az országhatárok őrzésében királyi szolgálatban elfoglalt.⁸²⁶ Akkor mégis mivel magyarázható Maróti távozása? Az első kézenfekvő válasz a király informálása a déli állapotokról, harcokról – március 9-én Budán már mellette van. Másodszor pedig már érezhető lehetett az a belpolitikai nyugtalanság, ami annak a feszültségnek volt az alapja, aminek következményeként Zsigmondot a bárók az év közepén hat hónapra fogságba vetették. De visszatérve a végekhez, mivel információk nem állnak rendelkezésre, csupán feltételezhetjük, hogy a déli határon beállt kedvezőbb katonai állapotok is hozzájárulhattak ahhoz, hogy Maróti a király elé mehessen. Bár, előretekintve az 1400-as évre és a kialakult válságra, a belpolitika felülírhatott minden más problémát.

Keleti határszakasz, magyar–szerb határ

Az ellenséges mozgások és a határvonalak hosszúsága jelentette kihívások miatt a határvédelmi erők összpontosítása oktan lépés lett volna a gyorsan mozgó irreguláris oszmán–szláv csapatokkal szemben. Ennek felismerése látszik visszatükröződni a magyar határvédelemben, hiszen míg Garai Miklós bán Szlavónia déli határait, addig Bebek Ferenc és Maróti János macsói bánok a fenyegetett határszakasz magyar–szerb szakaszán voltak, annak is nyugati szélén. A macsói bánok területe a magyar határtól délre, Észak-Szerbia északnyugati részén terült el. A két bán ennek, az ekkor már nem magyar kézen lévő területnek az északi határát, a Száva folyó menti vonalát felügyelhette. Ezzel együtt merül fel egy kérdés: ha a macsói bánok területe, ahogy előbb ki is derült, csupán egy részét, megközelítőleg a magyar–szerb közös határnak a felét fedte le, akkor a fennmaradó, egészen Szörényvárig tartó részével mi történhetett ekkor? Túlzás lenne azt feltételezni, hogy itt ne történtek volna betörések, ahogy azt is, hogy ekkora, kb. 200 km-es szakaszt a két macsói bán a sajátja mellett hatásosan felügyelni tudott volna. Még úgy is, hogy a Dunán való átkelést a Keve–Orsova közti szakaszon a Vaskapu szoros nehezítette. Ennek átjárhatósága kemény próbatétel elé állított már számos erre vonuló haderőt, viszont

⁸²⁶ 1401. február 21. DL 92183, vö. ZsO II/I. 108. old., 896. sz.

leküzdése nem volt lehetetlen.⁸²⁷ Főleg nem kisebb, helyben tartózkodó, helyismerettel rendelkező irreguláris csapatoknak.

A választ Csáki Miklós és Marcali Miklós temesi ispánok 1400. szeptember 22-én Csák településen Remetei István perhalasztása tárgyában kelt levele adja.⁸²⁸ Ezek szerint az ún. Temesközt a temesi ispánok védelmezték.

Időpont	Helység / Térség
1400	
január 14.	Simánd <i>(Csáki Miklós és Marcali Miklós)</i> ⁸²⁹
január 16.	Temesvár <i>(Csáki Miklós és Marcali Miklós)</i> ⁸³⁰
szeptember 22.	Csák <i>(Csáki Miklós)</i> ⁸³¹
december 20.	Szokolca <i>(Marcali Miklós)</i> ⁸³²
1401	
január 17.	Nagyszombat <i>(Csáki Miklós)</i> ⁸³³
február 27.	Pozsony <i>(Marcali Miklós)</i> ⁸³⁴
augusztus 31.	Pata <i>(Csáki Miklós)</i> ⁸³⁵
október 2.	Kapronca <i>(Marcali Miklós)</i> ⁸³⁶

17. táblázat: Csáki Miklós és Marcali Miklós temesi ispánok 1400. és 1401. évre vonatkozó itineráriuma.

(Forrás: saját szerkesztés)

A 17. számú táblázatból kiderül, hogy az 1400-as évre vonatkozóan meglehetősen kevés információ áll rendelkezésünkre a temesi ispánok tartózkodási helyét illetően. Igaz, január 16-án igazolható, hogy Temesváron voltak, de ennek okáról nem értesülünk. A többi határszakaszon fennálló állapotokat tekintve joggal feltételezzük a határvédelmi okokat, viszont ezt követően, egészen szeptember 23-ig egyik temesi ispán tartózkodására sincsen adat. Így Garai Miklóssal, illetve a Bebek Ferenc és Maróti János bánokkal ellentétben az sem tudható, hogy milyen időtartamban tartózkodhattak a déli határon.

⁸²⁷ A Vaskapu 134 km hosszú rendszere nem egyetlen összefüggő szorosból, hanem több szakaszból áll. A szurdokvölgyet északról a Mehádiai-hegység, a Déli Kárpátok része, míg délről a Miroc-hegység, a Szerb-érchegység határolja. *Mócsy* 2000. 18–19. old.

⁸²⁸ 1400. szeptember 22. *Temes* I. 297. old., 173. sz., vö. *ZsO* II/I. 62. old., 512. sz.

⁸²⁹ 1400. január 14. *ZsO* II/I. 4. old., 23. sz.

⁸³⁰ 1400. január 16. *ZsO* II/I. 4. old., 25. sz.

⁸³¹ 1400. szeptember 22. *ZsO* II/I. 62. old., 512. sz.

⁸³² 1400. december 20. *ZsO* II/I. 82. old., 717. sz.

⁸³³ 1401. január 17. *Csáky* I. 209 – 211. old. vö. *ZsO* II/I. 98. old., 826. sz.

⁸³⁴ 1401. február 27. *ZsO* II/I. 108–109. old., 904. sz., 109. old., 906. sz. relatio

⁸³⁵ *ZsO* II/I. 1218. sz.

⁸³⁶ *Zichy* V. 271. – *ZsO* II/I. 1250.

Csupán az említett bánok végett feltételezhetjük, hogy az oszmán–szláv betörések miatt január és augusztus között helyben, pontosabban a Temesközben voltak.

Ittlétük okát illetően biztosat csupán a már említett szeptember 22-i levél tartalmi ismeretében mondhatunk. E szerint (lásd a 18. számú táblázatot) Remetei István perét Szent Mihály nyolcadáról (október 6.) Vízkereszt nyolcadára (1401. január 13.) halasztják az alsó részek védelme miatt a temesi ispánok.⁸³⁷ Tevékenységükkel kapcsolatban meg kell említeni az 1401. március 2-án Óváron, király által kiadott adománylevelet, amely nem csupán a temesi ispánok tevékenységére, de magának a határterületnek a hadművelési és harcászati szintű védelmét is megvilágítja.

Időpont, forrás	Regeszta
szeptember 22. Temes I. 297. oldal, 173. oldal, vö. ZsO II/I. 62. oldal 512. szám	Csák. Csáki Miklós és Marcali Miklós temesi ispán Remetei István perét Szent Mihály nyolcadára (október 6.) Vízkereszt nyolcadára (1401. január 13.) halasztja, mivel az alsó részek védelmében van elfoglalva.
1401. március 2. DL 96720, vö. ZsO II/I. 110–111. oldal, 914. szám	Óvár. Zsigmond Báka Gergely – Csáki Miklós temesi ispán familiárisa – Haram várnagya az oszmánokkal ellene harcoló bolgár sereg kapitányát, Bogaeuch criuinai vajdát Bulgáriában Criuina kerületben Csáki Miklós és Marcali Miklós temesi ispánok serege által vívott csatában foglyul ejtette társaival <i>Waydafalua-i</i> Tamás fia, Miklóssal és <i>Wrani-i</i> István fia, Jakabbal és Pozsonyba a király elé vezették foglyukat. A temesi ispánok jelentése szerint pedig Gergely és testvérei, Dávid, Mátyás, János, unokatestvére, Baka-i János fia, Fábían hadjáratokban és az ország végvidéke védelmében kitűntek.

18. táblázat: Csáki Miklós és Marcali Miklós temesi ispánra vonatkozó oklevelek

(Forrás: Saját szerkesztés)

A magyar határvédelemnek az egyik alapvető módszerét alkalmazták a temesi ispánok, amikor határozott fegyveres fellépéssel, a betörni készülő ellenséget még a határ előtt megsemmisítették. Az 1401. március 2-ai oklevél szerint a temesi ispánok sereggel nyomultak Crivina kerületben, ami Szörény várától délre, a Duna mentén, az egykori Bulgária területén helyezkedett el (lásd. 18. számú táblázat).⁸³⁸ A temesi ispánok vezette

⁸³⁷ 1400. szeptember 22. Temes 297. old., 173. old., vö. ZsO II/I. 62. old. 512. sz.

⁸³⁸ 1401. március 2. DL 96720, vö. ZsO II/I. 110–111. old., 914. sz.

hadak itt sikeresen csaptak össze az oszmánokat támogató Bogauach crivinaí vajdával. A narratióból tudható, hogy az ütközetben elfogott ellenséget a király elé Pozsonyba vezették. Annak ismeretében, hogy a király az 1400. év döntő részét cseh, illetve morva területeken töltötte és csak az év végén jött haza – Pozsonyban 1401. január 21-től február 28. között mutatható ki – a nevezett foglyokat ebben az időtartamban vezethették a színe elé.⁸³⁹

Általában a fentiekhez hasonló határ menti fegyveres akciók időbeni, különösen napra pontos meghatározása csak nagyon kivételes esetekben lehetséges. A nevezett összecsapás kapcsán sem tudjuk, viszont a rendelkezésre álló közvetett bizonyítékok alapján és feltételezve, hogy Marcali Miklós ténylegesen ott volt, márpedig a hivatkozott oklevél szerint igen, az összecsapás esetében már érdemes feltenni a *mikor* kérdését. Az előbbiekből kiderült, hogy Zsigmond legkorábban 1401. január 21-én, legkésőbb 28-án tekinthette meg az összecsapás „eredményét”. Az időintervallum tovább szűkíthető a 17. számú táblázatban közölt itinerárium adatai alapján, amely szerint Marcali Miklós temesi ispán 1400. december 20-án már Zsigmond mellett Szakolcán volt. Ezt megelőzően Csáki Miklós és Marcali Miklós szeptember 22-én Csákon voltak. Ezek tükrében a Crivina kerületben történeteket október elejére és november vége közé célszerű datálni.

Az ilyen és hasonló, határon túlra vezetett megelőző katonai akciók adták az egyik pillért a magyar védelemnek. Ezt tekinthetjük a leghatásosabb módszernek is egyben, hiszen magyar területektől távol, ellenséges földön tudták megállítani a támadó oszmán–szláv portyázó csapatokat.

Időpont, forrás	Regeszta
április 6. ZsO II/I. 27. oldal, 182. szám	Visegrád. Szécsényi Frank országbíró királyi parancsra Semyn-i Lewkus fia, Miklós perét Keresztelő Szent János születésének nyolcadára (július 1.) halasztja, mivel a török ellen királyi hadba készül.
április 14. ZsO II/I. 29. oldal, 204. oldal	Visegrád. Bebek Detre nádor Upori Miklós perét Szent Mihály nyolcadára (október 6.) halasztja, mivel török ellen királyi hadba vonul.
április 25. ZsO II/I. 30. oldal, 223. szám	Visegrád. Bebek Detre nádor királyi parancsra Homonnai Drugeth János fiai, János és Miklós perét Keresztelő Szent János születésének nyolcadára (július 1.) halasztja, mivel királyi

⁸³⁹ Engel – C. Tóth 2005. 78. old.

	haddal a török ellen szándékozik menni.
április 28. ZsO II/I. 31. oldal, 228. szám	Esztergom. Zsigmond király Harkányi Miklós fia, Miklós és Demeter fiai, János és Balász valamennyi perét Keresztelő Szent János születésének nyolcadára (július 1.) halasztja, mivel királyi haddal a török ellen szándékozik menni.
június 1. ZsO II/I. 39. oldal, 313. szám	Visegrád. Szécsényi Frank országbíró királyi parancsra Korompai (spácai) János fia, Osvát perét Keresztelő Szent János születésének nyolcadára (július 1.) halasztja, mivel a törökök ellen indított királyi hadba készül menni.
június 2. ZsO II/I. 39–40. oldal, 315. szám	Visegrád. Bebek Detre nádor királyi parancsra <i>Sydow-i Bekch</i> fia, István fia, István perét Keresztelő Szent János születésének nyolcadára (július 1.) halasztja, mivel a törökök ellen indított királyi hadba készül menni.
június 3. ZsO II/I. 40. oldal, 318. szám	Visegrád. Bebek Detre nádor elhalasztja Kalászi Jakab perét, mivel a török ellen hadba vonul.
július 29. Zichy V. 186. oldal, 159. szám, vö. ZsO II/I. 51. oldal, 418. szám	Visegrád. Szécsényi Frank országbíró Maróti János macsói bán kérésére Lippói Mihály és Pál perét Szent Mihály nyolcadára (október 6.) halasztotta, mivel az alsó részeken a királyság határainak védelmében elfoglalt.

19. táblázat: Az 1400. évi határvédelemre vonatkozó források.

(Forrás: Saját szerkesztés)

Prokop morva őrgróf elleni hadjárat

A déli végeken folyó katonai eseményeket védelmi műveleteknek kell tekinteni, amelynek során a korlátozott erővel a határok menti területek tehermentesítése volt a cél. A rendelkezésre álló erők, amelyek az adott terület báróinak bandériumán kívül az általuk irányított vármegyékből kiállított erőkre építkezett, területi expanzióra képtelenek voltak. Ennek ellenére is eredményesen végezheték feladatukat – következtethetünk erre abból, hogy Zsigmond családi és nagypolitikai tervei miatt 1399 decemberétől 1400 decemberéig a királyságtól távol cseh és morva földön hadakozott.

A Prokop morva örgróf ellen indított akciónak háttéréről már korábban részletesen esett szó, ahogy ennek a hadjáratnak a kezdetéről is, hiszen ez az 1400. évi az előző 1399. évi Nagyvár várának ostromával kezdődőnek az egyenes folytatása. Ezért talán érdemes is lett volna egyben ismertetni az eseményeit, de tekintettel arra, hogy a jelen téma szempontjából nem ez jelenti a fő kérdést, a két részletre osztása kínálkozott a legoptimálisabb megoldásnak. Ismertetésének mellőzése azonban oktalanság lett volna, hiszen jól mutatja a király hozzáállását, és bemutatja azt is, hogy a királyság miképpen tudott északon és délen is eredményesen helytállni.

Az északi hadjárat vonatkozásában kiadott 1400. február 11-én Bebek Detre nádor nevében kelt perhalasztó oklevél érdekes információt közöl (lásd 20. számú táblázat). E szerint ugyanis Gyimesi Forgács Péter a királyság határainak védelmében és őrzésében elfoglalt, amelynek célja Prokop morva örgróf támadásainak kivédése.⁸⁴⁰ Zsigmond igyekezhetett elejét venni annak, hogy egy esetleges, a királyságot Morvaország felől érő támadás miatt elveszítse a hadászati és hadműveleti előnyt, ami a hadjárat félbeszakítását és az idő előtti hazatérést eredményezhette volna. Hogy ez mennyire lehetett megalapozott félelme, arra jó példaként hozható fel az 1400. december 2-án Gyimesi Forgács András fia, Péternek szóló adománylevele, ahol az érdemek között felsorolják a végvidéket – királyság északi, főként a morva területekkel határos vármegyéit – megtámadó és pusztító Prokop morva örgróf és János Rathbari herceg ellen vezetett katonai akciókban nyújtott szolgálatot.⁸⁴¹ Többek között ilyen támadás lehetett a Likava várának elfoglalását eredményező, 1397. januári, Prokop örgróf és László opuliai herceg vezette betörés is.⁸⁴²

Időpont, forrás	Oklevél kivonat
február 11. ZsO II/I. 10. oldal, 66. szám	Visegrád. Bebek Detre nádor királyi parancsra a bírság megfizetését elhalasztja Böjtközép nyolcadára (március 31.), mivel Gyimesi Forgács Péter a Prokop morva örgróf támadásai ellen királyság határainak védelmében és őrzésében elfoglalt.
május 8. ZsO II/I. 35. oldal, 257. oldal	Zágráb. Garai Miklós dalmát-horvát és szalvón bán királyi parancsra Szent Jakab nyolcadára (augusztus 1.) halasztja <i>Kasztanicha-i</i> János fia, Miklós perét, mivel Prágában királyi szolgálatban van elfoglalva.

⁸⁴⁰ 1400. február 11. ZsO II/I. 10. old., 66. sz.

⁸⁴¹ 1400. december 2. ZsO II/I. 78. old., 668, 669. sz.

⁸⁴² 1397. január 30. DF 270 066. sz., vö. ZsO I. 509. old., 4620 sz.

szeptember 12. ZsO II/I. 61. oldal, 495. szám	Müglitz. Zsigmond király Forgách Péter és Miklós perét elhalasztja, mivel vele Prokop morva örgróf ellen hadban szolgálnak.
december 2. ZsO II/I. 78. oldal, 668, 669. szám	Ostrau. Zsigmond király Gyimesi Forgács András fia, Péter szolgálataiért, amelyeket a végvidékeket megtámadó és pusztító Prokop morva örgróf és János Rathbar-i herceg, valamint követőik elleni hadjáratokban, majd legutóbb az örgróf és a herceg földjén szeme láttára súlyos sebek árán teljesített, birtokadományban részesíti.
december 9. Zichy V. 222. oldal, 184. szám, vö. ZsO II/I. 80. oldal, 693. szám	Ostrau. Zsigmond király Zselizi János perét Vízkereszt nyolcadára (1401. január 13.) halasztja, mivel urával, János esztergomi érsekkel egy város ostrománál van elfoglalva.
1401. április 17. Perényi 129. oldal, 228. szám, vö. ZsO II/I. 122–123. oldal, 1007. szám	Zsigmond király Perényi Simon fia, Péter, a királyi székelyek ispánja és Imre fia, Gergely, valamint eme Gergely testvére, néhai János különböző hadjáratokban szerzett érdemeiért, különösképpen azért, mert mikor Morvaország részein Lutova városa előtt néhai János az ellenséggel bátran harcolt, a nyíl- és számszeríjlövések, valamint kardcsapások okozta súlyos sebesülések ellenére bátran harcolt, Pétert és Gergelyt birtokadományba részesítette.

20. táblázat: Prokop morva örgróf elleni magyar hadjáratra vonatkozó oklevelek

(Forrás: Saját szerkesztés)

A Prokop morva örgróf elleni hadjárat bárói részvevő közül – lásd a 21. számú táblázatot – Stiborici Stibor erdélyi vajda, Jakcs György tárnokmester és Kanizsai János esztergomi érsek azonosíthatóak. Esetükben érdekes információ, hogy tartózkodásukat tekintve az 1400. év jelentős részét itthon, a Magyar Királyság területén töltötték. A hadjáratban való részvételük az év utolsó két hónapjában igazolható (lásd. 21. számú táblázat). Hogy miért csak ekkor, azt egy további, külön Zsigmond cseh és morva hadjárataival foglalkozó vizsgálat adhatja meg.

Bárok	Országos tisztség	Keltezés	
		Magyar Királyság	Morvaország
Stiborici Stibor	erdélyi vajda	október 6. (Pozsony) ⁸⁴³	november 27.– december 2. (Ostrau mellett táborban) ⁸⁴⁴
Jakcs György	tárnokmester	június 23. (Körmöcbánya) ⁸⁴⁵	december 6. (Ostrau mellett táborban) ⁸⁴⁶
Kanizsai János	esztergomi érsek	-	december 9. (Ostrau mellett táborban) ⁸⁴⁷

21. táblázat: Zsigmond Prokop morva őrgróf elleni hadjáratához később csatlakozott bárók.

(Forrás: Saját szerkesztés)

A bárók mellett a királyi aula több tagja is jelen volt, úgymint özdőgei Besenyő Pál,⁸⁴⁸ Csapi (Eszenyi) Tamás,⁸⁴⁹ Pálóci Mátyás⁸⁵⁰ udvari familiárisok. Az is ismert, hogy a királyi familiárisok közül volt, aki nem tartott Zsigmonddal. Ilyen volt Zrínyi Pál, akinek birtokai zömmel Zágráb vármegye déli, magyar–bosnyák határhoz közel fekvő területein voltak. Lehet, hogy épp a déli határvédelem miatt maradhatott itthon. Ezt Zsigmond 1400. május 7-én Prágában kelt okleveléből tudjuk, amelyben tájékoztatta Zrínyit, hogy levelét megkapta, és hazatértét követően intézkedik az ügyében.⁸⁵¹ Ezt Zsigmond 1401. április 14-én Budán kelt oklevelében valóban rendezte, és kárpótolta Zrínyit az oszmán–bosnyák csapatok betörésekor Zrin várhoz (Zágráb vármegye) tartozó birtokaiban esett károkért.⁸⁵²

e) Az 1401. évi hadiesemények

Az év déli hadi eseményeiről alig tudunk valamit, ami elsősorban annak a belpolitikai válságnak köszönhető, aminek folyományaként Zsigmondot több hónapra megfosztották szabadságától. A királyság irányítását az országnagyok vették át. Az ország belügyi

⁸⁴³ C. Tóth Norbert 2004. 469. old.

⁸⁴⁴ C. Tóth Norbert 2004. 469. old.

⁸⁴⁵ C. Tóth Norbert 2004. 478. old.

⁸⁴⁶ C. Tóth Norbert 2004. 478. old.

⁸⁴⁷ 1400. december 9. december 9. Zichy V. 222. old., 184. sz., vö. ZsO II/I. 80. old., 693. sz.

⁸⁴⁸ 1400. február 27. ZsO II/I. 19. old., 111. sz., relatio

⁸⁴⁹ 1400. április 25. ZsO II/I. 30. old., 222. sz.

⁸⁵⁰ 1400. április 25. ZsO II/I. 30. old., 221. sz.

⁸⁵¹ 1400. május 7. ZsO II/I. 35. old., 255. sz.

⁸⁵² 1401. április 14. ZsO II/I. 121. old., 995. old.

állapotát jellemzi, hogy jogi vonatkozású ügyek halasztásának – per, kifizetés, kártérítés – sora indul el az országos tanács rendeletéből.

Hadieseményeket illetően az alábbi oklevelek ismertek:

Időpont, forrás	Regeszta
május 22. ZsO II/I. 130. oldal, 1078. szám	Esztergom. A prelátusok és a bárók a csallóközi nemesekhez. Az országhatárt és a dunai révet védelmezzék meg a csehekkel szemben. A nádor, Frank vajda és Marcali Miklós temesi ispán segítségükre táborba száll.
augusztus 11. ZsO II/I. 141. oldal, 1189. szám	Kréta kormányzója Velencéhez. Bajazid és Timur seregei közelednek egymáshoz – Mircea, a magyarok és tatárok Havasalföld nyugati részeiből Bajazid ellen vonulnak, az átkelőket megszállták.
november 30. ZsO II/I. 156. oldal, 1318. szám	Besztercebánya. Zsigmond király Sopron megye nemeseihez s más lakosaihoz. János esztergomi érsek és testvérei felhívására, akikre a határ védelmét bízta, szálljanak hadba Vilmos osztrák herceg ellen.

22. táblázat: Az 1401. évre vonatkozó hadieseményekről beszámoló oklevelek.

(Forrás: Saját szerkesztés)

A 22. számú táblázatból is látszik, hogy keveset tudunk a délvidéki eseményekről, egészen pontosan egyedül Kréta kormányzójának Velencéhez íródott jelentése áll a rendelkezésre. A benne foglaltakat, amik egy jelentősebb hadjáratot feltételeznek, hazai források nem erősítik meg. A belpolitikai viszonyokat tekintve és az ehhez köthető, már említett folyamatos jogi tekintetű ügyek halasztását is figyelembe véve egy komolyabb országos hadjárat lehetőségét nyugodtan kizárhatjuk. De semmiképp sem szabad azt gondolni, hogy a déli határ menti betörések alábbhagytak volna. Intenzitásuk és erejük ugyanolyan változatos képet mutathatott, mint az ezt megelőző években, csupán az okleveles anyagba nem került bele. Ennek ellenére feltételezhető, hogy a határvédelem ellátta feladatát, ennek fő szereplői hasonlóan, mint előzőekben, a déli határ menti bárók lehettek, vagy éppen a politikai csatározások miatt azok kijelölt familiárisai. Az nem életszerű, hogy a problémát elhanyagolták volna, ezzel további pusztulásra ítélve a déli vidéket, amely egzisztenciájuk egyik legfőbb bázisának számított. Az már realisabb feltételezésnek tűnik, hogy ezek a határ menti erők, ahogy azt már fentebb is láttuk, kisebb–nagyobb fegyveres vállalkozások keretében az oszmán–szláv portyázó csapatok

távoltartása érdekében benyomultak ellenséges területre. Ez szükség szerint adott esetben a több tíz, de akár a száz kilométeres nagyságrendet is elérhette. Ahogy a stratégiaiilag fontos átkelők megszállását is természetesnek vehetjük, hiszen az a a határvédelem egyik fontos hadműveleti és harcászati eszköze volt.

A rendelkezésre álló forrásokból az derül ki, hogy a határvédelmi feladatok a királyság északnyugati részén, az Osztrák hercegséggel, illetve Morvaországgal határos területeken is intenzívebbé váltak. Utóbbi esetben Zsigmond Prokop morva őrgróffal történt fegyveres konfrontálódásából következhetett. Osztrák oldalról sem tekinthető békésnek a helyzet. Vilmos osztrák herceg igénye a magyar trónra meglepő is lehetne, de körüljárva az ügyet, kiderül, hogy nem az. Szándéka Velence 1401. június 27-én kelt leveléből ismert, melyben városállam elutasítja Vilmos osztrák herceg arra irányuló kérését, hogy támogassa a Magyar Királyság megszerzésében. De miért is igyekezhetett a herceg kihasználni a magyar belpolitika útkeresését és Zsigmond szorult helyzetét? Áttekintve a herceg kapcsolatait, gyorsan kiderül, hogy az inspirációt terveihez a László nápolyi királlyal fenntartott jó viszony adhatta. Ez derül ki az 1401. április 10-én kelt leveléből is. Vilmos osztrák herceg felajánlotta Velencének, hogy a nápolyi király és a városállam között támadt konfliktusban, mint közvetítő eljár. 1403. augusztus 23-án Vilmos osztrák herceg megerősítette László nápolyi király nővérével, Johannával kötött eljegyzését. Az osztrák herceg szövetségkeresése és a fenti táblázatban foglalt 1401. november 30-ai oklevélből feltételezett fegyveres fellépése a nápolyi királlyal fennálló szövetsége miatt történhetett.

A fent nevezett katonai kihívásoknak az eredményeiről, ahogy azok körülményeiről és eseményeiről vajmi keveset tudunk. A hivatkozott oklevelekből messzemenő következtetéseket nem szabad levonni. A résztvevők vonatkozásában a Morvaország felőli támadás kivédésére Bebek Detre nádor, Szécsi Frank erdélyi vajda és Marcali Miklós temesi ispán azonosítható. Vilmos osztrák herceg elleni határvédelmet Zsigmond a Kanizsai fivérekre, Jánosra, Istvánra és Miklósra bízta. A felsorolt bárók bandériumaik élén vonulhattak fel.

7. fejezet: Déli határvédelem

Lényeges tisztázni, hogy mit is érthettünk határvédelem alatt, mennyire lehet ezt állandónak tekinteni. A védelem célja egyértelmű, ennek kivitelezése két koncepción nyugodhatott. Az első, hogy a még ellenséges területen gyülekező, ott vonuló és támadásra készülő kisebb–nagyobb irreguláris oszmán–szláv csapatokat magyar határok előtt megállítsa és felszámolja. A második kényszerűbb eljárás, amelyre több alkalommal sor került, a már a határt átlépett és magyar területeket dúló ellenséges csapatok elleni fellépés.

A király által vezetett hadjáratokat és a határvédelmet nem célszerű egy és ugyanannak tekinteni. Tény azonban, hogy számos, a disszertáció időszakába tartozó és déli irányba tartó hadjáratot egyben határvédelmi akciónak is tekinthetünk. Mégis, a jogi ügyek halasztását elrendelő oklevelekben a legtöbbször megkülönböztették, hogy az illető hadjáratba, vagy a déli végek védelmébe megy. Ez pedig azt feltételezi, hogy a korban ennek az elkülönülésnek oka volt, amelyet a déli határterületek fenyegetettsége indukálhatott.

I. Határvédelmi harcok

Az első határvédelmi harcok Engel Pál 1998-ban írt tanulmányában kerültek említésre. Az első ismert esetet Zsigmond 1390. augusztus 14-én Sárói László temesi ispán részére kiállított adománylevele örökítette meg. E szerint Sárói hírért vette egy oszmán–szerb készülődésnek, mire Szerbiába, a braničevói kerületbe nyomult, ahol Vitovnica váron innen felszámolta az ellenséget, és öt zászlót zsákmányolt, amit a királynak Zólyomba, majd a királynőnek Budára küldött megszemlélésre. Az oklevélből egyúttal kiderül, hogy a sikeres rajtaütést más, királyi utasításra a térségbe érkezett vitézzel és előkelővel hajtotta végre, köztük a szörényi bánnal, Perényi Miklóssal. Engel Pál a sikeres akciót 1390 júliusára datálta.⁸⁵³ Engel kutatásakor abból indult ki, hogy a király június 23. és július 25. közötti időszakban időzhetett Zólyomban. Ezzel kapcsolatban szükséges megvizsgálni a Zsigmond itineráriuma tárgyában született újabb kutatási eredményeket (lásd 23. számú táblázat). Ennek alapján az alábbi tartózkodási helyek ismertek a jelzett időszakból:

Időpont	Település
---------	-----------

⁸⁵³ Engel 1998. 565–566. old.

június 23.	Zólyom
június 24.	Lipcse
július 3.–9.	Zólyom
július 9.	Végles
július 22.–25.	Zólyom
augusztus 1.–22.	Buda

23. táblázat: Zsigmond itineráriuma
(Forrás: *Engel – C. Tóth* 2005. 63. old.)

Az Engelnél szereplő július kicsit későinek tűnik, pontosabban tágabb időintervallum megadása célszerűbb lett volna. Engel maga is tudta, hogy Zsigmond már június 23-án Zólyomban volt, akkor is elé vihették a zsákmányolt zászlókat. Mária a kérdéses időszakban csupán augusztus 7-én tartózkodott Budán, ahol ő szemlélhette meg a hadizsákmányt.⁸⁵⁴ Kézen fekvő megoldás, hogy Zsigmond zólyomi tartózkodásának végén láthatta a zászlókat és innen ment Budára, ahol Mária királynő is tartózkodott. A pontos időpont hiányában azonban a király zólyomi tartózkodásának legkorábbi és legkésőbbi időpontja ugyanúgy helyes lehet. Ezért május és július közé érdemes helyezni a katonai akciót.

Egy másik, ugyanezen évben történt eredményes összecsapásról értesülünk Zsigmond 1390. november 22-én Losonci István macsói bán részére kiadott okleveléből. A bán seregével Csütörtökhely falu⁸⁵⁵ közelében, a Száva szigetén táborozott, amikor a hűtlenségbe esett Kazta fia, László fia, Demeter (a lázadó Horváti-párt egyik tagja lehetett) oszmánokkal és rácokkal együtt rájuk támadott. A rajtaütést Losonci és serege sikeresen verték vissza, majd a végek védelmére faerődöt építtetett a szigeten. Engel Pál az itt történeteket összefüggésbe hozza Sárói és Perényi rajtaütésével, így az időpontot „nagyjából” júniusra datálta.⁸⁵⁶ Tekintettel arra, amire Engel is felhívja a figyelmet, miszerint Losonci 1390 májusában lett macsói bán, a királyi oklevél pedig november 22-én kelt, valamint a következőkben ismertetésre kerülő betörések ad hoc jelegére, ez esetben is szélesebb időintervallumot érdemes meghatározni. Ezért érdemesebb májustól októberig tartó időszakot valószínűsíteni a csütörtökfalui esettel kapcsolatban.

Az előbbiekkal szemben 1391-ben Perényi Miklós szörényi bánnak már magyar területekre jutott oszmán–szláv csapatot, vagy csapatokat kellett megfékeznie a

⁸⁵⁴ *Engel – C. Tóth* 2005. 42. old.

⁸⁵⁵ Csütörtökhely Maróttól délnyugatra, a Száva közelében feküdt.

⁸⁵⁶ *Engel* 1998. 566. old.

Temesközben, mialatt a Zsigmond vezette királyi had a szerémségi területeken harcolt minden valószínűség szerint a támadók ellen. Engel Pál szerint egy királyi seregről van szó, amelyik megosztva, – egyik része a Szerémségben, másik része a Temesközben – harcolt. Zsigmond előzetes tervét figyelembe véve, amely Bosznia megtámadása volt, érdekes kérdés, hogy hogyan és mit is keresett a Szerémségben? Az okot Engel Pál egyértelműen az erre a területre betörő oszmán–szláv csapatokban határozta meg munkájában, ami el is fogadható, ahogy a szörényi bán temesközi harcainak indokaként is.⁸⁵⁷ Joggal gondolható ezért, hogy 1391. évi tervezett támadó hadjárat végül határvédelmi műveletekbe torkollott.

Marcali Miklós temesi ispánnak 1396-ban szintén magyar területre támadó ellenséggel kellett harcba bocsátkoznia. Zsigmond 1396. augusztus 13-án kelt adománylevele szerint Szent Mihály arkangyal imént elmúlt ünnepe táján, 1395. szeptember 29. körül a Temes vármegyei, Csák település mellett az éj leple alatt rajtaütött a Temesközt fosztogató oszmán – szláv rablócsapaton. A győzelem jeleként a zsákmányolt zászlókat, illetve lobogókat a király elé elküldte. A másik összecsapásra Szent Margit vértanú ünnepe táján, 1396. július 13. körül került sor. A Temesközben fosztogató oszmán–tatár–rác csapat Temesvár környékét is elérte, az innen délnyugatra fekvő Újbécs települését pedig felgyújtotta. Megállításukra és felszámolásukra Marcali Miklós testvérével, Dénessel, valamint más kísérőivel és híveivel vonult fel. A támadókat Füzesoroszi és Maráz település között érte utol a temesi ispán és csapata, ahol fényes győzelmet arattak. Ennek jeleként, ahogy az előbbi esetben is, a zsákmányolt zászlókat és lobogókat a király elé küldték megszemlélésre.⁸⁵⁸

A következő hasonló összecsapásról Zsigmond egy 1401. március 2-án kelt adományleveléből értesülünk. E szerint a temesi ispánok, Csáki Miklós és Marcali Miklós hadaikkal Crivina kerületbe, az egykori Bulgária területére nyomultak, ahol az oszmán szövetséges, Bogauetch crivinai vajda, a bolgár sereg kapitánya és serege fölött fényes győzelmet arattak. Az itt ejtett hadifoglyokat Pozsonyba, Zsigmond színe elé vezették.⁸⁵⁹

II. A határvédelem állandóságának kérdése

Az oszmánok jelentette kihívás és az arra adott válaszok közül a leghatékonyabb megoldásnak a határok közvetlen védelme, míg ellenséges területen a megállításuk

⁸⁵⁷ Engel 1998. 571–573. old.

⁸⁵⁸ Középkor története 223–224. old.

⁸⁵⁹ 1400. szeptember 22. Temes I. 297. old., 173. sz., vö. ZsO II/I. 62. old., 512. sz.

bizonyult. A kérdés az, hogy ezt minden évben külön szervezték meg, vagy állandó megfigyelés alatt, így védelem alatt tudták-e tartani a boszniai és a szerb határszakaszokat? Nézzük meg, pontosan mit is mondanak a rendelkezésre álló források.

Időpont, forrás	Jogi aktus indoka	Zsigmond ekkori tartózkodása
1393. február 6. ZsO I. 305. old. 2813. szám	Buda. Zsigmond király Monostori Miklósnak és fiának, Lászlónak valamennyi perükben halasztást rendel el, mivel mindketten a macsói bánnal a törökkel szemben a határok védelmében elfoglaltak.	Buda január 1.–március 26.
1393. május 29. ZsO I. 325. old., 2959. szám	Ilsvai Leusták nádor királyi rendeletre <i>Semien-i Leukus</i> fia, Miklós és <i>Zakul-i Imre</i> perét elhalasztja, mivel a királyság alsó végeinek védelmében („ <i>in partibus inferioribus pro tuitione regni</i> ”) elfoglaltak.	Diósgyőr május 27. Buda június 7.
1394. április 24. ZsO I. 374–375. old., 3379. szám	Zsigmond Báthori Péter fia, János kérésére felmenti familiárisait, Apad János fia, János, Zouay István és Macica András Ilsvai Leusták nádor büntetése alól. Elrendeli azonban, hogy Báthorival a jelen hadjáratba a végek védelmébe , amelyben Leusták nádor is személyesen részt vesz („ <i>ad presentem nostram expeditionem exercitualem unacum eodem domino Leustachio regni nostri palatino ad partes inferiores personal iter</i> ”) két hónapot kötelesek szolgálni saját költségükön, ezt Leusták nádornak kell oklevéllel igazolnia.	Buda április 15. – május 5.
1394. április 24. Szerbia 34–35. old., LXXXI. szám, vö. ZsO I. 375. old.,	Buda. Zsigmond intézkedése alapján Kanizsai János esztergomi érsek részére, aki más országnaggyal együtt az oroszág alsó végeinek védelmére és őrzésére küldött	Buda április 15. – május 5.

3380. szám	(„pro tuitione et custodia partium inferiorum contra insultus paganorum”), Zábó Miklós tárnokmester Csallóközben fekvő összes birtokát zálogképen lefoglalta, mivel az elmúlt évre 1200 aranyforint kamarai nyereséget nem szolgáltatott be. Kanizsai Jánosnak pedig a végek védelméhez szüksége van az összegre	
1398. május 5. ZsO I. 584. old., 5302. szám	Újlak. Zsigmond király Marcali Miklós temesi ispánnak főleg a török ellenében az ország védelme közben szerzett érdemeiért jutalmazza meg őt és családját.	
1398. május 9. ZsO I. 585. old., 5310. szám	Újlak. Zsigmond király Zeer-i Posa fia, István fia, Péter főleg a török ellenében az ország védelme közben szerzett érdemeiért adományban részesül.	
1399. február 17. Zichy V. 100–101. old., 90. szám, vö. ZsO I. 632. old., 5719. szám	Visegrád. Szécsényi Frank országbíró Bátmonostori Töttös László perét elhalasztja, mivel a végvidékek védelmében elfoglalt („ <i>in custodia confiniorum regni foret occupatus</i> ”).	Buda február 2. Lőcse február 23.
1399. október 27. ZsO I. 679. old., 6100. szám	Szokolca. Zsigmond király Bebek Detre nádorhoz, mivel Garai Miklós dalmát–horvát és szlavón bánt Szlavóniába küldte a határok őrzésére és megvédésére , ezért perét elhalasztja. Ez vonatkozott fivérére, Jánosra is.	Szokolca október 15. – november 5.
1399. november 27. ZsO I. 687. old., 6182. szám	Nagyszombat. Zsigmond király elhalasztja Kapláti Miklós fia, Mátyás perét, mivel uraival, Bebek Ferenc és Maróti János macsói bánokkal együtt a déli végvidékek védelmében elfoglalt.	Nagyszombat november 27.
1400. május 28.	Visegrád. Szécsényi Frank országbíró királyi	Prága

ZsO II/I. 38. old., 295. szám	parancsra Bebek Ferenc macsói bán perét elhalasztotta, mivel a királyság alsó végeinek védelmében („ <i>in partibus inferioribus pro tuitione confiniorum regni</i> ”) elfoglalt.	május 7. Prága június 7.
1400. június 1. ZsO II/I. 39. old., 312. szám	Visegrád. Szécsényi Frank országbíró királyi parancsra Kont Miklós nádor fia, Bertalan fiai, László és Imre perét elhalasztja, mivel a királyság határainak őrzésével elfoglalt.	Prága május 7. Prága június 7.
1400. július 29. Zichy V. 186. old., 159. szám, vö. ZsO II/I. 51. old., 418. szám	Visegrád. Szécsényi Frank országbíró Maróti János macsói bán kérésére Lippói Mihály és Pál perét elhalasztotta, mivel az alsó részeken a királyság határainak védelmében elfoglaltak.	Prága július 7. Müglitz augusztus 24.
1400. július 30. ZsO II/I. 52. old., 424. szám	Visegrád. Zsigmond király Paksi Olivér fia, Leusták oklevél bemutatást elhalasztotta, mivel Garai Miklós bánnal együtt az alsó részeken a királyság határainak őrzésében elfoglalt.	Prága július 7. Müglitz augusztus 24.
1400. augusztus 10. ZsO II/I. 55. old., 445. szám	Visegrád. Szécsényi Frank országbíró Garai Miklós szlavón bán kérésére Paksi Olivér fia, Leusták perét elhalasztja, mivel a boszniai határon lévő várak (végvárak) védelmében („ <i>in custodia castrorum in confinis Bozne situatorum</i> ”) elfoglalt.	Prága július 7. Müglitz augusztus 24.
1400. szeptember 22. Temes I. 297. old., 173. old., vö. ZsO II/I. 62. old. 512. szám	Csák. Csáki Miklós temesi ispán Remetei István perét Szent Mihály nyolcadára (október 6.) Vízkereszt nyolcadára (1401. január 13.) halasztja, mivel az alsó részek védelmében elfoglalt.	Müglitz szeptember 12. Olmütz szeptember 27.
1401. február 21. DL 92183, vö. ZsO	Visegrád. Bebek Detre nádor Kont Miklós nádor fia, Bertalan fia, László ügyét Maróti	Pozsony január 21.

II/I. 108. old., 896. szám	János macsói bán kérésére elhalasztja, mivel az alsó részeken az országhatárok őrzésében királyi szolgálatban van elfoglalva.	– február 28.
-------------------------------	--	---------------

24. táblázat: A rendszeres határvédelemre vonatkozó források

(Forrás: Saját szerkesztés)

A forrásokban egyértelműen a királyság alsó részeinek, határainak védelméről esik szó. A 24. számú táblázatba összegyűjtött forrásokból látszik, hogy a különböző, déli határt érintő védelmi feladatok generálta perhalasztások idején a király máshol tartózkodott. Ez bizonyítja, hogy a határok védelme már akár egész éves feladat lehetett, amit az uralkodó más országos ügyek miatt érthető módon nem felügyelhetett. Már csupán az a kérdés, hogy ezt mennyire tekinthetjük állandónak, ugyanis ahogy a disszertáció elején „*A déli határszakaszok állapota*” című fejezetben arról már szó esett, még messze vagyunk attól a végvárrendszertől, ami olyan hatékonyan állt ellen az oszmánok támadásainak.

A déli területeken váltakozó intenzitású harcok folyhattak a határok közelében, de nagyságát tekintve a királyság területi integritására nem gyakoroltak veszélyt. Az biztosnak tekinthető, ha az előbbi veszély fennáll, akkor Zsigmond maga intézkedett volna. Az 1389 és 1392 közötti hadjáratok ebből a szempontból nem tekinthetők relevánsnak, ugyanis ekkor még – nem ismerve az ellenség harcászati módszerét, valamint eljárásait – a probléma megoldásaként vonult fel maga Zsigmond a királyi hadak élén.

Ez első ízben 1393-ban maradt el, miután az előző évben váratlan közelségbe került a magyar és az oszmán sereg. Jelentősebb összecsapásra, mint arról a vonatkozó fejezetben már szó esett, nem került sor, amelynek okai nem ismertek. Mégis a szultáni hadak elvonulása Zsigmondot és báróit talán kissé túlzott önbizalommal ruházta fel. Ezt követően, látva az előző évi hadjáratok hatástalanságát, az új megoldás felé, a keresztes hadjárat eszméje felé fordultak. Egyrészt ennek szervezése és előkészítése kötötte le Zsigmond és a királyság erejét 1393-ban. Másrészt pedig a Luxemburg család belső viszályai, amelyben Zsigmond is igyekezett érdekeinek érvényesítése végett fellépni.

A déli területeket érő oszmán–szláv támadások nem értek véget, erre a problémára, ha átmenetileg is, de megoldást kellett találni. Az első olyan perhalasztást, amelynek indoka az oszmánokkal szembeni határvédelem, 1393. február 6-án Budán adta ki a kancellária az uralkodó nevében.⁸⁶⁰ Majd ugyanezen év május 29-én már I. Leusták

⁸⁶⁰ 1393. február 6. ZsO I. 305. old. 2813. sz.

nádor királyi rendeletre ad halasztást a királyság alsó végeinek védelmében való elfoglaltságra hivatkozva.⁸⁶¹ Ennek a határvédelemnek első nyomai azonban korábbra vezetnek vissza. Ezt Engel Pál 1998-as tanulmányából tudhatjuk, aki egy 1390. augusztus 14-én Sárói László temesi ispán részére kiállított adománylevélben találta meg ennek első említését. Ebben leírják, hogy Sárói László más vitézekkel és előkelőkkel együtt, akiket a király a végek védelmére küldött, sikeresen számolt fel egy támadásra készülő oszmán–szerb csapatot. Engel elsősorban az 1389 és 1392 közötti királyi hadjáratokat vizsgálta, így nem láthatta ennek a koncepciónak a jelentőségét, így azt sem, hogy a későbbiekben felértékelődik, majd 1396 után a magyar határvédelem alapját fogja képezni.⁸⁶² Ezt követően, mint az a 2. számú táblázatban foglalt források mutatják, majd minden évben értesülünk olyan határvédelem – a királyság alsó végeinek védelme („*in partibus inferioribus pro tuitione regni*”) – miatti perhalasztásról, vagy ehhez kapcsolódó pénzbehajtásról, ami nem klasszikus hadjáratra vonatkozik, vagyis a határ folyamatos ellenőrzését jelentheti.

Utóbbi kijelentést alátámasztja Zsigmond 1398. május 9-én Pósaí Péter részére kiadott adománylevele, amelyben egyértelműen a királyság végvidékének állandó védelmében szerzett érdemekre hivatkozik.⁸⁶³ Tovább erősíti ezt a megállapítást a Perényi Péter részére 1399. augusztus 29-én kiállított adománylevél, amelyben hőstettei között említik, hogy a szerémi vidék határára is kiküldte a király egy időre, hogy ott az oszmán támadások ellen e határvidéket óvja és védelmezze.⁸⁶⁴ Ott van továbbá Bebek Detre nádor neve alatt 1401. február 21. kelt perhalasztás, amelyet Maróti János kért Kont Miklós nádor fia, Bertalan fia, László részére, aki az alsó részeken az országhatárok őrzésében királyi szolgálatban volt. Ez is lényeges információ, viszont fő érdekessége sokkal inkább az, hogy Maróti János ekkor már bizonyíthatóan nem volt a végeken (lásd a 16. számú táblázatot). Zsigmond 1401. március 2-án a temesi ispánok jelentése alapján adományban részesíti Bákai Gergelynek, Haram várnagyának testvéreit, Dávidot, Mátyást, Jánost, unokatestvérét, Bákai János fiát, Fábiant részben az ország végvidéke védelmében tett szolgálataik érdeméért.⁸⁶⁵

Az állandó védelem egy másik eszközének meglétéről tanúskodnak az alábbi források. Zsigmond 1395. augusztus 25-én kelt levelében Blagay Miklósnak és Istvánnak

⁸⁶¹ 1393. május 29. ZsO I. 325. old., 2959. sz.

⁸⁶² Engel 1998. 565–566. old.

⁸⁶³ 1398. május 9. ZsO I. 585. old., 5310. sz.

⁸⁶⁴ 1399. augusztus 29. Perényi 121–122. old., 206. sz. vö. ZsO I. 670. old., 6049. sz.

⁸⁶⁵ 1401. március 2. DL 96720, vö. ZsO II/I. 110–111. old., 914. sz.

megígéri, hogy a Szlavónia védelméhez szükséges Osztrozsác várat – a magyar–bosnyák határt képző Una folyó bal, magyar partján állt –, ahogy módjában áll, visszaadja.⁸⁶⁶ Garai Miklós 1400. április 16-án kelt levélből pedig arról értesülhetünk, hogy jobbágyait április 10-én a hadak támogatására *Bunchzad* vár – földrajzi elhelyezkedése ismeretlen, de a déli határ közelében feltételezhetjük – újraépítéséhez parancsolta.⁸⁶⁷ Ide sorolandó Szécsényi Frank országbíró neve által fémjelzett perhalasztás is, amelyet Garai Miklós azért kért Paksi Olivér fia, Leusták részére, mert a boszniai határon lévő várak védelmében tevékenykedik.⁸⁶⁸ Ezt tovább erősíti Zsigmond 1401. március 2-án az előbb említett Bákai Gergely – Csáki Miklós temesi ispán familiárisa – Haram várnagya⁸⁶⁹ részére kelt adománylevele. Bákai a temesi ispánokkal az egykori Bulgáriába Crivina kerületben nyomult, ahol sikeresen számoltak fel egy oszmán–szláv csapatot.⁸⁷⁰ Nem tervezett hadjáratról lehetett szó, valószínűbb, hogy híret vehették a gyülekező ellenségnek és ezért törhettek ellenséges területre. Az ilyen jellegű akciók során a magyar csapatok is portyázhattak az ellenséges területen. Utóbbi három oklevél nem csupán erősíti azt a hipotézist, hogy a határok állandó őrzés, de legalábbis megfigyelés alatt állhattak, hanem mutatja, hogy ennek eszközéül a rendelkezésre álló térségbeli kisebb–nagyobb várakat is bevonták, amelyek a szervezett védelem meglétének első csirái voltak.

Ki, vagy kik lehettek ezeknek a határvédelmi hadműveleteknek a vezetői, „főkapitányaik”? A 25. számú táblázatban szereplő személyek déli végeken tartózkodását a disszertáció vonatkozó fejezetei tartalmazzák.

Év	A védelmet irányító személyek
1390	Sárói László temesi ispán Perényi Miklós szörényi bán ⁸⁷¹
	Losonci István macsói bán ⁸⁷²
1393	Lackfi György macsói bánok
1394	Ilsvai Leusták nádor Kanizsai János esztergomi érsek
1395	Marcali Miklós temesi ispán

⁸⁶⁶ 1395. augusztus 25. ZsO I. 447. old., 4066. sz.

⁸⁶⁷ 1400. április 16. ZsO II/I. 29. old., 207. sz.

⁸⁶⁸ „*in custodia castrorum in confinibus Bozne situatorum*” 1400. augusztus 10. ZsO II/I. 55. old., 445. sz.

⁸⁶⁹ Engel 1996. I. 324–325. old.

⁸⁷⁰ 1401. március 2. DL 96720, vö. ZsO II/I. 110–111. old., 914. sz.

⁸⁷¹ Engel 1998. 565–566. old.

⁸⁷² Engel 1998. 566. old.

1397	Perényi Péter macsói bán
1399. október – 1400. augusztus	Garai Miklós dalmát–horvát és szlavón bán
1399. november – 1400. október	Bebek Ferenc és Maróti János macsói bánok
1400. január (?) szeptember – október/november	Csáki Miklós és Marcali Miklós temesi ispán

25. táblázat: A déli határon a védelmet irányító személyek

(Forrás: Saját szerkesztés)

Leszámítva az 1394-es esztendő és Zsigmond vezette királyi hadjáratokat, egyértelműen kiderül, hogy a védelem vezetésének pilléreit a déli határvonal mentén található területek bánjai és a temesi ispánok adták. A fennálló veszély miatt országos érdeké vált, hogy ezeket a tisztségeket rátermett hadvezetési képességek birtokában lévő személyek töltsék be. A dalmát–horvát és szlavón és a macsói bán cím már régtől fogva az országos méltóságsor előkelő helyein szerepelt. Az oszmán fenyegetés hozta szükség azonban egy régi tisztséget is felértékelte. A temesi ispáni cím új funkciója igen hamar, az 1390-es évek végére már körvonalazódni látszott. Fajsúlyossága a védelem tekintetében akkora volt, hogy igen gyorsan kiemelkedett a többi ispánság közül és csatlakozott az országos méltóságok sorába. A határhoz közeli helyzetük és ebből kifolyólag védelmi funkciójuk miatt korábban a pozsonyi és a székely ispáni tisztségek is kiemelkedtek a többi ispánság közül.

A fentiekből kiindulva akkor milyen erővel is védhették a temesi ispánok a kezdeti időszakban rájuk bízott határrészt? Itt nem adható ugyanaz a válasz, mint a dalmát–horvát és szlavón, vagy a macsói bán címeznél, hogy legrosszabb esetben is saját bandériumaikra számíthattak, ugyanis a temesi ispánok nem voltak bárók. Mégis jogos az a feltételezés, hogy Sárói László, Csáki Miklós és Marcali Miklós saját fegyvereseikkel védték a határt. Furcsa helyzet alakult ki, hiszen mint temesi ispánok nem számítottak országos méltóságot betöltő személyeknek, így nem rendelkezhetek a bandériumállítás jogával sem. Igaz, még temesi ispánként bárói rangot kaptak, de a fegyvertények döntő többségének idején még nem rendelkeztek vele. Mégis azt kell feltételezni, hogy a szükséges katonai erővel rendelkezhetek. De miért is lehet lényeges kérdés a természetes személyekhez, bárókhoz köthető bandérium megléte, vagy nemléte a temesi ispánok vonatkozásában? Úgy, hogy Sárói László öt, Csáki Miklós és Marcali Miklós pedig nyolc vármegyének a

bandériumával rendelkezettek. Erre a választ az oszmán–szláv csapatok portyázó harcmodora adja meg.

Ezek a csapatok elsősorban az „üss és fuss” elven működtek, amihez két fontos alapelvet kellett betartani: a gyorsaságot és a nyíltszíni összecsapás elkerülését. Ebben az esetben a gyorsaság volt a kulcsszó. A védelmet szervező ispánoknak, ahogy a bánoknak is javítaniuk kellett a reakcióidejüket. A magyar, de az európai hadszervezetre jellemző nehézkes mozgósítással hatásos eredményt nem lehetett elérni. Pont ezek miatt sem a betörő, sem pedig az ellene vonuló magyar erők nem lehetettek nagy létszámúak. Egy kötelék – legyen annak bármilyen a felszerelése (könnyű, vagy nehéz) –, gyorsasága létszámának növekedésével fordítottan arányosan csökken.

A határvédelmet szervező bánok és a temesi ispánok az igazgatásuk alá tartozó vármegyék katonai erejével rendelkeztek és adandó alkalommal be is vettették őket, e felől kevés kétségünk lehet. Mégis, a reagáló képesség érdekében a védelem gerincét a bánok és ispánok familiárisaik által alkotott fegyveresek adhatták, akik kvázi, urukhoz való személyes kötődésük miatt állandóan mozgósíthatóak voltak. Előbbi esetben egyértelműen bárói bandériumról, vagy annak egy részéről beszélhetünk. Az utóbbi esetben nem egyértelmű, mivel a temesi ispáni cím nem számított országos méltóságnak. Az oszmánok fenyegetése hozta szükség miatt nem kétséges, hogy a temesi ispánok bárói rang nélkül is rendelkezettek olyan fegyveres erővel, ami magasabb országos tisztségben már bandériumnak neveztek, de lehet, hogy ilyen nagyságú erőre nem is volt szükség a veszély elhárításához. Ehhez a szükséges vagyoni és katonai háttérrel a temesi ispáni cím mögé sorakoztatott vármegyék adhatták.

Nézzük meg, mit is tudhatunk a magyar déli határvédelem új eleméről, a temesi ispánságról.

III. A déli végek új bástyája: a temesi ispánság

A temesi ispáni tisztség a tényleges, Oszmán Birodalom elleni védelmi funkcióját Ozorai Pipo 1404-es kinevezésével nyerte el. Ezt Engel Pál Ozorai Pipo emlékezete című⁸⁷³ tanulmányának köszönhetően tudjuk, amelyben részletesen és körültekintően elemzi a firenzei kereskedőből lett magyar báró katonai, politikai és pénzügyi tevékenységét, valamint a korona és az Oszmán Birodalom elleni védelem érdekében tett lépéseit. Ozorai 22 éves temesi ispáni regnálásának eredményei megkérdőjelezhetetlenek, hiszen

⁸⁷³ Engel 1987.b. 247–301. old.

munkássága megalapozza azt a végvárrendszert, amely 1521-ig szolgálta az oszmánok elleni védelmet. Élve azonban azzal a hipotézissel, hogy a temesi ispáni cím katonai és politikai felértékelődése valójában már jóval Ozorai színrelépése előtt megkezdődött, hasznosnak vélem a tisztség történetének rövid áttekintését az 1386 és 1402 közötti időszakban.

A temesit a pozsonyi és a székely ispáni tisztséghez hasonlóan a királyságot érő külső fegyveres kihívás emelte a többi ispánság fölé. Az oszmán elleni harcok egyik bástyája, a temesi ispáni méltóság, eddig nem kapott nagyobb figyelmet. Jelen vizsgálat is csak kis részben pótolja ezt a hiányosságot, ugyanis mindössze a fent jelzett szűk időbeli keresztmetszetre koncentrálok.

Az első kérdés az, hogy miről is ismerszik meg egy tisztség felemelkedése? Egy-egy tisztség felértékelődésének összetéveszthetetlen jele annak országos főméltóságok sorába emelkedése, valamint a betöltő személynek járó bárói rang, vagyis az oklevelekben a „nagyaságos” (*magnificus vir*), vagy a kevésbé formális „úr” (*dominus*) megszólítás.⁸⁷⁴ Azt, hogy a XIV. és a XV. század elején kiket nevezhetünk báróknak, Engel Pál foglalta össze. A meghatározásról és különösen azoknak a személyeknek a köréről, akik abba beletartoztak, elmondható, hogy az a XIV. században folyamatosan szigorodott és ezzel együtt szűkült.

A báró a nyugati hűbéri rendszerben a király közvetlen hűbéreseinek összefoglaló elnevezése volt. A Magyar Királyság területén II. András király óta az egész középkorban így nevezték az ország főméltóságait. A kezdeti időszakban, az 1350-es évekig ide számítottak mindazok, akik az uralkodótól bármilyen honort bírtak, vagyis az összes ispán. Ezt a kört I. (Nagy) Lajos korától jelentősen szűkítették, az ispánoktól megvonták a *magnificus* címet és csak körülbelül a 12–15 legelőkelőbb országos tisztséget betöltő személy tarthatta meg. Ettől kezdve bárónak elsősorban azokat az országos méltóságokat betöltő személyeket tekinthetjük, akiknek a nevét az érsekek és püspökök után a királyi privilégiumok méltóságsorai tartalmazzák. Zsigmond korában ilyen volt a nádor, az erdélyi vajda, az országbíró, a szlavón, a dalmát–horvát,⁸⁷⁵ a macsói és a szörényi⁸⁷⁶ bánok, a királyi tárnok-, ajtónálló-, asztalnok-, pohárnok- és lovászmester, valamint a pozsonyi ispán. Ezzel azonban nem merült ki a bárók sora, a méltóságsorok nem veszik számba az

⁸⁷⁴ Engel 2003. 226. old.

⁸⁷⁵ A szlavón és dalmát–horvát bánóság 1397 és 1409 között egyesítve volt.

⁸⁷⁶ A szörényi báni tisztség 1393 és 1435 között nem volt betöltve, csupán egy rövid időre 1408 vége és 1409 első fele között – erről később esik szó a törzsszöveg vonatkozó részében.

ugyancsak báró ranggal járó főkincstartót, a székely ispánt és a titkos kancellárt, valamint a számunkra fontos temesi ispánt se.⁸⁷⁷

A bárót az előjogai emelték a többi nemes fölé. Többek között ezek a következők voltak: a saját zászló – „banderium” – alatti hadba vonulás, az esküjük tíz nemesével ért fel; ellenük nem a szokásos ötven, hanem száz nemessel lehetett csak esküdni; az özvegyének ötven helyett száz márka hitbér járt. A felsorolt kiváltságok a cím egyszeri tisztséggel való elnyerését követően, illetve abból való távozása után haláláig megillette az adott személyt, hacsak nem esett hűtlenség vétkébe.⁸⁷⁸

a) *A temesi ispánság kialakulása*

A királyság déli területei különösen érzékeny pontnak számítottak Nagy Lajos halálát (1382) követően. A trónutódlás miatt kirobbant belpolitikai harcokat gyorsan felváltotta a fegyveres érdekérvényesítés. Zsigmond 1387-es megkoronázásakor már csak a Horváti János nevével fémjelezett lázadás tartotta magát. A lázadók bázisterülete a királyság déli – Temesköz, Macsói bánóság – és délnyugati – dalmát–horvát és szlavón – területeire terjedtek ki. Az ifjú brandenburgi örgrófnak és híveinek 1386-ban és 1387-ben több, kisebb-nagyobb hadjáratot sikerült Boszniába szorítani a lázadókat.⁸⁷⁹ Zsigmond alig oldotta meg a lázadók ügyét és foglalta vissza a Temesközt, amikor nem sokkal később már a térség védelméről kellett gondoskodnia az oszmánok betöréseivel szemben.

Az 1380-as évek utolsó éveiben és az 1390-es években a temesi ispáni tisztség súlyának növekedése katonai, ezen belül is védelmi okokra vezethető vissza. Ez lényeges, ugyanis már Nagy Lajos király uralkodása alatt is megfigyelhető a térség centralizációjára irányuló törekvés. Engel Pál a délkeleti határszakasz megszervezésének kezdeteit az 1360-as évekre vezeti vissza, okát elsősorban a vidini bolgár bánóság felállításában (1365), ezzel a határszakasz jelentőségének megnövekedésében határozta meg. A bolgár bánok közül ismeretes, hogy Lackfi Imre és Dénes (1365–1366) Temes vármegye ispáni címén kívül más tisztséget is betöltöttek.⁸⁸⁰ Csakúgy, mint Himfi Benedek (1366–1369) bánósága alatt, aki a Temes (1367–1369) mellett, igaz kis átfedéssel, de már Krassó (1365–1367) és Keve (1365–1367) vármegyét is igazgatta.⁸⁸¹ Az 1370-es években Temesvár már szilárdan magába foglalta Csanád, Krassó és Keve vármegyéket, valamint a Lugostól Orsováig tartó

⁸⁷⁷ Engel 2003. 227. old.

⁸⁷⁸ KMTL 83–84. old.

⁸⁷⁹ Erről bővebben: *Süttő* 2003. 145–151. old.

⁸⁸⁰ Lackfi Imer és Dénes együtt töltötték be a vidini báni címet. Lackfi Imer lovászmester 1359–1367, míg Lackfi Dénes temesi ispán 1365–1367, erdélyi vajda (1359–1367) között (Engel 1996. I. 12, 41, 203. old.)

⁸⁸¹ Engel 1996. I. 34, 139, 144. old., Engel 1987.b. 258. old.

vlach kerületek irányítását.⁸⁸² Az alsó részek ilyen szintű egységesítése mögött ekkor még nem a Balkán felől érkező katonai kihívás elhárítása volt a cél. Sokkal inkább a megbízhatatlan délkeleti szomszéd, a Havasalföldi fejedelemség féken tartása. A vajdai hűség ingadozása miatt Nagy Lajosnak nemegyszer fegyveresen (pl.: 1375, 1382) is fel kellett lépnie. Ezek majd minden esetben támadó hadjáratot jelentettek, de ismertek olyan esetek is, amikor magyar területre törtek be Havasalföld irányából. Ilyen támadást 1375 szeptemberének második felében kellett visszaverni a Temesközben.⁸⁸³

A centralizációs törekvéseknek elsősorban közigazgatási és nem védelmi okai lehetettek, amelyek a könnyebb vezethetőség érdekét szolgálhatták (pl.: macsói, dalmát–horvát vagy szlavón bánóságok). Tehát ekkor még katonai, pontosabban védelmi funkcióval nem számolhatunk. Ha volt is, csekély lehetett. Zsigmond trónra lépését követő intézkedéseiből is ez szűrhető le, hiszen szakítva az eddigiekkel, 1387-ben helyreállította az 1355 táján megszüntetett szörényi báni címet, egyúttal külön ispánt állított krassó és keve vármegyék élére.⁸⁸⁴

A fentiek is mutatják, hogy Zsigmond uralkodásának első éveiben nem tartotta szükségesnek a magyar–szerb határ és a Temes folyó közötti területek egy ispáni cím alatti összevonását. Ráadásul a magyar vezetés ekkor még úgy gondolta, hogy az oszmánokat támadó hadjáratokkal sikerül elűzni a déli határok mellől. Ennek a tervnek a napirenden tartása még nem tette szükségessé egy, a védelem megszervezésével foglalkozó tisztség felállítását. Engel Pál szerint Zsigmond 1394-ben tért vissza a Nagy Lajos korabeli módszerhez, amikor üresen hagyta a szörényi báni tisztséget, helyébe pedig a temesi ispáni címet léptette. Ez igaz is, de nem szabad elfelejteni, hogy a szóban forgó tisztség felemelkedése nem egyik napról a másikra történt. Ez egy olyan folyamat végkicsengése volt, amelyre döntően a déli irányból érkező oszmán fenyegetés kényszerítette a királyságot.

Mályusz Elemér a tisztség felemelkedésének kezdetét Sárói László temesi ispánságára teszi és így fogalmaz: „*Temes megye ekkortájtól lett határvédelmi központ, hogy ispánja hamarosan a környező többi megye – Keve, Krassó, Arad, Csanád, Csongrád – irányítását is kezébe vegye*”.⁸⁸⁵ Mályusz megállapításával két probléma van: először is Sárói László soha sem volt Arad, vagy Csongrád ispánja. Ekkortájt sokkal inkább Liptó

⁸⁸² Engel 1987.b. 258. old.

⁸⁸³ Kristó 1988. 169. old.

⁸⁸⁴ Engel 1987.b. 258. old.

⁸⁸⁵ Mályusz 1984. 31. old.

vármegye ispánja volt.⁸⁸⁶ Másodszor pedig Sárói László kevei, krassói és csanádi ispáni címei sem igazolhatóak közvetlenül, bár közvetetten igen.

Itt kell szót ejteni arról, hogy korszakunkban, mit és milyen más vármegyét is takart a temesi ispáni cím. Az egyes vármegyék Zsigmond-kori ispáni tisztségeinek archontológiai kutatásait Engel Pál végezte el. Tőle tudjuk, hogy a kevei ispánság kb. 1346-tól a krassóival volt egyesítve. A temesi ispáni címhez tartozott a krassó–kevei ispáni tiszt 1372–1426 között – egy rövid megszakítással (1389) –, valamint a zarándi 1387–1426 és a csanádi is kb. 1370–1426 között.⁸⁸⁷ Ebből kiderül, hogy a temesi ispáni cím már Zsigmond uralkodására gyűjtőfogalommá vált, amely több vármegyei ispáni címet foglalt magába. Néhány kivételtől eltekintve – pl.: Kórógyi István, aki csak Keve és Krassó vármegye ispánja volt 1389-ben⁸⁸⁸ – a nevezett vármegyék élén nem is találunk más személyeket. Ezért a továbbiakban, amikor a temesi ispáni címről esik szó, hatáskörén az előbb felsorolt – Csanád, Keve, Krassó és Zaránd – vármegyét is értjük.

Mályusz az elhangzottak alapján sorolhatta a kevei, krassói és csanádi tisztséget Sárói Lászlóhoz, viszont felsorolásából ebben az esetben hiányolható a zarándi ispáni méltóság. Ezzel együtt véleményét igazolhatja az, hogy Zsigmond az 1392-es Szerbiába irányuló hadjárat főkapitányává Sáróit nevezte ki. A katonai fellépés korántsem mondható jelentéktelennek, már csak azért sem, mert maga a király is – több más magyar báróval és külföldi főúrral egyetemben – részt vett az akcióban.⁸⁸⁹ Az említettek fel is sorakoztathatnánk a mályuszi elmélet alátámasztására, ám ez könnyelműség lenne. Azt ugyanis pontosan nem tudjuk, miért a legszerényebb tisztséget bíró Sáróira bízta Zsigmond a főkapitányi feladatokat. Tekintve, hogy az általa birtokolt tisztség, a temesi ispáni a királyság hatalmi struktúrában elfoglalt pozíciója alapján aligha predesztinálhatta erre, ezért sokkal inkább személyének szólhatott a főkapitányi megbízatás.

A tisztséget betöltő személy esetében a forrásokban a vármegyék közül a temesit, *comites Temesyenses*, tüntették fel, esetleg a csanádit, de a többi vármegye neve csak ritkán, közvetlen érintettség – pl.: vármegyei közgyűlés – esetében jelent meg. Az összes ispáni cím szerepeltetése az oklevelekben nem volt életszerű. Ennek megoldása látható Csáki Miklós oklevelének végén, ahol tisztségeit „*inter cetera comitatus Themessyensis et iudex Cumanorum*”, azaz „többek között temesi ispán és a kunok bírója” formulába

⁸⁸⁶ Engel 1996. II. 98, 125. old.

⁸⁸⁷ Engel 1996. II. 122, 139, 142, 239. old.

⁸⁸⁸ Engel 1996. II. 139, 144. old.

⁸⁸⁹ Engel 1998. 573–574. old.

tömörítette.⁸⁹⁰ A módszer előnyei vitathatatlanok, hiszen lakonikusan összefoglalja a címeket és egyben utal arra is, hogy a temesi ispáni méltósághoz további vármegyék is tartoztak. Ez a formula természetesen szükség szerint bővíthetett, erre példák az 1399. augusztus 10-én és 14-én a csongrád vármegyei közgyűlésen kelt oklevelek, ahol Csáki és Marcali Miklós neve után „*comites Temesienses et iudices Comanorum ac inter cetera comitatum Chongradiensem tenentes pro honore*”, azaz „temesi ispán, a kunok bírása és többek között honorként a csongrádi ispánság viselője” tisztség meghatározást találjuk.⁸⁹¹ Ugyanez található meg Csáki és Marcali 1399. november 18-án kelt oklevelében is azzal a különbséggel, hogy Csongrád helyett Krassó vármegye szerepel a formula végén.⁸⁹² A formulában a temesi ispáni cím, mint alap titulus szerepel, az ezután következő „*inter cetera*” vármegye az, amit még honorként bírtak. Ennek praktikusságát mutatja, hogy a későbbiekben Ozorai Piponál is megjelenik ez, a temesi ispáni tisztségeket összefoglaló formula.⁸⁹³ Az írásban való többszöri megjelenéséből már joggal gondolható, hogy a temesi ispánságot a kor köztudatában is, mint tisztséget, már nem csupán a nevében szereplő, hanem a további négy vármegyével azonosíthatták. Ez azt engedi sejtetni, hogy Zsigmond 1404-ben nem hiába adhatta feltörekvő firenzei pártfogoltjának ezt a tisztséget. Ugyan a királyság szokásjogai alapján, a temesi ispáni tisztt nem tartozott az országos főméltóságok sorába, de az ezzel járó hatalom már vetekedett, sőt egyes esetekben túl is nőtte az egyes bárói címmel járó országos főméltóság tényleges politikai és fegyveres képességeit.

A temesi ispánok esetében, különösen az 1380-as évek második és az 1390-es évek első felében még előfordult, hogy a címet egy másikkal, egy bárói méltósággal együtt viselte az adott személy. Ilyen volt például a Losonci fivérek esete, akik először lettek temesi és csanádi ispánok, majd ezeket megtartva nyerték el a szörényi báni tisztséget (lásd 27. számú táblázat).⁸⁹⁴ Esetükben az utóbbi titulus került előre az oklevelekben és utána a két ispáni, ha egyáltalán feltüntették azokat. Ez nem csupán a tisztségek alá-fölé rendeltsége miatt érdekes számunkra, hanem mert alátámasztani látszik azt a gyanút, hogy 1394 előtt még korántsem törekedett a király a temesi ispáni cím alatt a térség egyesítésére. Erre utal, hogy a Sárói László után következő Bebek Detre és Szécsi Frank, mint szörényi

⁸⁹⁰ Az oklevél datálatlan. Csáky I. 200–201. old. vö. ZsO I. 569. old., 5140. sz.

⁸⁹¹ 1399. augusztus 10. ZsO I. 665–666. old., 6001. sz.; augusztus 14. ZsO I. 667. old., 6012. sz.

⁸⁹² „*comites Themesyenses ac iudices Comanorum ac inter cetera comitatum Crassouiensem tenentes pro honore*” Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Fejér X/ 3. 227–230. old., CCIV. sz.

⁸⁹³ Temes 337–342. old., 204. old.

⁸⁹⁴ Engel 1996. II. 32, 122, 203. old.

bánok voltak temesi ispánok, ami országos főméltóságként az utóbbi rang felett ált.⁸⁹⁵ A tisztség ugyan magába foglalta már a fent nevezett vármegyéket, de 1394 előtt még nem jelent meg olyan hatalmi egységként, mint később.

Az Engel által megjelölt 1394-es év nem csupán a temesi ispáni címben jelentett változást, de a déli végeken tapasztalható folyamatoknak is az egyik fontos lépcsője volt. Joggal feltételezhetjük, hogy a szőrényi báni tisztség azért maradt betöltetlen ettől az évtől, mert funkcióját a temesi ispáné vette át. Ennek oka, hogy Zsigmond és kormánya ekkor szembesülhetett végérvényesen azzal, hogy az elmúlt években – 1389–1392 között – délre irányuló katonai vállalkozásaik még rövidtávon is csupán megkérdőjelezhető eredményekkel jártak az oszmán jelenléttel szemben, a rablótámadások pedig nem csökkentek. A védelemre való berendezkedés még ekkor sem merült fel, viszont a megoldásnak hitt keresztes fellépés megvalósulásáig elengedhetetlen volt a Szerbia felől folyamatosan betörő oszmán–szláv rablócsapatok elleni védelem megszervezése. Főként a magyar–szerb határszakasszal szomszédos vármegyék forogtak ekkor veszélyben. Ezért is centralizálhatta Zsigmond a temesi ispáni tisztségbe a Temesköz jelentős részét – Arad 1404-ig az erdélyi vajdai tisztséghez tartozott, míg Torontál vármegyéről ekkoriból nincs információ.⁸⁹⁶ Az ispáni székbe felfedezetteit, Csáki Miklóst és Marcali Miklóst helyezte. A temesi ispánsággal járó öt mellé további három ispáni címet is kaptak, így az általuk igazgatott vármegyék száma nyolcra emelkedett. Itt érdemes megjegyezni, hogy az utóbbi személyek rövid időre a megnevezett vármegyék ispáni címével együtt 1402-ben az erdélyi vajdai tisztséget is betöltötték.⁸⁹⁷

A temesi ispáni cím fajsúlyosabbá válása mellett azt is érdemes észrevenni, hogy Csáki és Marcali ugyanannyi ispánságot, összesen nyolcat igazgatott, mint később a végek nagyhatalmú ura, Ozorai Pipo. Ez katonai vonatkozásai miatt mindenképpen fontos, hiszen a mindenkori ispán rendelkezett a vármegye katonai – emberanyag – és logisztikai – pénzügyi, tárgyi – erejével, ami a délről érkező támadások kivédése szempontjából kulcsfontosságú volt. A védelem szervezése és fenntartása így is jelentős összegeket emésztett fel, amit Zsigmond 1398. november 5-én Domonkos leleszi és János jászói prépostokhoz keltezett felszólító levele is bizonyít, amelynek alapját a 1397. évi temesvári országgyűlés „decretum”-a adta. Ebben ezer aranyforintnak az átadására szólítja fel a

⁸⁹⁵ Engel 1996. II. 32. old.

⁸⁹⁶ Engel 1996. II. 97, 210. old.

⁸⁹⁷ Engel 1996. I. 13. old.

prépostokat, ugyanis a temesi ispánoknak a királyság határainak őrzése és védelme érdekében sürgősen szükségük van erre az összegre.⁸⁹⁸

b) A temesi ispánok bárói címe

A cím vonatkozásában előrebocsátandó, hogy a tárgyalt korszakban a temesi ispáni tisztség nem számított a királyság főméltóságainak sorába, így bárói ranggal sem járt. Mégsem értelmetlen foglalkozni ezzel a kérdéssel, ugyanis kevésbé ismert tény, hogy temesi ispánként nem Ozorai Pipo neve elé került először az oklevelekben a báróknak kijáró *magnificus* megszólítás. A tárgyalt időszakban 1386 és 1402 között öt olyan személyről is tudunk, aki temesi ispánként hasonló királyi kegyben részesültek.

Az ispánságok közül csupán a pozsonyi számított országos főméltóságnak és kapott helyet a méltóságsorban – rendszeresen utolsóként. Emellett még bárói ranggal bírt és ezért a nagyságos megszólítás járt a székely ispánnak, de a méltóságsorokban való szerepeltetését mellőzték.⁸⁹⁹

Mondhatnánk, hogy az előbbi kettő mellé emelkedett a temesi ispáni is, de ez nem fedné a valóságot. Ez nem csupán a tárgyalt időszakra, de még Ozorai Pipo idejére is érvényes. Az ispáni címet viselő személyek a bárói rang viselését automatikusan nem nyerték el, még Ozorai Pipo sem 1404-ben. Esetében a kancellária 1406-tól használja a *magnificus* megszólítást. Mégis, a forrásokból az derül ki, így fontos megjegyezni, hogy Zsigmond már Ozorai hivatalba lépése előtt is emelt bárói rangra temesi ispánokat. Ismeretes olyan személy, aki egyszer már viselt bárói tisztséget és attól nem hűtlenség miatt, hanem királyi kegyet megtartva vált meg, címét és az ezzel járó kiváltságokat élete végéig megtartotta. Ezért itt azon személyeket kell sorba venni, akik a kérdéses ispáni tisztség előtt, vagy az alatt más, bárói méltóságra jogosító tisztséget nem töltöttek be. A kérdéses időszakban, azaz 1386-tól 1402-ig nyolcan álltak temesi ispánság élén: Losonci István fia, László és István, Bebek László, Sárói László, Bebek Detre, Szécsi Frank, Csáki Miklós és Marcali Miklós.

Bebek Detre és Szécsi Frank személye nem releváns a kérdésben, hiszen mind a ketten más országos főméltóságot – szörényi báni címet – is viseltek a temesi ispáni előtti és alatti időszakban is, így a bárói rangjuk onnan eredeztethető.⁹⁰⁰ A felsoroltak közül a két

⁸⁹⁸ 1398. november 5. ZsO I. 612. old., 5559. sz.

⁸⁹⁹ Engel 2003. 227. old.

⁹⁰⁰ Bebek Detre 1379-ben királynéi asztalnokmester, 1388-ban királynéi udvarnokmester, 1389–1392 szlavón, míg 1391–1392 között horvát bán (Engel 1996. I. 203. old., II. 26. old.), Szécsényi Frank 1393–1396 főkincstartó, míg 1393–1394 között szörényi bán (Engel 1996. I. 204. old., II. 222. old.).

Losonci testvér, Sárói László, Csáki és Marcali Miklós esetében bizonyítható (lásd. 26. számú táblázat), hogy bárói rangot temesi ispánságuk alatt nyertek:

Név		A tisztségbeli első említés	„ <i>magnificus vir</i> ” megnevezés
Losonci	István	1386. augusztus 22. ⁹⁰¹	1386. augusztus 22. ⁹⁰²
	László		
Sárói László		1390. április 5. ⁹⁰³	1392. február 8. ⁹⁰⁴
Csáki Miklós		1395. február 14. ⁹⁰⁵	1397. augusztus 9. ⁹⁰⁶
Marcali Miklós		1395. november 5. ⁹⁰⁷	1400. június 14. ⁹⁰⁸

26. táblázat: Az 1402 előtti „temesi bárók”.

(Forrás: Saját szerkesztés)

Losonci fivérek bárói címe

A Losonci testvérek esetében rejtély, hogy a 26. számú táblázatban hivatkozott oklevél miért használja a nevük előtt a „*magnificis*” kifejezést, tekintve, hogy a rendelkezésre álló forrásokból nem derül ki, hogy 1386. augusztus 22-e előtt akár István, akár László bármelyik bárói ranggal járó országos tisztséget betöltötte volna. Esetüket ezért érdemes alaposabban is megvizsgálni.

Első lépésben meg kell nézni, hogy milyen tisztségeket is töltöttek be a Losonci fivérek az 1380-as években:

Név	Tisztség
Losonci István fia, István	besztercei várnagy (1385–1386) ⁹⁰⁹
	csanádi ispán (1386. augusztus 22. – 1387. március 3.) ⁹¹⁰

⁹⁰¹ Engel 1996. I. 203. old.

⁹⁰² „*viris Magnificis, dominis Ladislao et Stepbano filys Stephani de Lozoncz*” Krassó III. 164. old., 110. sz.

⁹⁰³ Engel 1996. I. 203. old.

⁹⁰⁴ „*virum magnificum Ladislaum Ílium petri de Sarow, tunc Comitem Themesiensem*” 1392. február 8. Temes 213–214. old., 128. sz. vö. ZsO I. 260. old., 2379. sz.

⁹⁰⁵ Engel 1996. I. 204. old.

⁹⁰⁶ „*vir magnificus dominus Nicolaus, filius Stephani de Chaak, comes comitatum Themesyensis [etc.]*” 1397. augusztus 9. Csáky I. 197–198. old. vö. ZsO I. 543. old., 4922. sz.

⁹⁰⁷ Engel 1996. I. 204. old.

⁹⁰⁸ 1400. június 14. DL 71909 vö. ZsO II/I. 42–44. old., 343. sz.

⁹⁰⁹ Engel 1987.b. 237. old.

⁹¹⁰ Engel 1996. I. 122. old.

	temesi ispán (1386. augusztus 22. – 1387. július 18.) ⁹¹¹
	szőrényi bán (1387. február 11. – 1388. január 23.) ⁹¹²
	horvát bán (1387. augusztus 10. – 1387. szeptember 26.) ⁹¹³
Losonci István fia, László	besztercei várnagy (1385–1386) ⁹¹⁴
	csanádi ispán (1386. augusztus 22.) ⁹¹⁵
	temesi ispán (1386. augusztus 22.) ⁹¹⁶
	szőrényi bán (1387. február 11. – 1387. szeptember 26.) ⁹¹⁷
	horvát bán (1387. augusztus 10. – 1387. október 12.) ⁹¹⁸
	szlavón bán (1387. október 17. – 1389. június 5.) ⁹¹⁹

27. táblázat: Losonci fivérek 1380-as években betöltött tisztségei.

(Forrás: Saját szerkesztés)

A 27. számú táblázatból kiderül, hogy a Losonci fivérek első jelentősebb tisztsége a besztercei várnagyi pozíció volt. Ezt megelőzően az oklevelekben (lásd 28. számú táblázat), mint udvari lovagok („*aulae nostrae militis*”) szerepeltek:

Losonci István fia	Oklevél kelte	Oklevél kiadója	Forrás
László	1386. január 24.	II. Károly	Bánffy 378–379. old., CCLXX. szám

⁹¹¹ Engel 1996. I. 203. old.

⁹¹² Engel 1996. I. 32. old.

⁹¹³ Engel 1996. I. 24. old.

⁹¹⁴ Engel 1987.b. 237. old.

⁹¹⁵ Engel 1996. I. 122. old.

⁹¹⁶ Engel 1996. I. 203. old.

⁹¹⁷ Engel 1996. I. 32. old.

⁹¹⁸ Engel 1996. I. 24. old.

⁹¹⁹ Engel 1996. I. 18. old.

	1386. január 24.	Erzsébet anyakirályné	Bánffy 379–380. old., CCLXXI. szám
István	1386. április 13.	Mária királynő	Bánffy 380–381. old., CCLXXII. szám
	1386. április 30.	Mária királynő	Bánffy 384–385. old., CCLXXV. szám

28. táblázat: Losonci László és István udvari lovagi címüket igazoló oklevelek.

(Forrás: Saját szerkesztés)

Süttő Szilárd véleménye szerint 1386 februárjától szeptemberéig Losonci István fia, László erdélyi vajda volt.⁹²⁰ Ezt közvetlen oklevelés anyag nem támasztja alá. Süttő azzal magyarázza, hogy a nemzetségből Losonci Dezső fia, id. László 1376–1385 és 1386–1392 között szerepelt, mint erdélyi vajda. A köztes rövid időben csáktornyai Lackfi István töltötte be a tisztséget 1385–1386 között.⁹²¹ Süttő szerint a Losonci nemzetség ebben a rövid időintervallumban sem engedhette ki a kezéből a vajdai címet, az idősebb helyett az ifjabb Losonci László viselte azt. Oklevelés anyag erről a váltásról se közvetlenül, se közvetetten nem szól. Süttő azzal látja alátámasztva állítását, hogy egy 1386. augusztus 19-én kelt levélben a „*Nos, Ladislaus, woyvoda Transsilvanus et comes de Zolnuk*” megnevezés szerepel, miközben id. Losonci László 1386 februárjától szeptemberéig szlavón bánként adja ki okleveleit.⁹²² A hivatkozott oklevélből nem derül ki, hogy melyik Lászlóról esik szó benne. A vezetéknev hiányában csupán feltételezés, hogy valamely Losoncit nevezte meg, ugyanis akár más nemzetségből való személy is lehetett az illető. Ugyanakkor továbbra sem utalnak a források se a vajdai cím elvesztésére, se annak megtartására id. Losonci László esetében. Tekintve, hogy 1386 októberében Lackfi Istvánt nevezik erdélyi vajdának, nehezen hihető, hogy politikailag és katonailag tapasztalt férfiú mellé egy pályáját kezdő, az oklevelekben, ezen időszakban még udvari lovagnak mondott ifj. Losonci László került volna (lásd. 28. számú táblázat).

A rendelkezésre álló forrásokból egyértelműen kiderül, hogy Zsigmond 1386. augusztus 22-én, Budán kelt oklevelében már a báróknak kijáró „*magnificus*” megszólítással illeti a Losonci fivéreket, miközben csupán temesi és csanádi ispánnak

⁹²⁰ Süttő 2003. 158, 169–170. old.

⁹²¹ Engel 1996. I. 13. old.

⁹²² Süttő 2003. 158. old., MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény 255012.

címzi őket az örgróf.⁹²³ A nevezett vármegyék ispáni tisztjével biztosan nem nyertek bárói címet, erre „jogosan” első alkalommal csak 1387. február 11. után nyílt volna lehetőség, amikor is a szörényi báni tisztségben találjuk a fivéreket. De esetükben valamiért másként történt. Annak az eshetősége, hogy az oklevélben véletlenül, esetleg írnoki tévedés, vagy mulasztás nyomán került ez a megnevezés, kizárható. Ezt Zsigmond 1386. november 12-én keltezett oklevele is bizonyítja, ahol ismételten bárónak címzi Losonci Lászlót és Istvánt.⁹²⁴

A hiba így kizárható, de mégis valamifajta magyarázatának lennie kell. Hiszen mint ismeretes, az 1350-es évek óta következetes szabályai voltak annak, hogy mely országos tisztségek után járt a bárói rang és az ehhez csatlakozó kiváltságok. Az ispánságok közül, mint már arról szó esett csak a pozsonyi és a székely volt ilyen.⁹²⁵ Akkor mégis miért kapták meg a bárói tisztség nélkül a *nagyságos* titulust a Losonci testvérek? Erre az alábbi válasz adható: az Anjou-korban meggyökeresedett szokásokat a Nagy Lajos 1382-es halála utáni események felülírhatták. A kiobbant belpolitikai harcokban pillanatnyi politikai és katonai érdekek érvényesülhettek. 1386-ban, amikor Losonci László és István bárói rangot nyert, még javában folytak a politikai és fegyveres harcok, különösen a királyság déli részein, köztük a Temesközben, amit a Horváti-párt szimpatizánsai tartottak a kezükben. Az ifjú brandenburgi örgrófnak minden olyan segítségre szüksége volt, amellyel érdekeit, trónért folytatott küzdelmeit előmozdíthatta. A 28. számú táblázatból kiderül, hogy a Losonci fivéreik részére II. Károly, Erzsébet királyné és Mária királynő is kiadott levelet. Elképzelhető, hogy Zsigmond a bárói címmel igyekezett Lászlót és Istvánt a maga oldalának megnyerni.

A Losonci fivéreik nem véletlenül kapták a temesi, illetve a csanádi ispáni címet. Ezzel konkrét célja volt az ifjú brandenburgi örgrófnak. Feladatuk nem kevesebb lehetett, mint a Temesköz „visszafoglalása” a Horváti-párttól. Ezt tanúsítja Zsigmond 1387. június 2-án Losonci Lászlónak és Istvánnak már mint szörényi bánoknak kelt adománylevele, amelyben a lázadók ellen 1386-ban és 1387-ben történt küzdelmeiket és sikereiket taglalta.⁹²⁶ Bár figyelembe kell vennünk a bárói rangra vonatkozó kritériumokat az Anjou-korban, mégis a Losonciakkal szembeni eljárás azt feltételezi, hogy Zsigmond érdekeinek érvényesítése érdekében mindezeket megkerülte. Tehette mindezt úgy, hogy a királyi

⁹²³ „*viris Magnificis, dominis Ladislao et Stepbano filys Stepbani de Lozoncz*” 1386. augusztus 22. Krassó III. 164. old., 110. sz.

⁹²⁴ „*magnificorum virorum dominorum Ladislai et Stephani filiorum Stephani de Lochonch*” 1386. november 12. Bánffy 386 – 387. old., CCLXXVIII. sz.

⁹²⁵ Engel 1985. 400–401. old.

⁹²⁶ 1387. június 2. Középkor története 208–212. old.

címmel járó kötöttségek ekkor még nem terhelték, Mária királynő férjeként viszont adományozhatta a címet, amivel maga mellé „vásárolhatta” a Losonci nemzetség szóban forgó két tagját. Ilyen tárgyú önkényességtől a későbbiekben sem riadt vissza a király, az már csak a sors fintora, hogy ez megint a temesi ispáni tisztséget fogja érinteni.

Engel Pálnak köszönhetően a legismertebb a firenzei Ozorai Pipo esete, aki kezdettől fogva bírta Zsigmond szimpátiáját és támogatását.⁹²⁷ A firenzei ifjú gyorsan lépegetett felfelé a ranglétrán. Ozorai 1401-től sókamaraispán és 1404-től temesi ispán, 1407-től pedig főkinccstartó volt. A háromból kettő lényeges pénzügyi tisztségnek számított, illetve vármegyei ispáni címe jelentős birtokokat jelentett számára, de egyikért sem járt báró cím. Zsigmond 1405-ben bárói egyikének nevezi, ezután, 1406 elejétől a kancellária a *magnificus* címmel ruházza fel.⁹²⁸ Történt mindez úgy, hogy bárói ranggal járó tisztséget nem töltött be, ahogyan ez korábban a Losonci fivérek esetében is volt. A „jogtalanság” hallgatólagos elfogadása 1408-ig tartott, vagyis tarthatott, ugyanis ekkor a Zsigmond és felesége, Borbála királyné által alapított Sárkányrendbe való felvételhez már korántsem volt elég a királyi szimpátiából fakadó bárói megnevezés. Valódi bárói ranggal járó országos tisztségre volt szükség. A megoldást Zsigmond a már 1393 óta betöltetlen, nem mellesleg bárói rangot jelentő szörényi báni címben találta meg. Ozorai ezt kapta meg, ennek megfelelően a Sárkányrend alapítólevelében is szörényi bánként szerepel. A cím viszont csak kényszermegoldás volt, ezt mutatja az, hogy Ozorait egy 1409. január 7-én kelt oklevél méltóságsora még bánnak mondja, míg egy másik, április 22-i okirat már a tisztség üresedéséről tanúskodik.⁹²⁹ Utána 1409 és 1426 között a tisztség újra betöltetlen.⁹³⁰

A fentiekből kiderül, hogy a Losonci fivérek esete nem egyedülálló, hiszen Ozorai Pipo is királyi kegynek és nem országos tisztség betöltésének köszönhette bárói rangját, amiben Zsigmond egyéni, személyes politikai és katonai érdekeinek megnyilvánulását kell látni (Ozorai Pipo az 1403-as Zsigmond elleni főúri lázadás után nyeri temesi ispáni címét.). Érdekes, hogy mindkét esetben a szörényi báni tisztség elnyerésével legalizálta Zsigmond az előzetesen megadott bárói rangot. A Losonciak esetében ez azzal magyarázható, hogy az 1380-as évek közepén ez a tisztség még nem veszítette el jelentőségét, így betöltése még presztízzsel járt. Az oszmán kihívás miatt beállt változásoknak köszönhetően a temesi ispáni cím fokozatosan átvette a szörényi bánság szerepkörét, olyannyira, hogy utóbbi 1393-ban betöltetlené vált. Mint már a fentebbiekben

⁹²⁷ Engel 1987.b. 247–301. old.

⁹²⁸ Engel 1987.b. 261. old.

⁹²⁹ Engel 1987.b. 261. old., 290. old., 94. lábjegyzet

⁹³⁰ Engel 1996. I. 33. old.

is kiderült, a tisztségben legközelebb, 1408-ban Ozorai Pipót találjuk, de csak azért, hogy ezzel az előzetesen megadott bárói rangját országos tisztség betöltésével is megerősítsék.

A Losonci fivérek és Ozorai Pipo esete azt erősítheti, hogy a királyságban a bárói cím elnyerésének szabályai még Zsigmond egyéni eljárási módja ellenére sem változhattak. A temesi ispáni cím hiába erősödött az 1390-es évek elejétől folyamatosan, országos főméltósággá az 1410-es évek végére sem vált. Bizonyítja mindezt az, hogy egy súlyát veszített, de régi és bárói titulussal járó bánság, a szörényi kellett ahhoz, hogy Ozorai Pipo magnificus megnevezését elismertesse Zsigmond.

A „homo novus” temesi ispánok

Mennyire volt egyedülálló a Losonci fivérek és Ozorai temesi bárói címe? Olyannyira nem, hogy az előzőekben tett összehasonlítást nem is tekinthetjük teljesnek. Ugyanis további három személy: Sárói László, Csáki Miklós és Marcali Miklós esetében is bizonyítható, hogy ők sem a tisztséggel, hanem annak betöltése alatt nyertek bárói rangot. Előéletükben náluk sem találunk olyan országos főméltóságot, amely bárói cím viselésére jogosíthatta őket. Nem is találhatunk, ugyanis kivétel nélkül megyei köznemesként indultak és Zsigmond patronáltjaiként kapták karrierindításként a temesi ispáni pozíciójukat.⁹³¹

Miért is volt szükség a *homo novus*-okra? Az ifjú uralkodó hatalmát az őt trónra emelő, Nagy Lajos kori bárók 1387-től minden eszközzel korlátozni, illetve irányítani igyekeztek. Az így kialakult szűk politikai mozgásteret Zsigmond csak úgy lazíthatta, ha következetesen elkezdte a régi bárók lecserélését a kormányból, helyükre pedig olyan embereket helyezett, akik vagyonukat – és így hatalmukat – már neki köszönhették. A folyamat első állomása volt az 1392. év, amikor id. Losonci László erdélyi vajda meghalt. A király az egész rokonságát eltávolította az ország vezetéséből, valamint ősszel leváltotta hivatalából csáktornyai Lackfi István nádort is. A királyi hatalom tényleges gyakorlásáért folytatott politikai küzdelem majd egy évtized után az 1403-as belpolitikai válságban csúcsosodott ki, ahol Zsigmondnak sikerült végleg megtörnie az uralmát korlátozni kívánó „régii” mágnások hatalmát. Zsigmond problémája megoldásához igyekezett előkelő származású, de szerény vagyonú vármegyei középneveseket felkarolni.

Visszakanyarodva az 1390-es évek temesi ispánjaihoz, így már érthetővé válik Sárói, Csáki és Marcali szerepe és hirtelen jött politikai erősödése, de ez nem csak

⁹³¹ Engel 1977. 35, 38–39. old.

esetükben érvényesült, pl.: Maróti János „semmből” érkezett a macsói báni pozícióba 1397-ben.⁹³²

Név	„ <i>magnificus vir</i> ” megnevezés	Bárói címmel járó országos tisztségbe való első említés
Sárói László	1392. február 8. ⁹³³	1392. augusztus 24. (szlavón bán) ⁹³⁴
Csáki Miklós	1397. augusztus 9. ⁹³⁵	1401. január 21. (erdélyi vajda) ⁹³⁶
Marcali Miklós	1400. június 14. ⁹³⁷	1402. január 21. (erdélyi vajda) ⁹³⁸

29. táblázat: A bárói cím megszerzése királyi kegyből, valamint jogos viselését igazoló oklevelek.

(Forrás: Saját szerkesztés)

A nevezett személyek a szó legszorosabb értelmében királyi kegyként kapták a bárói megnevezést. Zsigmond szándékai a fentebb elhangzottak tükrében érthetőek, hiszen igyekezett saját, hozzá hű bárói kört kiépíteni, de a királyság címre vonatkozó szokásjogait náluk sem kerülhette meg tartósan. Ennek legalizálása hasonló módon történt ahhoz, mint amit a Losonci fivérek és Ozorai Pipo esetében már láttunk. Sáróit, Csákit és Marcalit temesi ispáni címüket követően már báró titulussal járó, országos főméltóságban találjuk (lásd 29. számú táblázat).

c) A temesi ispánok „bandériumai”

Annak ismeretében, hogy bárói ranggal, így saját bandérium állítás jogával sem rendelkeztek a temesi ispánok, érdekes kérdésként merül fel, hogy akár Sárói, akár Csáki és Marcali fegyvertényeiket milyen csapatokkal hajthatták végre. Itt nem azokat a fegyveres fellépéseket kell számba venni, amelyekben maga a király is részt vett, hiszen ezeket szélesebb körben történő mozgósítás előzte meg. Fontosabb azon fegyveres akciókat sorra venni, ahol a fent nevezett temesi ispánoknak saját erejükre kellett hagyatkozniuk. Ilyen alkalom adódott bőven, köszönhetően az oszmánoknak, akik

⁹³² Engel 1996. II. 29. old.

⁹³³ 1392. február 8. Temes 213–214. old., 128. sz. vö. ZsO I. 260. old., 2379. sz.

⁹³⁴ Engel 1996. I. 18. old.

⁹³⁵ 1397. augusztus 9. Csáky I. 197–198. old. vö. ZsO I. 543. old., 4922. sz.

⁹³⁶ Engel 1996. I. 13. old.

⁹³⁷ 1400. június 14. DL 71909 vö. ZsO II/I. 42–44. old., 343. sz.

⁹³⁸ Engel 1996. I. 13. old.

szlávokkal kiegészülve állandó rabló támadásokat hajtottak végre a királyság déli, Szerbiával határos vármegyei ellen.

Az ellenséges csapatoknak a semlegesítése elsősorban a temesi ispánokra várhatott. Tekintve, hogy egy-egy ilyen betörés váratlanul és rendszertelenül következett be, csakis folyamatosan fegyverben tartott erőkkel lehetett időben és ezzel együtt hatékonyan fellépni ellenük. Ennek kivitelezése feltehetőleg a déli határ menti nagyobb közigazgatási tömbök élén álló bánok – dalmát–horvát, szlavón és macsói – feladata volt, illetve az 1390-es években már a temesi ispánoké is.

A temesi ispánoknak kellett helytállniuk és megvédeniük az igazgatásuk alá tartozó vármegyét. Ezért is érdekes, hogy ezt hogyan és milyen erőkkel teheték. Sárói László temesi ispán – ahogy arról a 7. fejezet vonatkozó részében már esett szó – 1390-ben sikeresen hárított el egy rablótámadást, még a királyság határai előtt. Ezt a fegyvertényt a szörényi bánnal, Perényi Miklóssal együtt vihette végbe. Ebben az esetben Perényi Miklós, mint báró, ha nem is teljes bandériumát, de jelentősebb erőket vonultathatott fel az akcióhoz. Sárói csapatát feltehetőleg familiárisai és a megyei erők adhatták, azonban ennek nagyságáról, ahogy az egész akciónak a létszámbeli adatairól sincsenek információk.

1392. évi oszmánok elleni katonai vállalkozás alkalmával Zsigmond Sárói Lászlót nevezte ki a hadjárat főkapitányává. A fentebbiekből az már kiderült, hogy Sárói a király kegyeltje volt, de ez még kevés lett volna a főkapitányi poszt jelentette kihívások teljesítéséhez. Különösen úgy, hogy az 1392. évi oszmánok elleni akcióban számos magyar báró mellett külföldi nagyurak is képviseltették magukat.⁹³⁹ Sárói László birtokában lehetett azoknak a hadvezéri képességeknek, amelyeket egy ilyen nagyságrendű katonai művelet végrehajtása megkövetelt. Abból, hogy a király a főkapitányi posztra Sáróit nevezte ki, valamint, hogy 1392. február 8-án már bárónak címzik az oklevelekben (lásd. 26. számú táblázat), felveti annak lehetőségét, hogy saját csapatokkal lehetett jelen. De ezt kétkedéssel kell kezelni, hiszen a források nem erősítik meg, hogy a királyi kegyből nevezett bárók az ezzel járó kiváltságokkal is rendelkezettek-e. A hadjárat után Zsigmond mondhatni legalizálta a bárói címet és szlavón bánná nevezte ki Sárói Lászlót (lásd. 26. számú táblázat).

Marcali Miklósnak, mint ahogy az már korábról ismert, 1396-ban magyar területekre jutott ellenséggel kellett harcba bocsátkoznia. Zsigmond 1396. augusztus 13-án kelt adománylevele szerint Szent Mihály arkangyal imént elmúlt ünnepe táján, 1395. szeptember 29. körül a Temes vármegyei, Csák település mellett az éj leple alatt Marcali

⁹³⁹ Engel 1998. 573–575. old.

Miklós „*kísérőivel és más híveinkkel együtt*” (*unacum suis asseclis, et ceteris nostris fidelibus*) rajtaütött a Temesközt éppen dúló oszmán–szláv rablócsapaton.⁹⁴⁰

Az 1417. szeptember 29-ei privilégium már bővíti Marcali Miklós határvédelemben kifejlesztett működése alatti fegyvertényeket.⁹⁴¹ A fent ismerté vált események előtt, amennyiben azt feltételezzük, hogy az oklevél narrációja tartja a kronológiai sorrendet, további két összecsapással számolhatunk. Márpedig azt olvashatjuk, hogy az első alkalommal Temesvár körzetében szállt szembe Marcali az oszmán rablócsapatokkal. Az első győzelmet egy Somlyó nevű város előtt aratta, ez a Krassó vármegyében fekvő Érdsomlyóval, vagy az ugyanitt fekvő Mezősomlyóval azonosítható. A második tágabb, a Nyárád (ma: Néra) folyó melletti helyszínt határozza meg. A folyó a Krassó-Szörényi-érchegységben ered, majd 126 km-et megtéve Karánsebestől 30 km-re délnyugatra a Déli-Kárpátokban, és Fehértemplomtól 10 km-re délnyugatra ömlik a Dunába. A pontos hely híján a harci cselekményre a folyó bármely szakaszán sor kerülhetett. A fennmaradó két ütközet Csák és Maráz település mellett zajlott le, ezek az 1396. augusztus 13-án kelt privilégiumban foglaltakkal lehetnek azonosak. Ezek alapján a Somlyó település mellett és a Nyárád folyó melletti harccselekményre valamikor Marcali Miklós temesi ispáni tisztségbe kerülése: 1394 és 1395. szeptember 29-e közé eső időben került sor.⁹⁴² Az sem kizárható, hogy a nevezett események szorosan egymás után következtek be.

Zsigmond egy 1401. március 2-án kiállított adománylevelének tanúsága alapján a temesi ispánok sereggel nyomultak be – vélelmezhetően 1400-ban – Szörény várától délre az egykori Bulgária területén elhelyezkedő Crivina kerületbe. A temesi ispánok vezette erők itt eredményesen harcoltak az oszmánokat támogató Bogauetch crivinai vajdával.⁹⁴³

A fenti eseményekből is kiderül, hogy a temesi ispánok tevékenyen részt vettek az oszmánok elleni harcokban. Sárói László 1390-ben még Perényi Miklós szörényi bánnal együtt harcolt az oszmánokkal, 1392-ben már egy királyi hadjáratnak a főkapitányi teendőivel bízta meg Zsigmond. Ezek nem utalnak arra, hogy Sárói milyen és mekkora erőkkel vehetett részt a déli fegyveres konfliktusokban. Sőt, főkapitányi megbízása mögött is elsősorban ismeretlen arányban inkább a királyi kegy és a hadvezéri tehetség rejtőzhetett, mintsem a betöltött tisztség fegyveres képességei. Csáki Miklós és Marcali Miklós temesi ispánságának idejéből már találunk olyan forrásokat, amelyek önálló fegyvertényeket örökítettek meg. Ezek alapján jogosan gondoljuk, hogy a temesi ispánok,

⁹⁴⁰ Középkor történet 223–224. old., Temes 263–265. old., 154. sz.

⁹⁴¹ ZsO VI. 285. old., 965. sz.

⁹⁴² Engel 1996 I. 204. old.

⁹⁴³ 1401. március 2. DL 96720, vö. ZsO II/I. 110–111. old., 914. sz.

annak ellenére, hogy saját bandériumok felett nem rendelkezettek, katonai erejük egy jelentős részét az irányításuk alá tartozó vármegyék nemességétől nyerték.

De mégis, mekkora erőről beszélhetünk? Azt pontosan nem lehet megmondani. Egy bandérium létszáma 200 és 400 lovas között mozoghatott, ami a korban, XIV–XV. században már jelentős katonai erőt jelentett. Ekkora erőt csak kivételes esetben vethettek be a határvédelemben. Egyrészt az urak igyekeztek saját familiárisaik életét megóvni, hiszen hatalmuk egyik záloga volt hűségük. Másrészt a korban már 200 katona is jelentős seregnek számított, amivel már hatékonyan lehetett fellépni a hasonló létszám körül mozgó oszmán–szláv portyázó csapatokkal szemben.

Ha hitelt adunk az okleveles anyagban szereplő leírásoknak, amelyekben döntően eredményes összecsapásokról számolnak be, akkor akár arra is gondolhatnánk, hogy a déli határok őrzésére minden a feladathoz szükséges emberi, pénzügyi és logisztikai tényező rendelkezésre állt. De ez korántsem lehetett így. Először is, az oklevelek narrációi aligha adtak hírt a vereségekről, pedig abból is számos lehetett. Másodszor pedig, a déli vármegyék védelmet egy olyan ellenséggel szemben kellett megoldani, akik évente többször és rendszertelen időközönként támadtak változó intenzitással. Ezek kivédésére optimális megoldást az állandóan fegyverben tartott lovas csapatok jelenthettek volna, amik jelentős anyagi terhekkel jártak. Főleg úgy, hogy a tárgyalt időszakban még nem volt meg a temesi ispáni tisztség mögött az az anyagi bázis – pl. a sókamaraipánság –, amivel később Ozorai Pipo rendelkezett.

A támadások kiszámíthatatlansága, valamint az ennek kivédésre szánt katonai erő megfelelő létszámban való folyamatos fegyverben tartása mind pénzügyi, mind logisztikai értelemben – élelmezése embernek és lónak, karbantartás – gondokat okozott. Kérdéses volt, hogy hány katonát is kellene készenlétben tartani, ugyanis a támadók létszáma és ereje is változott. Az 1395. szeptember 29. körül történt Csák melletti éjszakai rajtaütés is arra enged következtetni, hogy Marcali Miklós elégtelennek ítéltette meg csapata erejét az oszmánokkal szemben. Itt elsődlegesen létszámbeli különbségre kell gondolni és csak másodlagosan taktikai megfontolásra. Gondolható mindez abból, hogy Marcali olyan harcászati hátrány ismeretében vállalhatta a sötétedés utáni rajtaütést, ami szükségessé tette a napszak előnyeinek kihasználását.

A védelmi költségeket a temesi ispánok csak részben viselhették, a fennmaradó hányadot minden bizonnyal a királyi kincstár állta. A likviditási képességek megoldásának

egyik eszközét érhetjük utol Zsigmond 1394. április 24-én kelt levelében.⁹⁴⁴ Ebben Zámbo Miklós volt tárnokmester összes Csallóközben fekvő birtokát zálogképpen lefoglalta, mivel az elmúlt évre az 1200 aranyforint kamarai nyereséget nem szolgáltatotta be, Kanizsai Jánosnak pedig a déli végek védelmében szüksége van erre az összegre. Ezek alapján joggal gondolhatjuk, hogy nem csak a rendkívüli adókat, de egyes rendszeres királyi adóbevételeket, vagy azok egy részét a déli végek védelmére irányíthatták át, amiből a temesi ispánok is részesültek.

A fentiek ismeretében a temesi ispáni tisztségről elmondható, hogy az 1390-es években és az 1400-as évek első felében sem számították az országos főméltóságok közé, így bárói ranggal és az ezzel járó kiváltságokkal – bandérium állítás jogával – sem járt. Az viszont kétségtelen, hogy a királyság déli védelmének szervezésében játszott kulcsfontosságú szerepe már ekkor megmutatkozott, ezzel együtt folyamatosan nőtt a királyságon belüli politikai súlya. Ezért is történhetett, hogy az 1390-es évek közepétől a temesi ispán a szörényi bán funkcióját fokozatosan átvette, előbbi emiatt 1393-tól egészen 1408-ig, amikor is Ozorai Pipo kapja meg, betöltetlen volt.⁹⁴⁵

Az oszmánok elleni védekezés szempontjából ez a fajta katonai szempontú centralizáció érthető, de miért pont a temesi ispáni címmel azonosíthatták ennek az öt vármegyének az egységét? Ennek korszakunkban katonai, ezen belül is hadászati, hadműveleti okai lehettek. A térség legjelentősebb városa Temes vármegye központja, Temesvár volt. A település fekvése megfelelővé tette arra, hogy a déli – Szerbia, Havasalföld, illetve az 1396-os hadjárat – hadműveletek kiindulási- és gyülekezőpontja legyen. Egyúttal alkalmas volt arra is, hogy gyors katonai akciók indulhassanak innen a déli határhoz, illetve a magyar területekre bejutott oszmán–szláv csapatok ellen. Emellett pedig a szükséges katonai létszám állomásoztatására is alkalmas lehetett Temesvár.

A temesi ispánok eleinte még más déli bárókkal együtt hajthatták végre oszmán ellenes határvédelmi feladataikat. A későbbiekben, az 1390-es évek közepétől a források tanúsága szerint már önálló katonai akcióra is vállalkoztak a betörő oszmán–szláv csapatok ellen.

Zsigmond és kormánya 1396 után felismerte, hogy a királyság magyar–szerb határ menti vármegyéinek megóvását csakis ezeknek a központosított vezetésétől várhatták. A sikertelen keresztes vállalkozást követően a királyság oszmán ellenes stratégiája a

⁹⁴⁴ 1394. április 24. Szerbia 34–35. old., LXXXI. sz., vö. ZsO I. 375. old., 3380. sz.

⁹⁴⁵ Engel 1987. b. 115. old., Engel 1996. II. 33. old.

védekezésre épült, ennek fényében Temesvár, így a temesi ispáni cím súlya az 1390-es évek második felére tovább nőtt.

IV. A határvédelmi koncepciók változásai 1389–1401

Sokszor ismételt, de fontos tény, hogy Zsigmondnak és királyságának egy teljesen új kihívással kellett szembenéznie 1389-től. Egy államalakulat felemelkedése, vagy bukása a világtörténelemben mindig nagyban függött az őt ért külpolitikai kihívásokra adott választól. Ezt nem csupán katonai, hanem gazdasági, politikai és társadalmi vonatkozásban is kell érteni. Ugyanis egy kívülről érkező ingerre nem biztos, hogy elég a politikai és/vagy a katonai válasz. Megesik, hogy az addigi gazdasági- és a jogrendnek, legyen az szokáson vagy törvényeken alapuló, változnia kell, annak érdekében, hogy az adott államalakulat területi és jogi szuverenitását megtarthassa, valamint érdekeit eredményesen érvényre jutathassa. Ennek felismerése és a rugalmas reagálás kulcsfontosságú egy államalakulat megmaradása tekintetében.

A Magyar Királyság 1389-ben ilyen válaszút elé került, pontosabban külpolitikai kihívás elé. Az Oszmán Birodalom megjelenése az addig megszokott zűrzavaros, megosztott balkáni „rendet” szétverte, ezzel új politikai erőteret létrehozva. I. Bajazid szultán pedig igyekezett a már meghódított területek határait kitolni, ami markánsan érintette a balkáni területeket is.

Itt hangsúlyozni kell, hogy Zsigmond és bárói felismerték a veszély nagyságát, de a nikápolyi csatáig nem érezték annak nagyságát és súlyosságát. A megoldási variánsok természetesen az Anjouk módszeréből, különösképpen I. (Nagy) Lajos támadópolitikájából gyökerezett. Ennek köszönhetően több megoldási alternatíva is született 1389–1403 közötti időszakban. Összesen három szakaszt különíthetünk el:

1. szakasz: 1389-től 1392-ig – az első oszmán betörésektől Bajazid szultán magyar határokhoz történő felvonulásáig.

2. szakasz: 1393-tól 1397-ig – a keresztes hadjárat szervezésének megkezdésétől egészen a nikápolyi vereséget követő évig.

3. szakasz: 1398-tól 1402-ig – a déli határvonalak aktív védelmének időszaka, egészen a balkáni politikában (1402-es ankarai oszmán vereséig) és a magyar belpolitikában (Zsigmond elleni főúri lázadások) bekövetkezett változásokig.

A felsorolásra került három időszakot éles választóvonalak jellemzik, amik mutatják az egyes magyar koncepciók közti váltást:

- 1) 1392 – a szultáni hadak felvonulnak a magyar határig, Kevéig.
- 2) 1396 – a keresztes hadjárat kudarca, nikápolyi csatavesztés.

A 1389-től 1392-ig tartó időszakot tekinthetjük a klasszikus, Nagy Lajos korából átörökített megoldási eljárásnak. Ennek eredménye, amint az a vonatkozó fejezetben részletesebben szerepel is, csak rövidtávú lehetett, esetenként meg ennyi sem.⁹⁴⁶ A gyorsan mozgó oszmán–szláv csapatokkal szemben esélye sem lehetett egy olyan feudális alapokon nyugvó, lassú mozgósíthatósággal rendelkező hadszervezetnek, mint amilyen a Magyar Királyságé volt ekkor.

Az 1392-es hadjáratot „kis” keresztes hadjáratnak is hívhatjuk, hiszen Zsigmond seregét osztrák, lengyel és sziléziai csapatok is erősítették. Az ekkor történekről nem beszélnek a források, fényes győzelem aligha születhetett, de vereségnek sincsen nyoma. Mégis fordulópontja volt az oszmánokkal szembeni fellépést illetően. Az, hogy Zsigmondot és báróit a szultán harc nélküli elvonulása túlzó optimizmussal tölthette el, vagy éppen ellenkezőleg, meglátták a veszély valódi nagyságát és azonnali megoldás keresésébe kezdtek, nem tudni. Az biztos, hogy a keresztes hadjárat ötlete valamikor ekkor születhetett meg, ami a következő évek fő irányvonal lett az oszmánok elleni fellépés terén.

1393-tól 1397-ig a keresztes eszme mozgatta a magyar udvart az oszmán kérdésben. Az európai szintű összefogás sikerült, ami önmagában is komoly eredmény, hiszen javában zajlott a száz éves háború a franciák és az angolok között. A hadjárat terve éppen békés periódusában érte a harcoló feleket, így számos „munka” nélkül maradt nyugat-európai lovas indulhatott meg a keresztes zászló alá. A hadjárat és a csata történéseit itt mellőzzük, eredménye viszont végérvényesen eloszlatta azokat a hamis ábrándokat, hogy egy szedett-vedett pogány hordával állna szemben Európa. Bajazid győzelme a realitás talajára helyezte az európai és az oszmán hadszervezet közötti különbségeket (ezt a különbséget Európa csak évszázadok múlva tudja behozni). Míg az alakuló Oszmán Birodalom hadszervezete már állandó intézményekkel rendelkezett, a közigazgatás a hódításokat szolgálta ki, addig Európában a feudális alapokon nyugvó hadszervezet dominált, ami szinte semmi állandóságot sem hordozott. Igaz, Zsigmond egy újabb keresztes hadjárat vízióját hozta magával Bizáncból, de ennek 1397-ben sem belpolitikai, sem nemzetközi racionalitása nem volt.

A nikápolyi csatavesztés kényszerpályára sodorta a magyar hadszervezetet. Először is, egyértelművé vált, hogy a nyugati mintára megszaporodott nehézlovasok képviselte

⁹⁴⁶ Engel 1994. 275. old.

harcmódor csak kivételes esetekben, megfelelő alkalmazással hozhat sikert – ezt majd Hunyadi János fogja felismerni. Másodszor pedig, meg kellett oldani a királyság déli határainak védelmét. Mind a két problémára a megoldást, a nomád gyökerekhez való visszanyúlás adta meg. Ami annyit jelentett, hogy a hadszervezetben meg kell erősíteni – temesvári országgyűlés ide vonatkozó végzései – és ezzel együtt növelni a könnyűlovas íjászok számát. Szükség volt gyorsaságukra, manőverező, illetve a távolharcászati képességükre.

Az 1398-tól 1402-ig terjedő időszakban a határvédelem, csakúgy, mint előtte, ugyanazt a feladatát teljesítette, igyekezett még a magyar határok előtt felszámolni az ellenséges csapatokat ezzel a határ menti területek nyugalmát megóvni. Az oszmán–szláv csapatok számbeli nagyságáról, ahogy az ellenük vonuló magyar erőkről pontos számadat nem áll rendelkezésre. A nikápolyi kudarcot követően, amennyiben történt változás, annyi lehetett, hogy növelték a csapatok létszámát, ezzel a védelmi képességet, amely ezután a déli határ menti dalmát–horvát, szlavón és macsói bánokra, illetve a folyamatosan erősödő temesi ispánokra hárult. Minden igyekezet ellenére a védelem így sem lehetett hermetikus, az oszmán–szláv csapatok bizonyos százaléka bejuthatott, de szerencsés esetben ezeket még közel a magyar határhoz sikerült felszámolni.

Változást az 1402. július 20-án lezajlott ankarai csata hozott, ahol Bajazid szultán vereséget szenvedett Timur Lenk mongol hadvezér seregétől. Eközben a magyar belpolitika már forrongott, amelynek köszönhetően Zsigmondot bárói 1401-ben őrizetbe vették. Emiatt a déli területekre egyre kevesebb figyelem irányult.

Zsigmond és bárói 1389 és 1401 között igyekeztek tartós eredményeket hozó lépéseket tenni az oszmánokkal szemben, akár politikai, akár katonai síkon tekintjük a történéseket. Minden igyekezet ellenére a nevezett időszakok közti váltás nem a magyar döntések, vagy egy katonai siker nyomán következett be. Sokkal inkább az oszmánok újabb, sikeres katonai akciója indukálta a változtatást. Ez is mutatja, hogy már a kezdeti időszakban sem tudta a Magyar Királyság átvenni tartósan a kezdeményezést. Hadászati téren egyszer sikerült az oszmán hadszervezetet terveitől eltéríteni, mégpedig 1396-ban. Itt egyértelműen az oszmánok kerültek lépéskényszerbe, amit a harctéren könyörtelenül vissza is vettek. A megfelelő válasz híján a magyar külpolitika és fegyverek szűkülő mozgásterét eredményezte a balkánon. Ebben a feljebb már említett ankarai események hoznak átmeneti változásokat.

V. Összegzés

A határvédelemi műveleteket és a hadjáratokat, ahogy az a fejezet elején elhangzott, nem szerencsés összemosni. A határvédelemi műveleteket tekinthetjük ebben az időszakban egy gyűjtőfogalomnak. A forrásokban megjelenő alsó részek/végek őrzése és védelme kétségtelenül több lábon állhatott. Itt érthetjük a határ menti bánok és ispánok fegyveres csapatait, amik kvázi egy állandó jelenlétet feltételeznek, valamint számolni kell olyan erőkkel is, amelyek királyi parancsra érkezhettek ide. Ezeknek a tevékenységük elsődlegesen az ellenség megsemmisítésére irányult még a magyar határ előtti területeken, ezzel elkerülve az itt fekvő vármegyék pusztulását, hadszíntérré válását. Ennek érdekében, ahogy erről néhány forrás be is számol, változó létszámú, korlátozott célú hadjáratok keretében boszniai és szerb területekre is benyomultak magyar csapatok. Természetesen a kis létszámú és gyorsan mozgó, a portyázó harcmodort alkalmazó oszmán–szláv csapatok többször kijutottak az észak-boszniai illetve észak-szerbiai részokről magyar területekre. Ilyenkor optimális esetben ezeket a határ közelében sikeresen megállították és felszámolták a magyar erők, rosszabb esetben pusztítást hagyva maguk mögött zsákmánnyal, köztük számos rabszolgának való növel és gyermekkel hagyták el a királyság területét.

A határok ellenőrzésében kétség kívül szerepet játszottak a meglévő várak. Ezeknek elsősorban inkább hadművelet támogató szerep, valamint logisztikai és megfigyelő szerep juthatott. Utóbbi esetben a Száva és a Duna folyókon lévő természetes (gázlók) illetve, mesterséges (hidak) átkelési pontok ellenőrzése kaphatott nagyobb hangsúlyt. A várak hadászati, illetve harcászati szintű bevonására ekkor még nem kerülhetett sor. Ennek oka egyfelől a szerencse, hogy a komolyabb ostrom és technikai képességekkel rendelkező szultáni sereg nem vonult a Magyar Királyság ellen. Másfelől, a rendelkezésre álló várak számukban, felszereltségükben, vagy éppen védműveik állapotában fejlesztésre szorultak, ami Ozorai Pipo temesi ispánsága alatt valósult meg.

A délre irányuló hadjáratok, majd mindegyikét maga a király személyesen vezette. Ezeket jelentősebb, országos mozgósítás előzte meg. A hadba vonulók között számos báró feltűnt, velük pedig bandériumaik is csatlakoztak a királyhoz. Céljaikat tekintve az 1389 és 1392 közötti fegyveres fellépések Észak-Szerbia újbóli pacifikálásra tett kísérletként értékelhetők, ami viszont 1392-re teljesen reménytelenné válhatott. A keresztes hadjárat hadászati előkészítésével összefüggő hadjáratokat, az 1394-es boszniai, valamint az 1395-ös moldvai, illetve havasalföldi siker koronázta. Egyúttal nem kerülhető meg az a tény, hogy ezekben nem oszmánok ellen kellett helytállni. Az előkészületeket követő

sikerkifejlesztés elmaradt. A legnagyobb kudarc kétség kívül a nikápolyi csatában Bajazid szultántól elszenvedett vereség volt. De nem lebecsülendő az 1398-as Hervoja ellen vezetett fegyveres akció sem, aminek sikertelensége nyomán Orbász, Szana és Dubica vármegyék magyar fennhatósága megkérdőjeleződött, egyes részeken el is veszett.

Összességében elmondható, hogy Zsigmond kilenc olyan hadjáratot vezetett, amelyeket közvetlen, vagy közvetett módon, de az oszmán probléma indukált. Ebből mindössze hármat koronázott siker, hat kudarccal végződött, köztük a keresztes hadjáratral. A képet tovább árnyalja, hogy az elért sikereket kivétel nélkül nem oszmánok ellen aratták a magyar erők. Némiképpen javítja a nem túl jó statisztikát, hogy ezekből a sikerekből kettő, a moldvai és havasalföldi tartósnak bizonyult. Zsigmond oszmánok elleni statisztikái a későbbi évtizedekben sem javultak, vehetjük példának az 1428-as galambóci ostromot. De ez nem feltétlenül neki róható fel, hiszen az oszmánok harcmodora gyökeresen különbözött az Európában megszokottól. Tény és való, Ozorai Pipo számos hadjáratban diadalmaskodik kisebb-nagyobb oszmán erők felett az 1410-es években és az 1420-as évek első felében, de a szultáni fősereg legyőzéséhez harcászatiilag 1444-ben Várnánál Hunyadi János ált a legközelebb.

8. fejezet: Hadi kronológia

A mai magyar középkorkutatásnak szinte természetes segédeszközévé váltak a különböző itineráriumok és archontológiák. Ezek bevonásával számos olyan kiegészítő információra tehetünk szert, ami segíti, kiegészíti, vagy módosítja a kutatások menetét, így eredményeit is. Így talán jogosan merül fel a kérdés, hogy milyen hasonló gyűjtésekkel lehet tovább bővíteni és egyben segíteni a kutatásokat? Ilyenek lehetnek a hadi krónikák, amelyek a hadi eseményeket éves bontásban közlik.

A hadi események évekre lebontott összegyűjtésének ötlete nem forradalmi, ugyanis már a XIX. század utolsó évtizedeiben foglalkoztatta a kutatókat. Ennek első komoly eredménye Rónai Horvát Jenő 1895-ben „*Magyar hadi krónika*” címen közreadott gyűjtése, amely a honfoglalástól egészen 1526-ig követi végig a magyar érdekeltségű katonai eseményeket.⁹⁴⁷ Ezt követte Wertner Mór tollából 1905-ben „*Magyar hadjáratok a XIV-ik században*”,⁹⁴⁸ majd folytatásai a „*Magyar hadjáratok a XV-ik század első felében*” és „*Magyar hadjáratok a XV-ik század második felében*” című munkái.⁹⁴⁹ A későbbi évtizedekben azonban nem nyertek folytatást a hadi vállalkozásokat összegyűjtő munkák. Következőleg Engel Pál 1998-as, „*A török–magyar háborúk első éveit 1389–1392*” című tanulmányának végén találhatunk egy kisebb összeállítást.⁹⁵⁰ A teljességre törekedve meg kell említeni a kronológiákat, amelyek igaz nem hadtörténelem-specifikusak, de a politika-, gazdaság- és köztörténet mellett az egyes fegyveres események is helyet kaptak ezekben a kötetekben.⁹⁵¹

A fentiek ismeretében nem lehet más célja egy ilyen gyűjtésnek, mint egy újabb, naprakészebb hadtörténeti segédlet létrehozása. Kétségtelen, hogy a XIX. és a XX. század fordulója óta eltelt évtizedek számos új, a hivatkozott szerzők előtt ismeretlen forrásanyagok kerültek elő, amik jelentősen bővíthetők, árnyalhatók, vagy módosíthatják jelenlegi ismereteinket.

⁹⁴⁷ Rónai Horváth 1895. 1–363. old.

⁹⁴⁸ Wertner Mór: Magyar hadjáratok a XIV-ik században. *Századok*, 39. (1905) 5. sz. 420–451. old.

⁹⁴⁹ Wertner Mór: Magyar hadjáratok a XV-ik század első felében. *Hadtörténeti Közlemények*, 12. (1911) 1–4. sz. 63–76., 251–276., 410–448., 537–574. old., Wertner Mór: Magyar hadjáratok a XV-ik század második felében. *Hadtörténeti Közlemények*, 13. (1912) 1–4. sz. 54–92., 201–237., 416–445., 601–621. old.

⁹⁵⁰ Engel 1998. 577. old.

⁹⁵¹ Magyarország történeti kronológia. I–IV. Szerk. Solymosi László. Budapest, 1981., Magyar századok. A magyar történelem kronológiája. 830–2000. Pannonica Kiadó, 2001. (A vonatkozó részt Draskóczy István állította össze.)

Milyen forrásanyag bázis áll rendelkezésre a hadi kronológiákhoz? Elsősorban a primer forrásokat jelentő kiadott és kiadatlan okleveles anyagokra kell támaszkodni. Az eltelt évtizedekben számos családi levéltár összeállítása és kiadása történt meg. Az okleveles anyag további bővülését eredményezte a Zsigmondkori oklevéltárak kiadása. Másodsorban a feldolgozott irodalomban kell kutakodni, ugyanis nem szabad kihagyni az egyes hadieseményekre koncentráció kutatásokat sem, ahol a felhasznált írott források és adatok egybevetése és elemzése újabb érdemi eredményeket hozhat.

A hadi eseményeket összegző gyűjtés készítése jelen disszertáció keretein belül csupán a vizsgált időszakra koncentráció, de a későbbiekben külön vizsgálat tárgyát fogja képezni.

A fejezetben, mondhatni a legegyszerűbb tematikai módszerrel: a kronologikus felsorolással lehet találkozni. A gyűjtés, melyről már szó esett, a disszertáció időintervallumára, 1389–1401 közötti időszak katonai eseményeire, ezen belül is elsősorban a déli fegyvertényekre helyezi a hangsúlyt. Az egyes években történt események kapcsán a legfontosabb paramétereket, úgymint a hadművelet jellegét, irányát, célját, vezetőjét, résztvevőit és eredményét igyekeznek összegezni a hadi kronológia.

A fejezetnek két egyértelmű célja volt. Egyrészt a disszertáció során tárgyaltak kiegészítésére, másfelől a hadi események kronológiai sorrendben való összegyűjtésének fontossága miatt. Ezeknek az eseményeknek a rendezett összegyűjtése és segédeszközként való használata legalább annyira hasznos lehet, mint az itineráriumok és archontológiák.

1389

<i>Hadművelet típusa:</i>	támadó hadjárat ⁹⁵²
<i>Hadművelet iránya:</i>	Szerb Királyság északi, magyar határhoz közeli terület
<i>Hadműveleti cél:</i>	magyar befolyás erősítése
<i>Ideje:</i>	szeptember vége – november vége
<i>Vezetője:</i>	Losonci István egykori szörényi bán; Luxemburgi Zsigmond
<i>Résztvevők:</i>	Bebek Ferenc királynői ajtónállómester <i>Chazloch/Chaslowch-i</i> János fia, László ⁹⁵³ <i>Chazloch/Chaslowch-i</i> János fia, Miklós ⁹⁵⁴ Cibak (palotai) László

⁹⁵² Engel 1998. 562–565. old.

⁹⁵³ 1389. november 11. ZsO I. 147. old., 1203, 1204. sz.

⁹⁵⁴ 1389. november 11. ZsO I. 147. old., 1203, 1204. sz.

Dobó Domonkos királynői udvari lovag
Garai Miklós macsói bán
Gyulaházi Péter – Kórógyi István familiárisa
Jolsvai Leusták udvarmester
Kanizsai István udvari ifjú
Kanizsai János esztergomi érsek
Kanizsai Miklós tárnokmester
Kállai István⁹⁵⁵ – Kanizsai István familiárisa
Kórógyi István kevei és krassói ispán
Kusalyi Jakcs István
Lackfi István nádor
Monoszló Csupor Tamás⁹⁵⁶ – Garai Miklós familiárisa (?)
Nagymihályi György fia, János királynői udvari lovag
Perényi Péter fia, Miklós pohárnokmester
Perényi Simon fia, Péter udvari familiáris
Pető (gersei) György⁹⁵⁷ – Jolsvai Leusták familiárisa
Sárói László csókakői várnagy
Semsei Demeter fia, László⁹⁵⁸
Szécsényi Frank zólyomi és honti ispán
Szeretvai Ramocsa fia, Péter⁹⁵⁹ – Jolsvai Leusták familiárisa
Újlaki Kont Miklós fia, Bertalan⁹⁶⁰
Eredmény: Čestin és Borač várak elfoglalása

1390

Hadművelet típusa: rabló támadás⁹⁶¹
Betörés iránya: Valkó vármegye
Betörés célja: rablás, fosztogatás
Ideje: május – november között

⁹⁵⁵ 1390. március 31. DL 52.673, Szerbia 24–26. old., LXVII. sz., vö. ZsO I. 163. old., 1425. sz.

⁹⁵⁶ 1389. november 9. ZsO I. 146. old., 1192. sz.

⁹⁵⁷ 1389. november 21. ZsO I. 150. old., 1263. sz.

⁹⁵⁸ 1389. november 23. ZsO I. 150. old., 1265. sz.

⁹⁵⁹ 1389. november 11. ZsO I. 147. old., 1203, 1204. sz.

⁹⁶⁰ 1389. november 23. ZsO I. 150. old., 1266. sz.

⁹⁶¹ Bánffy I. 430–433. old., CCCX. sz., Engel 1998. 566. old.

Vezetője: nem ismert
Résztvevők: irreguláris oszmán és szláv portyázó csapatok
Eredmény: Losonci István macsói bán hadai Csütörtökhely falunál megállította a támadókat

&

Hadművelet típusa: határvédelem⁹⁶²
Hadművelet iránya: Valkó vármegye délkeleti része, Csütörtökhely falu, Száva sziget⁹⁶³
Hadműveleti cél: a határt átlépő oszmán és szláv irreguláris portyázó csapatok felszámolása
Ideje: május – november között
Vezetője: Losonci István macsói bán
Résztvevők: nem ismert
Eredmény: Losonci István macsói bán csapata Csütörtökhely falunál rajtaütöttek és számolták fel a támadókat

&

Hadművelet típusa: határvédelem⁹⁶⁴
Hadművelet iránya: Szerb Királyság, braničevói kerület
Hadműveleti cél: támadásra készülő oszmán és szláv csapat elleni megelőző támadás
Ideje: május–július
Vezetője: Sárói László temesi ispán, Perényi Miklós szörényi bán
Résztvevők: nem ismert
Eredmény: az ellenség sikeres felszámolása még a magyar határ előtt

&

Hadművelet típusa: támadó hadjárat⁹⁶⁵
Hadművelet iránya: Szerb Királyság északi, magyar határhoz közeli terület

⁹⁶² Uold.

⁹⁶³ Csütörtökhely falu Maróttól (mai Morović, Szerbia) délnyugatra, a Száva közelében feküdt.

⁹⁶⁴ Engel 1998. 566. old.

⁹⁶⁵ Engel 1998. 569–571. old.

<i>Hadműveleti cél:</i>	magyar befolyás erősítése, ellenséges rabló csapatok felszámolása
<i>Ideje:</i>	szeptember vége – november eleje
<i>Vezetője:</i>	Luxemburgi Zsigmond
<i>Résztevők:</i>	Bátori Szaniszló udvari lovag Bátmonostori Töttös László Bebek Imre országbíró Betleni Gergely udvari lovag Csaholyi Sebestyén udvari lovag Garai Miklós volt macsói bán Losonci István macsói bán Kanizsai István udvari ifjú Kereski István fia, Péter ⁹⁶⁶ Kórógyi István volt ajtónállómester és macsói bán ⁹⁶⁷ Nagymihályi János királynői udvari lovag ⁹⁶⁸ Nagymihályi László fia, Lőrinc ⁹⁶⁹ Perényi Miklós szörényi bán Remetei Himfi Benedek Rozsályi Kun Lukács udvari lovag Treutel Miklós pozsegai ispán Szántói Petőfi János udvari lovag Szeretvai László ⁹⁷⁰ Vezensenyi László királynői udvari lovag ⁹⁷¹

⁹⁶⁶ 1390. november 19. ZsO I. 196. old., 1752. sz.

⁹⁶⁷ Engel Pál Kórógyi Istvánt krassói ispánnak írja tanulmányában (*Engel* 1998. 569–571. old.), de azt a rendelkezésre álló források szerint 1389-ben töltötte csak be (*Engel* 1996. I. 133. old.).

⁹⁶⁸ 1391. január 27-én, Nagymihályi János királynői udvari lovag Temesváron a királytól kapott perhalasztásnak indoka, hogy királyi szolgálatban van. Ugyan az irat nem beszél katonai szolgálatról, de tekintve, hogy Zsigmond 1390 szeptemberében induló hadjárata óta a déli határon tartózkodott nehéz más okot feltételezni.

⁹⁶⁹ 1391. január 27-én, Temesváron a királytól kap perhalasztást Nagymihályi László fia, Lőrinc, hadba vonulása miatt. Ez feltehetőleg még az 1390-es hadjáratra vonatkozhat. Sztáray I. 500. old., CCCXVI. sz., vö. ZsO I. 204. old., 1867. sz.

⁹⁷⁰ 1390. november 7. DL 52.707. vö. ZsO I. 195. old., 1739. sz.

⁹⁷¹ Mária királynő 1391. január 30-án kelt leveléből tudható, hogy udvari lovagjának, Vezensenyi Lászlónak pereit hadba vonulás miatt elhalasztották. Ez még az előző évi katonai vállalkozás miatt történhetett, miről még tért vissza. ZsO I. 205. old., 1869. sz.

Eredmény: a források se sikerről, se kudarcról nem beszélnek. A nagyfokú hallgatás azt engedi feltételezni, hogy ebben az évben a királyi hadjárat nem érte el célját.

&

Hadművelet típusa: ostrom⁹⁷²
Hadművelet iránya: magyar–szerb határszakasz, Galambóc vára
Hadműveleti cél: Galambóc várának visszavívása az oszmánoktól
Ideje: december
Vezetője: Luxemburgi Zsigmond
Résztevők: Bebek Imre országbíró⁹⁷³
Kórógyi Fülöp⁹⁷⁴
Perényi Simon fia, Péter udvari familiáris
Treutel Miklós pozsegai ispán⁹⁷⁵
Eredmény: magyar szempontból az ostrom jelentősebb sikerrel nem járt

1390–1391

Hadművelet típusa: oszmán betörés⁹⁷⁶
Betörés iránya: Szerém vármegye
Betörés célja: rablás, fosztogatás
Ideje: nem ismert
Vezetője: nem ismert
Résztevők: Maróti János
Eredmény: Nagyolaszi ütközet – a portyázó csapatok megállítása

1391

Hadművelet típusa: támadó (eredetileg), majd védekező hadjárat (megvalósult)⁹⁷⁷

⁹⁷² Engel 1998. 571. old.

⁹⁷³ Bebek Imre 1390. december 5-én Pacsintán a király mellett volt, valószínűleg a későbbiekben is. ZsO I. 199. old., 1780. sz. relatio

⁹⁷⁴ Kórógyi Fülöp 1390. december 5-én Pacsintán a király mellett volt, valószínűleg a későbbiekben is. ZsO I. 200. old., 1781. sz. relatio

⁹⁷⁵ Treutel Miklós 1390. november 19-én Szávaszentdemeteren a király mellett volt, talán a későbbiekben, Galambóc alá is kísérte. ZsO I. 196. old., 1752. sz. relatio

⁹⁷⁶ Veress: Gyula 3–7. old., 6. sz., Engel 1998. 566. old.

Hadművelet iránya: Szerémség, a Szerb Királyság határ közeli területei
Hadműveleti cél: magyar befolyás erősítése Szerbia északi királyságához közeli területen (eredeti), török és szerb rablócsapatok támadásának megállítása, felszámolása (megvalósult)
Ideje: október eleje – november eleje
Vezetője: Luxemburgi Zsigmond magyar király
Résztvevők: Bebek Detre szlavón bán
Garai Miklós volt macsói bán
Kanizsai Miklós tárnokmester
Konska-i Domonkos⁹⁷⁸ – feltehetőleg Kanizsai Miklós familiárisa
Konskai Domonkos fia, László⁹⁷⁹ – feltehetőleg Kanizsai Miklós familiárisa
Konskai Domonkos fia, Miklós⁹⁸⁰ – feltehetőleg Kanizsai Miklós familiárisa
Eredmény: ismeretlen

&

Hadművelet típusa: határvédelem⁹⁸¹
Hadművelet iránya: Temesköz védelme, Érdsomlyó kerület
Hadműveleti cél: oszmán és szerb rablócsapatok támadásának megállítása, felszámolása
Ideje: szeptember – október (?)
Vezetője: Perényi Miklós szörényi bán
Résztvevők: Betleni Gergely udvari lovag
Dobó Domonkos udvari lovag
Kun Lukács udvari lovag
Szécsi Gál udvari lovag
Szécsi János udvari lovag
Szomszédvári Tót Miklós udvari lovag

⁹⁷⁷ Engel 1998. 571–572. old.

⁹⁷⁸ 1391. október ZsO I. 249. old., 2257. sz.

⁹⁷⁹ 1391. október ZsO I. 249. old., 2257. sz.

⁹⁸⁰ 1391. október ZsO I. 249. old., 2257. sz.

⁹⁸¹ Engel 1998. 571–572. old.

Perényi Péter udvari familiáris
Mutnoki Bogdán⁹⁸²

Eredmény: vélhetően eredményesen harcoltak a betörő oszmán–szláv csapat(ok) ellen

&

Az 1391. évi déli, hadi eseményeihez tartozik az az egy, vagy több ellenséges betörés, melyeknek következtében elpusztult több ferences kolostor Szerém és Valkó vármegyében: Nagyolasz, Szávaszentdemeter, Szenterenye, Tadvá, Zimony.⁹⁸³ Ennek idejéről és körülményeiről nincsen információ.

1392

Hadművelet típusa: támadó hadjárat⁹⁸⁴
Hadművelet iránya: Szerb Királyság északi, magyar határhoz közeli terület (eredeti terv), Temesköz térsége „kis kereszties hadjárat” (megvalósult)
Hadműveleti cél: nagyobb török és szerb portyázó csapatok támadásának elhárítása (eredeti terv), szultáni haderő „kikísérése” a királyság területéről (megvalósult)
Ideje: június közepe – augusztus eleje
Vezetője: Sárói László temesi és liptói ispán; Zsigmond magyar király
Résztevők (magyar): Bélteki Balk máramarosi és ugozsai ispán⁹⁸⁵
Bélteki Drág máramarosi és ugozsai ispán
Csetneki György asztalnokmester
Garai Miklós volt macsói bán
Gombos György fia, Miklós⁹⁸⁶
Hidvégi János fia, Becse⁹⁸⁷
Jekelfalvai Domonkos fiai, Miklós és Lőrinc⁹⁸⁸
Jemnik Balázs és Miklós⁹⁸⁹

⁹⁸² 1391. október 22. ZsO I. 249. old., 2253. sz.

⁹⁸³ *Karácsonyi* II. kötet 205., 270., 280. old.

⁹⁸⁴ *Engel* 1998. 573–575. old.

⁹⁸⁵ DF 211402. vö. ZsO I. 2574. sz.

⁹⁸⁶ 1392. június 28. körül. ZsO I. 279. old., 2550. sz., vö. *Fejér* X/2. 64. old., XIX. sz.

⁹⁸⁷ 1392. augusztus 9. ZsO I. 281. old., 2588. sz., *Szerbia* 33. old., LXXVIII. sz.

⁹⁸⁸ 1392. június 28. ZsO I. 278. old., 2546. sz., Jekelfalvai Lőrinc keresztneve a *Fejér* X/2. 48. old. VII. sz.ú teljes oklevél szövegben szerepel.

Jolsvai Leusták udvarmester
 Kanizsai János esztergomi érsek, főkancellár
 Kállói István fia, István⁹⁹⁰
 Kernecei Miklós fia, Miklós⁹⁹¹
 Királyfalvi (Ostrowski) Pál fia, László⁹⁹²
 Kükei Somrákos
 Lackfi György macsói bán
 Máré Miklós⁹⁹³
 Márkusfalvi Márk fia, Péter⁹⁹⁴
 Márkusfalvi Márk fia, Péter fia, István és János⁹⁹⁵
 Nagyfalvi János fia, Erdős⁹⁹⁶
 Perényi Miklós volt szörényi bán
 Stiborici Stibor pozsonyi ispán
 Szentgyörgyi Kenderes és Lack⁹⁹⁷
 Szomszédvári Tót Miklós
Résztevők (külföldi): Bolko sziléziai herceg
 Sternberg Albert cseh főúr
 Vilmos Cillei grófja
Eredmény: pontosan nem ismert, vélhetően nagyobb összecsapás nem alakult ki, a szultáni hadsereg között visszafordult

1393

Az év folyamán történt ellenséges betörés(ek) alkalmával pusztult el három Pálos rendi kolostor: Boldogkő, Gatal, Szalánkemén.⁹⁹⁸

⁹⁸⁹ 1392. június 28. ZsO I. 278. old., 2546. sz., Fejér X/1. 683. old. CCCLXXVIII. sz.

⁹⁹⁰ 1392. augusztus 6. ZsO I. 281. old., 2585. sz.

⁹⁹¹ 1392. augusztus 14. ZsO I. 282. old., 2596. sz.

⁹⁹² 1392. augusztus 21. ZsO I. 282. old., 2600. sz. Királyfalvi (Ostrowski) Pál fia, László Stiborici Stibor familiárisa.

⁹⁹³ 1392. július 9. ZsO I. 279. old., 2560. sz.

⁹⁹⁴ 1392. június 28. ZsO I. 278. old., 2546. sz.

⁹⁹⁵ 1392. június 28. ZsO I. 278. old., 2546. sz.ú regeszta csupán jelzi Márkusfalvi Márk fia, Péter fiainak részvételét a hadjáratban, de keresztnévüket nem közli. Ez az oklevél teljes szövegéből ismerhető meg, amely Fejér X/1. 683. old. CCCLXXVIII. sz. alatt található (a dokumentum datálása hibás szerepel itt).

⁹⁹⁶ 1392. augusztus 14. ZsO I. 282. old., 2596. sz.

⁹⁹⁷ 1392. július 13. ZsO I. 279. old., 2566. sz.

⁹⁹⁸ Paulinorum

1393–1394

<i>Hadművelet típusa:</i>	támogató hadjárat
<i>Hadművelet iránya:</i>	Morva- és Csehország
<i>Hadműveleti cél:</i>	Jodok morva örgróf (Zsigmond unokatestvére) pártján csehországi belharcokba való beavatkozás
<i>Ideje:</i>	december – február
<i>Vezetője:</i>	Luxemburgi Zsigmond
<i>Résztevők:</i>	Bákai Bálint ⁹⁹⁹ Domahidai Miklós ¹⁰⁰⁰ Kállai Miklós ¹⁰⁰¹
<i>Eredmény:</i>	nincsen pontos információ

1394

<i>Hadművelet típusa:</i>	támadó hadjárat
<i>Hadművelet iránya:</i>	Bosznia, Dobor vára
<i>Hadműveleti cél:</i>	Horváti János vezette lázadás felszámolása
<i>Ideje:</i>	július
<i>Vezetője:</i>	Luxemburgi Zsigmond
<i>Résztevők:</i>	Garai Miklós ¹⁰⁰² Kanizsai János esztergomi érsek ¹⁰⁰³ Szarvaskői Miklós fia, Benedek ¹⁰⁰⁴ Újudvari István fia, Miklós lányának, <i>Frosyna</i> férje, Pál és testvére, István ¹⁰⁰⁵
<i>Eredmény:</i>	Dobor várának elfoglalása, a lázadás boszniai központjának felszámolása

&

⁹⁹⁹ 1394. február 9. Zichy IV. 533. old., 431. sz. vö. ZsO I. 364. old., 3301. sz.

¹⁰⁰⁰ 1394. február 9. ZsO I. 364. old., 3302. sz.

¹⁰⁰¹ 1394. február 9. ZsO I. 364. old., 3300. sz.

¹⁰⁰² Garai Miklós már Budán is (ZsO I. 379. old., 3434. sz.), majd a hadjárat kezdetén a Boszniához közeli Diakón is a király mellett tartózkodott. ZsO I. 388. old., 3549. sz., relatio

¹⁰⁰³ 1394. augusztus 24. ZsO I. 393. old. 3597. sz., relatio

¹⁰⁰⁴ Szarvaskői Miklós fia, Benedek a hadjáratban való részvétel miatt kapott perhalasztást vízkereszt nyolcadára (1395. január 13.) ZsO I. 379. old., 3431. sz.

¹⁰⁰⁵ 1394. augusztus 24. ZsO I. 393. old. 3597. sz.

<i>Hadművelet típusa:</i>	támadó hadjárat ¹⁰⁰⁶
<i>Hadművelet iránya:</i>	Knin vára
<i>Hadműveleti cél:</i>	László nápolyi király hívének, Vuk Vukčić bán hatalmának felszámolása
<i>Ideje:</i>	1394. év második fele – vélhetően a dobori siker után nem sokkal indulhatott a hadjárat
<i>Vezetője:</i>	Garai Miklós dalmát-horvát bán
<i>Résztevők:</i>	Garai János
<i>Eredmény:</i>	Vuk Vukčić bán seregének legyőzése, Knin várának visszafoglalása

1395

<i>Hadművelet típusa:</i>	támadó hadjárat
<i>Hadművelet iránya:</i>	Moldva
<i>Hadműveleti cél:</i>	magyar befolyás kiterjesztése Moldvai Fejedelemségre, az 1396. évi kereszties hadjárat hadászati előkészítése
<i>Ideje:</i>	január közepe – február első fel
<i>Vezetője:</i>	Luxemburgi Zsigmond
<i>Résztevők:</i>	Bencsenci Miklós fia, János ¹⁰⁰⁷ Botfalvai János testvére ¹⁰⁰⁸ Csáki Miklós temesi ispán ¹⁰⁰⁹ Fedémesi Zobonya Miklós fia, László ¹⁰¹⁰ Garai Miklós horvát bán ¹⁰¹¹ Jolsvai Leusták nádor ¹⁰¹² Kállói István fia, Miklós – Kanizsai János familiáris ¹⁰¹³ Orbay László fia, János – Garai Miklós familiáris ¹⁰¹⁴ Sárói László ajtónállómester ¹⁰¹⁵

¹⁰⁰⁶ HO VII. 432–445. old., 401. sz.

¹⁰⁰⁷ 1395. február 3. ZsO I. 415–416. old., 3804. sz.

¹⁰⁰⁸ ZsO I. 421. old., 3862. sz.

¹⁰⁰⁹ *Ortvay – Pesty* 1896. 250–252. old., 147. sz.; Csáky I. 172–173. old., Vö.: ZsO I. 418. old., 3823. sz.

¹⁰¹⁰ ZsO I. 464. old., 4233. sz., 518. old., 4691. sz., 558. old., 5041. sz. László a hadjáratban elesett.

¹⁰¹¹ ZsO I. 412–413. old., 3777. sz., Garai Miklós 1394 és 1402 között töltötte be a horvát báni méltóságot.

¹⁰¹² Engel 1996. II. k. 81. old.

¹⁰¹³ Engel 1987. 422. old.

¹⁰¹⁴ Uold.

¹⁰¹⁵ ZsO I. 412–413. old., 3777. sz.

Kanizsai István székely ispán¹⁰¹⁶
Kanizsai János esztergomi érsek¹⁰¹⁷
Losonci István fia, László volt horvát és szlavón bán¹⁰¹⁸
Patyi Gothárd fia, Miklós – Kanizsai István familiáris¹⁰¹⁹
Tamásfalvi Illés fia, Gergely¹⁰²⁰
Tétényi Imre fia, Péter¹⁰²¹

Eredmény: Moldvai fejedelem meghódolása

&

Hadművelet típusa: támadó hadjárat¹⁰²²
Hadművelet iránya: Havasalföld
Hadműveleti cél: Havasalföld magyar érdekszférába vonása – Mircea vajda megsegítése a oszmán parti Vlad vajdával szemben, az 1396. évi keresztres hadjárat hadászati előkészítése
Ideje: április
Vezetője: Bebek Ferenc, Losonci István¹⁰²³
Résztevők: nem ismert
Eredmény: súlyos vereség ismeretlen nagyságú és erejű ellenségtől

&

Hadművelet típusa: támadó hadjárat
Hadművelet iránya: Havasalföld
Hadműveleti cél: Havasalföld magyar érdekszférába vonása – Mircea vajda megsegítése a törökbarát Vlad vajdával szemben, az 1396. évi keresztres hadjárat hadászati előkészítése
Ideje: június vége/július eleje – augusztus vége
Vezetője: Luxemburgi Zsigmond

¹⁰¹⁵ MNL OL DL 42 598. sz. Vö.: ZsO I. 417. old., 3816. sz., Sárói László 1392 és 1395 között ajtónállómester. *Engel* 1996. I. 49. old.

¹⁰¹⁶ ZsO I. 417. old., 3820. sz.

¹⁰¹⁷ ZsO I. 416. old., 3815. sz.

¹⁰¹⁸ 1395. január 30. ZsO I. 415. old., 3801. sz. Losonci István fia, László 1387-ben horvát, 1387 és 1389 között szlavón bán volt. *Engel* 1996. II. k. 148. old.

¹⁰¹⁹ ZsO I. 417. old., 3820. sz.

¹⁰²⁰ ZsO I. 577. old., 5236. sz.

¹⁰²¹ ZsO I. 357. old., 3035. sz.

¹⁰²² *Kranzieritz* 2016. 19. old.

¹⁰²³ ZsO I. 428. old., 3913. sz.

<i>Résztevők:</i>	Bátmonostori Töttös László ¹⁰²⁴ Blagay Miklós és István ¹⁰²⁵ <i>Bersenowch-i</i> Lack fia, Miklós ¹⁰²⁶ Csáki Miklós temesi ispán ¹⁰²⁷ Kanizsai István esztergomi érsek ¹⁰²⁸ Kanizsai Miklós tárnokmester (személyesen nem volt jelen, bandériumát testvére, Kanizsai István vezette) ¹⁰²⁹ Káldi Mihály fia, Péter – Kanizsai István familiárisa lehetett ¹⁰³⁰ Maróti János ¹⁰³¹ Perényi Simon fia, Péter ¹⁰³² Semsei Demeter fia, László alpohárnokmester ¹⁰³³ Szenterenyei Miklós fia, Tamás ¹⁰³⁴
<i>Eredmény:</i>	eredményes hadjárat, magyar támogatással Mircea vajda visszanyerte trónját
	&
<i>Hadművelet típusa:</i>	védekező hadjárat ¹⁰³⁵
<i>Hadművelet iránya:</i>	Magyar Királyság északi része, Ulászló lengyel király támadásának elhárítása
<i>Hadműveleti cél:</i>	a támadó lengyel haderő megállítása és kiszorítása a királyság területéről
<i>Ideje:</i>	június vége–július első fele ¹⁰³⁶
<i>Vezetője:</i>	Ilsvai Leusták, Kanizsai János ¹⁰³⁷

¹⁰²⁴ ZsO I. 437. old., 3980. sz., 438. old., 3991–3993. sz.

¹⁰²⁵ 1395. augusztus 25. Blagay 186–187. old., CVI. sz.

¹⁰²⁶ ZsO I. 457. old., 4170. sz.

¹⁰²⁷ *Ortvay – Pesty* 1896. 253–254. old., 149. sz., Vö.: ZsO I. 448. old., 4080. sz., 451. old., 4114. sz.

¹⁰²⁸ ZsO I. 447. old., 4064. sz. (relatio)

¹⁰²⁹ Középkori 225–235. old., 165. sz.

¹⁰³⁰ *Kald-i* Mihály fia, Péter feltehetőleg a havasalföldi hadjáratban vesztette életét. A család elszegényedését megakadályozása végett Kanizsai István Péter lányának fiúsítását kérhette Zsigmondtól. Ebből arra lehet következtetni, hogy *Kald-i* Mihály fia, Péter vagy a család ügyében eljáró István, vagy a hadjáratban csupán bandériumaival résztvevő testvérének, Miklósnak a familiárisa lehetett. ZsO I. 447. old., 4064. sz.

¹⁰³¹ Középkori 243–248. old., 168. sz.

¹⁰³² *Tringli* 2008. 121–122. old., 206. sz., Vö.: ZsO I. 670. old., 6049. sz., C. Tóth Norbert Perényi Pétert az 1395-ös lengyel támadás kivédésére mozgósítottak sorába feltételezte. *C. Tóth* 2009. 460. old.

¹⁰³³ ZsO I. 451. old., 4114. sz.

¹⁰³⁴ ZsO I. 512. old., 4651. sz.

¹⁰³⁵ *Kranzieritz* 2016. 20. old.

¹⁰³⁶ *C. Tóth* 2009. 473–474. old.

¹⁰³⁷ *C. Tóth* 2009. 460–461. old.

Résztevők: Kozárdi Ugocs¹⁰³⁸
Mihályi Kenéz Mátyás¹⁰³⁹
Rozsályi György fia, Kálmán¹⁰⁴⁰
Szeretvai István fia, Jakab¹⁰⁴¹

Eredmény: a támadó lengyel sereg megállítása és kiszorítása a Magyar Királyság területéről

&

Hadművelet típusa: oszmán betörés¹⁰⁴²
Hadművelet iránya: Temesköz, Krassó és Temes vármegye
Hadműveleti cél: rablás, fosztogatás
Ideje: szeptember
Vezetője: nem ismert
Résztevők: irreguláris oszmán és szláv portyázó csapatok
Eredmény: Marcali Miklós temesi ispán a Csák település melletti ütközetben felszámolja az ellenséget

&

Hadművelet típusa: határvédelem¹⁰⁴³
Hadművelet iránya: Temesköz, Krassó és Temes vármegye
Hadműveleti cél: a határt átlépő oszmán és szláv irreguláris portyázó csapatok felszámolása
Ideje: szeptember 29.
Vezetője: Marcali Miklós temesi ispán
Résztevők: ismeretlen
Eredmény: Marcali Miklós temesi ispán a Csák település melletti ütközetben felszámolja az ellenséget

&

¹⁰³⁸ C. Tóth 2009. 460. old.

¹⁰³⁹ Uold.

¹⁰⁴⁰ C. Tóth 2009. 461. old.

¹⁰⁴¹ C. Tóth 2009. 460. old.

¹⁰⁴² Temesi I. 263–266. old., 154. sz.

¹⁰⁴³ Temesi I. 263–266. old., 154. sz.

Hadművelet típusa: oszmán betörés¹⁰⁴⁴
Hadművelet iránya: Magyar Királyság délkeleti része, Barcaság
Hadműveleti cél: rablás, fosztogatás
Ideje: szeptember vége
Vezetője: Vlad havasalföldi ellenvajda
Résztvevők: irreguláris oszmán és havasalföldi csapatok
Eredmény: nem ismert

1396

Hadművelet típusa: oszmán betörés¹⁰⁴⁵
Hadművelet iránya: Temesköz, Krassó és Temes vármegye, Temesvár környéke, Újbecse település felgyújtása
Hadműveleti cél: rablás, fosztogatás
Ideje: július környéke
Vezetője: ismeretlen
Résztvevők: irreguláris oszmán és szláv portyázó csapatok
Eredmény: Marcali Miklós temesi ispán a Füzesoroszi és Maráz közötti ütközetben felszámolja az ellenséget

&

Hadművelet típusa: határvédelem¹⁰⁴⁶
Hadművelet iránya: Temesköz, Krassó és Temes vármegye
Hadműveleti cél: a határt átlépő oszmán és szláv irreguláris portyázó csapatok felszámolása
Ideje: július 13. körül
Vezetője: Marcali Miklós temesi ispán
Résztvevők: Marcali Miklós testvérem Dénes
Macedóniai Péter fia, Miklós¹⁰⁴⁷
Eredmény: Marcali Miklós temesi ispán a Füzesoroszi és Maráz közötti ütközetben felszámolja az ellenséget

¹⁰⁴⁴ Jakó 1984. 205. old., C. Tóth 2009. 476. old.

¹⁰⁴⁵ Temesi I. 263–266. old., 154. sz.

¹⁰⁴⁶ Temesi I. 263–266. old., 154. sz.

¹⁰⁴⁷ 1397. március 2. ZsO I. 513. old., 4653. sz.

&

<i>Hadművelet típusa:</i>	támadó hadjárat
<i>Hadművelet iránya:</i>	Bulgária, a Duna völgye mentén
<i>Hadműveleti cél:</i>	keresztes hadjárat az oszmán terjeszkedés megállításra
<i>Ideje:</i>	augusztus – szeptember
<i>Vezetője:</i>	Luxemburgi Zsigmond (magyar), János nerversi gróf, burgundiai trónörökös (francia–burgund)
<i>Résztevők:</i>	részletesen lásd.: 5. fejezet vonatkozó részeiben
<i>Eredmény:</i>	A hadjárat Nagy-Nikápoly váráig eredményes

&

<i>Csata helye:</i>	Bulgária, Nagy-Nikápoly a Duna jobb partja
<i>Ideje:</i>	valamikor szeptember 20. és október 6. között
<i>Vezetője:</i>	Luxemburgi Zsigmond (magyar), János nerversi gróf, burgundiai trónörökös (francia–burgund)
<i>Résztevők:</i>	részletesen lásd.: 5. fejezet vonatkozó részeiben
<i>Eredmény:</i>	döntő vereség

1396–1397

<i>Hadművelet típusa:</i>	támadó hadjárat ¹⁰⁴⁸
<i>Hadművelet iránya:</i>	Havasalföld
<i>Hadműveleti cél:</i>	Vlad vajda hatalmának és ezzel az oszmán befolyás felszámolása
<i>Ideje:</i>	1396. november–december (?) vagy 1397. június–október (?)
<i>Vezetője:</i>	Stiborici Stibor erdélyi vajda
<i>Résztevők:</i>	nem ismert
<i>Eredmény:</i>	eredményes katonai akció, Vlad vajda legyőzése, Mircea vajda belpolitikai helyzetének megerősítése

1397

<i>Hadművelet típusa:</i>	cseh–morva betörés ¹⁰⁴⁹
---------------------------	------------------------------------

¹⁰⁴⁸ Kranzieritz 2016. 15–17. old.

<i>Hadművelet iránya:</i>	a Magyar Királyság északi területei: Turóc és Liptó vármegye, illetve Szepes vármegye
<i>Hadműveleti cél:</i>	területszerzés
<i>Ideje:</i>	január(?)
<i>Vezetője:</i>	Prokop morva őrgróf, László opuliai herceg
<i>Résztvevők:</i>	nem ismert
<i>Eredmény:</i>	Likava vár elfoglalása (elképzелhető, hogy Nagyvár vára is ekkor esik el)

1398

<i>Hadművelet típusa:</i>	támadó hadjárat ¹⁰⁵⁰
<i>Hadművelet iránya:</i>	Orbász vármegye, Orbász várának ostroma
<i>Hadműveleti cél:</i>	Orbász várának visszavívása, a magyar boszniai befolyás visszaszerzése Hervoja bosnyák vajda ellenébe
<i>Ideje:</i>	július közepe – augusztus közepe
<i>Vezetője:</i>	Luxemburgi Zsigmond
<i>Résztvevők:</i>	Bátmonostori Töttös László udvari lovag
<i>Eredmény:</i>	sikertelen ostrom, a magyar seregnek Hervoja vajda határozott fellépése miatt gyorsan kellett visszavonulni az Una és a Száva folyó mögé

1399

<i>Hadművelet típusa:</i>	oszmán betörés ¹⁰⁵¹
<i>Hadművelet iránya:</i>	Krassó vármegye
<i>Hadműveleti cél:</i>	rablás, fosztogatás
<i>Ideje:</i>	ismeretlen
<i>Vezetője:</i>	ismeretlen
<i>Résztvevők:</i>	irreguláris oszmán és szláv portyázó csapatok
<i>Eredmény:</i>	Ermény (ma Gyermán) Ferences rendi kolostora elpusztult

&

¹⁰⁴⁹ 1397. január 30. DF 270 066. sz., vö. ZsO I. 509. old., 4620 sz.

¹⁰⁵⁰ Kranzieritz 2012. 104–106. old.

¹⁰⁵¹ Karácsonyi II. kötet 43–44. old.

<i>Hadművelet típusa:</i>	támadó hadjárat ¹⁰⁵²
<i>Hadművelet iránya:</i>	Magyar Királyság északi területe: Liptó vármegye
<i>Hadműveleti cél:</i>	Nagyvár és Likava várának visszavétele
<i>Ideje:</i>	augusztus
<i>Vezetője:</i>	Luxemburgi Zsigmond
<i>Résztvevők:</i>	Bebek Detre nádor ¹⁰⁵³ Hédervári Miklós udvari lovag ¹⁰⁵⁴ Hosszúmezei Demeter fia, Bereck ¹⁰⁵⁵ Perényi Imre pohárnokmester Perényi Simon fia, Péter székely ispán ¹⁰⁵⁶ Pósafi (szeri) Péter és György ¹⁰⁵⁷ Radváni Máté ¹⁰⁵⁸ Rozgonyi Simon udvari lovag ¹⁰⁵⁹ Szentannai László fia, Péter ¹⁰⁶⁰ Zólyomi Albisi Márton fia, Dávid zólyomi ispán ¹⁰⁶¹ Zólyomi Albisi Márton fia, Lőrinc ¹⁰⁶²
<i>Eredmény:</i>	Nagyvár és Likava várának visszafoglalása, a sikert a fegyveres fellépés és a tárgyalások együttesen hozták meg.

&

<i>Hadművelet típusa:</i>	támadó hadjárat ¹⁰⁶³
<i>Hadművelet iránya:</i>	Morvaország
<i>Hadműveleti cél:</i>	a magyar uralkodó érdekeinek védelme a Luxemburgi dinasztia belüli viszályban – Prokop morva örgróf elleni háború
<i>Ideje:</i>	év vége – 1400. december közepéig
<i>Vezetője:</i>	Luxemburgi Zsigmond

¹⁰⁵² 1399. augusztus 11. ZsO I. 666. old., 6003. sz.

¹⁰⁵³ 1399. augusztus 27. ZsO I. 670. old., 6043, 6046. sz. Nagyvár alól keltezett.

¹⁰⁵⁴ 1399. szeptember 25. ZsO I. 673. old., 6068. sz., relatio

¹⁰⁵⁵ 1399. szeptember 7. ZsO I. 671. old., 6054. sz.

¹⁰⁵⁶ 1399. szeptember 25. ZsO I. 673. old., 6068. sz.

¹⁰⁵⁷ 1399. augusztus 11. ZsO I. 666. old., 6002. sz.

¹⁰⁵⁸ 1399. augusztus 14. ZsO I. 667. old., 6011. sz.

¹⁰⁵⁹ 1399. augusztus 17. ZsO I. 668. old., 6026. sz., relatio, 1409. október 18. ZsO II/II. 292. old., 7134. sz., 1410. május 29. ZsO II/II. 364. old., 7633. sz.

¹⁰⁶⁰ 1399. augusztus 11. ZsO I. 666. old., 6003. sz.

¹⁰⁶¹ 1399. augusztus 7. ZsO I. 665. old., 5998. sz., Engel 1996. II. 264. old.

¹⁰⁶² 1399. augusztus 7. ZsO I. 665. old., 5998. sz.

¹⁰⁶³ 1399. augusztus 11. ZsO I. 666. old., 6003. sz.

Résztevők: Álmosi Csire Péter fiai, István, László, János¹⁰⁶⁴
Bátmonostori Töttös László¹⁰⁶⁵
Csomaközi János¹⁰⁶⁶
Kórogyi István bán fia, László¹⁰⁶⁷
Nagymihályi János¹⁰⁶⁸
Szeretvai Ramocsa fia, Péter¹⁰⁶⁹

Eredmény: a hadjárat a következő évben is folytatódott

1400

Hadművelet típusa: támadó hadjárat
Hadművelet iránya: Csehország, Prága
Hadműveleti cél: a magyar uralkodó érdekeinek védelme a Luxemburgi dinasztián belüli viszályban – Prokop morva örgróf elleni háború
Ideje: november – december eleje
Vezetője: Luxemburgi Zsigmond
Résztevők: Csáki Miklós temesi ispán¹⁰⁷⁰
Eszényi Tamás királyi familiáris¹⁰⁷¹
Gyimesi Forgách Péter, Miklós¹⁰⁷²
Jakcs György tárnokmester¹⁰⁷³
Kanizsai János esztergomi érsek¹⁰⁷⁴
Kaztanicha-i János fia, Miklós¹⁰⁷⁵
Marcali István fia, Dénes visegrádi várnagy¹⁰⁷⁶
Marcali István fia, Miklós temesi ispán¹⁰⁷⁷
Marcali István fia, Péter¹⁰⁷⁸

¹⁰⁶⁴ 1399. november 6. Károlyi I. 506. old., CCCVII. sz., vö. ZsO I. 681. old., 6120. sz.

¹⁰⁶⁵ 1399. november 9. Zichy V. 143. old., 122. sz., vö. ZsO I. 681. old., 6130. sz.

¹⁰⁶⁶ 1399. november 6. Károlyi I. 505. old., CCCVI. sz., vö. ZsO I. 681. old., 6119. sz.

¹⁰⁶⁷ 1399. november 6. DL 8496. sz., vö. ZsO I. 681. old., 6125. sz.

¹⁰⁶⁸ 1399. november 6. Sztáray II. 17–18. old., XV. sz., vö. ZsO I. 681. old., 6121. sz.

¹⁰⁶⁹ 1399. november 6. ZsO I. 681. old., 6118. sz.

¹⁰⁷⁰ 1401. február 17. Csáky I. 217–221. old.

¹⁰⁷¹ 1400. április 25. ZsO II/I. 30. old., 222. sz.

¹⁰⁷² 1400. szeptember 12. ZsO II/I. 61. old., 495. sz.; december 2. ZsO II/I. 78. old., 668, 669. sz.

¹⁰⁷³ 1400. december 6. ZsO II/I. 79. old., 680. sz.

¹⁰⁷⁴ 1400. december 9. Zichy V. 222. old., 184. sz., vö. ZsO II/I. 80. old., 693. sz.

¹⁰⁷⁵ 1400. május 8. ZsO II/I. 35. old., 257. old.

¹⁰⁷⁶ 1400. december 20. ZsO II/I. 82. old., 717. sz.

¹⁰⁷⁷ 1400. december 20. ZsO II/I. 82. old., 717. sz.

¹⁰⁷⁸ 1400. december 20. ZsO II/I. 82. old., 717. sz.

Özdögei Besenyő Pál¹⁰⁷⁹

Páloci Mátyás fia, Péter fia, Mátyás udvari familiáris¹⁰⁸⁰

Stiborici Stibor¹⁰⁸¹

Terenyei János fia, Péter¹⁰⁸²

Zselizi János, Kanizsai János familiárisa¹⁰⁸³

Eredmény: további kutatást igényel

1399–1401

Hadművelet típusa: határvédelem

Hadművelet iránya: déli, bosnyák és szerb határszakasz

Hadműveleti cél: változó erejű, nagyságú és időben felbukkanó oszmán és szláv rablócsapatok felszámolása magyar, illetve bosnyák és szerb területeken

Ideje: 1399 utolsó negyedévtől 1401 első negyedévéig

Vezetője: Bebek Ferenc macsói bán¹⁰⁸⁴

Csáki Miklós temesi ispán¹⁰⁸⁵

Garai Miklós dalmát–horvát és szlavón bán¹⁰⁸⁶

Maróti János macsói bán¹⁰⁸⁷

Résztevők: Bátmonostori Töttös László¹⁰⁸⁸

Garai János¹⁰⁸⁹

Harkányi Miklós fia, Miklós és Demeter fiai, János, Balázs¹⁰⁹⁰

Homonnai Drugeth János fiai, János, Miklós¹⁰⁹¹

Kalászi Jakab¹⁰⁹²

¹⁰⁷⁹ 1400. február 27. ZsO II/I. 19. old., 111. sz.. relatio

¹⁰⁸⁰ 1400. április 25. ZsO II/I. 30. old., 221. sz.

¹⁰⁸¹ 1400. december 2. ZsO II/I. 78. old., 668, 669. sz.. relatio

¹⁰⁸² 1400. november 26. ZsO II/I. 76. old., 654. sz.

¹⁰⁸³ 1400. december 9. Zichy V. 222. old., 184. sz., vö. ZsO II/I. 80. old., 693. sz.

¹⁰⁸⁴ 1400. február 13. ZsO II/I. 11. old., 72. sz.; április 16. ZsO II/I. 29. old., 207. sz.; május 28. ZsO II/I. 38. old., 295. sz.

¹⁰⁸⁵ 1400. szeptember 22. Temes I. 297. old., 173. old., vö. ZsO II/I. 62. old. 512. sz.

¹⁰⁸⁶ 1400. január 18. Zichy V. 149. old., 128. sz., vö. ZsO II/I. 5. old., 29. sz.; február 18. DL 78334, vö. ZsO II/I. 14. old., 88. sz.; június 2. ZsO II/I. 40. old., 316. sz.

¹⁰⁸⁷ 1400. április 16. ZsO II/I. 29. old., 207. sz.

¹⁰⁸⁸ 1400. január 18. Zichy V. 149. old., 128. sz., vö. ZsO II/I. 5. old., 29. sz.; február 18. DL 78334, vö. ZsO II/I. 14. old., 88. sz.

¹⁰⁸⁹ 1399. október 27. ZsO I. 679. old., 6100. sz.

¹⁰⁹⁰ 1400. április 28. ZsO II/I. 31. old., 228. sz.

¹⁰⁹¹ 1400. április 25. ZsO II/I. 30. old., 223. sz.

¹⁰⁹² 1400. június 3. ZsO II/I. 40. old., 318. sz.

Kapláti Miklós fia, Mátyás¹⁰⁹³

Kont Miklós nádor fia, Bertalan fiai, László, Imre¹⁰⁹⁴

Kozári Ugocs¹⁰⁹⁵

Lippói Mihály, Pál¹⁰⁹⁶

Orieuicha-i Domonkos fia, László¹⁰⁹⁷

Pakusi Olivér fia, Leusták¹⁰⁹⁸

Semyn-i Lewkus fia, Miklós¹⁰⁹⁹

Korompai (spácai) János fia, Osvát¹¹⁰⁰ – Garai Miklós

familiárisa

Zsidói Bekcs fia, István fia, István¹¹⁰¹

† Traui Miklós, Garai Miklós familiárisa¹¹⁰²

Upori Miklós¹¹⁰³

Eredmény:

a temesi ispánok ellenséges területen vívott ütközetén kívül se komolyabb győzelemről, se vereségről nem számolnak be a források

- I. Személyek, akik a déli határ védelmében és erre irányuló hadműveletekben 1389 és 1401 között részt vettek, de működésük és fegyvertényük időpontja ismeretlen.

1393. április 28.¹¹⁰⁴

az oszmánok és rácok elleni több hadjáratban szerzett érdemek¹¹⁰⁵

– Merei János fia, László

¹⁰⁹³ 1399. november 27. ZsO I. 687. old., 6182. sz.

¹⁰⁹⁴ 1400. június 1. ZsO II/I. 39. old., 312. sz.; 1401. február 21. DL 92183, vö. ZsO II/I. 108. old., 896. sz.

¹⁰⁹⁵ 1400. szeptember 23. ZsO II/I. 63. old., 515. sz.

¹⁰⁹⁶ 1400. július 29. Zichy V. 186. old., 159. sz., vö. ZsO II/I. 51. old., 418. sz.

¹⁰⁹⁷ 1400. február 20. ZsO II/I. 14. old., 96. sz.

¹⁰⁹⁸ 1400. február 19. DL 92132, vö. ZsO II/I. 14. old., 90. sz.; május 31. ZsO II/I. 39. old., 307. sz.; június 2. ZsO II/I. 40. old., 316. sz.; július 29. DL 92160, vö. ZsO II/I. 51. old., 417. sz.; augusztus 10. ZsO II/I. 55. old., 445. sz.

¹⁰⁹⁹ 1400. április 6. ZsO II/I. 27. old., 182. sz.

¹¹⁰⁰ 1400. június 1. ZsO II/I. 39. old., 313. sz.

¹¹⁰¹ 1400. február 15. DL 64988., vö. ZsO II/I. 12. old., 77. sz.; június 2. ZsO II/I. 39–40. old., 315. sz.

¹¹⁰² Trau Miklós a harcok során elesett. 1401. április 18. ZsO II/I. 123. old., 1013. sz.

¹¹⁰³ 1400. április 14. ZsO II/I. 29. old., 204. old.

¹¹⁰⁴ 1393. április 28. ZsO I. 319. old., 2908. sz.

¹¹⁰⁵ Merei János fia, László érdemeit Sárói László temesi ispán familiárisaként szerezhette. Ezt látszik alátámasztani László részére 1392. május 3-án kiállított adománylevelével (ZsO I. 273. old., 2500. sz.) és ennek megerősítését kérő 1393. április 28-ai irat is, ugyanis mindkét esetben Sárói László temesi ispán, mint relator szerepel rajtuk.

1395. január 25.¹¹⁰⁶

az ország határszélein az oszmánok és rácok ellen viselt harcokban szerzett érdemek:

- Szerdahelyi Ders György fia, Márton

1397. március 2.¹¹⁰⁷

az oszmánok elleni csatákban bekövetkezett halálukért:

- Macedóniai Danch fia, András Rácországban
- Macedóniai Danch fia, János Bulgáriában (nem bizonyítható, hogy az 1396-os hadjáratához köthető)
- Macedóniai János fia, Miklós Liptói kerület

1398. május 9.¹¹⁰⁸

az ország végvidékei állandó védelmében szerzett érdemek:

- Pósa (szeri) István fia, Péter

1399. március 30.¹¹⁰⁹

az oszmánok elleni hadjáratokban szerzett érdemeikért részesülnek adományban:

- *Isip* Máté fiai, Márk és Péter
- Upori Gál fia, Imre fia, János
- Upori Gál fia, Mihály fia, Mihály

1399. augusztus 29.¹¹¹⁰

a szerémségi várakban sikeresen harcolt az oszmánok ellen ,ahol bal kezén meg is sebesült:

- Perényi Simon fia, Péter

1399. október 31.¹¹¹¹

¹¹⁰⁶ 1395. január 25. Szerbia 37. old., LXXXIV. sz.

¹¹⁰⁷ 1397. március 2. ZsO I. 513. old., 4653. sz.

¹¹⁰⁸ 1398. május 9. ZsO I. 585. old., 5310. sz.

¹¹⁰⁹ 1399. március 30. ZsO I. 640. old., 5782. sz.

¹¹¹⁰ 1399. augusztus 29. DL 70706

¹¹¹¹ 1399. október 31. ZsO I. 679. old., 6103. sz.

a királyságunk határainak megőrzése körül („*circa conservationem confinium regni nostri*”) szerzett érdemeikért:

- Szentmiklósi Lénárt fiai, János és Gál
- *Bylus fia, Thordas*

1400. szeptember 17.¹¹¹²

IX. Bonifác pápa megengedi pappá szentelését, bár több fosztogató törököt és szerbet megölt.

- Nevnai Jakab

1400. szeptember 23.¹¹¹³

az oszmánok elleni korábbi („*pridem*”) összecsapásban elesett

- Kozári Ugocs

1400. december 24.¹¹¹⁴

„*szolgálataikért, amelyeket a király és az ország több hadjáratában végeztek*”

- *Olchwar-i János fiai, András és Dénes*

1401. április 18.¹¹¹⁵

az oszmánok elleni harcban elesett (valószínűleg 1400-ban)

- Tarui Miklós

1401. december 27.¹¹¹⁶

Tompai János fia, György unokatestvére és rokona egy oszmán elleni harc alkalmával esett el (ez valamikor 1397 és 1401 között történhetett)

¹¹¹² 1400. szeptember 17. ZsO II/I. 62. old., 507. sz.

¹¹¹³ 1400. szeptember 23. ZsO II/I. 63. old., 515. sz.

¹¹¹⁴ 1400. december 24. Perényi 127. old., 222. sz., vö. ZsO II/I. 83. old., 726. sz.

¹¹¹⁵ 1401. április 18. ZsO II/I. 123. old., 1013. sz.

¹¹¹⁶ 1401. december 27. ZsO II/I. 161. old., 1356. sz.

Összefoglaló

A dolgozat legfőbb kérdése, hogy milyen választ adott a Magyar Királyság erre a merőben új fenyegetésre, amelyet az Oszmán Birodalom határ menti megjelenése jelentett.

Zsigmondnak és királyságának 1389 utáni déli feladata összetett volt. Egyszerre kellett megoldást találnia a mindennapossá vált dél felőli rablótámadások kivédésére, valamint az oszmán diplomácia magyar érdekszférába történő beszivárgására és, ennek megerősödésére, illetve fegyveres expanziójának megállításra. Lévén, hogy az oszmánok elleni harcoknak fontos kérdése volt a Magyar Királyság és a déli szomszéd államokkal – Bosznia, Szerbia és Havasalföld – fennálló viszony. A helyzetet eskalálta, hogy Nagy Lajos bárói igyekeztek irányításuk alatt tartani az ifjú királyt és felségét, Mária királynőt, amely természetesen együtt járt a belpolitikai hatalmi harcokkal. Ebben a helyzetben Zsigmond nem mutathatott gyengeséget, ezért a megfelelő megoldás megtalálása még égetőbb volt.

Zsigmond által vezetett déli hadjáratokat és a határvédelmet nem célszerű egy és ugyanannak tekinteni. Tény azonban, hogy számos, a disszertáció időszakába tartozó és déli irányba tartó hadjáratot egyben határvédelmi akciónak is tekinthetjük. Mégis, az összegyűjtött halasztást elrendelő oklevelekben a legtöbbször megkülönböztették, hogy az illető hadjáratba, vagy a déli végek védelmébe megy. Ennek az elkülönülésnek a korban pedig oka volt, amelyet a déli határterületek fenyegetettsége indukált.

A felhasznált források alapján bizonyítható, hogy a királyság déli területeinek védelemét a legjobban „állandó” határvédelmmel tudták többé-kevésbé orvosolni. A határok ilyen módon történő védelme két módon történt. Az egyik a már határon átjutott ellenséges oszmán elemek felszámolásával. A másik módszer pedig a határ menti államok területére történő betöréssel. Ez utóbbi hasonló portya jelleggel mehetett, mint az oszmánoké. A rendelkezésre álló forrásokból mind a két módszer alkalmazása bizonyított. A legnehezebb feladat ezeknek az eseményeknek a rekonstruálása. A támadásokról és esetleges semlegesítésükről, ugyanis kevés és töredékes információk állnak rendelkezésre. Sok esetben csupán az esemény megtörténtét lehet elkönyvelni, viszont idejéről és pontos helyéről nem beszélnek a források. Így a védelem hatékonysága sem megítélhető, de túlzás nélkül állíthatom, hogy nem volt hermetikus.

Az állítás jogos, ugyanis arra kérdésre, hogy milyen messze is juthattak az oszmán rablócsapatok a magyar területeken, a dolgozat vonatkozó fejezetében nevezett elpusztult

kolostorok mutatják. Ebben a kérdéskörben számba vettem azon okleveleket, amelyek birtokpusztulásokról, vagy azok kirablásáról szólnak.

A fosztogató céllal érkező betörések pontos számáról – ahogy arra már utaltam – nincsenek információk. A rendelkezésre álló források alapján azonban kijelenthető, hogy a földrajzi tényezők nagyban befolyásolták ezeknek a csapatoknak a mozgását és azok működési területét. Feltételezhető, hogy az oszmán akciók hatósugara – a térség adottságainak függvényében – valahol Temesvárig terjedt ki.

A határok védelme, őrzése elsősorban a határ menti bánokra hárult – természetesen központi, királyi segítséggel. Ezek véleményem szerint ekkortól katonai közigazgatási szervként funkcionáltak. A dalmát–horvát, szlavón, valamint a macsói bánok mellett egy másik, a magyar–szerb határszakasz legnagyobb részének védelmére a temesi ispáni tisztséget erősítette meg Zsigmond. Erre szükség volt a földrajzi tényezőknek köszönhetően, ugyanis a támadó rablócsapatok ezen a vidéken ütköztek a legkisebb domborzati ellenállásba.

A védelemben jelentős funkciót töltöttek be, de nem csak ott. Az oklevelekből egyértelműen kimutatható, hogy a király a saját embereit ültette ebbe a tisztségbe. Ezentúl az iratokban bárónak címzi ezeket a személyeket. Annak dacára, hogy ez előtt bárói ranggal járó országos főméltóságot még egyikük sem töltött be. A temesi ispáni címről elmondható, hogy már Ozorai Pipo előtt jelentős katonai és politikai szerepe volt.

Az 1392. évi délre irányuló hadjáratot véleményem szerint ki kell emelni Zsigmond előző évi katonai akciói közül. A forrásanyagból nem derül ki, de az események arra engednek következtetni, hogy a magyar király ekkor egy nagyobb oszmán csapat, esetleg sereg ellen készült, de a szultáni erőkre maga sem számított. Az, hogy a felek között döntő csatára miért nem került sor elégséges információk hiányában lehetetlen választ adni. Ennek oka talán az, hogy Bajazid szerbiai hatalmát igyekezett megerősíteni, miközben Zsigmond a királyság déli területeit fenyegető újabb jelentékeny támadásra vonult fel. A felek nem voltak egymásra felkészülve. A főerők mérkőzésének elmaradása más összecsapások lehetőségét még nem zárja ki.

Az oszmánok elleni határ menti harc kétségtelenül parttalannak tűnő védelmi háború volt. A magyar király figyelme az Európában még mindig összefogásra ösztönző kereszties eszme felé fordult. Ennek eredménye lett az 1396-os kereszties hadjárat. A kereszties hadjárat ötletének megszületésének se ideje, se körülménye nem tisztázott, viszont feltételezhető, hogy I. Bajazid szultán 1392-es felvonulásának komolyan szerepe volt. A rendelkezésre álló adatokból kiderül, hogy Zsigmond a következő években – 1394-

ben és 1395-ben – a kereszties hadjárat előkészületeinek rendelte alá a déli és a királyság politikáját minden téren.

Első lépések közé mindenképpen a magyar–boszniai viszonyok rendezését kell sorolni. Zsigmond és Dabiša eddigi viszonyát a diakói tárgyalások rendezték. Ezen felül a magyar uralkodó leszámolt Bosznia területére menekült és ott Dobor várából üzelmeit folytató Horváti-féle lázadással. A boszniai eseményeket követően szükségessé vált az addig lengyel orientációt folytató, így magas kockázati faktorba sorolandó Moldva és Havasalföld magyar érdekszférába való visszaintegrálása.

Az eseményeket tekintve 1394-re a kijelölt útvonal a Havasalföld déli határát is jelentő Duna vonala feltételezhető. Ezzel kapcsolatban jogosnak érzem azt feltételezni, hogy az egykori bulgáriai területeket kívánta felszabadítani. Ennek megvalósításához azonban biztosítani kellett a folyó északi, bal partját, ami csakis Mircea havasalföldi vajda magyar terveknek való megnyerésével valósulhatott meg. Havasalföld pártállása utóbbiak miatt volt kulcskérdés Zsigmond és kereszties tervei számára.

A havasalföldi és a kereszties hadjárat közötti időszakot ez idáig senki sem tekintette át. A rendelkezésre álló információk tanulsága szerint Zsigmond hadjáratának eredményei számos ponton nem bizonyultak tartósnak. Sőt, joggal feltételezhetjük, hogy 1396 nyarára az oszmán elleni kereszties vállalkozás sikerének kockázati tényezőjévé is válhatott a vajdaság.

Az 1396. évi kereszties hadjáratra érkező nyugati kontingens vezetői június első felében már Budán voltak. Az időpont kicsit korai, főleg ahhoz képest, hogy a kereszties had augusztus közepén kezdi meg a Dunán való átkelést. A köztes időben véleményem szerint Zsigmond arra számított, hogy Bajazid ígését betartva felvonuljon a királyság határainál, ahogy azt 1392-ben tette. Ezért sem zárható ki, hogy a magyar király elsősorban a kivárára játszott. A szultáni kezdeményezés elmaradása sarkalta a nyugati vezetőket a cselekvésre, azaz a kereszties szellemiségnek megfelelően a támadó hadjárat megindítására.

A keresztiesek felvonulásának magyarországi útvonalát legjobban Zsigmond király itineráriuma alapján lehet rekonstruálni. Az egyik fontos kérdés, hogy a nyugati csapatok egyszerre, szervezeten indultak-e Bécsből, vagy több kisebb-nagyobb csoportban? Egyértelmű válasz erre nem adható, de úgy gondolom több csoportban érkezhettek meg Budára. A kereszties sereg összefonása véleményem szerint Temesváron történt meg és innen indultak a Duna irányába. A főszereg mellett megközelítőleg egy időben egy kisebb sereg is megindult Erdélyen keresztül Havasalföld irányába. A vizsgálatok arra engednek következtetni, hogy ez a csoportosítás valahol Erdély belsejében, esetleg már a

hadműveleti területekhez közel eső egyik nagyváros – Nagyszeben, vagy Brassó – mellett gyülekezhetett. Nagyváradról – ahol a fősergehez is gyülekezhettek erők – pedig csupán egy kisebb csapat indulhatott el az erdélyi vajda, Stiborici Stibor vezetésével.

Mircea keresztény erőkhöz való csatlakozása körül is sok a talány. Akadnak olyan nézetek, melyek szerint Mircea hadaival már Budán ott volt és onnan indult Zsigmonddal. Ezzel szemben állnak azon vélemények, melyek a vajda Nikápolynál való csatlakozását helyezik előtérbe. Az igazság ezek között van, a stratégia szempontjából logikusan az látszik, hogy Mircea a havasalföldi területeken keresztül vonuló Stiborhoz csatlakozott és így érték el Nikápolyt.

A havasalföldi kontingens nagyságát csupán becsülni tudjuk. A reális létszámok mezején maradván a havasalföldi kontingenst pár ezer – de semmiképpen sem több mint 3000 – főre tehetjük.

A nikápolyi csatamezőn a helyszín földrajzi paramétereinek figyelembe vételével kijelenthető, hogy a kereszties hadak már az elejétől hátrányban voltak. Az oszmán taktika alapját képezte, hogy a nekik harcászatiilag kedvező terepet és annak stratégiaailag fontos pontjait megszállják, annak természeti adottságaira támaszkodva, illetve azokat kihasználva itt harcra rákényszerítsék az ellenfelüket.

A kereszties és az oszmán sereg harcrendjéről összességében elmondható, hogy a teljes rekonstruáláshoz egyik esetben sem rendelkezünk elegendő adattal. Mégis úgy vélem, hogy a sok bizonytalanság ellenre a keresztiesek esetében két harcvonalas felállása állja meg a helyét. Egyúttal azt is képtelenségnek tartom, hogy a keresztiesek mindenféle haditerv nélkül „partizán” módszerekkel vették volna fel a harcot a szultáni sereggel. Itt nem a terv minőségére és kivitelezésre gondolok, hiszen mind a két esetben lehetett az rossz, ahogy ezt a nikápolyi csatásokon történtek is tanúsítják. A döntéseket lehet kritizálni, de magát a haditervnek a létét kétségbe vonni nem szerencsés.

A szakirodalom nem rendelkezett olyan összefoglalással, mely az 1396. évi kereszties hadjáratban jelenlévő magyarokat venné számba. A kereszties hadjárat, illetve a nikápolyi csata magyar résztvevőit az alábbi módszerek segítségével azonosítottam. Összeállítottam a lehető legrészletesebben az egyes személyek jelenlétét és rekonstruáltam a csata utáni sorsukat. Ehhez a különböző tartalommal és céllal kiállított okleveles anyag állt rendelkezésemre. Először a hadjárat előtti perhalasztásokat és végrendeleteket, majd a kereszties hadak útjába eső városoknál és váraknál keltezett adományleveleket, végül a kutatás forrásanyagának döntő részét képező csata utáni adományleveleket vizsgáltam meg. Az elszenvedett vereség dacára, még akár évekkel a csata után is fontos elemét

alkotják az oklevelek narrációinak az ott történtek. A vizsgálatomat nagyban segítette a résztvevők karrierjének áttekintése is.

A hadjáratban résztvevők pontos létszáma meghatározhatatlan. Azonban olyan személyek kizárhatóak voltak, akik bizonyíthatóan nem vettek részt a hadjáratban. Ez esetben is csupán a bárókról és nemesekről lehet számot adni, hiszen az okleveles anyag róluk emlékezik meg.

A keresztes sereg magyar részének nagyságánál érdemes szót ejteni a bandériumok lehetséges számáról. A források tanulsága szerint egy bandérium 200–400 lovas katonából állt. Ezekkel a számadatokkal számolva, a biztosan résztvevő nyolc zászló (Perényi Miklóst is számolva) létszáma 1 400 és 2 800 lovas között mozoghatott. Ezek csupán közelítő értékek, az egyes zászlók létszámai között jelentős különbségek feltételezhetőek. Mégpedig azért, mert egy az egyes csapatok nagyságát jelentősen befolyásolta az adott báró hatalmi és anyagi bázisa.

A keresztes hadjárat kudarca, illetve a nikápolyi csatavesztés új helyzetbe kényszerítette a Magyar Királyságot mind bel-, mind külpolitikailag. Hazatértét követően Zsigmond első intézkedései nem ezt igazolták. Egy újabb oszmán elleni vállalkozás megszervezésébe kezdett, ami idejekorán nem csak a Magyar Királyságon belül, de külföldi vonalon is megbukott. A magyar hadszervezet létszámának felfejlesztésre az 1397. évi temesvári országgyűlésen történtek koránt sem orvosolták a déli problémát. Az oszmánok elleni megoldás egyetlen eszköze a következő években a déli határok aktív védelem maradt.

Az oszmán szultán nem használta ki nikápolyi győzelmét. Ennek okát abban kell keresni, hogy az oszmán hadászati célok között nem szerepelt a Magyar Királyság meghódítása. A keresztes hadjárat Bajazidot megzavarta, Bizánc ostromát fel kellett függesztenie. ami ennél is jobban zavarhatta, hogy a folytatásra sem kerülhetett sor az anatóliai részekben jelentkező fegyveres kihívások miatt.

Zsigmond és bárói az 1389-től jelentkező oszmán fenyegetésre minden igyekezetük ellenére sem tudtak tartós és eredményes választ adni. A királyság déli politikája kényszerpályára került, a kezdeményezés minden látszat ellenére az oszmánok kezében volt. Zsigmond 1389 és 1401 között kilenc olyan hadjáratot vezetett, amelynek közvetlen, vagy közvetett módon, de az oszmán probléma volt az oka. Ebből mindössze hármat koronázott siker, hat kudarccal végződött. A képet tovább árnyalja, hogy az elért sikereket kivétel nélkül nem oszmánok ellen aratták a magyar erők. A nem túl impozáns statisztikát

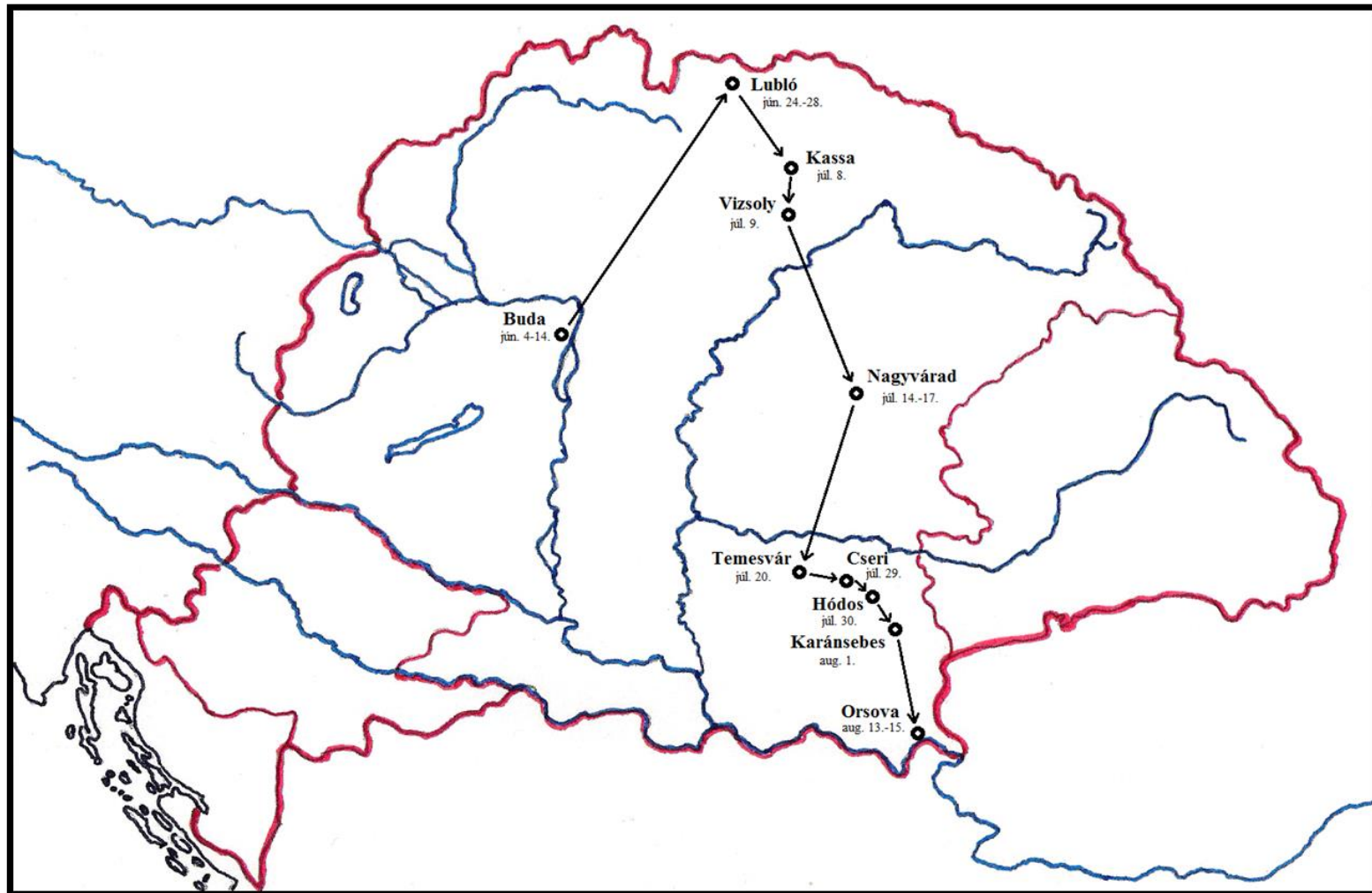
némiképpen javítja, hogy ezekből a sikerekből kettő, a moldvai és havasalföldi tartósnak bizonyult. Zsigmondnak ez a mérlege a későbbiekben tovább romlott.

A dolgozat számos kérdése még további forrásfeltárásokat és ebből kifolyólag kutatásokat igényel. Ezek eredményeit, ahogy a bevezetőben is jeleztem később külön tanulmány(ok) keretében kívánom publikálni.

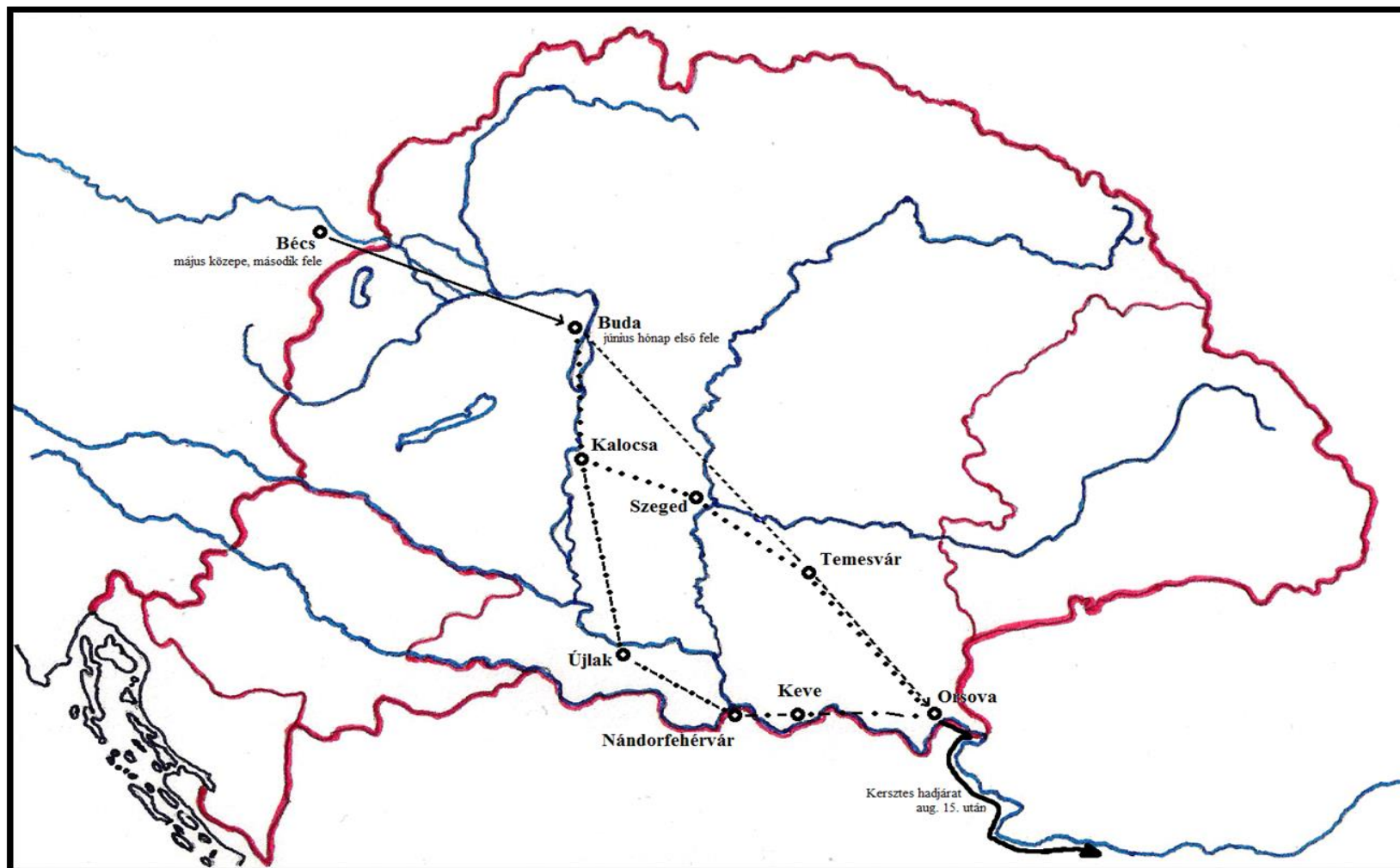
Térképmelléklet

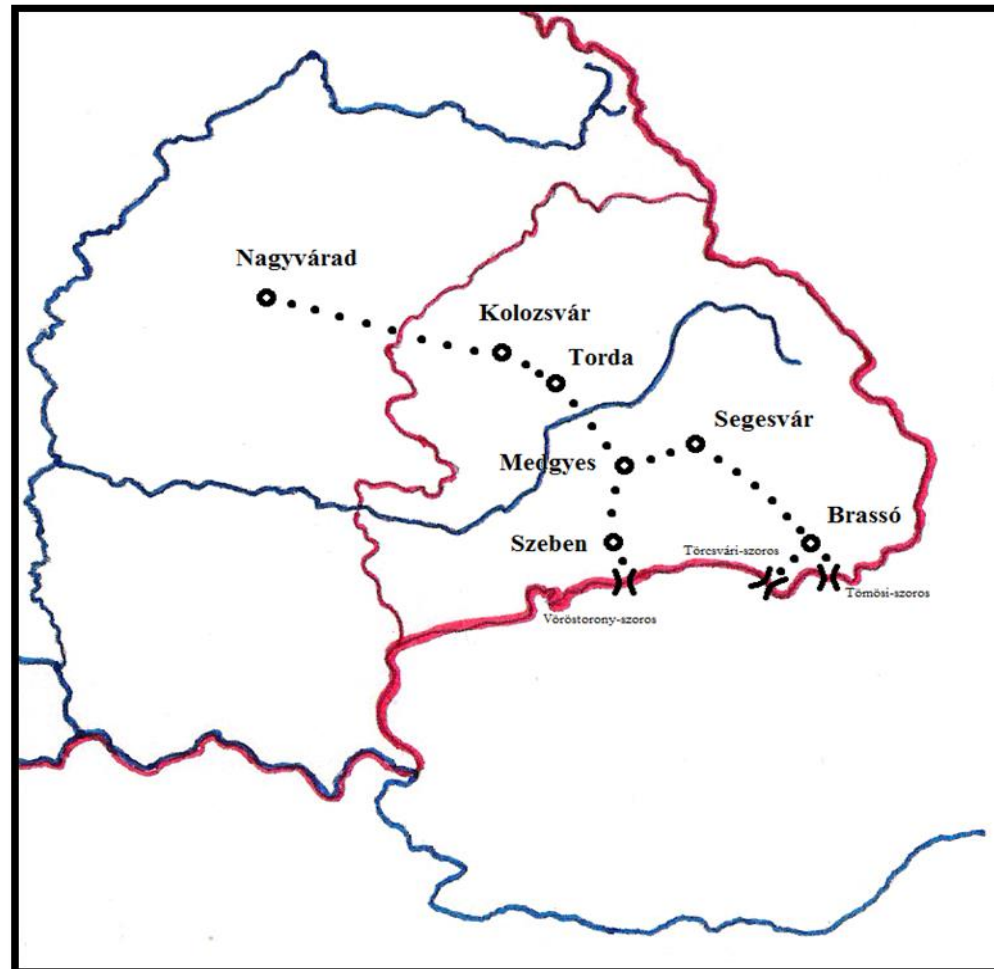
1. térkép: Oszmán rablótámadások sújtotta települések
(Forrás: saját szerkesztés)

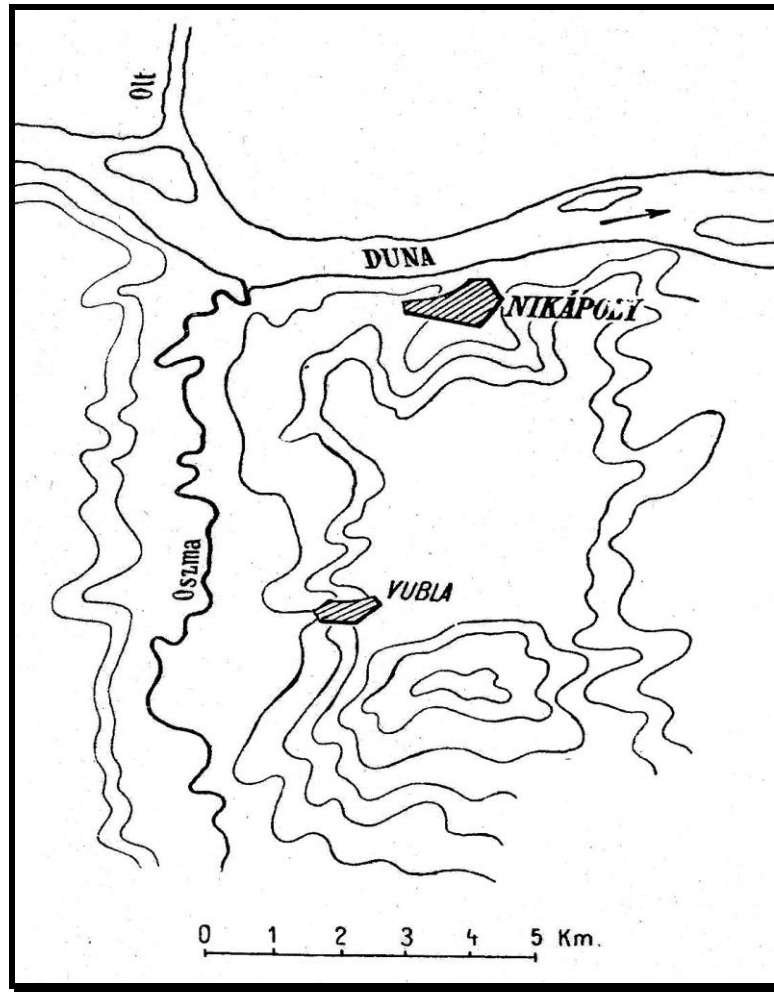
2. térkép: Zsigmond király útvonala a Magyar Királyság területén a keresztes hadjáratot megelőzően
(Forrás: Saját szerkesztés)

3. térkép: A nyugati keresztes kontingens lehetséges útvonalai Budától Orsováig
(Forrás: Saját szerkesztés)

4. térkép: Stibor vezette magyar sereg feltételezett útvonalai Erdélyen keresztül Havasalföldre
(Forrás: Saját szerkesztés)

5. térkép: Nikápoly vára melletti csatatér
(Forrás: Wertner 1925. 235. old.)

A disszertációban használt levéltári és könyvészeti rövidítések, valamint leírásuk

I. Forráskiadványok, forráskiadások

Acta Bosnae	Acta Bosnae, potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752. Szerk. <i>Eusebius Fermendžin</i> . Zágráb, 1892.
Acta	Acta archivi Veneti spectantia ad historiam Serborum et reliquorum Slavorum meridionalium. Szerk. <i>Ioannes Schafárik</i> . I–II. köt. Belgradi, 1860–1862.
Alsószlavóniai	Alsó-szlavóniai okmánytár (Dubicza, Orbász és Szana vármegyék). Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum (comitatum Dubicza, Orbász et Szana) 1244–1710. Szerk.: <i>Thallóczy Lajos, Horváth Sándor</i> . Budapest, 1912. (MHHD XXXVI.)
Bánffy	Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetéhez. I. Szerk. <i>Varjú Elemér és Iványi Béla</i> . Budapest, 1908.
Blagay	A Blagay-család oklevéltára. Codex diplomaticus comitum de Blagay. Szerk. <i>Thallóczy Lajos és Barabás Samu</i> . Budapest, 1897.
Csáky	Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez. I–II. Oklevelek 1229–1499. Szerk. <i>Bártfai Szabó László</i> . Budapest, 1919.
DF	MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény
DL	MNL OL Diplomatikai Levéltár
DRH 1301–1457	Decreta Regni Hungariae 1301–1457. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai. Budapest, 1976.
Fejér	Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tom. I–XI. Cura et studio <i>Georgii Fejér</i> . Budae, 1829–1844.
Froissart	The Chronicles of Froissart. Transl. <i>John Bouchier, Lord Berners</i> . Ed. <i>G. C. Macaulay</i> . London, 1904.

Gyula	Gyula város oklevéltára (1313–1800). Szerk. Veress Endre. Gyula m. város kiadása, Budapest, 1938.
HO	Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius I.–VIII. Kiadják <i>Ipolyi Arnold, Nagy Imre és Véghely Dezső</i> . Győr, Budapest, 1865–1891.
<i>Karácsonyi I–II.</i>	<i>Karácsonyi János</i> : Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. I–II. kötet. Budapest, 1922–1924.
Károlyi	A nagy-károlyi gróf Károlyi-család oklevéltára I–V. Codex diplomaticus comitum Károlyi de Nagy-Károly. Sajtó alá rendezte: <i>Géresi Kálmán</i> . Budapest, 1882–1897.
Középkor história	Középkori históriák oklevelekben (1002–1410). Szerk.: KRISTÓ Gyula. Szeged, 1992. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 1.)
Krassó	<i>Pesthy Frigyes</i> : Krassó vármegye története. III. Oklevéltár. Budapest, 1882.
Listine	Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i mletačke republike. I–VII. Szerk.: <i>Simon Ljubić</i> (Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium 1., 3., 4., 9., 12., 17., 21., 22.) Zagrabiae, 1868–1891.
Livre des fais	Le livre des fais du bon messire Jehan le Maingre, dit Bouciquaut, mareschal de France et gouverneur de Jennes. Ed. <i>Denis Lalande</i> . Genève, 1985.
MA	Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból. Szerk.: <i>Wenzel Gusztáv</i> . Budapest, 1876. Monumenta Hungariae Historica III.
Máramaros	Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. Egybegyűjtötte és jegyzetekkel kísérve kiadta aptsai <i>Mihályi János</i> . Máramaros-Sziget, 1900. Máramaros vármegye története I.
MHHD	Monumenta Hungariae Historica. Diplomatica / Diplomataria
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.
Paulinorum	Documenta artis Paulinorum I–III. A magyar rendtartomány kolostora. 3. füzetben. Szerk. Szerk. <i>Tóth Melinda</i> . Budapest, 1975–1978.

- Perényi A Perényi család levéltára 1222—1526. Közzéteszi *Tringli István* Budapest, 2008. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 44.)
- Schiltberger Hans Schiltbergers Reisebuch nach der Nürnberger handschrift herausgegeben von dr Valentin Langmantel. In: Bibliothek des litterarischen vereins in Stuttgart. CLXXII. Tübingen, 1885.
- Seemüller 1909. Österreichische Chronik von den 95 Herrschaften. Hrsg. *Joseph Seemüller*. Hannover – Leipzig, 1909. (Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum qui vernacula lingua usi sunt 6. tom.
- Smičiklas Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Edidit Academia Scientiarum et Artium Slavorum Meridionalium, collegit *Tadija Smičiklas*. I–XVIII. Zagrabiae, 1904–1990.
- St Denis Chronique du religieux de Saint-Denys: contenant le règne de Charles VI, de 1380 à 1422. Tome II. Paris, 1840
- Szerbia Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526. Szerk. *Thallóczy Lajos* és *Áldásy Antal*. Budapest, 1907. (Magyarország melléktartományainak oklevéltára 2. / MHHD XXXIII.)
- Sztáray A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára I–II. Szerk. *Nagy Gyula*. Budapest, 1889.
- Teleki A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára. Codex diplomaticus sacri Romani imperii comitum familiae Teleki de Szék. I–II. Szerk. *Barabás Samu*. Budapest, 1895.
- Temes Oklevelek Temesvármegye és Temesvárváros történetéhez. I. 1183–1430. Másolta és gyűjtötte *Pesty Frigyes*. A Magyar Tudományos Akadémia tört. bizottságának rendeletéből sajtó alá rendezte *Ortvay Tivadar*. Pozsony, 1896. (Temesvármegye és Temesvár város története IV.)
- Thuróczy *Thuróczy János: A magyarok krónikája*. Ford. *Bellus Ibolya* és *Kristó Gyula*. Budapest, 2001.
- Thúry 1893. *Thúry József: Török történetírók I*. Budapest, 1893.

- Zichy A zichi és vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vásonkeő. I–XII. Szerk. *Nagy Imre, Nagy Iván, Véghely Dezső, Kamerer Ernő, Dőry Ferenc és Lukcsics Pál*. Budapest, 1895.
- ZsO Zsigmondkori oklevéltár I–XII. Összeállította: *Mályusz Elemér, Borsa Iván, C. Tóth Norbert, Neumann Tibor, Lakatos Bálint*. Budapest, 1956–2013. (Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49. és 52.)

II. Szakirodalom munkák, adattárak

- Ágoston* 2014. *Ágoston Gábor*: Európa és az Oszmán hódítás. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum könyvtára. Sorozatszerk. *Veszprémy László*.) Budapest, 2014.
- Ágoston* 2009. *Gábor Ágoston*: Bayezid I. (Thunderbolt) In: Encyclopedia of the Ottoman Empire. Ed. by : *Gábor Ágoston, Bruce Masters*. New York, 2009.
- Antoche* 2004. *Emanuel Constantin Antoche*: Les expéditions de Nicopolis (1396) et de Varna (1444): une comparaison. In: Analele Universitatii Dunarea de Jos din Galati. Istorie Bd. 4, 2005. 91–113. old.
- Asztalos* 2003. *Asztalos Miklós*: A magyar nagyhatalom. Máriabesnyő – Gödöllő, Attraktor, 2003.
- Atiya* 1934. *Aziz Suryal Atiya*: The Crusade of Nicopolis. London, 1934.
- Bánlaky* 1935. *Doberdói Bánlaky József*: A magyar nemzet hadtörténelme. 9. rész. Budapest, 1935.
- Bárczay* 1894. *Bárczay Oszkár*: Nikápoly. *Hadtörténelmi Közlemények*, 7. (1894) 486–501, 589–598. old.
- Bárány* 2010. *Attila Bárány*: Battle of Nicopolis. In: The Oxford Encyclopedia of Medieval Warfare and Military Technology. Vol. 3. Ed. *Clifford J. Rogers*. Oxford, 2010. 56–59. old.

- Bárány* 2005. *Bárány Attila*: Angol lovagok a nikápolyi csatában. *Hadtörténelmi Közlemények*, 118 (2005)
- Beckmann* 1902. *Gustav Beckmann*: Der Kampf Kaiser Sigmunds gegen die werdende Weltmacht der Osmanen, 1392–1437. 1902.
- Bell* 1996. *Adrian Bell*: England and the Cursade of Nicopolis, 1396. *Medieval Life*, 1996.
- Benda* 1986. Magyarország történeti kronológiája. I. Főszerk. *Benda Kálmán*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986. (A vonatkozó részt *Engel Pál* állította össze.)
- Bertényi* 1998. *Bertényi Iván*: A Nikápoly alá vonult sereg hátszaga. Magyarország 1396 nyaratól 1397 tavaszéig. *Hadtörténelmi Közlemények*, 111. (1998) 610–617. old.
- Binbaş* 2014. *İlker Evrim Binbaş*: A Damascene Eyewitness to the Battle of Nicopolis: Shams al-Dīn Ibn al-Jazarī (d. 833/1429). In: *Contact and Conflict in Frankish Greece and the Aegean, 1204–1453. Crusade, Religion and Trade between Latins, Greeks and Turks*. Edit by: *Nikolaos G. Chrissis, Mike Carr*. Ashgate, 2014.
- Bradbury* 2004. *Jim Bradbury*: *The Routledge Companion to Medieval Warfare*. Routledge, London and New York, 2004.
- C. Tóth* 2012. *C. Tóth Norbert*: Nádorváltások a Zsigmond-korban (1386–1437). Az 1439. évi 2. tc. nyomába. In: *Tiszteletkör. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára*. Szerk.: *Mikó Gábor, Péterfi Bence, Vadas András*. Budapest, 2012.
- C. Tóth* 2009. *C. Tóth Norbert*: Az 1395. évi lengyel betörés. A lengyel–magyar kapcsolatok egy epizódja. In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Szerk.: *Neumann Tibor, Rácz György*. Budapest–Piliscsaba, 2009.
- C. Tóth* 2009.b. *C. Tóth Norbert*: Luxemburgi Zsigmond uralkodása 1387–1437. Magyarország története 6. Főszerk. *Romsics Ignác*. Kossuth Kiadó, 2009.
- C. Tóth Norbert* 2004. *C. Tóth Norbert*: Zsigmond király tisztségviselőinek itineráriuma I. *Századok*, 138 (2004) 465–494. old.

- Chronolog. Rom. Chronological history of Romania. Editure enciclopedică Română, Bucharești, 1974.
- Constantinescu* 1981. *Nicolae Constantinescu: Mircea cel Bătrîn*. București Editura Militară, 1981.
- Crampton* 1997. *R. J. Crampton: A Concise History of Bulgaria*. Cambridge, 1997.
- Cvetkova* 1988. *Bisztra Cvetkova: A várnai csata*. Ford.: Bödey József. Budapest, 1988.
- Csernus* 1999. *Csernus Sándor: A középkori francia nyelvű történetírás és Magyarország (13–15. század)*. Budapest, 1999.
- Deér* 1936. *Deér József: Zsigmond király honvédelmi politikája*. Hadtörténelmi Közlemények, 37 (1936) 1–57, 169–202. old.
- Delaville Le Roulx* 1886. *Joseph Delaville Le Roulx: La France en Orient au XIVe siècle. Expéditions du maréchal Boucicaut, 2 vols*. Paris, 1886.
- Delbrück* 1923. *Hans Delbrück: Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte. Dritter Teil. Das Mittelalter. Zweite, neu durchgearbeitete Auflage*. Berlin, 1923.
- Devries* 2007. *A középkor nagy csatái, 1000–1500: Hastingstól Konstantinápolyig*. Ford. *Antóni Csaba*. Budapest, 2007. (A vonatkozó részt *Kelly Devries* írta.)
- Chronolog. Rom. Chronological history of Romania. Under the guid. of Constantin C. Giurescu. Editure enciclopedică Română, Bucharești, 1974. (A vonatkozó részt *Marcel D. Popa, Nicolae Stoicescu* írta.)
- Dvořáková* 2009. *Daniela Dvořáková: A lovag és királya. Stiborici Stibor és Luxemburgi Zsigmond*. Pozsony, 2009.
- Eggenberger* 1967. *David Eggenberger: Dictionary of Battles from 1479 B.C. to the Present*. Binghamton, New York, 1967.
- E. Kovács* 2009. *E. Kovács Péter: Egy rabszolganő Krétán a 15. században*. In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Szerk. *Neumann Tibor és Rácz György*. MTA Történettudományi Intézete, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi kara, Budapest, 2009. 105–123. old.

- Engel* 2003. *Engel Pál*: Zsigmond bárói. In: Honor, vár, ispánság. Szerk. *Csukovits Enikő*. Budapest, 2003. 225–246. old.
- Engel* 2003.b. *Engel Pál*: A 14–15. századi bosnyák–magyar kapcsolatok kérdéséhez. In: Honor, vár, ispánság. Szerk.: *Csukovits Enikő*. Budapest, 2003. 494–511. old.
- Engel* 1998. *Engel Pál*: A török–magyar háborúk első éve, 1389–1392. *Hadtörténelmi Közlemények*, 111 (1998) 3. sz. 561–577. old.
- Engel* 1996. *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. köt. Budapest, 1996.
- Engel* 1994. *Engel Pál*: Magyarország és a török veszély Zsigmond korban (1387–1437). *Századok*, 128 (1994) 2. sz. 273–287. old.
- Engel* 1987. *Engel Pál*: Zsigmond bárói. Rövid életrajzok. Művészet Zsigmond király korában 1387–1437. Szerk. *Beke László*, *Marosi Ernő* és *Wehli Tünde*, I–II. Tanulmányok. Budapest, 1987.
- Engel* 1987.b. *Engel Pál*: Ozorai Pipo. Ozorai Pipo emlékezete. In: Honor, vár, ispánság. Szerk. *Csukovits Enikő*. Budapest, 2003. 247–301. old.
- Engel* 1985. *Engel Pál*: Nagy Lajos bárói. *Történelmi Szemle*, 28 (1985) 3. sz. 393–413. old.
- Engel* 1984. *Engel Pál*: Hunyadi János kormányzó itineráriuma. *Századok*, 118 (1984) 5. sz. 974–997. old.
- Engel* 1977. *Engel Pál*: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban. Budapest, 1977.
- Engel – C. Tóth* 2005. *Engel Pál* és *C. Tóth Norbert*: *Itineraria regum et reginarum, 1382–1438*. Budapest, 2005.
- Erdélyi* 1944. *Erdélyi Gyula*: A magyarok hadi szervezete és hadvezetési művészete ezer éven át. Budapest, 1944.
- Európa ezer éve *Európa ezer éve. A középkor. II.* Szerk. *Klaniczay Gábor*. A vonatkozó részt *Magyar István Lénárd* írta. Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
- Filipović* 2017. *Emir O. Filipović*: The Ottoman–Serbian Attack on Bosnia in 1398. In: *Uluslarasi Balkan tarihi ve kültürü sempozyumu 6–8*

- ekim 2016, Çanakkale. I. Editör *Aşkin Koyuncu*. Çanakkale, 2017. 119–125. old.
- Filozof* *Konstantin Filozof, Povest o slovima (Skazanije o pismeneh) - Žitije despota Stefana Lazarevića*, Stara srpska književnost u 24 knjige, knjiga 11. prilagođavanje na savremeni srpski jezik Lazar Mirković; redakcija prevoda Gordana Jovanović; prir. Gordana Jovanović, Prosveta Srpska književna zadruga, Beograd, 1989. (Eredeti cím: Константин Филозоф, *Повест о словима (Сказаније о писменех) - Житије деспота Стефана Лазаревића*, Стара српска књижевност у 24 књиге, књига 11. прилагођавање на савремени српски језик Лазар Мирковић; редакција превода Гордана Јовановић; прир. Гордана Јовановић, Просвета Српска књижевна задруга, Београд, 1989.)
- Finkel* 2007. *Caroline Finkel: Osman's Dream. The Story of the Ottoman Empire. 1300–1923. New York, 2007.*
- Fodor* 2014. *Fodor Pál: Az oszmán hadszervezet a 15. század első felében. In: „Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris”, Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából. Szerk. Bárány Attila és Pószán László. Debrecen, 2014. 424–431. old.*
- Fodor* 2009. *Fodor Pál: Ottoman Warfare, 1300–1450. In: The Cambridge History of Turkey. Volume I. Byzantium to Turkey, 1071–1453. Ed. by Kate Fleet. Cambridge 2009.*
- Fodor* 1993. *Fodor Pál, Hegyi Klára és Ivanics Mária: Török és tatár hódítok. Budapest, 1993.*
- Generál* 1986. *Generál Tibor: Az Oszmán–török hadművészet keletkezése és fejlődése a XVI. századig. Hadtörténeti Közlemények, 33 (1986) 1. sz. 3–45. old.*
- Goodman* 1992. *Anthony Goodman: John of Gaunt. Harlow 1992.*
- Gündisch* 1937. *Gustav Gündisch: Die Türkeneinfälle in Siebenbürgen bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts. Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, 2. (1937).*

- Hóman – Szekfű* 1936. *Hóman Bálint, Szekfű Gyula: Magyar Történet. III. kötet.* Budapest, 1936.
- Housley* 1998. *Norman Housley: Boucicaut marsall Nikápolynál. Hadtörténeti Közlemények*, 111. (1998). 3. sz. 593–602. old.
- Housley* 1992. *Norman Housley: The Later Crusades, 1274–1580. From Lyons to Alcazar.* Oxford University Press, 1992.
- Huszár *A magyar huszár. A magyar lovaskatona ezer évének története.* Szerk. *Ajtay Endre és vitéz Péczely László.* Budapest, 1936.
- Ibn al-Jazarī *Ibn al-Jazarī: Jāmi al-asānīd.* In: *İlker Evrim Binbaş: A Damascene Eyewitness to the Battle of Nicopolis: Shams al-Dīn Ibn al-Jazarī (d. 833/1429).* In: *Contact and Conflict in Frankish Greece and the Aegean, 1204–1453. Crusade, Religion and Trade between Latins, Greeks and Turks.* Edit by: *Nikolaos G. Chrissis, Mike Carr.* Farnham, 2014.
- Imber* 2002. *Colin Imber: The Ottoman Empire, 1300–1650. The Structure of Power.*
- Imber* 1989. *Colin Imber: The Ottoman Empire. 1300–1481.* İstanbul, 1989.
- İnalcik* 1957. *Halil İnalcik: An Ottoman document on Bayezid I. S Expedition into Hungary and Wallachia.* In.: *X. Milletlerarasi Bizans Tetkikleri Kongresi Tebliğleri–Actes d’ X. Congres International D’Etudes Byzantines.* İstanbul 1957.
- İnalcik* 1989. *Halil İnalcik: „The Ottoman Turks and the Crusades, 1329–1451”* In: *A History of the Crusades, vol. VI* Edit by: *Kenneth M. Setton, Harry W. Hazard and Norman P. Zacour.* 1989.
- İnalcik* 1960. *Halil İnalcik: Bāyazīd I.* In: *The Encyclopedia of Islam. New edition. Vol. I.* Edit by: *H.A.R.Gibb, J.H.Kramers, E. Levi-Provencal, I.Schacht.* London, Leiden, 1960.
- İnalcik* 1957. *Halil İnalcik: An Ottoman document on Bayezid I. Expedition into Hungary and Wallachia.* *X. Milletlerarasi Bizans Tetkikleri Kongresi Tebliğleri-Actes du X. congres International D’Etudes Byzantines.* Istanbul, 1957. 220–222. old.
- Jakó* 1984. *Jakó Zsigmond: Három erdélyi vajda Zsigmond király korában.* In: *Mályusz Elemér emlékkönyv.* Budapest, 1984.

- Karácsonyi* 1909. *Karácsonyi János*: A diakóvári egyesség éve. *Századok*, 43 (1909). 578–579. old.
- Kiss* 1855. *Kiss Károly*: A nikápolyi ütközet 1396. sept. 28. Olvasmányok a hadtörténelemből II. Magyar academiái értesítő, 4 (1855)
- Klaić* 1890. *Vjekoslav Klaić*: Bosznia története a legrégebb kortól a királyság bukásáig. 1890.
- Kling* 1906. *Gustav Kling*: Die Schlacht bei Nikopolis im Jahre 1396. Berlin, 1906.
- KMTL *Korai Magyar Történeti Lexikon* (9–14. század). Főszerk. *Kristó Gyula*, Szerk. *Engel Pál, Makk Ferenc*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.
- Koszev* 1971. *Dimitár Koszev, Hriszto Hrisztov és Dimitár Angelov*: Bulgária története. Budapest, 1971.
- Kranzieritz* 2016. *Kranzieritz Károly*: Havasalföld szerepe az 1396-os kereszties hadjárat előkészítésében és végrehajtásában. *Hadtörténelmi Közlemények*, 129 (2016) 1. sz. 3–26. old.
- Kranzieritz* 2015.a. *Kranzieritz Károly*: A nikápolyi csata magyar résztvevői. *Hadtörténelmi Közlemények*, 128 (2015) 1. sz. 162–183. old.
- Kranzieritz* 2015.b. *Kranzieritz Károly*: A Nikápolyhoz vezető út: a kereszties hadak útvonalai a Magyar Királyság területén. In: *Micae Mediaevales IV. Fialat történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. (Szerk.: *Gál Judit, Kádas István, Rózsa Márton, Tarján Eszter*) Budapest, 2015.
- Kranzieritz* 2012. *Kranzieritz Károly*: Változások a Délvidéken. Az 1397. és 1398. év katonai eseményei. In: *Micae Mediaevales II. Fialat történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. *Péterfi Bence, Vadas András, Mikó Gábor, Jakab Péter*. Budapest, 2012.
- Kristó* 2003. *Magyarország vegyes házi királyai*. Szerk. *Kristó Gyula* [Szeged], 2003.
- Kristó* 1988. *Kristó Gyula*: Az Anjou-kor háborúi. Budapest, 1988.
- Kropf* 1897. *Kropf Lajos*: Nikápoly. *Hadtörténelmi Közlemények*, 10 (1897) 47–58. old.

- Kronológia Magyarország történeti kronológia. I. Szerk. *Solymosi László*. Budapest, 1981. (A vonatkozó részt *Engel Pál* állította össze.)
- Krónika A magyarok krónikája. Összeállította, szerkesztette és az összefoglaló tanulmányokat írta: *Glatz Ferenc*. Officina nova, Budapest, 1990. (Engel Pál lektorálta és a kéziratok előkészületeiben is részt vett.)
- Kupelwieser* 1899. *L. Kupelwieser*: Die Kämpfe Ungarns mit den Osmanen bis zur Schlacht bei Mohács. Wien, 1899.
- Lavisse – Rambaud* *Ernest Lavisse – Alfred Rambaud*: Histoire générale du IVe siècle à nos jours. Formation des grands états. 1270-1492. A. Colin & Cie, Paris, 1893–1901.
- Lupescu* 2010. *Radu Lupescu*: Romanian Principalities. In: The Oxford encyclopedia of medieval warfare and military technology. Vol. 3. Edited by *Clifford J. Rogers*. Oxford, 2010.
- Magyar századok Magyar századok. A magyar történelem kronológiája. 830–2000. Pannonica Kiadó, 2001. (A vonatkozó részt *Draskóczy István* állította össze.)
- Matuz* 1990. *Matuz József*: Az Oszmán Birodalom története. Ford. *Schweiger István*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990. [A mű eredeti kiadása: *Josef Matuz*: Das Osmanische Reich. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1985.]
- Matz* 1994. *Klaus-Jürgen Matz*: Ki mikor uralkodott, kormányzott? Uralkodói táblák a világtörténelemhez, császárok, királyok, államfők, miniszterelnökök és pártvezérek. Ford. *Hulley Orsolya, Pálinkás Mihály*. Budapest, 1994.
- Mályusz* 1984. *Mályusz Elemér*: Zsigmond király uralma Magyarországon. Budapest, 1984.
- Márki* 1885. *Márki Sándor*: Mária, Magyarország királynéja 1370–1395. *Magyar Történeti Életrajzok*, Budapest, 1885.
- MH 2017. Magyarország Hadtörténete I. A kezdetektől 1526-ig. Főszerk. *Hermann Róbert*, Szerk. *Veszprémy László*. Budapest, 2017. (A vonatkozó részt *Bárány Attila – B. Szabó János – Veszprémy László* írták.)

- MH 1985. Magyarország hadtörténete. I. Főszerk. *Liptai Ervin*, Szerk. *Borus József*. Budapest, 1985. (A vonatkozó részt *Rázsó Gyula* írta.)
- Milleker* 1914. *Milleker Bódog*: A törököknek első betörései Dél-Magyarországba Zsigmond és Albert királyok idejében és Keve és Krassó vármegyék megszűnése. Temesvár, 1914.
- Mócsy* 2000. *Mócsy András*: Az Al-Duna szabályozása: Kr. u. 34, 101: Római kori hajóvontató és csatorna. *História*, 32. (2010) 6–7. sz. 18–20. old.
- Mureşan* 2004. *Dan Ioan Muresan*: Avant Nicopolis : la campagne de 1395 pour le contrôle du Bas-Danube. *Revue Internationale d'Histoire Militaire*, Vincennes, 83 (2003) 11 –132; repris dans une forme plus développée dans *Quaderni della Casa Romena di Venezia*, III. 2004.
- Nicolle* 1999. *David Nicolle*: Nicopolis 1396: The Last Crusade. Oxford, 1999.
- Ostrogorsky* 2003. *Georg Ostrogorsky*: A bizánci állam története. Ford. *Magyar István Lénárd*, *Németh Ferdinánd*, *Prohászka Péter*. Budapest, 2003. (Eredeti kiadás *Georg Ostrogorsky*: Byzantinische Geschichte 324–1453. München, 1965.]
- Palmer* 1972. *J. J. N. Palmer*: England, France and Christendom 1377–99. London, 1972.
- Pálosfalvi* 2005. *Pálosfalvi Tamás*: Nikápolytól Mohácsig, 1396–1526. Budapest, 2005.
- Pósán* 1998. *Pósán László*: Zsigmond és a Német Lovagrend. *Hadtörténeti Közlemények*, 111 (1998) 3. sz. 85–112. old.
- Rázsó* 1973. *Rázsó Gyula*: A Zsigmond-kori Magyarország és a török veszély (1393–1437). *Hadtörténelmi Közlemények*, 20 (1973)
- Rónai Horváth* 1895. *Rónai Horváth Jenő*: Magyar hadi krónika I. *Hadtörténelmi Közlemények*, (1895)
- Runciman* 2002. *Steven Runciman*: A keresztes hadjáratok története. Ford. *Bánki Vera*, *Nagy Mónika Zsuzsanna*. Szerk. *Veszprémy László*. Budapest, 2002. (Eredeti kiadás *Steven Runciman*: A history of the crusades. 1954.)

- Schönherr* 1895. *Schönherr Gyula*: Az Anjou-ház örökösei. In: A magyar nemzet története (1440—1526). III. kötet. Szerk. Szilágyi Sándor. Budapest, 1895.
- Schnerb* 1998. *Bertrand Schnerb*: A francia-burgundi kontingens részvétele a nikápolyi hadjáratban. *Hadtörténeti Közlemények*, 111 (1998) 3. sz. 583–592. old.
- Șerbănescu* 1987. *N. Șerbănescu, N. Stoicescu*: Mircea cel Mare (1386–1418). 600 de ani de la urcarea de tronul Țării Românești. București, 1987.
- Setton* 1976. *Kenneth Meyer Setton*: The Papacy and the Levant (1204–1571), Tome I, The Thirteenth and Fourteenth Centuries, Philadelphia, 1976.
- Šišić* 1902. *Ferdinand Šišić*: Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba. Zagreb, 1902.
- Šišić* 1899. *Ferdinand Šišić*: Die Schlacht bei Nicopolis (25. September 1396). *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Herzegovina*, 6 (1899), 291–327. old.
- Süttő* 2003. *Süttő Szilárd*: Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384–1387. évi belviszályok okmánytárával. I. kötet. Szeged, 2003.
- Szakály* 1986. *Szakály Ferenc*: A török–magyar küzdelem szakaszai a mohácsi csata előtt (1365–1526). In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Szerk. *Rúzsás Lajos és Szakály Ferenc*. Budapest, 1986.
- Szántó* 2003. *Szántó Richárd*: Szempontok Derby grófja közép-európai útjához. In: Középkortörténeti tanulmányok. A III. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2003. május 8–9.) előadásai. Szerk. *Weisz Boglárka*. Szeged, 2003. 151–157. o.
- Szántó* 2000. *Szántó Richárd*: Az angol–magyar kapcsolatok néhány vonatkozása az 1390-es évek közepén. In: „Magyarok eleiről”. Ünnepi tanulmányok a hatvan esztendőes Makk Ferenc tiszteletére. Szerk. *Piti Ferenc*. Szeged, 2000. 515–535. old.
- Tardy* 1883. *Tardy Lajos*: Régi magyar követjárások Keleten. Kőrösi Csoma Kiskönyvtár 11. Budapest, 1883.

- Teke* 2009. *Teke Zsuzsa: Zsigmond és Raguza. In: Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére. Szerk. Neumann Tibor és Rácz György Budapest–Piliscsaba: MTA, 2009.*
- Teke* 1998. *Teke Zsuzsa: Zsigmond és a dalmát városok 1387–1413. In: Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Szerk. Csukovits Enikő. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1998.*
- Thallóczy* 1905. *Thallóczy Lajos: Mantovai követjárás Budán 1395. Budapest, 1905.*
- Thallóczy* 1900. *Thallóczy Lajos: Bosznia története. Magyar Királyi Nyomda, Budapest, 1900.*
- Tropković* 1959. *Valjan A. Tropković: Srpski–ugarski sukobi do 1402. Istoriski Glasnik No. 1–2 (1959). 93–121. old.*
- Uralkodó *Uralkodók és dinasztiák. Szerk. A. Fodor Ágnes, Gergely István, Nádori Attila, Sótyné Mercs Erzsébet és Széky János. Budapest, 2001.*
- Vaughan* 1972. *Richard Vaughan: Philip the Bold. The Formation of the Burgundian State. London, 1972.*
- Veszprémy* 2001. *László Veszprémy: Some remarks on recent Hungarian historiography of the crusade of Nicopolis (1396). In: The crusades and the military orders: expanding the frontiers of medieval Latin christianity: in memoriam Sir Steven Runciman (1903–2000). (Zsolt Hunyadi és József Laszlovszky) Budapest, 2001.*
- Veszprémy* 1998. *Veszprémy László: A nikápolyi hadjárat értékelése az újabb hadtörténetírásban. Hadtörténelmi Közlemények, 111 (1998). 603–609. old.*
- Wenzel: Stibor* *Wenzel Gusztáv: Stibor vajda. Életrajzi tanulmány. In: Értekezések a történelemi tudományok köréből. IV. kötet. Szerk. Fraknói Vilmos. Budapest, 1875.*
- Wertner* 1925. *Wertner Mór: A nikápolyi hadjárat 1396-ban. Két közleményben. Hadtörténelmi Közlemények, 26. (1925) 31–50, 213–253. old.*